

**ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ЧЕРПОВИЦЬКА ІННА ЮРІЇВНА

340.12:[323.21:342.5](477)(043.5)

**ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОМУНІКАЦІЇ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА Й СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ**

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора філософії**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **І. Ю. Черповицька**

Науковий керівник – **Удовика Лариса Григорівна,**
доктор юридичних наук, професор

АНОТАЦІЯ

Черповицька І. Ю. Теоретико-правові засади комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2025.

У роботі на основі комплексного аналізу генези осмислення взаємозв'язку і комунікації громадянського суспільства і судової влади, сучасних наукових розробок актуальних проблем теорії держави і права, науки судові та правоохоронні органи України, узагальнення й систематизації нормативних джерел, сучасного вітчизняного й зарубіжного досвіду комунікації громадянського суспільства й судової влади обґрунтовано теоретико-правові засади комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено мету, об'єкт, предмет, завдання і методи дослідження, розкрито наукову новизну отриманих результатів, їх теоретичне й практичне значення, наведено дані про опубліковані праці автора та апробацію основних положень дисертаційної роботи, її структуру та обсяг.

У першому розділі, який містить три підрозділи, простежено генезу осмислення взаємозв'язку й комунікації громадянського суспільства й судової влади у філософсько-правовій думці і сучасній науці та доведено, що впродовж тривалого часу безпосередньо питання комунікації громадянського суспільства й судової влади не були предметом осмислення та дослідження. Водночас, ідеї взаємного зв'язку суспільства й судової влади імпліцитно містяться у положеннях про взаємозв'язок інтересів індивіда, суспільства й держави, громадянського суспільства і правосуддя, справедливості законів як утілення спроможності забезпечити гармонію особистих і суспільних інтересів, які

глибоко вкорінені в історії філософсько-правової думки. Виокремлено й охарактеризовано чотири основні періоди в осмисленні взаємозв'язку й комунікації громадянського суспільства й судової влади, їх особливості. З'ясовано, що рубіжним етапом у концептуалізації ідеї взаємозв'язку й комунікації громадянського суспільства і судової влади стали погляди Г.В.Ф. Гегеля. У подальшому розвиток ідеї взаємозв'язку й комунікації громадянського суспільства і судової влади переміщується в площину проблем легітимації, теорії соціальних систем, довіри громадянського суспільства до судової влади. Узагальнено й систематизовано основні напрями й аспекти дослідження взаємозв'язку й комунікації громадянського суспільства й судової влади в сучасній юридичній науці, визначено аспекти досліджуваної теми, що потребують більш ґрунтовного вивчення.

На основі результатів осмислення сучасної методології юридичної науки обґрунтовано, що у дослідженні теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні науково доцільним є застосування комплексної, багаторівневої методології, яка представлена сукупністю філософсько-світоглядних підходів (цивілізаційний, діалектичний, аксіологічний), загальнонаукових принципів і методів (насамперед, принципів історизму, єдності логічного та історичного, об'єктивності, детермінізму, конкретності; методів – системного, структурно-функціонального, формально-логічного, феноменологічного, герменевтичного) та конкретно-наукових підходів і методів пізнання (доктринального, формально-юридичного, порівняльно-правового, емпіричного, соціологічного, статистичного, моделювання), які у своїй сукупності та взаємодоповнюваності забезпечують загальнотеоретичний характер дослідження теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства і судової влади.

Проаналізовано й уточнено понятійний апарат дослідження та з'ясовано зміст і співвідношення основних понять, таких як «комунікація», «взаємодія», «правова комунікація», «громадянське суспільство», «судова влада», «транспарентність», «гласність», «відкритість», «прозорість», «інформація».

Наголошено, що поняття «комунікація судової влади і громадянського суспільства» постає як інтегральне багаторівневе явище, взаємопов'язане з різними факторами суспільного життя (насамперед, політичними, культурними, ідеологічними, психологічними), яке на практиці втілюється в різних напрямках і формах.

Другий розділ, який складається з трьох підрозділів, присвячено загальнотеоретичній характеристиці теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні. Обґрунтовано, що закономірним наслідком визнання значущості комунікації та взаємодії громадянського суспільства і судової влади, безпосереднього зв'язку із правами людини та принципами судової влади, (насамперед такими як незалежність, транспарентність, гласність, відкритість) стає нормативне закріплення основних засад комунікації у правових актах на міжнародному, європейському та національному рівнях. Доведено, що правове підґрунтя комунікації громадянського суспільства й судової влади закладають правові акти, які за змістом охоплюють три групи: 1) міжнародні та європейські стандарти у сфері прав людини; 2) міжнародні та європейські стандарти у сфері правосуддя; 3) вітчизняне законодавство у сфері прав людини й функціонування судової влади. Серед правових актів першої та другої групи, поряд із правовими актами жорсткого права, важливу роль відіграють акти м'якого права, у т.ч. профільних організацій, які в переважній більшості мають рекомендаційний характер, що на практиці суттєво обмежує можливості їх впливу на здійснення комунікаційної діяльності.

Обґрунтовано, що природа і зміст комунікації громадянського суспільства й судової влади визначається їх комплексним і динамічним характером, які обумовлені атрибутивними властивостями громадянського суспільства й судової влади та особливостями громадянського суспільства як сумативної системи й судової системи як цілісної системи. Доведено, що за своїм змістом комунікація громадянського суспільства й судової влади є цілеспрямованим, взаємним, нелінійним процесом, який здійснюється на основі

правових норм та їх інтерпретації з використанням юридичної мови, має юридично визначені межі, передбачає обмін правовою інформацією, тісно пов'язаний з правовою свідомістю, правовою культурою, здатністю до спілкування суб'єктів громадянського суспільства й судової влади, правовими цінностями суспільства і спрямованістю на досягнення комунікативної рівноваги, взаєморозуміння, взаємного розвитку, підвищення рівня правової культури громадянського суспільства та його довіри до судової влади. Визначено, що як комплексне соціально-правове та динамічне явище комунікація громадянського суспільства й судової влади є операційно закінченим циклом і включає наступні елементи (правове спілкування, суб'єкти; поведінка) та зазнає впливу комплексу різноспрямованих чинників, зокрема, політичних, економічних, соціальних, ідеологічних, культурних, психологічних та ін.

Визначено основні напрями комунікації громадянського суспільства і судової влади, а саме: комунікація у процесі підзвітності судової влади (звітування, відповідальність) – пояснення своєї діяльності та відповідальність за неї; інформування суспільства та влади; консультування судової влади з громадськістю; комунікація у процесі громадського контролю як різновиду соціального контролю. Охарактеризовано основні форми комунікативної діяльності судової влади: пряма (особиста) комунікація – безпосереднє спілкування суддів та працівників суду із громадянами, зокрема, в ході процесуальної діяльності; крім того, пряма комунікація забезпечується через створення в структурі судів відділів або окремих посад, відповідальних за прийом та інформування громадян, судових приймалень, а також загальне інформування про діяльність суду; зв'язок з медіа – дотримання принципу публічності судового процесу, встановлення та підтримання партнерських відносин та співпраці з медіа різного спрямування, створення прес-центрів, структурних підрозділів в апараті судів, відповідальних за зв'язки з медіа, проведення «круглих столів», прес-конференцій, брифінгів, публічних обговорень; комунікація під час проведення просвітницьких заходів,

проведення особистих зустрічей з представниками різних соціальних груп, організації культурно-просвітницьких заходів, застосуванні «програм охоплення»; комунікація під час проведення загальних освітніх заходів (наукові конференції, «круглі столи», брейн-ринги), створення постійно діючих платформ для обміну досвідом і взаємодії із професійним та науковим співтовариством (форуми, читання, дискусійні клуби); комунікація в процесі експертно-консультаційної діяльності (створення і діяльність громадських рад, екзаменаційних комісій, проведення громадської та професійної експертизи).

Третій розділ, який охоплює два підрозділи, присвячено дослідженню напрямів і засобів оптимізації комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні в умовах сучасних викликів. Узагальнено сучасний зарубіжний досвід та доведено, що комунікація громадянського суспільства й судової влади є відносно новим, комплексним, багаторівневим, динамічним, соціально-правовим явищем, яке набуло поширення у другій половині ХХ ст., та іманентно пов'язана з утвердженням міжнародних і європейських стандартів прав людини, правосуддя, громадянського суспільства. З'ясовано, що в основу взаємодії громадянського суспільства й судової влади в більшості країн світу покладена концепція діалогової комунікації, в якій задіяні як інституційні суб'єкти (держава, судова адміністрація, судді), так і пересічні громадяни, громадські об'єднання і некомерційні організації «третього сектору». Доведено, що комунікація громадянського суспільства й судової влади в сучасних демократичних державах розглядається у безпосередньому зв'язку з доступом до правосуддя, гарантіями безсторонності та неупередженості суду, довірою до судової влади, транспарентністю судової влади та визнається в якості соціальної та правової цінності, що має значення для людини, суспільства, судової влади, держави.

Обґрунтовано, що в сучасних зарубіжних країнах відсутній єдиний підхід щодо напрямів, форм і змісту комунікаційних стратегій, зокрема в окремих країнах розроблено й прийнято стратегії комунікації судової влади (зокрема - Литва, Латвія, Сербія), в інших країнах комунікаційні стратегії інтегровані у

загальну стратегію судової системи (Нідерланди). Доведено, що в узагальненому вигляді формалізовані комунікаційні стратегії зарубіжних країн включають в себе наступні структурні елементи: цілі, завдання, принципи комунікації, цільові групи, ключові повідомлення, комунікаційну активність, комунікаційні канали, показники комунікації, координацію і моніторинг. Визначено, що в сучасних зарубіжних країнах планування комунікативної діяльності судової влади, окремих судів і громадянського суспільства здійснюється з урахуванням контексту конкретної національної держави та судової системи, їх специфічних рис, комунікативних навичок та викликів, а також комплексу політичних, економічних, соціальних, правових, ідеологічних, культурних та інших аспектів, які різною мірою впливають на функціонування громадянського суспільства, діяльність судової влади та її сприйняття у суспільстві. З'ясовано, що комунікація судової влади і громадянського суспільства у зарубіжних країнах визнається потужним чинником і джерелом стабільного суспільного і правового розвитку, позитивно впливає на функціонування судової влади в країні, зумовлена особливостями правової культури і правового менталітету, ґрунтується на цілеспрямованій, систематичній, комплексній діяльності органів судової влади за участі інститутів громадянського суспільства та має динамічний характер, спільні й відмінні риси, які визначаються відмінностями в правовому, політичному, культурному, історичному розвитку цих країн, особливостями їх судових систем.

Доведено, що в сучасних демократичних державах комунікація громадянського суспільства й судової влади активізує розвиток громадянського суспільства, його інститутів, підвищує рівень довіри громадян до судової влади з одного боку, та посилює транспарентність судової влади та її соціальну відповідальність, з іншого боку. Наголошено, що в державах з недемократичними режимами комунікація громадянського суспільства й судової влади обмежена у напрямках і формах, але водночас, передбачає запровадження ІКТ в діяльність судової влади.

Обґрунтовано, що напрями та засоби оптимізації комунікації громадянського суспільства і судової влади в Україні обумовлені сучасними викликами та тісно пов'язані з формуванням нової концепції інформаційної відкритості правосуддя, що передбачає забезпечення публічності та гласності судової влади, підвищення довіри до неї, а також впровадження сучасних технологій, що дозволяють удосконалювати взаємодію та зворотний зв'язок між інститутами судової влади та широкою громадськістю. Доведено, що важливе значення для забезпечення виконання завдань інформаційної відкритості правосуддя та судової влади має оптимізація механізму взаємодії судової системи та її інститутів з медіа, які, незважаючи на якісні трансформації, що відбулися з ними в останні десятиліття, залишаються універсальним засобом надання та передачі інформації та важливою ланкою у формуванні громадської думки та, ширше, свідомості. Доведено, що якісне вдосконалення інформаційної взаємодії між зазначеними суб'єктами потребує комплексного системного підходу та можливо шляхом застосування різновекторних заходів, а саме: правових, соціальних, психолого-педагогічних, етичних. Наголошено, що оптимізація комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні іманентно пов'язана із євроінтеграційним розвитком, утвердженням спільних європейських цінностей прав людини, верховенства права, демократії.

Ключові слова: відкритість, гласність, громадянське суспільство, громадськість, громадські організації, громадський антикорупційний контроль, демократія, довіра до судової влади, комунікація, органи судової влади, права людини, правосуддя, судова влада, транспарентність.

SUMMARY

Cherpovytska I. Yu. The Theoretical and Legal Foundations for Communication between Civil Society and the Judicial Authority in Ukraine. – Qualifying scientific work published as a manuscript.

Thesis for the scientific degree of Doctor of Philosophy in speciality 081 “Law”. Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, 2025.

In the paper, the theoretical and legal foundations for communication between civil society and the judicial authority in Ukraine are established based on a comprehensive analysis of the genesis of understanding the relationship and communication between civil society and judicial authority, modern scientific developments of the current issues in the Theory of State and Law, studies of the judicial and law enforcement agencies in Ukraine, generalization and systematization of the regulatory sources as well as modern domestic and foreign experience of communication between civil society and the judicial authority.

The Introduction substantiates the relevance of the research topic, defines the purpose, object, subject, tasks and methods of the research, reveals the scientific novelty of the results obtained, their theoretical and practical significance, provides the data on the author’s published works and approbation of the main provisions of the thesis paper, its structure and scope.

In Section One, which is comprised of three subsections, the genesis of understanding the relationship and communication between civil society and the judicial authority in the philosophical and legal thought as well as in modern studies is investigated, and it is proved that the issues directly related to communication between civil society and the judicial authority have not been the subject of understanding and research over a long period. At the same time, the ideas of interrelation between society and the judicial authority are implicitly contained in the statements on the interrelation of interests of the individual, society and state, civil society and justice, justice of laws as the embodiment of the ability to ensure the harmony of the individual and public interests, which are deeply rooted in the history

of philosophical and legal thought. Four main periods in understanding the relationship and communication between civil society and the judicial authority, as well as their features, are identified and characterised. It is established that the views of G. W. F. Hegel became a milestone in the conceptualisation of the idea of interrelation and communication between civil society and the judicial authority. Later on, the development of the idea of interrelation and communication between civil society and the judicial authority moved to the plane of legitimation problems, the theory of social systems, and civil society's trust in the judiciary. The main directions and aspects of the study of the relationship and communication between civil society and the judicial authority in modern legal science are summarised and systematised, and the aspects of the topic under investigation that require a more thorough examination are identified.

Based on the results of understanding the modern methodology of legal science, it is proved that in the study of the theoretical and legal foundations of communication between civil society and the judicial authority in Ukraine, it is scientifically appropriate to use a complex, multi-level methodology, which is represented by a set of philosophical and ideological approaches (civilizational, dialectical, axiological), general scientific principles and methods (first of all, the principles of historicism, unity of the logical and the historical, objectivity, determinism, concreteness; methods, namely, system, structural and functional, formal and logical, phenomenological, hermeneutical) as well as specific scientific approaches and methods of cognition (doctrinal, formal legal, comparative legal, empirical, sociological, statistical, modelling), which in their totality and complementarity ensure the general theoretical nature of the study of the theoretical and legal foundations of communication between civil society and the judicial authority.

The conceptual framework of the study is analyzed and clarified, and the content and correlation of the main concepts, namely "communication", "interaction", "legal communication", "civil society", "judicial authority", "transparency", "publicity", "openness", "clarity", "information" are ascertained. It is

noted that the concept of “communication between the judicial authority and civil society” appears to be an integral multi-level phenomenon, interconnected with various factors of public life (primarily political, cultural, ideological, and psychological), which is practically implemented in various directions and forms.

Section Two, comprised of three subsections, deals with the general theoretical characteristics of the theoretical and legal foundations of communication between civil society and the judicial authority in Ukraine. It is proved that the natural consequence of recognizing the importance of communication and interaction between the civil society and the judicial authority, direct relation to human rights and the principles of judicial authority (primarily independence, transparency, publicity, openness) is the normative consolidation of the basic principles of communication in legal acts at the international, European and national levels. It is established that the legal foundations for communication between civil society and the judicial authority are laid by the legal acts that cover three groups with regard to the content: 1) International and European standards in the field of human rights; 2) International and European standards in the field of Justice; 3) domestic legislation in the field of human rights and functioning of the judiciary. Among the legal acts of the first and second groups, along with the legal acts of hard law, soft law acts play an important role, including those of specialised organisations that are mostly advisory in nature, which in practice significantly limits the possibilities of their impact on the implementation of communication activities.

It is proved that the nature and content of communication between civil society and the judicial authority are determined by their complex and dynamic character, which is stipulated by the attributive properties of civil society and the judicial authority as well as the features of civil society as a summative system and of the judicial system as an integral system. It is established that in its content, communication between civil society and the judicial authority is a focused, mutual, non-linear process carried out based on legal norms and their interpretation with the use of legal language, has legally defined boundaries, provides for the exchange of legal information, is closely related to the legal consciousness, legal culture, the

ability to communicate by subjects of civil society and the judicial authority, legal values of society and orientation to achievement of communication balance, mutual understanding, mutual development, improvement of the level of legal culture of civil society and its trust in the judiciary. It is determined that communication between civil society and the judicial authority as a complex socio-legal and dynamic phenomenon is an operationally completed cycle, which includes the following elements (legal communication, subjects; behaviour) and is influenced by a complex of multidirectional factors, in particular, political, economic, social, ideological, cultural, psychological, etc.

The main directions of communication between civil society and the judicial authority are defined, namely: communication in the process of accountability of the judicial authority (reports, responsibility) – explaining their activities and responsibility for those activities; informing the public and authorities; consulting of the judicial authority with the public; communicating in the process of public control as a type of social supervision. The main forms of communication activity of the judicial authority are characterized: direct (personal) communication – direct communication of judges and court employees with citizens, in particular, in the course of implementing procedures; in addition, direct communication is provided through creation of departments or separate positions in the structure of courts responsible for receiving and informing citizens, judicial reception offices as well as general information about the activities of the court; communication with the media – compliance with the principle of publicity of the judicial process, establishing and maintaining partnerships and cooperation with the media of various areas, creation of press centres, structural divisions in the apparatus of courts responsible for relations with the media, holding “round tables”, press conferences, briefings, public discussions; communication during outreach events, holding personal meetings with representatives of various social groups, organizing cultural and educational events, applying “coverage programs”; communication during general educational events (scientific conferences, round tables, brain rings), creating permanent platforms for sharing experience and interacting with the professional and scientific community

(forums, readings, discussion clubs); communication in the process of expert consulting activities (creation and operation of public councils, examination commissions, carrying out public and professional expertise).

Section Three, which has two subsections, is devoted to the study of the directions and means of optimising communication between civil society and the judicial authority in Ukraine in the context of modern challenges. Modern foreign experience is summarized, and it is proved that communication between civil society and the judicial authority is a relatively new, complex, multi-level, dynamic, socio-legal phenomenon, which became widespread in the second half of the twentieth century, and is immanently connected with the approval of the international and European standards of human rights, justice, and civil society. It was found out that the interaction between civil society and the judicial authority in most countries of the world is based on the concept of dialogue communication, which involves both institutional actors (the state, judicial administration, judges) and ordinary citizens, public associations and non-profit organisations of the “third sector”. It is proved that communication between civil society and the judicial authority in modern democratic states is considered in direct relation to the access to justice, guarantees of unbiasedness and impartiality of the court, trust in the judiciary, transparency of the judiciary and is recognized as a social and legal value that is important for the individual, society, judicial authority, and the state.

It is proved that in modern foreign countries there is no unified approach to the directions, forms and content of communication strategies; in particular, in some countries the communication strategies of the judicial authorities have been developed and adopted (in particular, Lithuania, Latvia, Serbia), in other countries communication strategies have been integrated into the overall strategy of the judicial system (the Netherlands). It is established that, in general, formalised communication strategies of foreign countries include the following structural elements: goals, objectives, principles of communication, target groups, key messages, communication activity, communication channels, communication indicators, coordination and monitoring. It is determined that in modern foreign countries,

planning of communication activities of the judicial authorities, separate courts and civil society is done with consideration of the context of a particular national state and its judicial system, their specific features, communication skills and challenges as well as a complex of political, economic, social, legal, ideological, cultural and other aspects that affect the functioning of civil society, activities of the judicial authority and its perception in society to varying degrees. It is revealed that communication between the judicial authority and civil society in foreign countries is recognized as a powerful factor and source of stable social and legal development, positively affects the functioning of the judicial authority in the country, is stipulated by the peculiarities of legal culture and legal mentality, based on focused, systematic, complex activities of the judicial authorities with the participation of civil society institutions, and has a dynamic character, common and distinctive features determined by differences in the legal, political, cultural, and historical development of these countries, features of their judicial systems.

It is proved that in modern democratic states, communication between civil society and the judicial authorities intensifies the development of civil society, its institutions, increases the level of trust of citizens in the judiciary, on the one hand, and enhances the transparency of the judiciary and its social responsibility, on the other hand. It is noted that in states with non-democratic regimes, communication between civil society and the judicial authorities is limited in directions and forms, but, at the same time, it provides for the introduction of ICT in the activities of the judicial authorities.

It is established that the directions and means of optimizing communication between civil society and the judicial authority in Ukraine are due to modern challenges and are closely related to the shaping of a new concept of information openness of justice, which provides for ensuring the publicity and transparency of the judicial authority, increasing trust in it as well as the introduction of modern technologies that allow improving interaction and feedback between institutions of the judiciary and general public. It is proved that optimization of the interaction mechanism between the judicial system, its institutions and the media is important for

ensuring the fulfilment of the tasks of information openness of justice and the judicial authority, which, despite the qualitative transformations that have occurred in recent decades, remain a universal means of providing and transmitting information and an important link in shaping public opinion and, in a broader sense, consciousness. It is proved that the qualitative improvement of information interaction between these entities requires a comprehensive systematic approach and is possible by applying multi-vector measures, namely: legal, social, psychological, pedagogical, and ethical. It is noted that optimisation of communication between civil society and the judicial authority in Ukraine is immanently connected with the European integration development, fulfilment of obligations on interaction of state authorities and civil society institutions defined in the association agreement, approval of common European values of human rights, the rule of law, and democracy.

Key words: openness, publicity, civil society, public, public organisations, public anti-corruption control, democracy, trust in the judicial authority, communication, judicial bodies, human rights, justice, judicial authority, transparency.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

В яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Черповицька І. Ю. Особливості комунікації судової влади й громадянського суспільства в Україні в умовах пандемії крізь призму європейського досвіду. *Вісник Запорізького національного університету*. 2020. № 3. С. 23–31. URL: <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-3-03>.

2. Черповицька І. Ю. Напрями й форми комунікації громадянського суспільства і судової влади в Україні: загальнотеоретична характеристика. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 25–32. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/6.pdf>.

3. Черповицька І. Ю. Сучасний зарубіжний досвід упровадження інформаційно-комунікативних технологій як засіб оптимізації комунікації громадянського суспільства і судової влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022. № 56. С. 20–26. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc56/5.pdf>.

4. Cherpovytska I., Udovyka L. Communication between civil society and the judiciary in the context of foreign experience. *European Socio-Legal and Humanitarian Studies*. 2022. № 2. P. 211–221. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1194172>.

5. Черповицька І. Ю., Удовика Л. Г. Комунікація громадянського суспільства й судової влади: методологічні підходи дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 86. С. 138–148. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/86-part-1.pdf>.

Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Черповицька І. Ю. Міжнародні стандарти комунікації судової влади й громадянського суспільства. *Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 20 листопада 2019 р.). Запоріжжя, 2019. С. 44–46.

7. Черповицька І. Ю. Підзвітність судової влади: поняття й зміст. *Запорізькі правові читання* : матеріали щорічної міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 р.) / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 347–349. URL: https://www.znu.edu.ua/faculty/law/nauka/mater__ali_schor__chnoyi_m__zhnarodnoyi_naukovo-praktichnoyi_konferents__yi_zapor__z_k__pravov__chitannya_2020_.pdf.

8. Черповицька І. Ю. Транспарентність судової влади як підґрунтя комунікації судової влади й громадянського суспільства. *Юридичні науки*:

проблеми та перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 26–27 червня 2020 р.). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2020. С. 19–22.

9. Черповицька І. Ю. Напрями й аспекти дослідження проблем комунікації громадянського суспільства й судової влади у сучасній юридичній науці. *Актуальні проблеми юридичної науки* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 6 жовтня 2022 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 104–107. URL: <https://univer.km.ua/sites/default/files/Наукова%20діяльність/2022%20рік%20Збірник%20тез%20XXI%20осінні%20юридичні%20читання.pdf>.

10. Черповицька І. Ю. До питання про методологію дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади. *Актуальні проблеми правової науки* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 10 грудня 2024 р.). Запоріжжя, 2024. С. 84–87. URL: https://www.znu.edu.ua/faculty/law/nauka/2024/_vseukrayins_koyi_naukovo-praktichnoyi_konferents_yi_aktual_n_problemi_pravovoyi_nauki_gruden_.pdf.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ.....	17
ВСТУП.....	21
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА Й СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	30
1.1. Генеза осмислення взаємозв'язку й комунікації громадянського суспільства й судової влади.....	30
1.2. Методологія дослідження комунікації громадянського суспільства і судової влади.....	51
1.3. Понятійно-категоріальний апарат дослідження теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства й судової влади.....	70
Висновки до Розділу 1.....	97
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВИХ ЗАСАД КОМУНІКАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА Й СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ	101
2.1. Нормативно-правові засади комунікації громадянського суспільства і судової влади в Україні.....	101
2.2. Природа і зміст комунікації громадянського суспільства й судової влади	122
2.3. Загальнотеоретична характеристика основних напрямів комунікації громадянського суспільства й судової влади.....	142
Висновки до Розділу 2.....	160
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ І ЗАСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ КОМУНІКАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА Й СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ.....	163
3.1. Сучасний зарубіжний досвід комунікації громадянського суспільства й судової влади	163
3.2. Напрями і засоби оптимізації комунікації громадянського суспільства	

й судової влади в Україні в умовах сучасних викликів	183
Висновки до Розділу 3.....	216
ВИСНОВКИ.....	219
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	227
ДОДАТКИ.....	289

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

ВС	Верховний Суд
ЄС	Європейський Союз
КСУ	Конституційний Суд України
КРЄС	Консультативна рада європейських суддів
ЗМІ	Засоби масової інформації
п.	пункт
р.	рік
рр.	роки
РЄ	Рада Європи
ст.	стаття
ст.	століття
ч.	частина

ВСТУП

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Важливою умовою сталого розвитку України як демократичної, правової та соціальної держави є належна комунікація та взаємодія суспільства і держави загалом, громадянського суспільства і судової влади зокрема. Громадянське суспільство і незалежний, самостійний, безсторонній суд є взаємодетермінованими, необхідними системними компонентами правової держави, поступальний розвиток яких без удосконалення один одного неможливий. Розвинене й активне громадянське суспільство виступає запорукою укріплення конституційно-правових принципів організації і діяльності судової влади, насамперед, її незалежності, легітимності й транспарентності та служить гарантом ефективного судового захисту інтересів суспільства і окремих індивідів від зловживань з боку будь-яких суб'єктів, у т.ч. держави та важливою умовою забезпечення правопорядку.

Ефективна модель комунікації сприяє реалізації демократичних цінностей, зокрема прав людини на доступ до інформації, свободи слова і думки, свободи об'єднання, участі громадян в управлінні державними справами, є невід'ємною частиною концепції доступу до правосуддя у цілому та підвищує рівень соціальної відповідальності й транспарентності судової влади, довіри до неї громадянського суспільства. Важливо, що в процесі комунікації відбувається взаємний позитивний вплив суб'єктів на правову свідомість і правову культуру один одного, що сприяє їх порозумінню та досягненню спільних цілей, насамперед, утвердженню верховенства права, демократії, прав людини в Україні.

Актуальність дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні зумовлена і євроінтеграційним поступом України, складником якого є утвердження верховенства права, зміцнення судової влади, підвищення її ефективності, гарантування її незалежності, неупередженості та

боротьба з корупцією. Досягнення поставлених амбітних цілей і завдань можливе лише за умови синергії спільної комунікації та взаємодії судової влади й громадянського суспільства, яке упродовж останніх двох десятиліть стало джерелом цивілізаційних зрушень України, наближення її до європейського простору. Саме тому дослідження теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства і судової влади в Україні є важливою практичною проблемою, яка потребує загальнотеоретичного осмислення.

Методологічним підґрунтям дослідження теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства і судової влади є наукові доробки вітчизняних і зарубіжних учених, який умовно можна розділити на дві групи: перша група представлена працями вчених, які досліджували загальнотеоретичні аспекти верховенства права, прав людини, громадянського суспільства, судової влади, правосуддя, взаємодію судової влади й громадянського суспільства, правової культури і правової свідомості, насамперед таких, як: Ю. Битяк, С. Бобровник, С. Бігун, В. Борденюк, Т. Гарасимів, О. Головка, Д. Гудима, С. Гусарєв, О. Данильян, О. Дзьобань, Д. Єрмоленко, А. Заєць, Ю. Калиновський, Б. Ковальчук, В. Колодій, В. Колісник, Л. Луць, С. Максимов, Л. Наливайко, Н. Оніщенко, В. Петришин, С. Погребняк, В. Серьогін, В. Смородинський, О. Тодика, О. Тихомиров, Л. Удовика, І. Яковюк та інші; друга група охоплює здобутки вчених, які досліджували природу, принципи судової влади, проблеми довіри до судової влади, взаємодію судової влади і громадянського суспільства, насамперед таких, як: В. Безчасний, В. Бринцев, О. Величко, В. Городовенко, І. Гриценко, С. Головатий, А. Демічев, В. Долежан, О. Зайцев, С. Іваницький, П. Каблак, О. Капліна, Р. Кирилюк, В. Кравчук, І. Марочкін, М. Мироненко, Л. Москвич, С. Мокринський, І. Назаров, О. Овсяннікова, О. Овчаренко, В. Олійник, Я. Романюк, І. Русанова, О. Святоцький, Н. Торхова, С. Шевчук, Н. Шукліна, О. Щербанюк, Б. Футей та ін., а також зарубіжних учених таких, як М. Веліконья, Г. Веллінг, П. Вінк, Дж. Лебел, У. Ледерман, П. Лільсквист, Дж. В. Робертс, Дж. Т. Дж. Сенюк, Л. Таль, П. Фернандо, М. Хельман та інші.

Дослідження зарубіжних і вітчизняних наукових джерел свідчить, що проблемам комунікації та взаємодії громадянського суспільства й судової влади приділяється значна увага науковців впродовж останніх двох десятиліть. До уваги необхідно взяти і те, що з огляду на суттєве зростання ролі й значення інститутів громадянського суспільства у розвитку сучасних держав, необхідності підвищення соціальної відповідальності судової влади в сучасному інформаційному суспільстві, європейські інституції приділяють значну увагу питанням вдосконалення зв'язків і комунікації судової влади й громадянського суспільства, формуванню спільних політик у їх вдосконаленні. Водночас багатоаспектність і суперечливість проблем, що виникають у процесі комунікації, потреба розширення напрямів та вдосконалення змісту комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні потребують комплексного загальнотеоретичного аналізу, узагальнення й систематизації наукових доробок учених та обґрунтування на цій основі теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано в межах планів наукових досліджень Запорізького національного університету на 2016-2020 та 2020–2025 роки, проєктів прикладних досліджень з фінансуванням за рахунок коштів Державного бюджету України «Інституціоналізація антикорупційних трансформацій законодавства і практики його застосування у сфері публічно-правових відносин в Україні» (2020-2022 рр., 0120U102041). Дослідження здійснено відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016-2020 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03.03.2016 року, а також на 2021-2025 роки, затверджених постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 26.03.2021 року № 12-21. Робота пов'язана з пріоритетними напрямами фундаментальних та прикладних наукових досліджень у галузі права, визначених Стратегією Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр. (затверджених Постановою Загальних зборів НАПрН України від

26.03.2021 р. № 12-21) та Національною стратегією сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства і судової влади в Україні.

Для досягнення цієї мети поставлені такі дослідницькі *завдання*:

- дослідити генезу осмислення взаємозв'язку і комунікації громадянського суспільства й судової влади;
- обґрунтувати методологію дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади;
- визначити понятійно-категоріальний апарат дослідження комунікації громадянського суспільства і судової влади;
- охарактеризувати нормативно-правові засади комунікації громадянського суспільства і судової влади в Україні;
- дослідити природу і зміст комунікації громадянського суспільства й судової влади;
- охарактеризувати основні напрями комунікації громадянського суспільства й судової влади;
- проаналізувати сучасний зарубіжний досвід комунікації громадянського суспільства й судової влади;
- обґрунтувати напрями й засоби оптимізації комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні в контексті сучасних викликів.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у сфері функціонування громадянського суспільства й судової влади.

Предмет дослідження – теоретико-правові засади комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення наукової об'єктивності результатів, комплексного і всебічного дослідження у роботі застосовано комплекс філософсько-світоглядних підходів, загальнонаукових і конкретно-наукових методів і засобів пізнання. Основу дослідження формують

методологічні підходи, які визначають його загальну спрямованість. У дисертаційному дослідженні використано філософсько-світоглядні підходи (цивілізаційний, діалектичний, аксіологічний, антропологічний, комунікативний). Цивілізаційний підхід спрямовує на дослідження особливостей встановлення та здійснення комунікації громадянського суспільства і судової влади в сучасних зарубіжних країнах з урахуванням культурних, соціальних, психологічних, історичних, правових особливостей (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2); діалектичний - у дослідженні генези комунікації, зв'язку громадянського суспільства й судової влади, правової культури й комунікації (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 2.3, 3.2); аксіологічний – при дослідженні й обґрунтуванні комунікації як засобу реалізації цінностей і прав людини та комунікації як цінності (підрозділи 1.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2); антропологічний – для визначення ролі й значення комунікації для людини та обумовленості комунікації властивостями людини (підрозділи 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). Використання комунікативного підходу обумовлено предметом, метою і завданнями дослідження та простежується у всіх підрозділах роботи.

У роботі використовувалися загальнонаукові принципи (історизму, єдності логічного та історичного, об'єктивності, детермінізму, конкретності) і методи, серед них зокрема: системний і структурний – для висвітлення внутрішньої будови судової влади і судової системи (підрозділ 1.3), виокремлення й характеристики структури комунікаційного процесу, напрямків і форм комунікації судової влади і суспільства (підрозділи 2.2, 2.3); функціональний – для розкриття внутрішніх і зовнішніх взаємовпливів між інститутами судової влади й громадянського суспільства, взаємозв'язку правової культури суб'єктів громадянського суспільства й носіїв судової влади (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.2); типологічний – для розмежування різних видів і форм комунікації судової влади і суспільства (підрозділи 2.2, 2.3); статистичний – для характеристики кількісних показників, які відображають рівень комунікації судової влади і суспільства в Україні та зарубіжних країнах (підрозділи 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2). Серед конкретно-наукових методів і засобів пізнання використовувались: доктринальний, формально-юридичний

(підрозділи 1.2, 1.3, розділ 2, підрозділ 3.2), порівняльно-правовий (підрозділи 2.3, 3.1) та ін.

Джерельну базу дослідження склали вітчизняні та міжнародні нормативно-правові акти, законодавство зарубіжних країн у сфері комунікації та взаємодії громадянського суспільства і судової влади, наукові праці вчених, які зробили вагомий внесок у дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади.

Емпіричну базу дослідження становлять вітчизняні й зарубіжні стратегії комунікації судової влади, узагальнення практичної діяльності судових органів, довідкові видання, соціологічні опитування, статистичні дані, експертно-аналітичні, соціологічні дослідження.

Наукова новизна отриманих результатів зумовлена сукупністю поставлених завдань і способами їх виконання. Дисертаційна робота є комплексним дослідженням теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства і судової влади в Україні. У дисертації висунуто й обґрунтовано низку важливих для юридичної науки положень, висновків і узагальнень, основними з яких є такі:

уперше:

- виокремлено та охарактеризовано чотири основні етапи в осмисленні взаємозв'язку й комунікації громадянського суспільства й судової влади як соціально-правових явищ;

- обґрунтовано положення, що нормативне закріплення основних засад комунікації та взаємодії громадянського суспільства й судової влади у правових актах на міжнародному, європейському та національному рівнях є закономірним наслідком визнання значущості комунікації та взаємодії громадянського суспільства і судової влади, їх безпосереднього зв'язку із правами людини і принципами судової влади (насамперед, такими як незалежність, легітимність, транспарентність, гласність, відкритість), її ролі у підвищенні правової культури суспільства та формуванні довіри громадськості до судової влади;

– обґрунтовано природу й зміст комунікації громадянського суспільства і судової влади, які мають комплексний і динамічний характер, обумовлені атрибутивними властивостями громадянського суспільства й судової влади та особливостями громадянського суспільства як сумативної системи і судової влади як цілісної системи;

– охарактеризовано зміст комунікації громадянського суспільства й судової влади, який тлумачиться як цілеспрямований, взаємний, нелінійний процес, що здійснюється на основі правових норм та їх інтерпретації з використанням юридичної мови, має юридично визначені межі, передбачає обмін правовою інформацією, тісно пов'язаний з правовою свідомістю, правовою культурою, здатністю до спілкування суб'єктів громадянського суспільства й судової влади, правовими цінностями суспільства і спрямованістю на досягнення комунікативної рівноваги, взаєморозуміння, взаємного розвитку, підвищення рівня правової культури громадянського суспільства та його довіри до судової влади;

– виокремлено й охарактеризовано напрями і форми комунікації громадянського суспільства і судової влади;

удосконалено:

– положення про основні напрями й аспекти дослідження взаємодії й комунікації громадянського суспільства й судової влади у сучасній науці;

– положення про напрями і засоби оптимізації комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні в контексті сучасних викликів;

– висновок, що комунікація судової влади і громадянського суспільства є одним із проявів правової культури та правової психології;

дістали подальшого розвитку:

– положення про методологію дослідження комунікації громадянського суспільства і судової влади, яка охоплює філософсько-світоглядні підходи, загальнонаукові й спеціально-наукові методи й засоби пізнання, а також здобутки філософії права, галузевих юридичних наук, окремі положення

соціальної філософії, психології, соціології, культурології, політології в частині природи й змісту комунікації, правової комунікації, громадянського суспільства;

- положення про понятійно-категоріальний апарат комунікації судової влади і громадянського суспільства;

- висновок, що інформаційно-комунікаційні технології є універсальним, доступним для всього суспільства каналом комунікації громадянського суспільства й судової влади, який має амбівалентний характер, оптимізує доступ до судової інформації, забезпечує стійкий зворотний зв'язок, з одного боку та здатний спричинити загрози забезпеченню незалежності, неупередженості судової влади, захисту персональних даних, з іншого боку;

- положення, що комунікація громадянського суспільства і судової влади у зарубіжних країнах визнається потужним чинником і джерелом стабільного суспільного і правового розвитку, позитивно впливає на функціонування судової влади в країні, підвищує довіру громадськості до судової влади, зумовлена особливостями правової культури і правового менталітету, ґрунтується на цілеспрямованій, систематичній, комплексній діяльності органів судової влади за участі інститутів громадянського суспільства, має динамічний характер, спільні й відмінні риси, які визначаються відмінностями в правовому, політичному, культурному, історичному розвитку цих країн, особливостями їх судових систем.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що в дисертації сформульовано й обґрунтовано положення, висновки і пропозиції, які можуть бути використані у:

- науково-дослідній діяльності для подальшої розробки теоретичних і прикладних проблем комунікації громадянського суспільства і судової влади, удосконалення правової культури українського суспільства, реформування судової влади в Україні в контексті сучасних викликів;

- правотворчій та правозастосовній діяльності: низка положень і пропозицій може стати частиною заходів, спрямованих на оновлення

вітчизняного законодавства у сфері функціонування судової влади, запобігання й протидії корупції, формування правової культури українського суспільства загалом, окремих його груп зокрема, оптимізації підходів щодо забезпечення транспарентності, гласності, прозорості, підзвітності судової влади перед суспільством, організації та проведення активної інформаційної політики органів судової влади згідно з європейськими стандартами правосуддя (акт впровадження Запорізького окружного адміністративного суду від 24.06.2025 р.);

– навчальному процесі: матеріали можуть бути використані при підготовці навчально-методичних матеріалів з теорії держави та права, судових та правоохоронних органів України, порівняльного правознавства, філософії права та викладанні відповідних навчальних дисциплін у вищих навчальних закладах України (акт впровадження у науково-дослідну діяльність та навчальний процес Запорізького національного університету від 23.01.2025 р.);

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації обговорювались на засіданнях кафедри цивільного права, кафедри історії і теорії держави та права Запорізького національного університету, а також оприлюднені на 5 науково-практичних конференціях різних рівнів, серед них, *міжнародних науково-практичних конференціях*: «Запорізькі правові читання», м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 року; «Юридичні науки: проблеми та перспективи», м. Запоріжжя, 26-27 червня 2020 р.; «Двадцять перші осінні юридичні читання, м. Хмельницький, 6 жовтня 2022 року; *всеукраїнських науково-практичних конференціях*: «Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів», м. Запоріжжя, 20 листопада 2019 року; «Актуальні проблеми правової науки», м. Запоріжжя, 10 грудня 2024 року.

Публікації. Основні положення і висновки дисертації викладено у 5 наукових працях (у т.ч. в зарубіжному), із них 2 статті у співавторстві, 5 тезах виступів на науково-практичних конференціях різних рівнів.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (561 найменування) і додатків. Загальний обсяг дисертації складає 292 сторінки, із яких основного тексту – 226 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ КОМУНІКАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА Й СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

1.1. Генеза осмислення взаємозв'язку й комунікації громадянського суспільства й судової влади

Упродовж тривалого часу проблеми формування й розвитку громадянського суспільства й судової влади у межах соціогуманітарних наук загалом, юридичної науки зокрема, досліджувалися досить активно, але порізно. У поглядах відомих мислителів та учених громадянське суспільство розглядалося у відносинах із державою в цілому. Судова влада як окрема гілка державної влади, яка має свої особливості й відмінності стала предметом дослідження у більш пізній період, власне із формуванням самої ідеї розподілу влади, хоча окремі аспекти діяльності судової влади, зокрема гласність, відкритість судових процесів ставали предметом осмислення мислителів у більш ранній період.

На увагу заслуговує й той факт, що в основі комунікації громадянського суспільства й судової влади, з поміж-іншого, знаходиться ідея взаємного зв'язку інтересів індивіда, суспільства й держави, яка укорінена в історії суспільного розвитку та предмету філософських і наукових дискусій. Аналіз наукових джерел переконливо свідчить, що перші спроби пошуку напрямів і засобів гармонізації інтересів індивіда, суспільства й держави сягають епохи античності, насамперед, поглядів Сократа, Платона та Аристотеля та ін. Так В. Кузнєцов, розмірковуючи над поглядами Сократа зауважує, що на думку мислителя «Гармонія особистого й загального досягається тоді, коли людина посідає в суспільстві місце, відповідне її здібностям. На цьому природному для неї місці вона реалізує в ім'я суспільного блага свої особисті інтереси. Закони суспільства є справедливими в тім сенсі, що спроможні забезпечити гармонію й

особистих, і суспільних інтересів» [220, с. 95].

Мислителі античності, намагаючись знайти найбільш прийнятні напрями й засоби гармонізації інтересів індивіда, суспільства й держави звертаються до законів держави. На важливість унормування зв'язку особи, суспільства й держави звертає увагу і Платон, на думку якого «неправильні ті закони, які встановлені не заради загального блага всієї держави в цілому. Ми визнаємо, що там, де закони встановлені в інтересах кількох людей, йдеться не про державний устрій, а тільки про внутрішні чвари, і те, що вважається справедливістю, носить даремно це ім'я» [299, с. 188]. Ідеалом Платон уважав таку структуру суспільства, в якій єдність і солідарність усіх громадян не протиставляється державі [5, с. 94].

Розмірковує Платон і про судову владу та зазначає, що метою правосуддя є не лише покарання, а й примирення сперечальників. Найкращим є суддя, який «гідних змусить володарювати, а гірших, залишивши їм життя, добровільно коритися», який «прийнявши... родину, що роздирається сварами, нікого б не погубив, але б примирив їх, установивши на майбутнє закони їхніх взаємовідносин, і міг би стежити, щоб вони були друзями». Крім того, Платон уважав, що здійснення правосуддя є справою всіх та обґрунтовує принцип народного суду: «Обвинувачення у державних злочинах повинні спочатку передаватися на вирішення народу. Коли завдають образи державі, потерпілими виявляються всі громадяни... Що стосується розгляду приватних справ, то в міру сил усі повинні брати й у ньому участь. Хто не використовує можливість загального здійснення правосуддя, той вважається таким, що зовсім не стосується держави». Платон наголошує, що здійснення правосуддя є справою всіх, обґрунтовує ідею народного суду: «обвинувачення у державних злочинах повинні спочатку передаватися на рішення народу. Коли завдають образи державі, потерпілими ви являються всі громадяни... Що стосується розгляду приватних справ, то в міру сил усі повинні брати й у ньому участь. Хто не використовує можливість загального здійснення правосуддя, той вважається таким, що зовсім не має відношення до держави» [405, с. 48–49].

Таким чином, спрямованість діяльності держави на єдність і солідарність усіх громадян, необхідність їх залучення до здійснення правосуддя та завдання з примирення, що покладається на суддю, відображає, з поміж-іншого, перші паростки громадянського суспільства, такі як рівність перед законом громадян, обов'язок держави забезпечувати спільні блага та залучення громадян до правосуддя.

На обумовленість державного ладу характером державних інституцій та громадянського співтовариства звертає увагу й Аристотель, для якого держава є сукупністю громадян. На думку мислителя «всяка держава, як і первинні об'єднання, – природне утворення», оскільки «людина (за своєю природою) є істота політична», а не «самодостатня» [6, с. 16–17], а тому досконалим є такий стан суспільства, який ґрунтується на «взаємному спілкуванні» та почутті «взаємної приязні». При цьому, попри те, що держава тлумачиться як громадянське співтовариство, не будь яка держава є таким співтовариством, а лише «правильна держава» («політія»), у якій верховна влада діє в інтересах загального блага, а громадяни мають можливість рівної участі в усіх «вигодах громадського життя». Для держави важливо підтримувати спілкування громадян, яке залежить, від громадської активної та участі громадян у суспільних справах. Міра участі особи у державному житті залежить не від походження, а від «політичної доброчинності» – від користі, яку приносить індивід у суспільство [6, с. 80]. Взірцевим громадянином Аристотель уважав тільки того, «хто бере участь в управлінні та чинить послух. Однак, можливо, сутність поняття «громадянин» змінюється з огляду на зміну форми державного устрою» [6, с. 88].

Для Аристотеля громадянське суспільство і держава взаємозамінні – «держава є сукупністю громадян, громадянське співтовариство» [6]. Стабільність держави як найважливіший чинник за Аристотелем, можлива лише за умови врахування думок та інтересів більшості. Якщо їх не враховують, держава буде нестабільною, нестійкою. Якщо державне управління ґрунтується винятково на волі провідників, а не на законах, вона

стає корумпованою й цілком залежною від примх цих правителів». Аристотель переконаний, що для суспільства, де індивіди є рівними між собою за своєю природою, неприпустиме самовладне управління однієї людини але людина не існує поза державою: «Той, хто не здатен вступити у спілкування або вважає себе істотою самодостатньою, не відчуває потреби ні в чому, вже не складає елемент держави, стає або твариною, або божеством» [6]. Саме тому на його думку необхідно враховувати думки більшості, які можуть сприяти стабільності й добробуту держави.

На думку Аристотеля громадянське суспільство існує не в будь-якій державі, а лише в тій, де існують активні громадяни та суспільні проблеми. Громадянське суспільство існує завдяки ініціативи громадян, а не держави, насамперед, активних, освічених, соціально свідомих громадян, які об'єднуються щоб вирішувати нагальні проблеми. Слід зауважити, що поряд із зазначеним, Аристотель поділяє державну владу на кілька різних частин, а саме: народні збори, урядовий орган і правосуддя. Верховною є законодавча влада, яка володіє остаточним голосом, при вирішенні багатьох справ, інші елементи влади мали підзаконний характер.

Дослідники спадщини Аристотеля Джордж Себайн і Томас Торсон звертають увагу на те, що аристотелівська теорія політичного ідеалу побудована на принципах, які він перейняв у Платона, викладені в «Політиці» та «Законах» і для ясності й завершеності вніс у них зміни. «Це стосується передусім характерної для пізньої теорії Платона уявлення, що закон має бути незалежним елементом у державі. Та тут необхідно зважати на людську природу, від якої залежить справедливість цього твердження. Закон повинен містити в собі реальну мудрість, враховуючи також мудрість, що накопичена у суспільних звичаях. І моральні вимоги, які роблять закон необхідним, повинні відповідати моральним ідеалам держави. Справжній політик має узгоджувати необхідність дотримуватися закону з прагненням свободи і злагоди громадян. Ці фактори притаманні не державі нижчого порядку, а саме ідеальній державі» [393, с. 113].

На відміну від греків, яким не вдалося сформувати чітку й ефективну правову систему, римлянам удалося створити право як ефективний особливий суспільний інститут регулювання громадського життя, який діяв спираючись на спеціалізовані установи та спеціально підготовлених фахівців. На думку Цицерона «існує лише одне право, що пов'язує людську спільноту і встановлене одним законом. Закон цей є справжньою підставою для того, щоб наказувати й забороняти» [446, с. 173]. Важливо, що на думку мислителя, справжній закон – це розумне встановлення, що відповідає природі, поширюється на всіх людей; постійне, вічне, яке закликає до виконання обов'язку через наказ; відлякує від злочину шляхом заборони.

Таким чином, мислителі античності уважали, що стабільність держави, її інституцій залежить від урахування інтересів і думок громадян та закріплення такого зв'язку в законах держави. Спрямованість діяльності держави на забезпечення єдності й солідарності всіх громадян, доцільність їх залучення до відправлення правосуддя та завдання з примирення, що покладається на суддю, відображає перші паростки ідеї комунікації громадянського суспільства й державної влади. Водночас безпосередньо питання комунікації та взаємодії громадянського суспільства й судової влади у поглядах мислителів античності не розглядалися.

Для епохи середньовіччя характерне трактування держави й права як наслідку Божого творіння, а підґрунтям їх існування є визнання безумовного й безперечного існування Бога та найвищого авторитету Священного писання – Біблії. Додатком до визнаних раніше трьох видів права – природного, загального (права народів) і цивільного, стало визнання божественного права, а зв'язок між ними тлумачився крізь призму біблійних уявлень про становище людей до й після гріхопадіння Адама і Єви. Тлумачення зв'язку Божих законів і людських знаходимо у поглядах Августина, на думку якого, град Божий – це протиставлення божественного і людського, світського законів. Світський чи людський закон, зразком якого було римське право періоду християнської

Римської імперії, змінюється виключно у межах, установлених божественними і природним законами, а не завдяки впливу суспільства.

У розумінні зв'язку та впливу суспільства на право, державну владу в епоху середньовіччя на увагу заслуговують погляди Хоми Аквінського, вчення якого визнано офіційною католицькою доктриною. Мислитель розмежовував вічний закон, божественний закон, природне право та людське, або позитивне право. Метою закону є загальне благо, загальна вигода усіх громадян, яка полягає у створенні передумов для того, щоб кожен мав можливість для досягнення своєї головної мети. Закон є найважливішим у соціальному устрої, який веде до загальної вигоди й головної мети життя. Як зазначає Хома Аквінський «закон – це певний припис практичного розуму. .. загальні й недоведені принципи потрібні людському розуму для особливої детермінації конкретних випадків. Ці особливі детермінації, виведені людським розумом, називаються людськими законами за умови, що дотримані інші важливі вимоги до закону, установлені вище» [220, с. 141].

Отже, в епоху середньовіччя всі прояви зв'язку Божественних законів, природних і людських законів тлумачилися виключно в площині їх обумовленості та зв'язку з Божими законами. Питання щодо можливості впливу індивіда, суспільства на державу й державну владу прямо не ставилося. Імпліцитно питання врахування та забезпечення потреб громадян у державі міститься у понятті загального блага, загальної вигоди усіх громадян. Загальні уявлення про громадянське суспільство як певну межу державної влади, як чинник стримування державної влади у її прагненні до абсолюту, авторитарності мають несистемний характер. До уваги слід взяти й те, що для християнського віровчення притаманне протиставлення Царства небесного й царства земного, Божого й кесаревого начал життя, тобто дуалізм, який у свідомості людей заклав розмежування держави і приватної сфери. В епоху середньовіччя положення про необхідність урахування та забезпечення потреб громадян у державі втілюються у понятті загального блага, загальної вигоди усіх громадян. Крім того, у Біблії йдеться про те, що суд буде відкритим,

найпотаємніші секрети, думки й учинки людей будуть відкриті й піддані суду, а християни допомагатимуть Ісусу Христу в судовому процесі (1 Кор.6:2-3) [21].

Важливою віхою в осмисленні громадянського суспільства та його зв'язку з державною владою є епоха Відродження, презентована зокрема поглядами Ніколо Мак'явеллі. На думку мислителя громадянське суспільство протистоїть державі як інституції, що прагне підпорядкувати під себе суспільство. При цьому громадянське суспільство як автономна структура існує за власними законами, хоча держава намагається підпорядкувати громадянське суспільство, встановлюючи свої закони. Цінність поглядів Мак'явеллі полягає в тому, що він сформулював три важливі цінності громадянського суспільства, а саме: мир і безпека громадян, задоволення їх від свого майна і багатства, право кожного мати та відстоювати свої переконання. Саме тому мислитель у відомій праці «Володар» дає пораду правителям брати до уваги наведені людські потреби для успішного державного правління [236], звертаючи увагу таким чином на зв'язок державної влади та її ефективності із здатністю забезпечувати потреби громадян. Своїми поглядами на громадянське суспільство Н. Мак'явеллі констатував перші паростки громадянського суспільства у містах-республіках та заклав підґрунтя осмислення мислителями його ролі й значення для держави, правителя і громадян.

Концептуалізація поняття громадянського суспільства відбувається в епоху Нового часу, насамперед, у поглядах Т. Гоббса, Дж. Локка, Ж.Ж. Руссо, Ш.Л. Монтеск'є та ін. Так, на думку Т. Гоббса, виникнення громадянського суспільства тісно пов'язано з якостями людини як істоти розумної і водночас егоїстичної. Суспільство тлумачиться ним у якості засобу задоволення корисливих і егоїстичних інтересів людини. Саме тому Гоббс вважає природним такий стан людини як «війни всіх проти всіх», у якому люди не можуть зберегти мир і тому постають перед загрозою взаємознищення [172, с. 96]. За таких умов лише інстинкт самозбереження уможливорює виживання людини, її вихід зі стану «війни всіх проти всіх». Фактично Т. Гоббс обґрунтовує одну з перших концепцій договірного походження політичної

влади [172, с. 132–133]. На думку мислителя держава є результатом суспільного договору між людьми, які вимушено укладають суспільний договір та віддають, при цьому, частину своїх прав суверену заради безпеки життя. Громадянське суспільство (*societascivilis*) на його думку є певним еквівалентом держави (*civitas*), тобто громадянське суспільство – це, насамперед, одержавлене суспільство. Важливо, що Т. Гоббс використовує поняття громадянина (підданого) та громадянської особи (*persona civilis*), які, на думку мислителя, належать до співтовариства громадян, утвореного за певними інтересами.

Дослідники поглядів Т. Гоббса звертають увагу на його міркування щодо громадянського суспільства, «як одержавленого суспільства, яке є результатом переходу від природного до суспільно-політичного стану. Держава творить громадянське суспільство, закладаючи його основи, встановлюючи порядок через введення громадянських законів. Т. Гоббс відмежовує цивільне право від природного, бо перше – наказ, санкціонований примусом, а друге – диктат розуму. Цінність державного правління він бачить в тому, що воно управляє суспільством, яке є невід’ємним від держави, альтернативою йому виступає анархія. Він підкреслює, що саме з утилітарних міркувань державне правління – це краще, аніж безлад, а широке тлумачення прав суверена не залишає місця для волевиявлення підданих, загальне чи громадське благо, як і громадська воля, – то фантазії, бо є просто індивіди, які хочуть жити й мати захист для своїх засобів до існування» [172, с. 8].

Дещо інших поглядів на громадянське суспільство дотримувався Дж. Локк, на думку якого передумовою виникнення громадянського суспільства є природний стан людей як «стан повної свободи у керуванні своїми діями, порядкуванні власним майном та особою», «стан рівності, за якого вся влада та компетенція є взаємними» [230, с. 131]. При цьому природний стан не є «станом свавілля», він регулюється «законом природи», який вимагає миру і збереження всього людства та підтримується в міру своїх можливостей кожною людиною. Оскільки такий порядок має хиткий характер,

він спричиняє виникнення громадянського суспільства. При цьому, на думку Дж. Локка, вкрай важливими є особистісні засади життєдіяльності громадянського суспільства, первинність особистісного начала щодо колективного чи державного. Мислитель упевнений, що «кожна людина ... є вільною від природи, і ніщо, крім її власної згоди, не в змозі підкорити її якій-небудь земній владі» [230, с. 192]. Згода може бути двох видів, перша – «мовчазна» (яка обмежується фактом визнання законів суспільства) і «виражена», яка робить людину справжнім членом суспільства. Фактично, мислитель говорить про активну громадянську позицію особистості як умову і запоруку оптимальної життєдіяльності громадянського суспільства.

В основі поглядів Ж.-Ж. Руссо на громадянське суспільство знаходяться індивідуалістичне тлумачення природи людини, хоча з часом він доходить іншої думки, згідно якої підґрунтя здібностей індивідів перебуває в суспільстві. «Цей перехід від природного до громадянського викликає вельми помітні зміни в людині, віддаючи справедливості те місце в людській поведінці, яке раніше належало інстинктові, а також наділяючи людські дії моральністю, якої їм раніше бракувало» [389, с. 26]. Впорядкування суспільних відносин, на його думку, залежить від чотирьох видів законів: політичних, громадянських, юридичних, а найважливішими серед них є закони моралі, звичаїв і громадської думки. Останній «викарбуваний не на мармурі чи бронзі, а в серцях громадян» [389, с. 65]. Таким чином, Ж.-Ж. Руссо констатує такі соціальні явища як «політична культура» і «громадська думка», які впродовж подальшого суспільного розвитку стали невід'ємними атрибутами громадянського суспільства і держави.

Дж. Локк у відомій праці «Два трактати про правління» [230], обстоює ідеї лібералізму, конституційної монархії та суспільного договору. На його думку держава є результатом суспільного договору, внаслідок якого відбувся перехід від природного стану до громадянського. На відміну від Гоббса, Локк уважав, що в природному стані панувала доброзичливість і взаємодопомога, що дозволяло людям розпоряджатися своїм майном і життям. Природне право – це

право життя, свободи та власності, перші з яких є первинними, а право на приватну власність є їх підсумком, результатом. Локк уважав, що держава існує для того, щоб гарантувати природні права своїм громадянам, які володіють, у т.ч. вродженим правом на ініціативу та вияв творчої енергії. Попри те, що Локк не поділяв ідеї повної рівності людей, з огляду на їх відмінні природні здібності й таланти, він уважав що власність є результатом особистих зусиль окремої людини, а запорукою забезпечення невід'ємних прав людини є розподіл функцій державної влади.

Цінність поглядів Локка у контексті предмету дослідження полягає, насамперед у тому, що він одним із перших обґрунтував ідею розподілу державної влади. На думку мислителя законодавча влада належить парламенту, який утверджує у правовому порядку права та свободи людини, а судова та виконавча влада належать кабінету міністрів. Міністри, які керують державою, повинні були нести відповідальність перед парламентом, а судді, як стражі законів є незалежними від правителя. Сила законів гарантує безпеку держави в цілому і її громадян зокрема. При цьому, суспільство і держава не є тотожними, оскільки у разі загибелі держави внаслідок зовнішньої агресії саме суспільство не зникає. Зазначені міркування приводять його до висновку, що джерелом влади є народ, який у т.ч. має право на революцію і повалення насильницьким шляхом державної верхівки – точно так само як і був здатен на об'єднання у державу.

Подальшого розвитку ідея розподілу влади набула у поглядах Ш. Л. Монтеск'є у праці «Про дух законів», у якій філософ виокремив судову владу в якості самостійної та обґрунтував ідею врівноваження гілок влади. На його думку законодавча влада має належати всьому народу і формуватися шляхом виборів представницького органу, виконавча влада має належати монарху та іншим особам, а судова влада має бути передана обраним на певний строк особам з народу. При цьому, саме незалежна судова влада займає центральне місце у системі гарантій політичної свободи людини, звідси, якщо рішення суддів повною мірою відповідають букві закону [161, с. 102–103].

Держава, на думку мислителя, постає по-перше, як союз громадян, а по-друге, як сукупність посадових осіб. При цьому суспільство не може існувати без уряду. «Не буде свободи, якщо судова влада не відділена від влади законодавчої й виконавчої. Якщо вона сполучена із законодавчою владою, то життя і свобода громадян виявляться у владі свавілля, тому що суддя буде законодавцем. Якщо судова влада сполучена з виконавчою, то суддя одержує можливість стати гнобителем» [391, с. 19]. Таким чином, Монтеск'є, обґрунтовуючи ідею розподілу вали, виокремлення судової влади в якості самостійної наголошує водночас на тому, що держава є союзом громадян, які впливають на неї.

Найбільш радикального вигляду ідея «громадянське суспільство проти держави» була сформулювала Т. Пейном, який у своїй політико-правовій теорії «розрізняв природні і громадянські права людини. Природні права належать людині за природою. Це право на щастя, свободу совісті, свободу думки. Цими правами людина володіла у природному стані. З утворенням суспільства і держави люди передали частину своїх природних прав до «загального фонду». Так виникають громадянські права, що належать людині як члену суспільства» [205]. Державу Пейн вважає необхідним злом, а в гіршому випадку – злом нестерпним: чим воно менше, тим краще для суспільства [205, с. 169]. Завдяки природній соціальності індивіди мають можливість встановити мирні стосунки конкуренції і солідарності, засновані цілком на взаємному інтересі та почутті взаємної допомоги. Чим досконаліше громадянське суспільство, тим більше воно здатне регулювати власні справи і тим менше відчуває потребу в уряді. Крім того, Пейн наголошує на важливості жорсткого обмеження втручання держави у суспільну сферу та необхідності особистої автономії рівних індивідів та розумінні громадянського суспільства як самодостатньої сфери реалізації приватних інтересів.

Рубіжним етапом в осмисленні громадянського суспільства та його впливу на судову владу стали погляди представників німецької класичної філософії І. Канта та Г. В. Ф. Гегеля. Особливістю тлумачення концепцій

громадянського суспільства і держави та їх співвідношення, що є важливим у розумінні комунікації є підхід, згідно якого громадянське суспільство не протиставляється державі та державній владі, а розглядається як окрема сфера соціуму, відмінна від держави. Таке співвідношення обумовлює взаємну відповідальність публічної влади та громадянина. Міркування Канта про суспільство, його призначення, важливість консенсусу між соціальними групами в кінцевому підсумку приводить його до ідеї глобального громадянського суспільства. Мислитель був переконаний у необхідності приналежності кожної людини до певного громадянського устрою, у складі народу за державно-цивільним правом, устрою держав у їх відношенні одна до одної згідно з міжнародним правом; устрою згідно з всесвітнім громадянським правом. Саме на останньому рівні можливим є створення всесвітнього громадянського суспільства, яке забезпечує мирне співіснування людей та контроль за застосуванням примусу з боку держави. На увагу заслуговує також і думка мислителя, що підґрунтям побудови такого громадянського суспільства є приватний, особистий інтерес, який полягає у бажанні жити за принципом свободи. Кант зазначає: «Право – це обмеження волі кожного умовою згоди його з волею всіх інших, наскільки це можливо за певним загальним законом; а публічне право є сукупністю зовнішніх законів, що уможливлюють таку повну згоду. А тому що всяке обмеження свободи сваволею іншого називається силуванням, то звідси випливає, що громадський устрій – це стосунки між вільними людьми, які, однак (без шкоди для свободи їхнього об'єднання з іншими як цілого), підлеглі примусовим законам, оскільки цього вимагає сам розум, і саме чистий розум, що а priori встановлює закони й не керується жодною з емпіричних цілей (які всі охоплюються загальною назвою щастя): про такі цілі й про те, якими вони видаються кожному, люди думають зовсім по-різному, так що їхня воля не може залежати від жодного загального принципу, отже, від жодного зовнішнього закону, який би узгоджувався із свободою кожного. Таким чином, громадянський стан з погляду права засновано на таких апріорних принципах: свобода кожного члена суспільства

як людини; рівність його з кожним іншим як підданого; самостійність кожного члена спільності як громадянина» [220, с. 180]. Таким чином, за Кантом існування глобального проєкту громадянського суспільства ґрунтується на прагненні усіх громадян досягти стану колективної єдності об'єднаної волі, що в свою чергу впливає на державну владу.

Ідеолог концепції громадянського суспільства Г. В. Ф. Гегель обстоює думку, що: «У громадянському суспільстві кожний собі мета, а решта для нього ніщо. Однак без відносин з іншими він не може досягти всіх цілей: тому ці інші – це засіб для досягнення певної мети. Однак певна мета через відносини з іншими здобуває форму загального й задовольняє себе, співвдовольняючи водночас благополуччя іншого» [78, с. 169]. Мислитель уважав, що важливим компонентом і фундаментальним стовпом громадянського суспільства є дійсність свободи та захист власності через здійснення правосуддя, яке забезпечує особисту свободу і можливість реалізації права. Разом з тим, здійснення правосуддя німецький філософ вважав настільки ж обов'язком, як і правом суспільної влади, яке мало ґрунтується на бажанні або небажанні індивідів покласти на владу таке повноваження. У сенсі цієї концепції суд покликаний відстоювати загальні інтереси відповідного державного устрою, які одночасно є вищими інтересами громадянського суспільства. Водночас, у громадянському суспільстві як просторі, в якому формуються і задовольняються потреби, мають місце суперечки не лише між його окремими членами, але й із державою. У цьому випадку сама держава в особі уповноважених вступає в межі громадянського суспільства для підтримки загального державного інтересу і законності, внаслідок чого у кінцевому рахунку ці уповноважені урядом особи за своєю суттю виступають державним представництвом не громадянського суспільства, а проти нього [97, с. 244].

Гегель був переконаний, що громадянське суспільство є полем реалізації приватних цілей та інтересів окремих індивідів, але на ньому свобода ще не досягла свого повного втілення, оскільки стихія зіткнення приватних інтересів обмежується не розумним, а зовнішнім і випадковим чином. Свобода сповна

виражає себе в державі, яка, на думку Гегеля є втіленням розуму. «Здійснення правосуддя слід розглядати настільки ж обов'язком, як і правом суспільної влади, яке так само мало ґрунтується на бажанні чи небажанні індивіда покладати на владу таке повноваження» [78, с. 194].

Розмірковуючи над громадянським суспільством і правосуддям Гегель прямо вказує на їх зв'язок і наголошує: «У здійсненні правосуддя громадянське суспільство, особливо в якому ідею втрачено, і вона розпалася в розподілі внутрішнього й зовнішнього, веде назад до його понять, єдності в собі сущого загального з суб'єктивною особливістю, однак те в окремому випадку, а ту в значенні абстрактного права...У громадянському суспільстві загальність виступає тільки необхідністю: відносно потреб лише право як таке постійне. Однак це право, просто обмежене коло, належить тільки до захисту того, що я маю: для права як такого благополуччя вже щось зовнішнє. Однак це благополуччя в системі потреб – це суттєве визначення. Отже, загальне, яке спочатку виступає тільки правом, має розширитись на всю царину особливості. Справедливість – це щось велике в громадянському суспільстві: хороші закони дають державі квітнути, а вільна власність стає основною умовою її блиску» [78, с. 199]. Крім того, Гегель звертає увагу на те, що «Член громадянського суспільства має право – виступати в суді, а також обов'язок – відповідати в суді й отримувати своє спірне право тільки через суд» [78, с. 194] та важливість публічності суду «Право публічності ґрунтується на тому, що мету суду становить право, місце якого як загальності так само перед цією загальністю; однак потім також тому, що громадяни переконуються в тому, що вироки дійсно виносяться» [78, с. 196].

Мислитель звертав увагу на те, що гласність і публічність правосуддя є підґрунтям довіри громадян до суду, оскільки «до права належить, зокрема, й довіра, яку громадяни мають до нього, і це той бік, який вимагає публічності судочинства» [78, с. 196]. Для суду важливими є два види легітимності: загальна – довіра до нього всіх громадян суспільства та індивідуальна – довіра «до суб'єктивності тих, хто вирішує» (до суддів) [78, с. 198]. Гегель

переконаний, що засобом досягнення такої легітимності є суд присяжних як втілення права самосвідомості членів суспільства.

Таким чином, Гегель одним із перших визначив зв'язок громадянського суспільства й судової влади, який втілюється з, поміж-іншого, в загальності та довірі громадян до судової влади, справедливості, праві та обов'язку члена громадянського суспільства виступати в суді.

У подальшому розвиток ідеї громадянського суспільства в контексті його зв'язку із державною владою загалом та судовою владою зокрема, переміщується в площину проблем легітимації, теорії соціальних систем, соціологічних і політологічних теорій, представлених у поглядах М. Вебера, Е. Дюркгейм, К. Поппера, Т. Парсонса, Е. Гідденса, П. Штомпки та ін. Саме в цей період формуються теорії соціального капіталу як солідарності та довіри й активного громадського життя (Р. Патнем), універсалізації громадянської солідарності та взаємодії (Дж. Александер). Так М. Вебер розглядає легітимність як особливий ресурс владарювання. Рівень і характер довіри стає для Вебера одним із критеріїв, що використовуються при класифікації видів влади [41].

Дослідниця феномену довіри до судової влади В. Новоселова, аналізуючи погляди філософів, соціологів, політологів та правників на довіру до судової влади доводить, що у період Нового й Новітнього часу простежується активізація наукового осмислення довіри у зв'язку з суспільною солідарністю, легітимністю; у якості ключової характеристики розвинутого громадянського суспільства; механізму соціального контролю й засобу мінімізації соціальних ризиків; запоруки порядку, стабільності, безпеки й соціального прогресу» [275, с. 33]. «Значний внесок у розуміння довіри як соціального явища здійснили такі вчені як Е. Дюркгейм (у зв'язку із суспільною солідарністю), М. Вебер (у контексті легітимності, типів володарювання), Ф. Фукуяма (як критерій класифікації суспільств), Т. Парсонс (крізь призму очікування непередбачуваності, соціального капіталу), Е. Гідденс (крізь призму розмежування видів і функцій довіри), П. Штомпка (як умови життєздатності

політичної культури), Н. Лумана (як механізму соціального контролю й засобу мінімізації соціальних ризиків), А. Селігмен (крізь призму порядку), У. Бек (у зв'язку із зростанням соціальних ризиків) та ін. [275, с. 312].

Важливу роль серед низки зазначених та інших теорій, у яких прямо чи опосередковано розглядається зв'язок громадянського суспільства й судової влади відіграють комунікативні концепції громадянського суспільства, представлені зокрема у поглядах К.-О.Апеля, Ю. Габермаса, Дж. Коена, В. Кульмана, Е. Арто, С. Чеймберса і У.Кімлика, А. Селігмена та ін. Комунікативні теорії презентують один із найвпливовіших напрямів сучасної західної практичної філософії – комунікативну філософію, яка відображає методологічний поворот від класичної парадигми філософії свідомості до посткласичної парадигми філософії комунікації. Оскільки основні положення комунікативної теорії формують методологічне підґрунтя роботи, вони стануть предметом осмислення у підрозділі 1.2 та 1.3.

Узагальнення й систематизація наукових джерел переконливо свідчить, що наприкінці ХХ та у ХХІ ст. переважна більшість вітчизняних монографічних видань і публікацій у періодичних виданнях були присвячені процесам становлення судової влади в Україні, правовим засадам її діяльності. З початку другого десятиліття ХХІ ст. науковці все частіше почали звертатися до дослідження взаємодії, комунікації судової влади й громадянського суспільства. Упродовж цього періоду у вітчизняній юридичній науці з'явилася низка публікацій монографічного рівня, наукових статей, захищено низку дисертацій, у яких досліджуються окремі аспекти й напрями взаємодії громадянського суспільства й судової влади.

Серед дисертаційних досліджень, присвячених різним аспектам і проблемам взаємодії громадянського суспільства й судової влади в Україні варто виділити наступні: О. Овсяннікова «Транспарентність судової влади» (2009)[280], Л. Вінокурова «Судова влада у взаємодії громадянського суспільства та держави» [65], Т. Струс-Духнич «Судова влада в період розбудови громадянського суспільства» (2012) [414], М. Вільгушинський

«Суди загальної юрисдикції у системі взаємовідносин із суб'єктами владних повноважень та громадськістю» (2013) [63], С. Прилуцький «Судова влада в умовах реформування громадянського суспільства та правової держави в Україні» [317], Р. Крусян «Реформування системи судоустрою України: досвід, сучасність, тенденції» (2013) [219], П. Каблак «Взаємовідносини судової влади та громадськості (правові і організаційні аспекти)» (2015)[162], С. Гладій «Легітимність судової влади» (2015) [162], В. Олійник «Теоретико-правова характеристика взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства» (2017 р.) [286], Р. Качур «Правові та організаційні засади діяльності суду присяжних в Україні» (2017) [173] та ін.

Одним із останніх наукових доробків у дослідженні проблем взаємодії судової влади й громадськості є дисертаційне дослідження Д. Іл'юка «Судова влада і громадськість: концепт взаємодії» [158], у якій автор обґрунтовує концептуальні засади взаємодії судової влади та громадськості через створення трирівневої моделі, яка охоплює комунікативну, інтеграційну та інституційну взаємодії, дослідник приходить до низки важливих висновків, зокрема: «Комунікація між учасниками взаємодії судової влади та громадськості на першому фундаментальному рівні взаємодії – комунікативному – виступає основою, на якій будуються будь-які взаємовідносини. Саме на цьому рівні взаємодії закладається підґрунтя для оптимального розвитку взаємовідносин на інтеграційному та інституційному рівнях. Побудова стабільних зв'язків між судовою владою та громадськістю на комунікативному рівні, який включає в себе інформування, консультування та діалог, забезпечуватиме належне розв'язання проблемних питань шляхом кристалізації консенсусних та збалансованих рішень в інтеграційних та інституційних процесах взаємодії. В основі комунікативної взаємодії судової влади та громадськості закладено широкий набір комунікаційних інструментів та глибинних процесів, які впливають на рівень їх взаємної довіри та співпраці. Комунікація набуває конкретної форми в залежності від ступеня її інтерактивності, а також наявності необхідних атрибутивних характеристик учасників комунікації» [158,

с. 172–173].

Суттєве зростання уваги відомих учених і молодих науковців до осмислення проблем взаємодії громадянського суспільства й судової влади свідчить про надзвичайно важливу роль такої взаємодії у розвитку громадянського суспільства й судової влади в Україні, переосмислення напрямів і форм взаємодії, пошуку оптимальних напрямів і засобів їх оптимізації.

Поряд із дисертаційними дослідженнями проблематиці комунікації, взаємодії громадянського суспільства й судової влади присвячені численні наукові публікації вчених. Узагальнення й систематизація наукових джерел, у яких висвітлюються окремі аспекти комунікації громадянського суспільства й судової влади дає підстави виокремити такі напрями й аспекти дослідження зазначеної проблеми:

1) у межах теорії держави і права: у контексті розвитку громадянського суспільства та держави (О. Петришин [296], А. Колодій [188], О. Кот , А. Гриняк, Л. Купіна, В. Шахун [103], В. Кравчук [214], Л. Наливайко, І. Грицай, О. Дніпров [266], Л. Погоріла [300], М. Саф'ян [392], Т. Струс-Духнич [414], Л. Удовика [550], Т. Фулей [436]); права на доступ до публічної інформації (С. Вітвіцький [66], С. Запара, М. Гасай[142]), громадського контролю (Ю. Барабаш і К. Пашук [13], В. Кравчук [215], Т. Наливайко [269]); доступу до правосуддя та його юридичного забезпечення (І. Верба [44], О. Козакевич [183]), характеристики взаємодії судової влади та інститутів громадянського суспільства (В. Олійник [286]), поділу влади (Ю. Ремєскова [375]) та ін.;

2) у межах науки судові та правоохоронні органи України: крізь призму реалізації принципів судової влади (В. Городовенко [91], О. Овсяннікова [280], О. Овчаренко [282], В. Потапенко [306]), гарантій незалежності суддів (Т. Галайденко [76], Л. Остафійчук [291]), взаємовідносин судової влади та громадськості (М. Смокович [404], С. Прилуцький [315; 317], П. Каблак [162], М. Закаблук [141]), ефективності й реформування судової влади (В. Бринцев

[35], М. Вільгушанський [64], Л. Москвич [260], М. Кравчик [212], Р. Крусан [219], О. Хотинська-Нор [440]), легітимації судової влади (С. Гладій [81], Л. Остафійчук [291]), крізь призму транспарентності та реалізації засад гласності судового процесу, прозорості (О. Гоптарєв [87], В. Гончар [86], М. Афанасьєва [8]), доступу до публічної інформації (М. Смокович [402]), організаційного забезпечення судової влади України (В. Бринцев [34], О. Іванець [151]), суб'єктів соціальної взаємодії (М. Вільгушанський [61; 62; 63], Ю. Косткіна [209], С. Прилуцький [319], Р. Голубутовський [83]), правового статусу суду й суддів в Україні (Б. Баронін [16], О. Дудченко [123], О. Калашник [165], Р. Качур [173], С. Леськів [225]), впровадження інновацій та електронного судочинства (В. Бринцев [33], С. Беявська [17], І. Камінська [168]); порівняльно-правовому вимірі судових систем країн ЄС (І. Назаров [264], І. Краснухіна [216], О. Саленко [390], А. Хливнюк [439]).

Надбанням останніх років стали дослідження вітчизняних і зарубіжних учених, предметом дослідження яких є проблеми цифровізації судочинства, технологічних аспектів, насамперед, упровадження систем штучного інтелекту в судочинство, розвитку цифрових платформ для здійснення правосуддя, забезпечення інформаційної безпеки судових систем; розробки механізмів захисту прав учасників цифрового судочинства. Вагомий внесок у дослідження зазначених проблем здійснили такі вчені, як: Ю. Павлова [294], О. Синегубов, О. Бортнік, О. Черненко [396], О. Скочиляс-Павлів [400], Г. Блінова [24], О. Кібенко [178], С. Шербак, А. Кожевнікова [460], А. Шабалін, О. Штефан, Л. Андрущенко, В. Олефір [545], зарубіжні вчені, такі, як: М. Аріфін Сухайрі [475], Й. ван Хобокен, Й. Квінтайс, Н. Аппельман, Р. Фахі [513], Г. Лупо [527], Л. Зіффер [561], М. Вільямс, А. Вільямс [557] та ін.;

3) у межах конституційного права: крізь призму конституційних засад судочинства (В. Федоренко [434], В. Чебан [447], конституційного правосуддя (О. Бориславська [481], А. Селіванов, А. Стрижак [394]), конституційно-правових засад організації та діяльності засобів масової комунікації в Україні (С. Нечипорук [272], О. Каплій [170]) та ін.;

4) адміністративного права: у контексті реалізації права громадян на доступ до інформації (І. Костенко [208], М. Ніколайчук [273]), принципів гласності й відкритості у адміністративному судочинстві (О. Гаврилюк [74], А. Руденко [387]), адміністративно-правових засад судової влади та публічної служби в органах судової влади (Д. Вітюк [67], Р. Голобуцький [82; 84], В. Декатиленко [105], А. Іванишук [152], А. Макаровець [238], В. Мащук [248], К. Ващенко, С. Серьогін, Є. Бородін [358], П. Шпенюв [462; 463]), адміністративно-правового регулювання діяльності публічної адміністрації України засобами ЗМІ (С. Бурлаков [38], А. Макаровець [238]), громадського контролю (С. Денисюк [108], О. Сквірський [399], адміністративно-правової охорони правосуддя (М. Шкіль [461] та ін.);

5) у межах кримінального права: у контексті здійснення правосуддя (А. Войнарович [68]), І. Гриценко [97], висвітлення кримінального судочинства (А. Шаповал, В. Ганга [459] та ін.).

Поряд із значною увагою правників до дослідження взаємодії громадянського суспільства й судової влади слід зауважити, що зазначена проблематика викликає неабиякий інтерес і в інших науках, насамперед у межах науки державного управління в контексті взаємовідносин органів державної влади та медіа в умовах демократичного державотворення (О. Бухатий [39] В. Надрага [263]); у межах політології: крізь призму взаємодії судової влади й громадянського суспільства (Л. Вінокурова, І. Рекецька [368], С. Степаненко [409]), діяльності ЗМІ як інституту громадянського суспільства (І. Бойчук [29]), В. Головій [85], Б. Калініченко [167], Л. Рогатіна [383], О. Гриценко [98] та ін. Серед зарубіжних учених до проблем взаємодії, комунікації громадянського суспільства й судової влади зверталися такі вчені, як: А. Ейкман [473], С. Амбвані [474], С. Арнштейн [476], Д. Бойс [478], Дж. Бордвейк [480], Г. Балкін, Л. Боярський [479], Г. Браун, Ван Дейк [552], Ш. Леонард [525], С. Голдберг, С. Кастеллі, С. Джікалоне [496], М. Дж. Кін [179], Р. Мак Грегор [528], Д. Мсамбіла [529], Дж. Пенг, В. Ксіанг [536], А. Сардо [543], Ю. Дж. Ксіа [559], Б. Джексон, Д. Бенкс,

Д. Вудс, А. Роял, П. Вудсон, Н. Джонсон [518], Г.Чжен [560] та ін.

Отже, у ХХІ ст. консенсусною у юридичній науці є точка зору, відповідно до якої суд є посередником між владою і населенням, будучи незалежним і від першої, і від другого. Суттєву роль у належному функціонуванні судової влади відіграє взаємодія, комунікація громадянського суспільства й судової влади. Більшість теоретиків і практиків розглядають суд в якості бар'єру, створеного в інтересах особистої свободи та безпеки, який переймається не тільки завданнями служіння державі, а й охороною і захистом прав людини. Адміністрація підпорядковується контролю суду в усіх своїх діях, які можуть обмежити особисту свободу і безпеку, а закон підлягає застосуванню не інакше як під контролем судового тлумачення. При цьому, із всіх гілок влади саме судова може бути найбільш близькою до народу, оскільки переводить абстрактну суспільну користь законів у площину конкретних приватних інтересів [97, с. 245]. Утвердження такого підходу до розуміння сутності і соціального призначення судової влади призводить до переосмислення класичних теорій та зростання значення суду не тільки у правовій сфері, а й у сфері політичної влади, де його позиції традиційно були слабкими.

На тлі ускладнення суспільних відносин у сфері функціонування громадянського суспільства й судової влади, появи і загострення нових викликів, які постають перед соціальними інститутами, необхідність дотримання європейських стандартів судочинства та забезпечення правосуддя, суспільний запит на ефективний громадський контроль суттєво актуалізують необхідність дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні. Як слушно зазначає Л. Удовика «Напрями й форми впливу громадських організацій на діяльність судової влади загалом, щодо підвищення її прозорості й підзвітності, зокрема, постійно розширюються. Водночас, їхній вплив визначається правовими засадами гласності, прозорості й підзвітності судової влади – з одного боку, незалежності та самостійності судової влади – з іншого» [550, с. 18].

Визнаючи наукову, методологічну й практичну цінність положень і

висновків учених у межах вищезазначених та інших наукових досліджень проблем комунікації громадянського суспільства й судової влади, слід відзначити дискусійність окремих положень, появу нових проблемних аспектів у комунікації громадянського суспільства й судової влади, що обумовлює необхідність їх подальшого осмислення. Саме тому, комплексне загальнотеоретичне дослідження комунікації судової влади й громадянського суспільства в Україні залишається актуальним і нагальним завданням, має практичне й теоретичне й значення.

1.2. Методологія дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади

Методологія дослідження теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства і судової влади визначається декількома чинниками, насамперед, його комплексним характером, положеннями щодо комунікації, правової комунікації, громадянського суспільства, судової влади, які обґрунтовані як у межах загальної теорії права, так і науки судові та правоохоронні органи України, галузевих юридичних наук та соціогуманітарних наук. Правова комунікація як різновид соціальної комунікації є багатоаспектною, інтегративною категорією, яка охоплює політичні, соціальні, правові, психологічні, етичні, культурні складники, по-різному тлумачиться в класичній та некласичній методології і практичній філософії. Зазначене впливає на тлумачення поняття, змісту і співвідношення комунікації та правової комунікації. Крім того, основоположним у тлумаченні змісту й особливостей комунікації судової влади є її правове підґрунтя, яке чітко унормоване у низці правових актів.

Засадничим у розумінні комунікації громадянського суспільства й судової влади є обґрунтоване сучасними вченими положення про атрибутивні властивості судової влади, такі як: незалежність, самостійність,

неупередженість, які суттєво впливають на зміст, напрями, форми і межі комунікації судової влади. Зазначене обумовлює необхідність визначення особливостей комунікації громадянського суспільства й судової влади із врахуванням особливостей правової системи України та її розвитку у напрямі євроінтеграції. Здійснення теоретико-правового дослідження спрямовує на встановлення загальних закономірностей комунікації громадянського суспільства й судової влади, обґрунтування напрямів і засобів оптимізації комунікативних зв'язків, необхідність забезпечення обґрунтованості результатів дослідження і можливостей використання його висновків і пропозицій як у межах теорії держави та права, так і в науці судові та правоохоронні органи, галузевих юридичних науках і юридичній практиці.

Важливу роль у методології дослідження теоретико-правових засад комунікації судової влади і громадянського суспільства відіграють здобутки філософії – соціальної філософії та філософії права. Значущість положень соціальної філософії у дослідженні полягає в тому, що вона вивчає найбільш загальні закони розвитку об'єктивного світу, суспільства і мислення, без володіння якими неможливе розуміння закономірностей та логіки виникнення і функціонування конкретних явищ соціального буття, встановлення адекватних причинно-наслідкових зв'язків у комунікації громадянського суспільства й судової влади.

Наукова доцільність звернення використання здобутків філософії права і філософії пізнання у дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади обумовлена тим, що вони спрямовують на осмислення процесу комунікації в екзистенційно-антропологічному, історико-метафізичному, абстрактно-гносеологічному та логіко-методологічному вимірі. Використання здобутків філософії права зумовлено також безпосередньо змістом і характером філософсько-правового знання, його спрямованістю на філософське, світоглядне осмислення процесів комунікації громадянського суспільства й судової влади, в контексті їх зв'язку та взаємообумовленості, їх значення для людини. Крім того, комунікація пов'язана із суміжними поняттями такими як взаємодія, транспарентність, відкритість, гласність які є важливими вимогами

та засадами діяльності судової влади. Зазначене обумовлює необхідність уточнення й розмежування цих понять, визначення зв'язку між ними.

На методологію дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади впливає і низка інших важливих чинників, що обумовлює необхідність систематизації наукових джерел, які містять методологічно значущі положення й висновки, обґрунтовані вітчизняними й зарубіжними вченими у декілька груп.

Перша група охоплює положення й висновки вчених, які вивчали проблеми правової комунікації, правової культури, правової свідомості та юридичної психології, таких як: В. Бабкін, Ю. Бисага, В.Харута, Д. Белов [19], Ю. Битяк [20], О. Данильян, А. Єрмоленко [131], В. Журавський, В. Забігайло, А. Заєць, О. Зайчук, О. Зарічний [143], Д. Іл'юк [158], П. Каблак [163], Ю. Калиновський [166], В. Кравіц [265], В. Ковальчук [180], М. Козюбра [186], А. Колодій [188], М. Кельман 174 , О. Куракін [222], В. Лемак [224], В. Ліпкан [227], І.Сопілко, В. Кірян [228], Н. Луман, Л. Литвиненко [226], С. Максимов [241], О. Макєєва [239], Н. Масі [247], О. Меленко [249], О.Михайлова [256], Ю.Оборотов [277], Н. Оніщенко [288], О. Петришин [296], П. Рабінович [359], О. Рашковська [364], А. Руденко [387], В. Селіванов [394], І. Ситар [397], О. Тихомиров, А. Токарська [424], Н. Торхова [425], Л. Удовика [550], М. ван Хук, О. Ющик [468] та інші.

Друга група охоплює положення і здобутки вчених, які досліджували проблеми функціонування громадянського суспільства, взаємодію громадянського суспільства й держави, впливу громадянського суспільства на державну владу загалом, судову владу зокрема, питання громадського контролю, насамперед, таких як : М. Бліхар [26; 27,] І. Гриценко, С. Прилуцький [96; 97], П. Каблак [163], І. Камінська [169], О. Коршун [207], І. Костенко [208], О. Кошова [210], М. Кравчик [212], В. Кравчук [213], Т. Гарасимів [79], Т. Гудзь [104], І. Жаровська [134; 135], М. Мочульська [262], Т. Наливайко [269], І. Сквірський [399] та ін.

Третя група представлена основними положеннями вчених, які досліджували особливості організації і функціонування судової влади, принципи її діяльності, насамперед у контексті гласності, відкритості, транспарентності, таких як: В. Бринцев [33], І. Марочкін [244], М. Вільгушинський [61], В. Городовенко [93], І. Гриценко [96], П. Каблак [164], О. Колич [187], С. Короед [206], І. Кресіна, С. Прилуцький [206], Л. Москвич [260], І. Назаров [264], Л. Наливайко, В. Олійник [267], Л. Ніколенко [274], О. Овсяннікова [278], О. Овчаренко [282], В. Олійник [286], С. Прилуцький [317], М. Смокович [402], Т. Струс-Духнич [414], Н. Торхова [425], Т. Хотинська-Нор [441], А. Штопенко [464] та інші. Сформульовані й обґрунтовані зазначеними вище вченими основні положення та підходи стали відправними пунктами у створенні власного бачення методологічних засад дослідження комунікації громадянського суспільства і судової влади.

Чільне місце у методології дослідження комунікації громадянського суспільства і судової влади посідають філософсько-світоглядні підходи, які визначають загальну стратегію і спрямованість дослідження, зумовлюють його комплексний характер, накопичення, відбір і аналіз фактів, детермінують оціночну інтерпретацію результатів дослідження. Основними філософсько-світоглядними підходами, які використовувалися в дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади є: цивілізаційний, діалектичний, аксіологічний, антропологічний, комунікативний. Зазначені світоглядні підходи визначають загальну стратегію і спрямованість дослідження, зумовлюють його комплексний характер, накопичення, відбір і аналіз фактів, детермінують оціночну інтерпретацію результатів дослідження.

Визначальне місце серед світоглядно-методологічних підходів посідає цивілізаційний підхід, який імпліцитно присутній у дослідження права загалом, правових явищ зокрема з огляду на укоріненість права у культурі, релігії, світогляді людини. Попри розмаїття підходів до осмислення ролі й значення цивілізаційного підходу в юридичній науці до уваги візьмемо міркування відомого українського вченого Є. Харитонова, який ґрунтовно аналізує значення цивілізаційного підходу при дослідженні європейського концепту

приватного права, місця права у структурі цивілізації та приходять до висновку, що «основою методології дослідження європейського концепту приватного права має бути розуміння права як феномену, що є елементом соціально-політичного устрою і елементом суспільної свідомості, а також складовою частиною духовного світу людини та її світогляду» [437, с.6-12].

Критично осмислюючи наукову спадщину зарубіжних учених у тлумаченні поняття й змісту цивілізації та цивілізаційного підходу, таких як Г. Велс, Ф. Фернандес-Арместо, Н. Еліас, Ф. Бродель, С. Хантингтон, Н. Скотт, Р. Осборн, О. Штаєрман та ін., Є. Харитонов приходять до низки методологічно значущих положень. Поділяємо міркування вченого, що «юридичний світогляд, правова теорія (доктрина), ідеологія мають вирізнятися духовно-культурологічним характером, тобто, спиратися на духовно-культурну правосвідомість. У цьому випадку право не буде сукупністю юридичних норм, виданих державою, або якимось абстрактним, моральним началом. ...Також змінюється розуміння сенсу та сутності правосвідомості. Вона вже не розглядається як результат проекційного сприйняття, відображення правової дійсності. Навпаки, правосвідомість, будучи органічною частиною духовної реальності, має самостійний духовний та культурний статус серед засад соціального та правового життя. Вона є творчим і відносно самостійним феноменом юридичної сфери суспільства. Без правової свідомості існування останньої є неможливим. Тому переосмислення позитивістського сприйняття правосвідомості з позиції його більш широкого розуміння, з точки зору його об'єктивного включення у духовно-культурологічний контекст, обов'язково припускає активне використання у праві таких понять (що складають основу духовно-культурологічного підходу у правознавстві), як юридичний дух, правова духовність, юридичне споглядання, правова рефлексія, правове відчуття, сенс правосвідомості, ейдос правосвідомості, правовий менталітет, абстрактна правосвідомість, юридична підсвідомість – як на теоретичному, так і на практичному рівнях. З таких позицій є виправданим розглядати духовно-культурологічну теорію правосвідомості і права як самостійний, поряд з природно-правовим і позитивістським, напрямок праворозуміння (розуміння права).... При розгляді його під таким кутом зору, право може бути

охарактеризоване як іманентно властивий цивілізації феномен, що одночасно виступає як елемент соціально-політичного устрою та елемент суспільної свідомості, є складовою духовного світу людини та її світогляду, відображаючи уявлення окремих індивідів та суспільства в цілому про статус людини, правду і кривду, справедливість, добро і зло, порушення та поновлення прав, злочин та покарання, гуманізм і жорстокість, тощо» [437].

Наукова доцільність звернення до обґрунтування цивілізаційного підходу саме в приватному праві є суттєвою перевагою, з огляду на предмет дослідження. Попри те, що громадянське суспільство й судова влада є публічними інституціями, в основі їх формування й функціонування знаходиться людина, як приватна істота, глибоко вкорінена в культурі, цивілізації, яка прагне реалізувати такі права як право брати участь в управлінні державними справами, право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань, право на свободу світогляду і віросповідання, право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації, право на інформацію та ін., які різною мірою втілюються у процесі комунікації громадянського суспільства й судової влади.

Ураховуючи зазначене використання цивілізаційного підходу зумовлено його комплексним характером, універсальністю і гнучкістю, який дозволяє враховувати різноманіття світу, багатоаспектність його розвитку, самотутність і унікальність окремих культур, глибоку укоріненість права у духовності людини, істотну значущість комунікації в житті людини й суспільства. З позицій даного підходу правова комунікація, в т.ч. у судовій владі, має свою специфіку в кожному конкретному суспільстві, ґрунтується на духовних і культурних особливостях, менталітеті; іманентно пов'язана з особливостями правової культури, правової свідомості, правового менталітету конкретного соціуму. Цивілізаційний підхід використовувався при дослідженні виникнення і розвитку комунікаційного процесу в інститутах судової системи, особливостей такої комунікації в українському суспільстві та зарубіжних країнах; обґрунтуванні засад встановлення та розвитку комунікації (Розділи 2, 3).

При дослідженні теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства й судової влади визначальним стало використання основних

положень діалектики як системи філософських законів, принципів і категорій. Ґрунтуючись на законі єдності і боротьби протилежностей, комунікація судової влади та її відсутність виступають фундаментальною протилежністю, яка впливає на судову владу, спонукає її до розвитку в напрямі забезпечення ефективного, справедливого та неупередженого правосуддя. Крім того, зважаючи на те, що згідно із фундаментальним законом заперечення заперечення (діалектичного синтезу), можна стверджувати, що комунікація судової влади і громадянського суспільства відображає рівень взаємодії на попередньому щаблі (етапі) суспільного розвитку та закладає її підґрунтя на подальших щаблях (етапах).

Особливе значення у контексті предмету дослідження має закон взаємного переходу кількісних і якісних змін, який відображає таку взаємозалежність характеристик матеріальної системи, при якій кількісні зміни на певному етапі приводять до якісних, а нова якість породжує нові можливості й інтервали кількісних змін. Ефективна та адекватна існуючим реаліям суспільного розвитку комунікація судової влади і суспільства забезпечує використання судового захисту порушених прав як окремою особою, так і спільнотами осіб, належне виконання рішень судів, обумовлює високий рівень довіри до судової та державної влади у цілому, їх авторитет і повагу. Крім того, належний рівень комунікації має опосередкований економічний ефект, оскільки сприяє спрощенню судових процедур, і відповідно – зменшенню судових витрат на забезпечення судової діяльності.

Поряд із законами діалектики, теоретико-правове дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади ґрунтується на використанні таких категорій діалектики, як «сутність і явище», «зміст і форма», «можливість і дійсність», «ймовірність», «закономірність», «абстрактне» й «конкретне», «причина і наслідок» тощо. Використання зазначених категорій уможливило комплексний аналіз комунікації громадянського суспільства й судової влади та формулювання на цій основі правових засад її формування.

Традиційно під сутністю у філософії розуміють головне, основне, визначальне в змісті системи, закладене в предметі, натомість явище виражає

лише одну зі сторін сутності, а не збігається з нею. Загальновизнано, що сутність ніколи повністю не збігається з явищем, оскільки у структурі явища, крім необхідного, загального й суттєвого, є також низка випадкових, індивідуальних, часових моментів. Ґрунтуючись на понятті й співвідношенні сутності та явища сутність комунікації судової влади розкривається у багатьох явищах, зокрема, повазі до судової влади та судової системи, а також до судів і суддів; гласності та відкритості судового процесу; інформаційній взаємодії та обміну, комунікації як з громадянським суспільством, так і з органами державної влади та місцевого самоврядування. Лише у своїй сукупності та взаємодоповнюваності ці явища розкривають зміст комунікації судової влади. Саме тому всі ці явища необхідно враховувати в процесі встановлення та вдосконалення комунікації судової влади із громадянським суспільством.

Важливим у дослідженні комунікації судової влади є також використання категорій «зміст» і «форма». Під змістом традиційно розуміють усе, що міститься в системі, при цьому сюди входять не лише елементи, а й відносини, зв'язки, процеси, тенденції розвитку, а формою виступає спосіб зовнішнього вираження змісту, його проекція на навколишнє середовище, зовнішня конфігурація відповідної системи. Загальновизнано, що за своєю суттю форма є змістовною, а зміст – оформленим. Зазначені вище методологічно вагомі положення щодо змісту й форми є вкрай важливими для дослідження змісту і проявів комунікації судової влади, її встановлення і належного функціонування.

Суттєвим у дослідженні стало звернення до категорій «дійсність», «можливість», «ймовірність». У розумінні категорії «дійсність» до уваги необхідно взяти міркування Гегеля, на думку якого дійсністю є безпосередня єдність сутності та існування [77, с. 238]. Натомість можливість розглядають як стан, коли наявною є одна сукупність детермінант, але немає інших їх частин. Можливістю є також те, тенденції виникнення і розвитку чого уже існують у дійсності, але не є достатніми. Необхідність використання категорій «дійсність» і «можливість» зумовлена також і тим, що ці категорії відображають, з одного боку, діалектичну концепцію розвитку, а з іншого – принцип детермінізму.

Ґрунтуючись на категоріях дійсності та можливості, комунікацію судової влади можна охарактеризувати як такий наявний («дійсний») стан, який, завдяки наявності певних чинників, може змінитися, досягти нових можливостей, більш високого рівня й стати новою дійсністю. Для переходу «дійсної» комунікації судової влади до «можливої» визначальними є наявність сукупності чинників, які роблять такий перехід реальним. Саме тому категорії «можливість і дійсність» використовувались при обґрунтуванні перспектив оптимізації комунікації судової влади і громадянського суспільства (підрозділ 3.2) тощо.

Важливу роль у дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади відіграють категорії «абстрактне» і «конкретне», адже пізнання окремих форм комунікації громадянського суспільства й судової влади відображає конкретне. Водночас, узагальнення, систематизація проявів комунікації у формах і напрямках уможливорює виявлення абстрактного, спільного, тенденцій правової комунікації громадянського суспільства й судової влади. Дослідження комунікації судової влади є постійним рухом від конкретних проявів комунікації до загального поняття, і навпаки – від абстрактного теоретичного поняття «комунікація судової влади» до його конкретних проявів і форм. Лише завдяки такому руху стає можливим розуміння сутності комунікації громадянського суспільства й судової влади як явища, що постійно змінюється, трансформується, набуває нових рис і проявів.

Поряд із цивілізаційним і діалектичними підходами, важливу роль у визначенні сутності та значення комунікації судової влади і суспільства відіграє аксіологічний підхід, який визначає загальну стратегію дослідження, що полягає у сприйнятті права крізь призму його зв'язку і відповідності необхідним цінностям, які, в свою чергу, виступають основою права і забезпечуються ним [433, с. 12]. Аксіологічний підхід є узагальнюючим, інтегрувальним та імпліцитно наявним в інших дослідницьких методах і практиках, виступає фундаментальною базою для їх розробки та практичної реалізації, доповнює сутнісно-змістовну характеристику обґрунтуванням значущості, корисності, придатності, «утилітарності» права. Слід зауважити, що право за своєю суттю завжди є зовнішнім виразом панівних у суспільстві та

державі, побудованій на його основі, цінностей, які за допомогою нього знаходять нормативне закріплення та захист. Право, що ігнорує загальноприйняті морально-етичні норми та принципи, не тільки не здатне ефективно регулювати суспільні відносини, а й у кінцевому підсумку має наслідком деформацію правосвідомості та деградацію суспільного устрою в цілому.

Аксіологічний підхід нерозривно пов'язаний із оцінкою, яка в його контексті визначається як порівняння, визначення відповідності явища, процесу певним цінностям, у т.ч. правопорядку, а також невідчужуваних та невід'ємних прав людини. При цьому ціннісний порядок упорядкований таким чином, що нижчі цінності визнаються в рамках тієї чи тієї культури тимчасовими, плінними, «допоміжними» щодо вищих, які наближаються до «вічних» цінностей за своїм значенням. Як зазначає В. Завальнюк: «Етнічна правова культура і правова свідомість кожного народу, нації в аксіологічному вимірі є особливим чином вираженою ієрархією правових цінностей» [136, с. 86].

Наукова доцільність використання аксіологічного підходу зумовлена, насамперед, тим, що саме у втраті моральних орієнтирів укорінені головні загрози для правового регулювання суспільних відносин та правового захисту на всіх рівнях (особистості, суспільства, держави), і насамперед судового захисту як головного з наявних в арсеналі державно-правових засобів та найбільш ефективного зі всіх вироблених світовою практикою способів охорони права і свободи людини і громадянина, законних інтересів суспільства та держави. Навпаки, коли моральні імперативи стануть першоджерелом правотворення, коли норми права та правосвідомість стануть ґрунтуватись на них, лише тоді можливе не тільки справедливе і неупереджене правосуддя, а й у цілому становлення громадянського суспільства. Окрім того, використання аксіологічного підходу у дослідженні комунікації судової влади і суспільства спричинене тим, що він уможливорює виокремлення інструментальної, власної та соціальної цінності комунікації як соціально-правового явища.

У межах пропонованого дослідження комунікації судової влади і суспільства аксіологічний підхід тісно пов'язаний із антропологічним підходом, оскільки основна ідея комунікації полягає у погляді на іншу людину

як на особистість, здатну до розуміння та взаємодії. Більше того, така взаємодія (на інституційному рівні) розглядається як необхідна умова існування людської особистості та права. Антропологічний підхід уможлиблює розкриття гуманістичного потенціалу комунікації громадянського суспільства й судової влади. У контексті зазначеного у дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади антропологічний підхід є фундаментальним і необхідним для розуміння природи та сутності описуваного явища, його взаємодії та співвідношення з іншими цінностями та сутнісними елементами, без яких його функціонування суспільства, держави та саме існування людини є неможливими.

Крім того, з урахуванням соціальної обумовленості комунікації та її нерозривного зв'язку з людським фактором, у контексті предмету дослідження антропологічний підхід означає переміщення кута зору на комунікацію судової влади і суспільства до окремої людини, її правової культури, правової свідомості, правового менталітету. З цього приводу Ю. Оборотов слушно наголошує, що за допомогою юридичної антропології розкривається правове різноманіття, цінність традицій, правових менталітетів, убачається фундаментальне значення зв'язку права і моралі, специфіки їх взаємодії в різних правових системах [277, с. 129]. Водночас, комунікація судової влади і суспільства пов'язана як із властивостями й здатностями людини, так і з діяльністю судової влади безпосередньо, її здатністю оперативно і ефективно взаємодіяти з різними соціальними акторами, вирішувати проблемні питання, які виникають в ході реалізації не тільки судових повноважень, а й функцій суду як соціального інституту, що, в свою чергу, виступає підґрунтям формування довіри і конструктивної взаємної співпраці.

Предметно обумовленим у дослідженні є використання комунікативного підходу, який ґрунтується на комунікативних концепціях та комунікативних концепціях права, обґрунтованих зокрема такими вченими, як Ю. Габермас [72 73], Н. Луман [231], Т. Парсонс [295], С. Максимов [241], О. Стовба [410], А. Токарська [424], О. Джалілова [110], М. Мінаков [232] та інших. Попри відмінності у поглядах прихильників комунікативної теорії, одним із найважливіших є висновок про те, що ніяке суще не є правовим «саме по собі»:

його правовий статус є похідним від певного «зовнішнього» процесу – комунікації, діалогу, події, інтерсуб’єктивної взаємодії (С. Максимов).

У розумінні комунікації громадянського суспільства й судової влади до уваги необхідно взяти обґрунтовані в комунікативній теорії положення що всі інститути права наповнюються комунікативним діяльнісним змістом, процесуальністю, комунікативною дійсністю, що дозволяє акцентувати увагу не на статиці права, коли правова догма відривається від запитів правового життя, але й на його дії, соціальній валідності, яка забезпечує й моральну, й формально-юридичну (догматичну) валідність. Тим самим завдяки комунікативним процесам виникають взаємообумовленість і взаємодоповненість системи права і соціуму (інших соціальних підсистем), а юридичні категорії наповнюються соціальним змістом: право відповідає на запити суспільства і, в свою чергу, впливає на соціальні процеси. Правова комунікація відіграє визначальну роль у дії права, а комунікативний підхід до права долає дихотомію позитивізму/юснатуралізму, де право тлумачиться як статичний феномен, в більшості своїй ізольований від інших соціальних систем. Правова комунікація є втіленням динамічності права, його обумовленості тими суспільними відносинами і рівнем розвитку, які характерні для конкретного суспільства, а отже, запорукою соціальної валідності і справедливості правової системи та ефективності права. Саме тому комунікативний підхід є наскрізним у дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади, а більш ґрунтовно до його змісту й особливостей звернемося у підрозділі 1.3.

Додаткову роль у дослідженні відіграли міждисциплінарний підхід – в осмисленні комунікації та правової комунікації, положення про які обґрунтовано в численних джерелах з різних галузей гуманітарного знання та соціокультурний підхід - у дослідженні комунікації, правових цінностей, громадянського суспільства як соціокультурних феноменів.

Поряд із філософсько-світоглядними підходами важливу роль у дослідженні теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства й судової влади відіграють також загальнонаукові принципи як керівні, вихідні положення, які визначають стратегічну логіку розвитку подій, явищ і процесів.

Серед основних принципів, які використовувались у дослідженні, слід виокремити принципи історизму, об'єктивності та детермінізму. Так, принцип історизму передбачає розгляд комунікації громадянського суспільства й судової влади як історичний феномен, який виникає та існує в конкретних історичних умовах. Його розвиток тісно пов'язаний із розвитком людини, громадянського суспільства, судової влади, правових стандартів у цілому та обумовлюється особливостями, правовою і культурною специфікою конкретного суспільства. Згідно з принципом об'єктивності, комунікація громадянського суспільства й судової влади є результатом об'єктивного розвитку даного суспільства, рівнем функціонування судової влади як на окремих етапах її становлення, так і у загальному процесі правового розвитку.

Суттєве значення у дослідженні комунікації судової влади має принцип детермінізму, відповідно до якого ланцюгами причинності є перенесення інформації. Принцип детермінізму об'єктивує причинну зумовленість формування й підтримання на належному рівні комунікації громадянського суспільства й судової влади, яка пов'язана як з рівнем і якістю функціонування судової влади у цілому, її здатністю здійснювати правосуддя, так і рівнем розвитку громадянського суспільства і правової культури суспільства у цілому.

Поряд із філософсько-світоглядними підходами та загальнонауковими принципами у дослідженні використовувалися загальнонаукові методи пізнання, серед яких доцільно виокремити: системний, структурно-функціональний, формально-логічний, феноменологічний, герменевтичний, а також аналіз і синтез, індукція і дедукція, абстрагування, узагальнення тощо.

Першочергове значення у дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади належить системному і структурно-функціональному методам. Значущість цих методів зумовлена тим, що судова система й судова влада характеризуються системними, структурними, функціональними зв'язками й залежностями, а тому при їх дослідженні важливо враховувати положення й висновки загальної теорії систем. Доцільність використання цих методів обумовлена також тим, що на емпіричному рівні у державно-організованому суспільстві судова влада постає у вигляді системи органів і посадових осіб, які розв'язують юридичні суперечки,

тобто ті спори, які можуть бути вирішені на основі державно-визнаних правил, і офіційно санкціонують можливість застосування державного насильства. В свою чергу інститути громадянського суспільства теж являють собою певну множину, сукупність, систему, що відрізняється власним змістом, структурою, цілями діяльності тощо. Взаємодія цих двох державоутворюючих елементів постає складним і багатогранним процесом, який не можна розглядати автономно і ізольовано від інших правових питань [283, с.66].

Системний метод передбачає дослідження судової влади як складника (підсистеми нижчого рівня) державної влади. У світлі системного методу судова влада є системою, що складається з відповідних компонентів (елементів) і набуває ознак структурованості. Разом з тим, системні властивості об'єкту (комунікації судової влади і суспільства) проявляють себе тільки у взаємодії з середовищем, під яким прийнято розуміти зовнішні по відношенню до цілісної системи предмети і явища, з якими система взаємодіє, змінюючи їх і змінюючись при цьому сама. Таким чином, системний метод при аналізі комунікації громадянського суспільства й судової влади дозволяє розглядати це явище не саме по собі, а у зв'язку з навколишнім середовищем, на тлі якого і у взаємодії з яким функціонує система [283, с.67-68]. Це дозволяє встановити існуючі взаємозв'язки всіх елементів, що утворюють систему судової влади, найбільш повно проаналізувати їх взаємодію, визначити її межі, пізнати цілісність явища та процесу як у цілому, так і на окремих його стадіях, а також виявити взаємозв'язки судової влади з іншими гілками державної влади, прогнозувати можливі трансформації процесу та їх чинники.

Структурно-функціональний метод доповнює системний і характеризує динамічний розвиток системи. Його застосування дозволило кваліфікувати комунікацію судової влади як динамічне, постійно змінюване явище, складний різновекторний процес, який відбувається на багатьох рівнях, охарактеризувати вплив комунікації на функціонування судової влади, характер і роль зв'язків, в першу чергу, інформаційних, громадськості й судової влади, обґрунтувати правові засади встановлення комунікації судової влади і громадянського суспільства.

Важливу роль у дослідженні відіграв логічний метод, який охоплює засоби і способи логічного вивчення і пояснення правових явищ і заснований на формах мислення і законах формальної логіки. Логічний метод уможливив аналіз текстів правових актів, у яких унормовано засади комунікації громадянського суспільства й судової влади, їх співставлення і порівняння, розкриття зв'язків загального і конкретного, виявлення специфічних рис досліджуваного явища. Ґрунтуючись на логічному методі, проведено розмежування комунікації громадянського суспільства й судової влади від комунікації загалом, проаналізовано основні підходи до поняття «комунікація судової влади». За допомогою аналізу було визначено сутність, зміст, прояви комунікації громадянського суспільства й судової влади. Метод синтезу використовувався при дослідженні напрямків і засобів оптимізації комунікації судової влади і громадянського суспільства.

Поряд із традиційними для юридичної науки підходами й методами, важливу роль у дослідженні комунікації судової влади і суспільства відіграють феноменологічна, герменевтична і власне комунікативна концепції права. Використання феноменологічного методу спрямовує на розмежування комунікації судової влади і суспільства як ідеалу та реальності, можливої за певних умов існування і розвитку суспільства й судової влади, виявлення основних сенсів правової свідомості, які впливають на комунікацію, як її ейдосів, дозволяє обґрунтувати напрями вдосконалення та оптимізації комунікації судової влади і громадянського суспільства.

Заслуговує на увагу також герменевтичний підхід який, з-поміж іншого, акцентує увагу на процесі передрозуміння, що зумовлений традиціями, у яких знаходиться інтерпретатор. Згідно з цими положеннями, для того, щоб розуміти процес комунікації судової влади і суспільства та його особливості, необхідно виявити та аналізувати соціальні й правові цінності, ідеали, поширені в конкретному суспільстві. Менталітет, в т.ч. правовий, психологія, а також історична пам'ять соціуму суттєво впливають на формування та розвиток правових інститутів, їх трансформацію внаслідок об'єктивних та суб'єктивних факторів. Крім того, герменевтичний підхід було використано в процесі тез і положень, викладених у наукових публікаціях, у яких відображено проблемне

поле дослідження, а також під час опрацювання нормативних документів. Ключовим аспектом дослідження комунікації судової влади і суспільства в межах герменевтичного підходу є розуміння соціальної комунікації. Так, на думку Ю. Хабермаса, право виступає умовою можливості соціальної інтеграції на основі комунікативної взаємодії, тобто можливості комунікації як суспільної інституції, що має зобов'язальну силу, а також як можливості влади розуму, втіленого в структурах спілкування громадян, обміну думками [310, с. 63]. У контексті зазначеного, реальна комунікація між громадськістю й суб'єктами судової влади виступає запорукою ефективності судової діяльності у найбільш широкому її розумінні, здатності судових інституцій «зчитувати», аналізувати та адекватно і своєчасно реагувати на суспільні запити і очікування, що, в кінцевому рахунку обумовлює високий рівень довіри до судової системи.

Поряд із положеннями філософської герменевтики, розглянутими вище, украй важливими є здобутки правової герменевтики, відображені у працях С.Максимова, Ю. Оборотова, А. Овчиннікова, П. Рабіновича, Т. Дудаш та інших, які орієнтують на вироблення нового типу розуміння права і правових явищ у цілому і на тлумачення норм права (законодавства) зокрема [310, с. 58]. Для дослідження комунікації судової влади і суспільства важливими є також герменевтичні принципи інтерпретації (автономія об'єкта, когерентності значення), тези щодо мови як межі, за яку людина не може вийти; висновки щодо дискурсивності й консенсусу тощо. Як слушно зазначає Ю. Оборотов, правова герменевтика здатна забезпечити визначення і розуміння базових правових цінностей, здійснити розробки тлумачення тексту правової культури, психоаналізу учасників правових відносин, скласти картину правових світів інших цивілізацій. При цьому розуміння передбачає особистісну спрямованість суб'єкта в досягненні цілісної змістовної причетності до правового феномену [277, с. 20].

Важливу роль в осмисленні феномену комунікації громадянського суспільства й судової влади має теорія соціальної довіри, яка обґрунтована такими вченими, як М. Вебер, Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, П. Штомпка та ін. У вітчизняній юридичній науці до проблем довіри до судової влади звертається В. Новоселова, яка вважає, що «довіра до судової влади є одним із проявів

правової культури українського суспільства як системи правових цінностей та ідеалів, що відображають рівень правового розвитку суспільства, і має прояв на трьох рівнях: інтелектуальному (знання законодавства, правова обізнаність і поінформованість); емоційно-психологічному рівні (позитивне ставлення до судової влади, переконаність у важливості її діяльності й готовність громадян використовувати судовий захист порушених прав); на поведінковому рівні (уміння використовувати права, виконувати обов'язки, користуватися правовими засобами, у тому числі судовим способом захисту порушених прав у практичній діяльності, уміння дотримуватися заборон та виконувати судові рішення, правова активність у напрямі підвищення прозорості й підзвітності судової влади перед суспільством, нетерпимість до будь-яких проявів корупційних діянь, використання незаконних способів розв'язання правових конфліктів)» [275, с. 6].

У контексті зазначеного важливим засобом формування довіри є належна комунікація громадянського суспільства і судової владою. Позитивна взаємодія та спілкування дозволяють встановлювати раціональні партнерські відносини, засновані на рівноправності сторін, повазі та прийнятті їх законних інтересів та занепокоєнь, демонструє готовність пошуку консенсусу і, де це можливо, взаємовигідного вирішення проблем, що виникають.

Третій рівень методології дослідження комунікації судової влади і громадянського суспільства охоплює конкретно-наукові підходи й методи пізнання: теоретичні, зокрема, доктринальний, формально-юридичний, порівняльно-правовий, а також емпіричні – методи спостереження, соціологічний, статистичний. Слід наголосити, що низка методологічно важливих положень і висновків, які мають засадниче значення для дослідження теоретико-правових засад і особливостей комунікації судової влади і суспільства, обґрунтована у працях відомих українських учених, насамперед тих, які аналізували методологію юридичної науки, проблеми судової влади у цілому, принципи її організації і діяльності, транспарентності і довіри до неї, прав людини, таких як: В. Бабкін, В. Городовенко, С. Гусарев, В. Журавський, А. Заєць, О. Зайчук, А. Колодій, М. Козюбра, В. Копейчиков, М. Костицький, Л. Луць, І. Марочкін, Л. Москвич, О. Мурашин, Ю. Оборотов, Н. Оніщенко,

М. Орзіх, О. Петришин, П. Рабінович, О. Скакун, О. Скрипнюк, М. Цвік, В. Тацій, О. Тихомиров, Л. Удовика, Т. Хотинська-Нор та інших.

Визначальною рисою конкретно-наукових підходів і методів пізнання та загальнонаукової методології є те, що вони не існують ізольовано один від одного, а взаємодіють, взаємопроникають та інтегруються в теорію держави і права, визначають її міждисциплінарні зв'язки, її відкритість та гнучкість. Головне їх призначення – забезпечити оптимальні, найбільш раціональні шляхи, методи і засоби пізнання, а в кінцевому підсумку – достовірні й обґрунтовані висновки й положення щодо теоретико-правових засад комунікації судової влади і громадянського суспільства.

Фундаментальним у дослідженні комунікації громадянського суспільства й судової влади на цьому рівні є доктринальний підхід, основне призначення якого полягає у максимально ефективному поєднанні наукових розробок із практикою створення і застосування права, впливу на зазначені процеси основних чинників розвитку суспільства в цілому [310, с. 58]. У кінцевому рахунку доктринальний підхід виконує двояку функцію: з одного боку, він дозволяє з максимальною повнотою та обґрунтованістю вивчати правові явища, властиві конкретному суспільству, достовірно встановлювати їх першопричини та фактори впливу, а з іншого – служить теоретичною основою для вдосконалення практики правотворчості та правопричини.

У дослідженні теоретико-правових засад комунікації судової влади і громадянського суспільства доктринальний підхід використовується при визначенні судової влади, громадянського суспільства, принципів організації та діяльності судової влади та доповнюється використанням юридичної догматики як особливого виду юридичного мислення, зокрема щодо понять «відкритість», «гласність», «прозорість», «транспарентність судової влади».

Формально-догматичний і метод тлумачення права використовувались також для з'ясування змісту низки принципів і норм, які втілюють фундаментальні, керівні начала організації і діяльності судової влади, закладають підґрунтя комунікації громадянського суспільства й судової влади. За допомогою формально-догматичного методу розкрито зміст юридичних понять, виявлено прогалини та неузгодженості у законодавстві, які негативно

впливають на встановлення та забезпечення належного рівня комунікації судової влади і суспільства, сформульовано пропозиції щодо вдосконалення формально-юридичної конструкції комунікації судової влади і громадянського суспільства (підрозділ 3.2).

Використання порівняльно-правового методу дозволило виявити особливості комунікації судової влади і суспільства в різні історичні періоди та в сучасних правових системах, чинники, які позитивно впливають на комунікацію громадянського суспільства й судової влади що, в свою чергу, дозволило обґрунтувати теоретико-правові засади комунікації судової влади і громадянського суспільства в Україні. При цьому порівняльно-правовий метод використовувався поряд із конкретно-історичним аналізом, методами періодизації, хронологічним і ретроспективним.

Для забезпечення достовірності висновків і обґрунтованості теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства й судової влади було застосовано емпіричні методи пізнання, зокрема, соціологічний, статистичний, спостереження. Завдяки цим методам фіксувалася, аналізувалася й систематизувалася інформація, представлена в офіційних документах, матеріалах практики судових органів, міжнародних індексах і рейтингах, матеріалах анкетування, опитування про особливості та рівень комунікації судової влади та суспільства в Україні, зарубіжних країнах.

У дисертації використовуються статистичні й соціологічні дані представлені зокрема у численних звітах [160; 362; 147; 146], соціологічних опитуваннях [116], на офіційному сайті «Судова влада в Україні» [415], на сайті Центру політико-правових реформ [445], Разумков центру [362], Прес-центру судової влади та Громадської ради при Раді суддів України [408], Реанімаційного Пакету Реформ «Судова влада на карантині: як COVID-19 вплинув на українські суди» [417]. Особливу роль відіграють результати Судового індексу [419], Звіту про оцінку СЕРЕJ «Європейські судові системи» [148; 504], Індексу верховенства права [548] та Економічного індексу верховенства права: оцінка судової системи [125].

Важливу роль у дослідженні комунікації судової влади і громадянського суспільства відіграють також положення, викладені у висновках Венеціанської комісії [57; 56] та Консультативної ради європейських суддів (КРЕС), насамперед, Висновку № 7 (2005) з питання «Правосуддя та суспільство» [49], Висновку № 14 (2011) «Судочинство та інформаційні технології» [51], Висновку № 10 (2007) щодо судової ради на службі суспільства [50], Висновку № 3 (2002) щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності [47], Висновку № 6 (2004) щодо справедливого суду в розумний строк та ролі судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів [48]. Значущість висновків полягає у тому, що вони узагальнюють єдність практичних знань і теоретичних положень про діяльність судової влади, засади її функціонування в сучасних демократичних суспільствах, у тому числі щодо комунікації судової влади і громадянського суспільства та напрями подальшого вдосконалення.

1.3. Понятійно-категоріальний апарат дослідження комунікації судової влади і громадянського суспільства

Дослідження особливостей комунікації громадянського суспільства й судової влади потребує уточнення понятійного апарату дослідження, з'ясування змісту і співвідношення основних понять, що сприятиме чіткості, обґрунтованості і виваженості положень і висновків роботи. У контексті пропонованого дослідження до основних понять слід віднести наступні: «комунікація», «правова комунікація», «судова влада», «суб'єкти судової влади», «громадянське суспільство», «транспарентність», «гласність», «відкритість», «прозорість», «інформація». Слід зауважити, що даний перелік понять не є вичерпним, але саме його складові формують основну структурну

систему дослідження правових засад комунікації судової влади і громадянського суспільства.

Етимологія поняття «комунікація», яке є загальним відносно поняття «правова комунікація» і «комунікація громадянського суспільства і судової влади» походять від латинського слова «communicatio» - повідомлення, передача, і перегукується з похідним «communicare» - робити спільним, розмовляти, пов'язувати, повідомляти, передавати. Лінгвістичний аналіз поняття «комунікація» дає підстави стверджувати, що історично цей термін охоплював різні аспекти ширшого процесу спілкування та обміну інформацією.

У Словнику іншомовних слів комунікація тлумачиться як зв'язок, повідомлення [401, с. 543]. Схожим чином термін «communication» розкривається в Англо-українському словнику, де поряд із значенням «спілкування, зв'язок, повідомлення, інформація», він позначається також як «поширення, розповсюдження (хвороби тощо)» [4, с. 275]. У системній теорії розрізняються три компоненти комунікації: 1) інформація, яка повідомляє людині про стан справ; 2) повідомлення як форма комунікації (мовлення, письмо, міміка); та 3) розуміння смислу [232, с. 21].

На увагу заслуговують міркування Н. Лумана, який, застосовуючи міждисциплінарний підхід тлумачить комунікацію як особливу функцію соціальної системи, за допомогою якої і відбувається її самовідтворення та саморегуляція, «певну історично-конкретну подію, що протікає, залежну від контексту», як сукупність дій, характерних тільки для соціальних систем. Учений розглядав її як основу теорії соціальних систем, ототожнюючи тим самим суспільство і комунікацію. Формами прояву комунікації при такому підході виступають інформація, повідомлення та розуміння, які нерозривно пов'язані між собою, а механізм цього взаємозв'язку базується на початковому виділенні будь-якої події як інформації, яка потім через обрану дію повідомляється і, зрештою, відбувається її розуміння, яке завершає комунікативний акт. При такому підході комунікація розглядається як важливий чинник впливу на соціальні системи, що зумовлює їх кількісні та

якісні зміни. Вчений наголошує, «те, що відбувається завжди у суспільстві, це комунікація» [526]. Комунікація за Луманом – це троїста єдність інформації, повідомлення та розуміння. Останнє – це розуміння розрізненості інформації та повідомлення [232, с. 20]

Н. Луман вважає, що не дії окремого індивіда, а комунікація конститує суспільство та утримує його межі, а «соціальні системи постають не з людей, не з дій, а з комунікацій». Так право є функціональною системою, структурним поєднанням якого є Конституція, суспільна угода і власність. Структурні поєднання утворюють суспільні мережі та самі субсистеми налаштовані на те, аби пов'язувати всіх досяжних осіб у комунікації. При цьому люди, що не здатні підтримувати комунікацію за мінімальними правилами, встановленими в момент виокремлення субсистеми, виводяться з комунікації. Так соціальна система через дотримання правил комунікації провадить соціальну інклюзію (залучення) та ексклюзію (вилучення). Соціальна система – багатогранна, аутопетична, заснована на комунікації система, яка утворює особливий світ існування людського суспільства. З-поміж усіх цих ознак, фундаментальним принципом суспільства виступає комунікація, яка у відокремленій суспільній реальності під'єднує одну субсистему з іншою [530]. Таким чином, погляди Н.Лумана на світ як єдність трьох систем: соціальної, психічної та органічної заклали підґрунтя сучасного розуміння не лише комунікації, а й взаємозв'язку суспільства, політики, культури, мас-медіа.

К. Ясперс, аналізуючи комунікацію, розмежовує «об'єктивну» і «екзистенціальну» комунікацію. «Об'єктивна» комунікація зумовлена будь-якого роду спільністю між людьми (спільні інтереси, загальна культурна належність і т. п.). «Екзистенціальна» комунікація виникає в ситуації спілкування двох, трьох або декількох близьких людей, їх розмови про найважливіші для них «останні» питання, під час якої можливий «прорив екзистенції до трансценденції» (від існування до сутності). Розмірковуючи над висвітленням екзистенціальної комунікації К. Ясперс виокремлює: самотність-

Єднання; Виникнення відвертості – Виникнення дійсності; Любляча боротьба – Комунікація як любов; Комунікація і зміст [469, с. 132-148].

Тлумачення та аналіз комунікації у філософії здійснюється і через поняття «дискурс», яке є похідним від діалогу та передбачає діалог на основі аргументів. Одним із перших тлумачення «дискурсу» пропонує Ю. Габермас, для якого «дискурс» – це не просто вільна розмова, у якій не виникають питання про правила мовної комунікації. Дискурс для нього, це діалог, який передбачає аргументування. Завдяки цьому дискурс забезпечує комунікативну компетентність, а поза дискурсом така компетентність відсутня. Саме тому для Габермаса дискурс в ідеалі – це зразок, модель вироблення комунікативної компетенції. Ю. Габермас, розмежовуючи комунікативну дію та дискурс зазначає: «У мовчазній взаємодії людей (діях та жестах) мовні вирази існують принаймні у знятому вигляді. Під час розмови вони виступають як комунікативна дія (наприклад, під час «розмови через огорожу в саду»); і, навпаки, взаємодія, що має форму розмови (наприклад, вітання на вулиці чи розмова між сусідами), не може вважатися комунікативною дією без урахування позамовного контексту. В дискурсі ж необхідно звернути увагу лише на мовні висловлювання; вчинки та стан учасників дискурсу не є його складовими частинами. Таким чином, ми можемо розрізняти, щонайменше, дві форми комунікації (чи «мови»): комунікативну дію (взаємодію), з одного боку, та дискурс – з іншого. В межах першої наївно, некритично припускаються значення та сенси з метою обміну інформацією (необхідним для дій досвідом); в межах дискурсу стають темою проблематичні претензії на значення і жодного обміну інформацією не відбувається» [72, с. 84-85].

Комунікація, насамперед, має соціальний характер та не зводиться до отримання й передачі інформації. Вона містить інформаційний (раціональний), емоційно-ціннісний (ірраціональний) і праксеологічний (діяльний) аспекти. Для здійснення комунікативної дії засадничим є спрямованість і зусилля на мовне взаєморозуміння. Йдеться про те, що основою, підґрунтям комунікації є мова, а її метою є взаєморозуміння. На думку Ю. Габермаса «Саме комунікативна дія

робить можливим існування та розвиток соціального ладу, оскільки в ньому містяться структури свідомого самообмеження. Лише комунікативна дія означає, що індивіди використовують структури обмеження мови, що інтерсуб'єктивно приймаються (у сенсі слабкої трансцендентальної необхідності), для того, щоб вийти з егоцентричної позиції цілераціональної спрямованості на власний результат та співвіднести себе з критерієм раціональності, спрямованої на взаєморозуміння [71, с. 304]. При цьому в межах теорії комунікативної дії вчений розмежовує два типи поведінки: комунікативний і стратегічний. Інструментально орієнтована поведінка (стратегічна), що має своєю ціллю не досягнення порозуміння, а задоволення певного інтересу, веде до свідомого або несвідомого обману партнера. При свідомому обмані складається система маніпулювання, а при несвідомому обмані має місце перекручена комунікація. Наслідки і того, й іншого для суспільства, культури й особистості можуть стати фатальними. У випадку ж поведінки, орієнтованої на комунікацію, складаються впорядковане середовище, стійкі легітимовані міжособистісні відносини [171, с. 163].

Наукова цінність поглядів Ю. Габермаса в контексті предмету дослідження визначається і тим, що вчений звертав увагу на громадянське суспільство як загальний консенсус, який є результатом раціонального дискурсу. При цьому приватні інтереси знаходяться у тісному зв'язку з загальними, а осердям суспільства стають інститути комунікації та добровільні асоціації. Слід наголосити, що погляди Ю. Габермаса на атрибутивний зв'язок комунікації та громадянського суспільства заклали підґрунтя сучасних теорій громадянського суспільства.

Серед вітчизняних учених до різних аспектів комунікації загалом, соціальної комунікації зокрема, зверталися такі вчені як М. Василік, О. Джалілова, Ф. Шарков, В. А. В. Назарчук та ін., спільним для яких є тлумачення соціальної комунікації як руху і розуміння інформації, знаків, змістів, сенсів, знань, емоційних переживань, вольових впливів у соціальному часі і просторі. Йдеться про те, що соціальна комунікація охоплює

характеристики системи, діяльності та соціального інституту та «уявляє себе, як «інструментально опосередковану систему діяльності, що забезпечує міжсуб'єктну взаємодію. Соціальна комунікація являє собою засіб пристосування до навколишньої реальності та інструмент щодо її оволодіння й перетворення; систему, яка вибудовує свою власну комплексність і забезпечує взаємодію індивідів» [110, с. 20].

До уваги слід взяти зауваження О. Джалілової, щодо найважливіших елементів соціальної комунікації, а саме - розуміння. Як слушно зазначає дослідниця «Без наявності розуміння соціальна комунікація представляла б собою форму соціального відношення, взаємодії. Розуміння присутнє як у пізнавальних, так і в комунікативних процесах. У соціальній комунікації розуміння може виступати в трьох видах: реципієнт отримує нове для нього знання; реципієнт розуміє причинно- наслідкові зв'язки, особливості певного явища, ситуації (злиття комунікативного й пізнавального розуміння); реципієнт просто сприймає повідомлення, але не розуміє його глибинного сенсу. Критерії досягнення розуміння можуть бути різними: прагматичний (розуміння як правильна, очікувана реакція на зміст повідомлення); процесуальний (зміст повідомлення зрозумілий, якщо має місце бути подальше розкриття теми, стверджувальні висловлювання щодо змісту); емпатичний (пережити глибинний зміст повідомлення, співпереживати в думках і емоції автора)» [110, с. 21-22].

У теорії соціальної комунікації існують різні моделі та підходи. На початку ХХ ст. сформувалась концепція технологічного детермінізму, представлена зокрема «теорією інформаційного суспільства» З. Бжезінського, Б. Даніеля та «теорією інформаційного суспільства». Комунікація не є винятковою прерогативою якоїсь однієї соціальної складової, а комунікативні властивості належать багатьом інститутам, у т.ч. тим, які відносяться до загальнолюдських надбань: громадянському суспільству, моралі, державі, соціальній політиці, політичним процесам [288, с. 91]. Не є виключенням і право, яке, будучи регулятором різнорідних суспільних відносин, за своєю

природою покликане підтримувати активний, динамічний і стійкий зв'язок з суспільством та його суб'єктами для того, щоб забезпечувати ефективне регулювання, яке відповідало б реаліям об'єктивного світу.

У цьому контексті доречно процитувати слова Р. Штаммлера, прихильника «природного права з мінливим змістом», який уважав, що «зміст права, яке не мало б своїм об'єктом емпірично можливе співробітництво людей, що необхідно змінюється, був би зовсім порожнім і безглуздим...» [220, с. 184]. На його думку комунікація (спілкування) виступає як єдина ідея, яка з безумовною принциповістю дійсна для будь-якого права. Спілкування людей у правовій сфері характеризується як поєднання самоцілей, як спілкування вільно воліючих людей. За такого підходу правова комунікація є найважливішим видом соціальної комунікації, що охоплює всі аспекти правовідносин, в т.ч. інформаційну взаємодію та спілкування судової влади та інститутів громадянського суспільства.

Зазначені положення щодо природи й змісту комунікації складають підґрунтя тлумачення правової комунікації та комунікації громадянського суспільства й судової влади, що стане предметом осмислення у підрозділі 2.2.

Взявши до уваги тлумачення комунікації в теорії соціальної комунікації вважаємо, що комунікація постає у широкому та вузькому значенні. У широкому значенні комунікація є процесом передачі «повідомлень», інформації будь-якої природи та за допомогою будь-яких засобів від суб'єктів до суб'єктів, який уможливорює взаємодію. Зміст такої комунікації може бути тематичним, формальним і структурним. У вузькому значенні комунікація є інформаційним обміном та взаємодією між суб'єктами в окремих сферах життєдіяльності суспільства.

Поряд із поняттям комунікація використовується термін взаємодія. Саме тому важливо уточнити співвідношення понять «комунікація» і «взаємодія». В узагальненому вигляді комунікація – це процес передачі інформації між суб'єктами, який включає: обмін інформацією, формування спільного розуміння та засоби комунікації (усні, письмові, цифрові, невербальні та ін.).

При цьому комунікація може бути як односторонньою, так і двосторонньою. Взаємодія - це процес, у якому суб'єкти впливають один на одного, вступають у взаємні зв'язки для досягнення певної мети. Саме тому взаємодія це завжди двосторонній або багатосторонній процес, що передбачає співпрацю чи конфлікт, обмін діями, а не лише інформацією, взаємовплив і зміни в поведінці суб'єктів. Йдеться про те, що комунікація є засобом передачі інформації, а взаємодія є процесом спільної дії; комунікація може бути односторонньою, а взаємодія завжди передбачає взаємність; комунікація завжди передує або супроводжує взаємодію, тобто є складником взаємодії; комунікація спрямована на розуміння, а взаємодія на результат шляхом взаємного впливу.

Наступним поняття, яке потребує уточнення є поняття «громадянського суспільства». Оскільки зазначене поняття вже було предметом осмислення у підрозділі 1.1. у контексті його генези та зв'язку із судовою владою, доцільно зупинитися на його сучасному тлумаченні у вітчизняній та зарубіжній літературі.

Підґрунтя сучасного тлумачення громадянського суспільства закладено у другій половині XX ст., коли інтерес до концепції громадянського суспільства стрімко зріс, внаслідок Другої світової війни у зв'язку з ідеями та потребами захисту прав люди; у зв'язку з процесам демократизації низки держав (70- ті роки XX ст.), у зв'язку з ідеологічними змінами у пострадянських державах (наприкінці 80-х років XX ст.) та у зв'язку з активізацією інститутів громадянського суспільства у XXI ст., у т.ч. в Україні. Як зазначалося раніше підґрунтя сучасного тлумачення громадянського суспільства значною мірою визначаються поглядами Г. Гегеля та Ю. Габермаса, послідовниками якого стали Дж. Коен та Е. Арато, які поділяли думку, що завдяки комунікації, дискурсу люди підтверджують та визначають колективну ідентичність, правила спілкування як членів єдиного громадянського суспільства, громадсько активних і взаємодіючих суб'єктів.

Вітчизняні дослідники громадянського суспільства, зокрема А. Горбань, досліджуючи генезис поняття «громадянське суспільство» в умовах сучасного

цивілізаційного розвитку, виділяє дві основні його концепції, які склалися історично та продовжують існувати на сучасному етапі суспільного розвитку. Відповідно до цих концепцій тлумачення поняття громадянського суспільства пов'язане з: уявленнями про державу особливого типу, в якій юридично забезпечені, політично захищені та ідеологічно обґрунтовані права та свободи особистості, внаслідок чого вона може вважатися «цивілізованою» (Платон, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, І. Кант); уявленням про громадянське суспільство як про певну сферу соціуму – сферу позадержавних відносин, структур та інститутів (Г. В. Ф. Гегель, А. де Токвіль, Ю. Хабермас, Ч. Тейлор). Таке суспільство існує і функціонує в тісному взаємозв'язку з політичними інститутами держави і виконує функції «зчіпки» соціуму і управління його діяльним буттям, поєднання приватного і громадського інтересів, посередництва між особистістю та державою. Воно, з одного боку, є полем, на якому розгортається боротьба різноспрямованих приватних і групових інтересів, а з іншого – активним керуючим фактором цього процесу [89, с. 69-70].

Попри те, що домінуючим у сучасній науковій думці є підхід згідно якого громадянське суспільство є системою незалежних та автономних від держави інститутів та відносин, заснованих на свободі особистості, політичному плюралізмі, демократичній правосвідомості, громадянській активності, а його визначальною рисою стає спрямованість на забезпечення і захист прав людини, існують й інші підходи, концепції громадянського суспільства. Чисельність і різнотлумачення концепцій громадянського суспільства у сучасних соціогуманітарних науках є настільки багатовимірним, що на думку зарубіжних учених, зокрема А. Селігмана, Д. Гріна, М. Уолцера, класична модель громадянського суспільства, закладена в епоху Нового часу, зникає і варто знайти нові способи активізувати, а то й «оживити» таке суспільство та переглянути його відносини з державою. До найбільш дискусійних питань у тлумаченні структури громадянського суспільства відносять проблеми включення до нього корпорацій, які втілюють ринкові цінності, організацій,

об'єднаних на основі спільних, але антиліберальних цінностей та політичних партій. Фактично, йдеться про переосмислення структури громадянського суспільства та його співвідношення із державою.

Слід погодитися з думкою О. Куракіна і М. Романова, які стверджують, що поняття громадянського суспільства у сучасній науці знаходиться у процесі перманентного формування, в першу чергу через стрімкий розвиток держави і зростання проблем суспільства [222, с. 29]. Можливість дати чітке та вичерпне визначення поняття громадянського суспільства ускладнює і перманентний характер трансформації розвитку міжнародного правопорядку, регіональних та локальних суспільств, нові виклики, які потребують встановлення нових стандартів взаємодії конкретної людини, громадянського суспільства з державою. Все це в сукупності призводить до того, що погляди на природу, сутність, структуру громадянського суспільства і, відповідно, його визначення істотно відрізняються.

Грунтуючись на зазначеному вище, вважаємо, що громадянське суспільство утілює квінтесенцією таких ідей: автономія індивіда та соціальної сфери, обмеженість втручання держави в приватну сферу (особисту та сферу спільних колективних інтересів), визнання, реалізація та захист прав людини, наявність інститутів самоорганізації та самоврядування, можливість протистояння державі, верховенство права, демократія. Як влучно зазначає М. Козюбра, «межа втручання держави у суспільне життя пролягає по умовній лінії ном, які вже врегулювали відносини та залишаються досить стабільними і не загрожують правам інших його членів або суспільству в цілому» [137, с. 118].

Дослідження комунікації громадянського суспільства і судової влади передбачає звернення до поняття «громадськість», зокрема у контексті громадського контролю за діяльністю суддів, громадського антикорупційного контролю. Так у ст. 21 Закону України «Про запобігання корупції» [331], яка унормовує участь громадськості у заходах щодо запобігання корупції перераховуються громадські об'єднання, їх члени або уповноважені

представники, окремі громадяни, юридичні особи, яким «не може бути відмовлено в наданні доступу до інформації стосовно компетенції суб'єктів, які здійснюють заходи щодо запобігання корупції, а також стосовно основних напрямів їх діяльності». Більш чітке тлумачення громадськості міститься у Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (1998 р.) «Громадськість» означає одну або більше фізичних чи юридичних осіб, їхнє об'єднання, організації або групи, які діють згідно з національним законодавством або практикою» (частина четверта статті 2) [195].

У контексті пропонованого дослідження до уваги візьмемо міркування В. Московець, який розглядає «громадськість» як: 1) суспільство загалом або його прогресивну складову, що артикулює його думку; 2) частину суспільства, яка активно бере участь у його житті та передає позицію цієї частини; 3) громадські організації; 4) суспільну думку або саме суспільство; 5) той сегмент суспільства чи колективу, який найбільш активно залучений до його життя, визначає ключові напрями розвитку та має значний вплив і повагу [261, с. 631]. Тобто йдеться про ту частину суспільства, яка бере участь у комунікації з судовою владою та її інститутами.

Наступним поняттям, яке потребує уточнення є «судова влада». Попри роль, яка традиційно покладається на судову владу та її інститути, слід констатувати, що законодавче визначення відповідного поняття у законодавстві більшості держав світу на сьогоднішні відсутнє. Наприклад, Конституція П'ятої Республіки 1958 містить розділ VIII «Про судову владу», яким визначаються основні принципи організації судової системи Франції, проте ніяк не пояснюється і не конкретизується зміст поняття «судова влада» [199].

У Конституції України судовій владі відведений розділ VIII «Правосуддя», де у ст.124 зазначено, що правосуддя в Україні здійснюють виключно суди... Народ безпосередньо бере участь у здійсненні правосуддя через присяжних [198]. Дослідники відзначають смислову та нормотворчу недосконалість положень цього розділу, які фактично ототожнюють поняття

«правосуддя» та «судова влада», що є некоректним. Зокрема, І. Гриценко та М. Погорецький стверджують, що таке ототожнення негативно позначається на розумінні судової влади як однієї з гілок влади в Україні, на розробці теоретичних засад функціонування судової системи України, а також на практичній діяльності правозастосовних органів [95, с.23]. Уважаємо, що подібна нормотворча конструкція ускладнює і навіть робить неможливим нормативне регулювання комунікації судової влади та суспільства, оскільки по суті вона обмежує судову діяльність виключно розглядом та вирішенням юридичних спорів між особами та участю народу в правосудді через присяжних. При такому погляді на судову владу стає незрозумілим є зв'язок і комунікація судової влади і суспільства.

Більш обґрунтованою є позиція законодавця, викладена у Законі «Про судоустрій і статус суддів» от 02.06.2016 р., зокрема в ст.1 закріплено, що судова влада в Україні відповідно до конституційних засад поділу влади здійснюється незалежними та безсторонніми судами, утвореними законами. Судову владу реалізують судді та, у визначених законом випадках, присяжні шляхом здійснення правосуддя у рамках відповідних судових процедур [348]. Перевагою наведеного законодавчого положення є проведення розмежування між судовою владою та правосуддям, останнє з яких визначається як спосіб здійснення судової влади. Водночас, викладена норма не дає повного уявлення про сутність та зміст категорії «судова влада», допускаючи тим самим правову невизначеність, що, у свою чергу, породжує її неоднозначне і навіть суперечливе трактування.

Відсутня єдність позицій і поглядів щодо сутності судової влади, а отже, і універсального її визначення, й у науковому середовищі. Аналіз юридичної літератури дає підстави стверджувати, що в сучасній науці склалося кілька основних підходів до визначення поняття «судова влада» та її змісту, а саме:

- інституційний (суб'єктний) – сукупність судових установ, які здійснюють правосуддя. Йдеться про те, що влада утворює систему підпорядкованих закону органів, покликаних до застосування закону в порядку

судового провадження. Цей підхід був домінуючим у юриспруденції радянських часів і періоду т.зв. ринкових реформ, що знаходило своє відображення у законодавчих актах 90-х рр., у т.ч., наприклад, в Концепції судово-правової реформи в Україні 1992 р. Сучасні дослідники, які дотримуються пропонованого підходу зауважують, що судова влада є публічно-правовим утворенням, системою спеціальних державних органів, наділених передбаченими законами владними повноваженнями, які спрямовані на встановлення істини, відновлення справедливості, вирішення спорів і покарання винних, рішення яких є обов'язковими для виконання всіма особами, яких вони стосуються. Подібне трактування судової влади також знайшло відображення в роботах таких учених, як Г. Мурашин, В. Нор, П. Іванчишин та ін. За такого підходу фактично відбувається ототожнення поняття «судова влада» з поняттям судової системи, що є хибним, оскільки характеризує виключно зовнішній аспект організації та діяльності судів. У цьому випадку доречніше говорити про визначення суб'єктів судової влади;

- функціональний – зміст судової влади розкривається через специфіку владних повноважень судових органів чи форму судової діяльності. Судова влада у такому разі розглядається як діяльність із розгляду судових справ. Так В. Бринцев розглядає судову владу як законну діяльність усіх ланок судової системи із забезпечення та реалізації конституційного, господарського, кримінального, адміністративного та цивільного правосуддя [36, с. 25-36]. Недолік пропонованого підходу полягає в тому, що при такому розумінні відсутня відмінність між судовою владою та правосуддям, що є докорінно невірним, адже правосуддя як специфічна діяльність судових установ з розгляду юридичних справ, вирішення конфліктів та суперечок є важливим видом діяльності судових органів, що здійснюється у належних процесуальних формах та відрізняє судову діяльність від інших. Водночас відправлення правосуддя – далеко не єдина форма діяльності судової влади. Правосуддя не є синонімом судової влади, а її виключною компетенцією;

- сутнісний – характеризує судову владу як судовий вплив на суспільні відносини. За такого підходу під судовою владою розуміються реалізовані за допомогою судочинства специфічні державно-владні відносини між судом та іншими суб'єктами права, що виникають у процесі розгляду та вирішення правових конфліктів, з метою захисту та відновлення порушеного права та визначення заходів відповідальності винного або запобігання відповідальності невинного. Зазначений підхід поділяють зокрема П. Рабинович, В. Смородинський та ін. Перевагою пропонованого підходу є те, що він не обмежується статичними складниками судової влади і характеризує її динамічний аспект, тим самим наближає до розкриття сутності даної структури;

- владний – найбільш поширений, який визначає сутність судової влади у контексті поділу державної влади на три гілки та визначення її місця у цій системі. Судова влада розглядається як невід'ємний елемент державно-правової системи, різновид державної влади, призначення якої полягає у забезпеченні правового порядку, підтриманні законності та притягненні порушників до відповідальності, що реалізується за допомогою різних видів судочинства, які мають виняткове повноваження на здійснення правосуддя самостійними та незалежними органами – судами. Прихильники такого підходу розглядають судову владу як різновид державної влади, яка взаємодіє поряд із законодавчою та виконавчою і реалізується засобами діяльності такого спеціалізованого державного механізму, як суди. До особливостей судової влади за такого підходу слід віднести наявність мети – вирішення конфліктів у суспільстві через діяльність особливих державних органів та застосування особливих процедур; конкретний характер здійснення – шляхом вирішення різних конкретних справ та спорів; особливу форму здійснення, реалізація не органом загалом, а шляхом судового засідання; особливе значення процедурних форм та можливість скасування у разі порушення належної судової процедури; наявність суддівського самоврядування.

Так І. Гриценко та М. Погорецький вважають, що судова влада – самостійна гілка влади, яка належить судам, що утворюють єдину судову систему, єдність якої забезпечується єдиними засадами організації та діяльності судів, головними завданнями якої є вирішення на основі закону соціальних конфліктів між державою та громадянами, самими громадянами, громадянами та юридичними особами; юридичними особами між собою; контроль за конституційністю законів; захист прав громадян в їх відносинах з органами виконавчої влади та посадовими особами, контроль за додержанням прав громадян при розслідуванні злочинів та проведенні оперативно-розшукової діяльності, встановлення найбільш значущих юридичних фактів [95, с. 27]. Також ця думка підтримується такими дослідниками, як Ю. Грошевий, І. Марочкін, Р. Кайдашев, О. Махницький, Р. Голобутовський та ін.

Зазначеного підходу дотримуються і вітчизняні вчені у фундаментальній праці «Судова влада» за редакцією І. Марочкіна, наголошуючи, що «системоутворюючою ознакою поняття «судова влада» є саме термін «влада» [418, с. 12]. При цьому вчені, поряд із загальними ознаками судової влади, а саме: соціальний характер влади; структура владовідносин; цілеспрямованість влади; вольовий характер влади; регулююче й організаційне призначення влади; примусовий характер влади, виокремлюють специфічні ознаки судової влади, такі, як: 1) об'єктивність; 2) легітимність; 3) нормативність; 4) особлива предметна сфера; 5) ситуативний характер [418, с. 12-16]. До уваги слід також взяти застереження, що «розкриваючи поняття «судова влада», треба враховувати такі положення: 1) за своїми властивостями судова влада є державною з усіма належними владі атрибутами й чітко визначеною компетенцією; 2) вона є одним із продуктів застосування принципу поділу державної влади з ознаками незалежності й самостійності, що випливають із цього принципу; 3) судова влада повинна мати такі механізми забезпечення її функціонування, які гарантували б її самостійність; 4) вона здійснюється в певних організаційних та процесуальних формах, установлених в законі; 5) судова влада має універсальний і виключний характер; 6) вона

здійснюється на професійній основі». Отже, судова влада – це специфічна гілка єдиної державної влади, яка має власну компетенцію щодо розгляду юридично значущих справ, що мають правові наслідки, і реалізуються виключно конституційними органами (судами) в межах закону та спеціальних судових процедур» [418, с. 16–17].

До суб'єктів судової влади належать судові установи, а також посадові особи, які здійснюють судові функції. У трактуванні В. Олійника до суб'єктів належать: 1) суди різного рівня та спеціалізації. Ця категорія суб'єктів у теорії права та законодавстві, як правило, об'єднується у загальне поняття «судова система» та, відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» охоплює за ознакою інстанційності: а) місцеві суди як суди першої інстанції; б) апеляційні; в) Верховний Суд як суд касаційної інстанції; за ознакою спеціалізації – цивільні, кримінальні, господарські, адміністративні; за ознакою територіальності – окружні, районні, районні у містах, міські суди. Крім того, у структурі судової системи можуть створюватися вищі спеціалізовані суди для розгляду певних категорій справ [348]; 2) судді; 3) Вища рада правосуддя; 4) Державна судова адміністрація та інші органи суддівського самоврядування [283, с. 69]. Зазначені суб'єкти судової влади виступають суб'єктами комунікації з громадянським суспільством, хоча і різною мірою.

Отже, у контексті пропонованого дослідження під судовою владою розуміємо гілку єдиної державної влади, яка має свою специфіку, власну компетенцію щодо розгляду юридично значущих справ, що мають правові наслідки, і реалізуються виключно конституційними органами (судами) в межах закону та спеціальних судових процедур. При цьому діяльність судової влади передбачає забезпечення об'єктивності, легітимності, нормативності, особливої предметної сфери та ситуативного характеру, що різною мірою пов'язано із процесом комунікації з громадянським суспільством. Саме загальні риси та особливості визначають зміст і межі такої комунікації.

Розглянувши суб'єктів комунікації судової влади та громадянського суспільства, вважаємо за необхідне також докладніше зупинитися на

визначенні сутності об'єкта відповідної діяльності. Так, розглядаючи ширший концепт взаємодії судової влади з суспільством з точки зору системного підходу, В. Олійник приходить до висновку, що об'єктом такої взаємодії є право людини на судовий захист, якісне судочинство або ширше на справедливий суд [283, с. 69]. Вважаємо, що цей висновок цілком правомірно поширити і на комунікацію безпосередньо, яка очевидно є однією з найважливіших форм взаємодії судової влади та суспільства.

Комунікація громадянського суспільства й судової влади тісно пов'язана із поняттям транспарентність судової влади, яке відображає важливу складову концепції справедливого та ефективного суду, адже доступність інформації та інформаційна відкритість органів судової влади дає громадянам впевненість у існуванні справедливого судового розгляду, у реальній спроможності судової системи захищати їхні права та законні інтереси. Виходячи з цього вважаємо за необхідне уточнити визначення поняття «транспарентність судової влади».

Етимологічно термін «транспарентність» походить від латинських слів «trans» – «прозорий, наскрізь» і «pareo» – «бути очевидним». Аналогічне значення за даною дефініцією закріпилось в споріднених іноземних мовах. Зокрема, з англійської мови транспарентність (transparent) перекладається як «прозорий», «зрозумілий», «явний», з французької – «прозорий». Слід зауважити, що вперше до дослідження транспарентності звернулися в англо-американській соціальній науці і розглядали її в якості ознаки адміністративної та політичної комунікації між публічною владою та населенням, при цьому прозорість перед об'єктом державного управління визначалась поняттям «transparency», а відкритість влади для участі в державному управлінні з боку членів суспільства – поняттям «openness» [274, с. 26].

На відміну від терміну «транспарентність», який більш поширений у західній науці і використовується для характеристики діяльності як органів державної влади загалом, так і судової влади зокрема, у вітчизняній науковій літературі та нормативно-правових актах більшою мірою вживаються поняття «прозорість», «гласність», «відкритість», «публічність». Більше того, аналіз

наукових публікацій з заданої тематики дає підстави зробити висновок, що в більшості випадків дослідники намагаються розкрити зміст даного принципу через співвідношення з перерахованими супутніми поняттями, що, на нашу думку, є хибним, оскільки, попри семантичну близькість та синонімічність, зазначені поняття не є тотожними. Поділяємо думку, що дані поняття пов'язані з різними аспектами організації та діяльності судової влади, і кожне із них органічно пов'язане з інформацією та акцентує увагу на окремих аспектах її передачі й комунікації судової влади й суспільства.

Гласність є однією з основних засад судочинства, яка знайшла закріплення як на міжнародному рівні, так і в національних законодавствах. Так, вимога гласності судового розгляду в узагальненому вигляді викладена у п.1 ст.6 Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, який накладає на держави-учасниці обов'язок забезпечити публічність як цивільного, так і кримінального судочинства [196]. У контексті зазначеного публічність судового процесу означає право преси та публіки бути присутнім у залі судових засідань протягом усього процесу або його частини, а також публічне оголошення судового рішення.

Аналогічні положення закріплені у Конституції України, де, зокрема, п. 6 ч. 2 ст. 129 називає гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами однією з основних засад судочинства [198]. Більш детально зміст цього принципу розкривається у процесуальному законодавстві. Так, ст. 27 Кримінально-процесуального кодексу надає учасникам судового провадження, а також особам, які не брали участі у кримінальному провадженні, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, наступні гарантії: 1) можливість отримання у суді усної і письмової інформації щодо результатів судового розгляду; 2) право на ознайомлення з процесуальними рішеннями і отримання їх копій; 3) відкрите кримінальне провадження; 4) фіксування судового засідання та процесуальних дій за допомогою звуко- та відеозаписувальних технічних засобів [217]. Ґрунтуючись на зазначеному вище, можна зробити висновок, що гласність характеризує

насамперед процесуальну сторону діяльності суду, зокрема, порядок розгляду конкретної справи, особливості провадження слухань і надання судової інформації.

Взявши до уваги міркування сучасних учених, вважаємо, що публічність характеризує зміст транспарентності та означає відкритість, загальнодоступність відомостей для громадян, у той час як гласність належить до процесуальної сторони діяльності суду. У такому вигляді смисловий зміст принципу публічності багато в чому співзвучний принципу відкритості, хоч і не обмежується ним. Узагальнюючи, можна стверджувати, що публічність – це внутрішня змістовна характеристика принципу транспарентності, яка включає як ідеї гласності та відкритості судового процесу і системи, так і комплекс взаємопов'язаних заходів, основною метою яких є недопущення відправлення правосуддя в обстановці секретності, поза контролем і увагою громадськості.

Натомість аналіз використання терміну «відкритість» у міжнародному та національному законодавстві свідчить, що найчастіше його використовують для характеристики режиму роботи судових органів, при якому допускається присутність на судових засіданнях представників громадськості. У цьому відношенні відкритість визначає можливість комунікації органів судової влади й широкого загалу громадян, який включає не лише безпосередніх учасників судових процесів, а й усіх осіб, так чи інакше зацікавлених в результаті судового розгляду, зокрема, родичів учасників судових процесів, громадських активістів, журналістів та ін. Тобто, відкритість характеризує насамперед соціально-комунікативний характер відносин, які складаються в процесі судової діяльності.

Поняття «прозорість» використовується для характеристики доступності інформації про діяльність інститутів судової влади, можливості легально впливати на них за допомогою узаконених способів і форм. Таке розуміння прозорості відображає більшою мірою функціональний аспект діяльності судової влади, який робить можливим не лише пасивне спостереження і нагляд за нею, а й активний контроль. У цьому проявляється взаємозв'язок і взаємна

узгодженість прозорості і відкритості, оскільки, очевидно, неможливо забезпечити стабільне управління за умов, коли високий ступінь прозорості дає можливість громадянами споглядати всі негативні моменти в діяльності судових органів, а брак відкритості не дає змоги результативно впливати на їх усунення [87, с. 115]. Крім того, спільним для цих понять є нерозривний зв'язок з інформацією, зокрема, правом на отримання інформації про діяльність органів державної влади, а також реалізацією інформаційної функції судової влади.

Гласність і відкритість судових процесів охоплює широке коло суб'єктів комунікації. З одного боку, це учасники судових процесів, які мають право на отримання судової інформації, бути присутніми на судових засіданнях, поширювати інформацію (з дотриманням відповідних обмежень), а з іншого – суд, на який покладається позитивний обов'язок забезпечити гласність судового процесу. Виконання цього обов'язку покладається як на суддів безпосередньо, в компетенцію яких входить процесуальне керівництво судовим провадженням, в т.ч. в його інформаційному аспекті, так і на інших працівників суду, в першу чергу, апарату і канцелярії, які виконують технічний супровід судової діяльності, зокрема: розміщення оголошень про час, день та місце судового засідання, надання можливості сторонам процесу ознайомитися з матеріалами справи, фіксування перебігу судового процесу технічними засобами в порядку, встановленому законом, підготовка копій документів за зверненням особи, яка брала участь у справі, оприлюднення інформації на офіційному веб-порталі судової влади України. Незважаючи на суто технічний характер такої роботи, від її належного виконання значною мірою залежить не лише характер та ефективність комунікації з учасниками судових процесів, а й своєчасність розгляду судової справи, а в кінцевому підсумку – відповідність судочинства у цілому міжнародним та європейським стандартам.

На підставі вищевикладеного можна стверджувати, що розглянуті поняття «прозорість», «відкритість», «гласність» розкривають окремі аспекти діяльності судової влади, а в своїй сукупності втілюються в принцип транспарентності, відтак – «транспарентність» є більш широким і охоплює всі

сторони організації та діяльності судової влади, не обмежуючись виключно публічністю та гласністю судочинства. Багатогранність цієї правової категорії, на яку неодноразово звертали увагу дослідники, призводить до того, що у процесуальному розумінні транспарентність трактується неоднозначно. Узагальнюючи існуючі в юридичній науці підходи та погляди щодо даної концепції, можна зробити висновок, що транспарентність найчастіше розглядають як:

- організаційний аспект реалізації судової влади – це сукупність засобів та способів, які дозволяють інформувати населення про існування судових інстанцій, прийняті судові рішення, а також про порядок діяльності судових органів та органів суддівського самоврядування [281, с. 236]. Таке розуміння транспарентності ставить її у підлегле становище стосовно відкритості судової влади, яка зрештою зводиться до кількісного розширення масиву доступної інформації про судову діяльність. Більше того, подібне трактування нівелює значення суспільної реакції (як зворотного зв'язку) на діяльність судової системи, яка є одночасно найважливішою ознакою та метою транспарентності;

- інструмент комунікації між державою та громадянським суспільством – сукупність способів і засобів, які забезпечують суспільство інформацією про функціонування судової системи загалом та її інститутів зокрема, за допомогою чого формується таке суспільне ставлення до судової влади, при якому громадяни реалізують своє право бути поінформованими про те, що відбувається в судовій системі та навколо неї, а також здійснюють контроль за її функціонуванням [441, с. 179–181]. За такого підходу основою транспарентності виступає інформаційна складова, яка безпосередньо впливає на стан суспільної свідомості, в т.ч. правової. Цей погляд багато в чому схожий із розглянутим вище і, на нашу думку, є надто вузьким та утилітарним;

- інформаційна доступність суду – феномен, який характеризує вплив судової системи на людину як носія та елемента соціальної структури суспільства у напрямі вчасного, конструктивного, цілковитого, достовірного та

актуального інформування соціуму про діяльність судової системи, що сприяє формуванню належного рівня розуміння різних аспектів судової діяльності, зростанню обізнаності громадян в правових нормах, вихованню правової культури та, зрештою, еволюції масової свідомості [79, с. 52]. У такому розумінні, транспарентність виявляється тотожною публічністю;

- правовий режим, спрямований на забезпечення оптимального стану інформаційної відкритості судової влади – сукупність правовідносин з приводу доступу різних суб'єктів до інформації, що їх цікавить, з належною повнотою, достатністю і достовірністю. При цьому об'єктивне вираження ідеї транспарентності повністю охоплюється фундаментальними принципами судочинства;

- принцип судової влади – на даний момент найпоширеніша точка зору, згідно з якою під транспарентністю слід розуміти керівну ідею, що базується на конституційних положеннях, виражається в реальній дійсності і лежить в основі побудови та функціонування судової гілки влади в цілому, яка дозволяє здійснювати цивільний контроль за ефективною діяльністю судової влади в межах, обмежених законом. Саме цей погляд на зміст транспарентності вважаємо найбільш повним та обґрунтованим.

Можливість отримувати необхідну та достатню інформацію про діяльність судової системи та її інститутів є однією з важливих складових транспарентності як принципу судової влади, проте не вичерпується нею.

Узагальнюючи та систематизуючи погляди вчених у структурі принципу транспарентності можна виокремити три основні аспекти, а саме:

- 1) процесуальний – основоположні принципи судового процесу та організації судової влади, тобто гласність, відкритість судочинства, публічність і прозорість судової діяльності в цілому, доступність правосуддя;
- 2) організаційно-правовий – механізм реалізації структурних елементів транспарентності на практиці, який охоплює елементи юридичного (процесуально-правові та матеріально-правові) та неюридичного (політичні, економічні, організаційні, наукові, освітні), характеру;
- 3) комунікаційний –

взаємодія судів з інститутами громадянського суспільства, зокрема, засобами масової інформації.

Таким чином, транспарентність є системоутворюючим поняттям у комунікаційній діяльності судової влади та визначається як багатоаспектна категорія, яка лежить в основі формування, організації та діяльності судової влади та передбачає доступність та достатність інформації про судову діяльність та судочинство, а також зворотну реакцію громадськості у формах, встановлених законодавством.

Грунтуючись на структурній характеристиці комунікаційних відносин, що виникають у процесі реалізації судами інформаційної функції, предметом комунікації судової влади та громадянського суспільства виступає інформація. Визначення цього поняття законодавчо закріплено у Законі України «Про інформацію» від 02.10.1992 р. Згідно ст.1 вказаного закону інформація – будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді [336]. Аналогічне визначення міститься у Цивільному кодексі України, який, серед іншого, відносить інформацію до нематеріальних благ, які можуть виступати об'єктом правовідносин.

У наведеному контексті термін «інформація» є універсальним та охоплює різні прояви та комбінації знаків, які безпосередньо передають інформаційні повідомлення. У цьому сенсі будь-який матеріальний об'єкт чи процес, що відбувається у природі, є джерелом інформації, а відомостями у цьому разі виступають реальні об'єкти соціального життя (особи, предмети, факти, процеси, події, явища), які виконують подвійну функцію: з одного боку, вони є об'єктом пізнання, а з іншого – ресурсом поповнення інформаційної бази. Незважаючи на високий ступінь узагальненості наведеного визначення та повну відсутність прив'язки його до сфери права, не варто применшувати його значення для правової комунікації загалом та комунікації судової влади та громадянського суспільства зокрема. Так, О. Бортняк вказує, що правознавцям доводиться стикатися з різними типами знаків і, відповідно, інформації, що

передається ними, тому чим більше типів знаків їм як соціальному суб'єкту знайомі, тим ширше у нього кругозір [31, с. 472].

Разом з тим, за критерієм соціальної значущості та затребуваності особливим інтересом користується правова інформація, яку слід вважати одним із основних понять концепції інформаційної держави. Зокрема, Закон України «Про інформацію» [336] у ст. 17 визначає правову інформацію як будь-які відомості про право, його систему, джерела, реалізацію, юридичні факти, правовідносини, правопорядок, правопорушення і боротьбу з ними та їх профілактику тощо. Джерелами правової інформації у сенсі наведеного нормативного акту є Конституція України, інші законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, міжнародні договори та угоди, норми і принципи міжнародного права, а також ненормативні правові акти, повідомлення засобів масової інформації, публічні виступи, інші джерела інформації з правових питань [336]. Уважаємо, що пропоноване визначення не є вдалим, оскільки воно описує правову інформацію у вузькому значенні, торкаючись переважно її нормативного аспекту. Водночас очевидно, що категорія «правова інформація» не обмежується виключно статичними відомостями, які містяться у правових нормах, інститутах та галузях. Не менше значення має синергетичний аспект правової інформації, який описує події та явища правового життя в їхній динаміці і тим самим дозволяє відстежити зміни, що відбуваються в правовій системі в найширшому її значенні.

Підсумовуючи, слід зауважити наступне. Взаємодія є більш складним і ширшим процесом, який включає комунікацію як важливий елемент. У комунікації громадянського суспільства й судової влади розуміння може виступати в трьох видах: суб'єкти отримують нове для них знання; вони розуміють причинно-наслідкові зв'язки (співпадіння комунікативного й пізнавального розуміння); суб'єкти просто сприймають повідомлення, але не розуміють його глибинного сенсу. Критеріями досягнення розуміння є : прагматичний (розуміння як правильна, очікувана реакція на зміст повідомлення); процесуальний (зміст інформації зрозумілий та сприяє

подальшій комунікації); емпатичний (співпереживання, емоції). У широкому значенні комунікація громадянського суспільства й судової влади може бути тематичною, формальною і структурною; у вузькому значенні комунікація є інформаційним обміном та взаємодією між суб'єктами в окремих питаннях. Стратегічна (інструментальна) комунікативна дія має не меті досягнення порозуміння для задоволення певного інтересу.

У розумінні особливостей взаємодії громадянського суспільства й судової влади до уваги варто основні положення теорії систем, оскільки судова влада є системним утворенням, яка визначається наявністю атрибутивних рис. Судова влада є цілісною системою, для якої притаманні чітко виражена елементність складу, залежність існування системи від кожного елементу та її спільних властивостей, ієрархічність, багаторівневність і структурованість. Результатом взаємодії елементів судової влади є внутрішні зв'язки, які є усталеними й стабільними. Інтегративні якості, які складають специфіку судової влади як цілісності, є принципово новими у порівнянні з тими що є в окремих компонентів. Судова влада як система ефективно функціонує саме за рахунок взаємодії й функціонування її окремих елементів. Йдеться про те, що лише за умови злагодженої взаємодії чітко функціонуючих суб'єктів (суди, ВРП, ВККС, ДСА, Національна школа суддів, Рада суддів України, суддівський корпус) судова влада ефективно функціонує та забезпечує досягнення мети й спрямованості забезпечення правосуддя, захист прав і свобод людини й громадянина.

На відміну від судової влади як цілісної системи, громадянське суспільство постає як сумативна система, у якій системні зв'язки виявляються періодично, не завжди є чіткими й усталеними, а суб'єкти системи (громадські активісти, громадяни, громадські об'єднання, медіа, асоціації бізнесу, профспілки, аналітичні центри, експертні групи та ін.), характеризуються значною автономією по відношенню один до одного, адже громадянське суспільство – це є система незалежних та автономних від держави інститутів та відносин, заснованих на свободі особистості, політичному плюралізмі,

демократичній правосвідомості, громадянській активності. Зв'язки між такими елементами є зовнішніми, періодичним, несуттєвими, а якість системи практично рівна суммі якостей чи властивостей її компонентів, які існують ізольовано. Водночас, таке утворення не є повністю безсистемним. Між її суб'єктами існують зв'язки, взаємодія за умови спільних цілей і завдань, яка дозволяє цим утворенням упродовж певного часу (або постійно, за умови розвиненого громадянського суспільства) протистояти зовнішнім впливам в якості відносно самостійних сукупностей, здійснювати на них вплив. У такій системі можуть існувати інтегративні властивості, які відсутні у простій сукупності елементів. Своєрідність такої системи дозволяє виключати певну частину суб'єктів чи, навпаки, додавати нових суб'єктів без скільки-небудь суттєвої зміни системи в цілому. Водночас, оскільки кількісні зміни визначають межі системи (громадянського суспільства) є підстави припустити існування взаємодії елементів системи (суб'єктів громадянського суспільства). Таким чином, взаємодія громадянського суспільства й судової влади – це взаємодія двох різних систем, а саме – сумативної та цілісної, що суттєво впливає на зміст і особливості взаємодії у цілому, окремих її суб'єктів зокрема.

Д. Іл'юк пропонує визначити такі рівні взаємодії судової влади та громадськості: 1) Рівень комунікативної взаємодії, який виявляється в інформуванні, консультуванні та діалозі; 2) Рівень інтеграційної взаємодії, який включає партнерство; 3) Рівень інституційної взаємодії, який включає громадський контроль [158, с. 31].

Дослідник приходить до висновку, що «взаємодія судової влади та громадськості є складним процесом, що базується на комунікаційних, правових та соціальних аспектах. Її ефективність залежить від рівня довіри суспільства до судової системи, прозорості судових процедур, а також від правової культури та правової активності громадськості, що зумовлюють рівень її залучення до контролю та правозахисної діяльності у взаємодії із судовою владою. Оптимальне поєднання різних рівнів взаємодії забезпечить стабільність судової влади та сприятиме формуванню демократичного

правового простору. При цьому особливу увагу слід приділити виробленню ефективних механізмів діалогу між судовою владою та громадськістю, що сприятиме підвищенню правової культури суспільства та формуванню довготривалих відносин взаємної довіри та співпраці» [158, с. 32–33].

Поділяючи в цілому думку дослідника вважаємо, зміст і ефективність взаємодії громадянського суспільства й судової влади, окрім зазначеного, визначається: по-перше відмінностями між громадянським суспільством як сумативною системою та судовою владою (судовою системою) як цілісною системою, та відповідними їх властивостями; по-друге, атрибутивними властивостями судової влади, насамперед, її незалежністю, самостійністю й неупередженістю, законодавчо закріпленими межами впливу на судову систему; по-третє, державним (політичним) режимом, насамперед, такими видами як державний і авторитарний; державний (політичний) режим визначає саму можливість і форми такої взаємодії. У країнах з недемократичними режимами, формально може бути закріплена можливість взаємодії громадянського суспільства й судової влади, а реально механізм такої взаємодії відсутній, взаємодія фактично відсутня або є формальною чи імітується взаємодія; по-четверте, рівнем розвитку громадянського суспільства в країні, оскільки лише розвинене громадянське суспільство здатне реально вибудовувати напрями взаємодії, здійснювати вплив на судову владу.

З огляду на зазначене комунікація, правова комунікація та комунікація громадянського суспільства й судової влади співвідносяться як загальне, особливе і одиничне. Комунікація громадянського суспільства і судової влади включає в себе їх характеристики, інструментально-опосередковану діяльність та забезпечує міжінституційну та міжсуб'єктну взаємодію, інформаційний обмін та постає у якості засобу пристосування до функціонування кожного з них та інструменту щодо їх перетворення.

Висновки до Розділу 1

Дослідження генези осмислення комунікації громадянського суспільства й судової влади переконливо свідчить, що впродовж тривалого часу безпосередньо питання комунікації громадянського суспільства й судової влади не були предметом осмислення та дослідження в наукових джерелах. Водночас, ідеї взаємного зв'язку суспільства й судової влади імпліцитно містяться у положеннях про взаємозв'язок інтересів індивіда, суспільства й держави, громадянського суспільства і правосуддя, справедливості законів як утілення спроможності забезпечити гармонію особистих і суспільних інтересів, які глибоко вкорінені в історії філософсько-правової думки.

До питань функціонування громадянського суспільства та судової влади зверталися мислителі починаючи з епохи античності. Перший етап осмислення зв'язку громадянського суспільства й судової влади характеризується наявністю окремих ідей, а саме: «народного суду» у Платона, досконалого суспільства, яке ґрунтується на «взаємному спілкуванні» та участі громадян у державному житті Аристотеля, які закладають перші паростки сучасної концепції комунікації громадянського суспільства й судової влади.

Другий етап презентований епохою середньовіччя, коли положення про необхідність урахування та забезпечення потреб громадян у державі втілюються у понятті загального блага і вигоди усіх громадян. На увагу заслуговує положення Біблії, у якому йдеться про те, що суд буде відкритим, а найпотаємніші секрети, думки й учинки людей будуть відкриті й піддані суду, а християни допомагатимуть Ісусу Христу в судовому процесі (1 Кор.6:2-3).

Третій етап в осмисленні громадянського суспільства та його зв'язку з державною владою презентований епохою Відродження та Нового часу, коли поряд з концепціями природного права, прав людини, формується ідея громадянського суспільства як інституції, яка впливає та протистоїть державі й державній владі. Значний внесок у сучасне розуміння зв'язку суспільства й державної влади, у т.ч. судової влади зробили Н. Мак'явеллі, Т. Гоббс, Дж.

Локк, Ж. Ж. Руссо, Ш. Л. Монтеск'є, Т. Пейн, І. Кант, Г. В. Ф. Гегель та ін. У цей період загальні уявлення зв'язок громадянського суспільства й судової влади розширюються за рахунок ідей Н. Мак'явеллі про три важливі цінності громадянського суспільства, такі як мир і безпека громадян, задоволення їх від свого майна і багатства, право кожного мати та відстоювати свої переконання; Т. Гоббса про обумовленість виникнення громадянського суспільства якостями людини як істоти розумної і, водночас, егоїстичної; Дж. Локка про розподіл державної влади, природний стан людей як «стан повної свободи у керуванні своїми діями, порядкуванні власним майном та особою», «стан рівності, за якого вся влада та компетенція є взаємними»; Руссо про підґрунтя здібностей індивідів, яке знаходиться в суспільстві та держави як результату суспільного договору; Ш. Монтеск'є про окрему судову владу та врівноваження гілок влади; Т. Пейна про природні і громадянські права людини та громадянське суспільство як самодостатню сферу реалізації приватних інтересів. Саме в цей період у поглядах І. Канта й Гегеля простежуються важливі ідеї, які становлять підґрунтя сучасного розуміння комунікації громадянського суспільства й судової влади. Йдеться про ідею глобального громадянського суспільства І. Канта, яке забезпечує мирне співіснування людей, контроль за застосуванням примусу з боку держави та приватний інтерес; принцип свободи як підґрунтя побудови громадянського суспільства; погляди Гегеля на громадянське суспільство, фундаментом якого є дійсність свободи і захист власності через здійснення правосуддя; громадянське суспільство як чинник здійснення правосуддя; право громадян виступати в суді та його обов'язок – відповідати в суді; публічність, відкритість, гласність правосуддя як підґрунтя довіри громадян до суду; суд присяжних як втілення права самосвідомості членів суспільства та засіб досягнення легітимності. Таким чином, на третьому етапі, у поглядах Гегеля і Канта простежується концептуалізація сучасної ідеї комунікації громадянського суспільства й судової влади. У подальшому розвиток ідеї громадянського суспільства в контексті його зв'язку із судовою владою, переміщується в площину проблем легітимації, теорії соціальних

систем, соціологічних і політологічних теорій і довіри громадянського суспільства до судової влади, представлених у поглядах М. Вебера, Е. Дюркгейм, К. Поппера, Т. Парсонса, Е. Гідденса, П. Штомпки та ін. Саме в цей період формуються теорії соціального капіталу як солідарності та довіри й активного громадського життя (Р. Патнем), універсалізації громадянської солідарності та взаємодії (Дж. Александер).

Четвертий етап в осмисленні комунікації громадянського суспільства й судової влади розпочинається з кінця ХХ ст. У цей період визнання важливості й необхідності комунікації громадянського суспільства й судової влади призводить до закріплення комунікації судової влади й громадянського суспільства в правових актах на міжнародному, європейському та національному рівнях. У сучасній юридичній науці дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади простежується у різних напрямках, насамперед, у межах теорії держави і права, науки судові та правоохоронні органи України та конституційного права та у різних аспектах. Окремі питання комунікації громадянського суспільства й судової влади здійснюються також у межах науки державного управління, політології, соціальної філософії. Таким чином, у генезі осмислення зв'язку й комунікації громадянського суспільства простежується чотири основні етапи, кожний з яких має свої особливості.

На основі результатів осмислення сучасної методології юридичної науки з'ясовано, що у дослідженні теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні науково доцільним є застосування комплексної, багаторівневої методології, яка представлена сукупністю філософсько-світоглядних підходів (цивілізаційний, діалектичний, аксіологічний, антропологічний, комунікативний), загальнонаукових принципів і методів (насамперед, принципів історизму, єдності логічного та історичного, об'єктивності, детермінізму, конкретності; методів – системного, структурно-функціонального, формально-логічного, феноменологічного, герменевтичного) та конкретно-наукових підходів і методів пізнання (доктринального, формально-юридичного, порівняльно-правового, емпіричного, соціологічного,

статистичного, моделювання), які у своїй сукупності та взаємодоповнюваності забезпечують загальнотеоретичний характер дослідження.

Для забезпечення чіткості і ґрунтовності дослідження теоретико-правових засад комунікації судової влади і громадянського суспільства у роботі уточнено понятійний апарат дослідження, з'ясовано зміст і співвідношення основних понять, таких як «комунікація», «взаємодія», «правова комунікація», «громадянське суспільство», «судова влада», «транспарентність», «гласність», «відкритість», «прозорість», «інформація». Наголошено, що поняття «комунікація судової влади і громадянського суспільства» постає як інтегральне багаторівневе явище, взаємопов'язане з різними факторами суспільного життя (насамперед, політичними, культурними, ідеологічними, психологічними), яке на практиці втілюється в різних напрямках і формах.

Результати дослідження, викладені у Розділі 1, відображено у таких публікаціях автора: [450; 452; 453; 454; 456; 551].

РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАСАД КОМУНІКАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА Й СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ

2.1. Нормативно-правові засади комунікації громадянського суспільства і судової влади в Україні

Активізація громадянського суспільства в Україні в ХХІ ст., зростання його ролі й значення у функціонуванні державної влади загалом, судової влади зокрема, значною мірою відображає європейські тенденції суспільного розвитку. Між тим, упродовж кількох десятиліть судова система України перебуває в стані реформування, а тому вітчизняні вчені слушно зазначають, що для судової система в Україні характерні ознаки «транзитивності правової системи» (тобто такі риси, як нестабільність, суперечливість, невизначеність постійних змін, відсутність цілісності у процесі оновлення суспільства та його соціальних інститутів) [183]. Перманентний характер реформування судової системи створює загрози як здійснення правосуддя, ефективного захисту прав людини, так і для ефективної комунікації судової влади й громадянського суспільства.

Важливою умовою і, водночас, запорукою ефективного реформування судової влади в Україні покликана стати оптимальна модель комунікації громадянського суспільства й судової влади. Як зазначає суддя Верховного касаційного суду Республіки Сербія Р. Дічіч, якщо суди і судді не будуть активно приймати участь у поширенні власної історії про те, що і як вони роблять, вони ризикують тим, що посил, який отримує громадськість, може не бути правдивим, позитивним або стверджувальним, і буде порушувати основні права людини [532]. У світлі нових інформаційно-комунікаційних відносин, розвитку зв'язків з громадськістю така діяльність судових органів потребує напрацювання оптимальних алгоритмів взаємодії із медіа та іншими

зацікавленими акторами на основі широкого представництва різних суспільних груп. Її основою є належне нормативно-правове забезпечення, яке ґрунтується на міжнародних і європейських правових стандартах і, при цьому, враховує конкретні особливості правового й політичного розвитку суспільства і держави.

Аналіз і систематизація нормативного матеріалу дає підстави виокремити три групи правових актів, які визначають правові засади комунікації громадянського суспільства й судової влади.

До першої групи нормативно-правових актів належать правові стандарти в галузі прав людини, які прямо не регулюють проблеми комунікаційної взаємодії, проте встановлюють основоположні права людини та принципи правового регулювання у цілому. Фундаментальним міжнародним документом у цій сфері є Загальна декларація прав людини, прийнята резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 р. [139]. Декларація стала закономірним і логічним правовим підсумком подій Другої світової війни, яка явила світу жахливі злочини проти миру, людяності, людства та людини і призвела до необхідності переосмислення та перегляду існуючої на той момент міжнародної правової системи. Підтвердження цьому знаходимо в тексті преамбули декларації, де вказано, що нехтування і зневага до прав людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства [139]. Основною метою цього документу проголошено створення такого світу, в якому як спільноти людей у цілому, так і окрема особа матимуть свободу слова і переконань, ставитимуться одне до одного в дусі братерства та будуть вільні від страху та нужденності.

Загальна декларація прав людини закріплює низку прав і свобод людини, насамперед, таких як право на свободу думки, переконань і право брати участь в управлінні державними справами. Так, у сенсі ст. 19 право на свободу переконань і вільне їх вираження включає в себе дві основні складові: 1) свободу безперешкодно дотримуватись своїх переконань і 2) свободу шукати, отримувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів. Що стосується права на участь в управлінні своєю

державою, то воно може бути реалізоване як безпосередньо, так і опосередковано, через вільно обраних представників. У ч.3 ст.21 особливо підкреслюється, що воля народу повинна бути основою влади уряду [139]. Попри граничну лаконічність викладення нормативних положень, Загальна декларація прав людини займає важливе місце в нормативній системі міжнародного права, оскільки саме цей акт заклав фундамент для вироблення і утвердження міжнародного універсального стандарту прав людини у тому числі право на доступ до правосуддя, на свободу думки, переконань і на їх вільне волевиявлення, брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників.

Більш детально його положення розкриті у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 р. [257]. Зокрема, розкриваючи зміст права на свободу переконань, ст.19, окрім можливостей, перелічених у Загальній декларації прав людини, додатково роз'яснює, що вираження поглядів може бути усним, письмовим, здійснюватися за допомогою друку чи художніх форм вираження, а також іншими способами на вибір. Крім того, у ч. 2 зазначеної статті міститься важливе застереження про те, що користування такими правами покладає особливі обов'язки і особливу відповідальність і може бути обмежене у випадках, встановлених законом, в т.ч. для поваги прав і репутації інших осіб або охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я та моральності населення [257]. У будь-якому випадку такі обмеження повинні бути необхідними, тобто підстави і межі державного втручання, як і його форми, повинні бути переконливо встановлені і належно доведені.

До цієї групи слід також віднести Конвенцію ООН проти корупції, у якій ст. 13 унормовано, що участь громадянського суспільства у запобіганні корупції й боротьбі з нею та для поглиблення розуміння суспільством факту існування, причин і небезпечного характеру корупції, а також загроз, що створюються нею. Цю участь слід зміцнювати за допомогою таких заходів, як: а) посилення прозорості й сприяння залученню населення до процесів прийняття рішень; б) забезпечення для населення ефективного доступу до

інформації; с) проведення заходів щодо інформування населення, які сприяють створенню атмосфери неприйняття корупції, а також реалізація програм державної освіти, у тому числі навчальних програм у школах й університетах; d) повага, заохочення та захист свободи пошуку, отримання, опублікування та поширення інформації про корупцію; i) для поваги прав або репутації інших осіб; ii) для захисту національної безпеки, або публічного порядку, або охорони здоров'я чи моральності населення [197]. Заходи, які передбачаються даним документом повною мірою стосуються участі громадянського суспільства у сфері запобігання й протидії корупції у судовій системі, яка пов'язана із корупціогенними ризиками.

На формування правового підґрунтя у сфері комунікації громадянського суспільства й судової влади впливають також Резолюції Ради Генеральної Асамблеї ООН, насамперед, такі, як: Резолюція Ради Генеральної Асамблеї ООН з прав людини A/HRC/RES/24/21 «Простір громадянського суспільства: створення та підтримка в законодавстві та на практиці безпечного й сприятливого середовища» (2013), A/HRC/RES/27/31 «Простір громадянського суспільства» (2014), настанова ООН «Захист та підтримка громадського простору» (2020) та A/RES/70/1 «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» (2015 р.). Попри те, що зазначені правові акти належать до «м'якого права» і не мають обов'язкової юридичної сили, вони визначають загальні тенденції політики у сфері розвитку громадянського суспільства та його впливу на державну владу.

На європейському правовому просторі основним нормативним актом, який регулює права і свободи людини, є Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., а також протоколи до неї [196]. Важливим надбанням Конвенції є запровадження механізму спостереження і контролю за дотриманням прав і свобод людини і громадянина, реалізація якого здійснюється спеціально уповноваженою судовою установою – Європейським судом з прав людини.

Тлумачення свободи переконань, викладене у ст. 10 Конвенції, загалом збігається з тим сутнісним наповненням, яке окреслюють протоколи. Разом з тим, Конвенція закріплює низку суттєвих застережень, які визначають межі реалізації даного права, а саме: 1) держава та органи державної влади не мають права втручатися або якимось чином контролювати сферу переконань людини, однак допустимою є вимога ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств; 2) розширено перелік обставин, за наявності яких допускається обмеження свободи переконань. Зокрема, до них додалися інтереси територіальної цілісності, запобігання заворушенням чи злочинам, запобігання поширенню конфіденційної інформації, підтримка авторитету та неупередженості суду [196]. Останній аспект виступає наріжним каменем здійснення комунікації судової влади, яка, з одного боку, повинна сприяти інформаційній відкритості судової системи і участі в її діяльності представників громадськості, а з іншого – задовольняти вимогам фундаментальних процесуальних принципів.

Іншим важливим правом, яке безпосередньо стосується комунікації судової влади із громадянським суспільством є право на справедливий суд (ст.6). Автори Коментаря до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і практики її застосування вказують, що Конвенція передбачає дві групи фундаментальних гарантій справедливого судового розгляду: а) органічні, які спрямовані на те, щоб зробити такий розгляд можливим, для чого на державу покладається ряд зобов'язань. Такими гарантіями визнаються неупередженість, незалежність, законність і публічність, однією зі складових якої, поруч із гласним розглядом справи і проголошення рішення, слід вважати належну інформаційну взаємодію судових органів і системи у цілому із широким загалом; б) функціональні, направлені на забезпечення рівності на всіх стадіях процесу. До таких гарантій відносяться вимоги щодо розумного строку розгляду справи, а також т.зв. принцип «рівності зброї», покликаний унеможливити перевагу будь-якої сторони процесу [196]. Важливою особливістю Конвенції є пріоритет її норм над

правом ЄС та можливість її прямого застосування для правового регулювання різних відносин, у яких можуть бути порушені викладені у її тексті права.

До цієї групи джерел доцільно також віднести рішення Європейського Суду з прав людини, які становлять масив прецедентного права. Незважаючи на те, що для континентальних правових систем визнання судового прецеденту як джерела права не є характерним, подібні рішення тлумачать та уточнюють положення Конвенції та сприяють розвитку первинного права ЄС, представленого міжнародними договорами імперативного характеру. У контексті проблематики комунікаційної складової судової діяльності найбільший інтерес становить практика ЄСПЛ за ст.6 («Шрамек проти Австрії» [491], «Боргерс проти Бельгії» [482], «Журек проти Польщі» [492]) і за ст.10 («Лінгенс проти Австрії» [488], «Гудвін против Сполученого Королівства» [487], «Далбан проти Румунії» [484], «Рульян проти Франції» [472]) Конвенції, яка поєднує в собі ознаки первинного та вторинного права та наповнює абстрактні правові норми практичним змістом.

Значну роль у формуванні правового підґрунтя комунікації громадянського суспільства й судової влади відіграють Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи, які безпосередньо спрямовані на розширення практик участі громадянського суспільства у функціонуванні державної влади загалом, судової влади зокрема. Йдеться насамперед, про такі документи, як: Рекомендація CM/REC(2007)14 Комітету Міністрів Ради Європи щодо правового статусу неурядових організацій в Європі 2007 року; Конвенція Ради Європи про доступ до офіційних документів 2009 року; Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень, ухвалений Конференцією міжнародних неурядових організацій Ради Європи 2009 року (переглянутий 2019 року); Рекомендація CM/Rec (2018)11 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо необхідності посилення захисту і сприяння простору для громадянського суспільства в Європі 2018 року. На увагу заслуговують також рекомендації Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ та Венеціанської Комісії, а саме: Спільні рекомендації Венеціанської Комісії та

Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ з питань свободи об'єднань 2014 року; Рекомендації щодо сприяння більш ефективній участі об'єднань громадян у процесах прийняття державних рішень від учасників Форуму громадянського суспільства для презентації на додатковій нараді ОБСЄ з питань людського виміру 2015 року.

Зазначені та інші правові акти Ради Європи, Бюро демократичних інститутів і прав людини ОБСЄ, Венеціанської Комісії спрямовані, насамперед, на визначення загальних засад функціонування громадянського суспільства і напрямів його впливу на органи державної влади, у т.ч. й судової влади та стали підґрунтям вдосконалення вітчизняного законодавства у сфері розвитку громадянського суспільства та обґрунтування Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки.

Поряд із правовими актами у сфері прав людини з огляду на те, що судова влада є самостійною, незалежною гілкою державної влади, яка має свої особливості, комунікація громадянського суспільства й судової влади визначається правовими актами у сфері правосуддя, які формують другу групу джерел.

До цієї групи належать міжнародні та європейські правові стандарти в галузі правосуддя, які прямо чи опосередковано містять окремі норми й положення щодо комунікації судової влади, суддів і громадянського суспільства. Універсальним актом глобального рівня у цій сфері є Основоположні засади незалежності судових органів, прийняті сьомим Конгресом ООН щодо запобігання злочинності та поведженню з правопорушниками та затверджені резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 40/32 від 29 листопада 1985 р. [290]. У наведеному документі в узагальненому вигляді розкривається значення незалежності судових органів, під якою слід розуміти можливість судових установ вирішувати передані їм справи неупереджено, на основі фактів та відповідно до закону, без будь-яких обмежень, неправомірного впливу, спонукання, тиску, загроз чи втручання, прямого чи непрямого, з будь-якої сторони і причин. Порушуються в цьому

акті питання, пов'язані з особливостями здійснення комунікації суддів із суспільством. Так, параграф під назвою «Свобода слова та асоціацій» у п.8 встановлює, що члени судових органів, як і інші громадяни, користуються свободою слова, віросповідання, асоціацій та зборів. Разом з тим, ці права мають здійснюватися таким чином, щоб забезпечити повагу до посади судді та зберегти незалежність та неупередженість судових органів у цілому [290]. Крім того, п.15 встановлюється ще одне важливе обмеження здійснення комунікативної діяльності, що стосується необхідності зберігати професійну таємницю щодо роботи та конфіденційної інформації, отриманої в ході виконання суддівських обов'язків.

Аналогічні положення викладені в Загальній (Універсальній) хартії судді, ухваленій під егідою Міжнародної Асоціації Суддів 17 листопада 1999 р. Ст. 1, присвячена незалежності суддів, додатково закріплює необхідність забезпечення права кожного на чесний та справедливий розгляд справи, підтримку права осіб, які хочуть встановити свої цивільні права та обов'язки чи в разі висунення проти них будь-якого кримінального звинувачення, на чесне та відкрите слухання. Як носій судової влади, суддя повинен мати можливість здійснювати свої повноваження без будь-якого суспільного, економічного чи політичного тиску [138].

Положення щодо співвідношення комунікації та підтримання авторитету судової влади у суспільстві та забезпечення його незалежності більш конкретно розкриті в Бангалорських принципах поведінки суддів 2006 р., де в преамбулі особливо наголошується на необхідності того, щоб судді, індивідуально та колективно, ставилися до своєї посади як до шанованої та почесної, розуміючи ступінь наданої їм суспільством довіри, і докладали всіх зусиль для підтримки та подальшого розвитку довіри до судової системи.

Розглядаючи різні показники етичної поведінки суддів, принципи встановлюють такі особливості інформаційної взаємодії суддів із суспільством: 1) суддя дотримується незалежної позиції щодо суспільства в цілому та щодо конкретних сторін судової справи, за якою має винести рішення; 2) поведінка

судді в ході засідання суду та поза його стінами повинна сприяти підтримці та зростанню довіри суспільства, представників юридичної професії та сторін судового процесу в об'єктивності; 3) перед розглядом справи суддя утримується від будь-яких коментарів, які могли б, виходячи з розумної оцінки ситуації, будь-яким чином вплинути на результат цієї справи або поставити під сумнів справедливе здійснення процесу. При цьому судді необхідно утримуватися від публічних або інших коментарів, незалежно від того, чи призначено справу безпосередньо до розгляду, чи це тільки передбачається; 4) недостатньо просто здійснювати правосуддя, треба робити це відкрито суспільству; 5) постійна увага з боку громадськості накладає на суддю обов'язок взяти на себе низку обмежень, зокрема, поведінка судді має відповідати високому статусу його посади з дотриманням етичних норм; 6) конфіденційна інформація, яка стала відома судді в силу його посадового становища, не може бути використана ним або розкрита будь-кому з будь-якою іншою метою, не пов'язаною з виконанням обов'язків судді; 7) суддя присвячує свою професійну діяльність виконання судових функцій, до яких входять не лише виконання судових та посадових обов'язків у судовому розгляді та винесення рішень, але й інші завдання, що стосуються судової посади чи діяльності суду [12]. Таким чином, поряд із суто процесуальною діяльністю, комунікацію слід вважати однією з основних складових судової діяльності загалом.

Як окремий аспект комунікації судової влади з суспільством розглядається взаємодія з медіа (ЗМІ), якому присвячені Мадридські принципи щодо зв'язку між засобами масової інформації та суддівською незалежністю 1994 р. Їх ухваленню передувало триденне засідання групи, що складалася з 39 відомих юристів та представників засобів масової інформації, зібраних Міжнародною комісією юристів, її Центром з питань незалежності суддів та юристів, а також Іспанським комітетом ЮНІСЕФ, присвячене поглибленому дослідженню та уточненню зв'язку між ЗМІ та судовою незалежністю. Основний принцип, у найзагальнішому вигляді викладений у цьому

нормативному акті, полягає у тому, що свобода висловлювання поглядів, в т.ч. свобода ЗМІ, є однією з основ демократичного суспільства, а збирання та поширення інформації в суспільстві є функцією та правом ЗМІ. Ця діяльність включає також коментування здійснення правосуддя на будь-якій стадії судового процесу [233]. За загальним правилом, таке право не підлягає будь-яким спеціальним обмеженням крім тих, які чітко передбачені законом і є похідними від специфіки процесуальної діяльності судів.

Серед інших нормативних актів цього блоку можна також виокремити Віденську декларацію про злочинність та правосуддя 2000 р. [60], а також План дій по здійсненню Віденської декларації, затверджений Резолюцією 57/234 Генеральної Асамблеї ООН, Європейську Хартію про статус суддів [128], Рекомендацію CM/Rec (2010) 12 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів [374].

Значний масив нормативних актів, присвячений досліджуваній проблематиці, становлять джерела вторинного права ЄС, які умовно можна поділити на дві структурні складові: а) акти, які є обов'язковими до виконання (директиви, регламенти). У контексті регулювання комунікаційної діяльності судової влади з суспільством ці документи мають незначну питому вагу у загальній структурі нормативної складової та представлені в основному внутрішніми регламентами європейських судових установ, які містять окремі правові положення, пов'язані насамперед із публічністю судочинства та порядком публікації судових рішень. Це, зокрема, Регламент Європейського Суду з прав людини, Статут Суду Європейського Союзу; б) акти «м'якого права», які не накладають юридичних заборон і санкцій, а встановлюють бажану модель поведінки. Саме ця група нормативних документів є найбільш значною у частині правового регулювання особливостей комунікації судової влади та громадянського суспільства та становить третій блок джерел дослідження. До них відносяться насамперед висновки, рекомендації, декларації Ради Європи, Комітету Міністрів, Консультативної ради європейських суддів, Венеціанської комісії.

Особливої уваги заслуговує Декларація Комітету Міністрів Ради Європи щодо надання інформації через засоби масової інформації стосовно кримінального провадження 2003 р., в якій особливо підкреслюється необхідність створення умов для взаємодії органів судової влади зі ЗМІ з метою ефективного інформування громадськості про діяльність судової системи за загальновідомим психологічним принципом «розкажи про себе більше доброго, погане про тебе розкажуть інші» [107]. Положення, викладені у відповідному нормативному акті, спрямовані на реалізацію європейських стандартів формування поваги до статусу суду і суддів і зводяться до наступного:

- держави-члени повинні заохочувати відповідальне висвітлення засобами масової інформації кримінальних проваджень шляхом підтримки навчання журналістів у сфері права та судових процедур, у співпраці зі ЗМІ та їхніми професійними організаціями, освітніми установами та судами;
- у кожному суді повинні працювати спеціально призначені і підготовлені працівники, відповідальні за співпрацю із ЗМІ, інформування громадськості про діяльність суду, розгляд справ. Передача такої інформації має здійснюватися в умовах поваги прав і законних інтересів учасників процесу та інших зацікавлених осіб, захисту конфіденційної та комерційної інформації;
- ефективне використання сучасних технологій для забезпечення відкритості системи кримінального правосуддя і спрощення доступу громадськості до інформації, зокрема, при здійсненні аудіо- та відеозапису, трансляції судових засідань;
- заохочення залучення громадськості до судового розгляду. Основною гарантією цього виступають принципи публічності і гласності судочинства, які передбачають відкритий для громадськості, громадських і міжнародних організацій, а також ЗМІ розгляд судових справ. Винятки з цього фундаментального положення допускаються лише у визначених законом випадках та повинні бути вмотивовані і роз'яснені судом;
- судовий розгляд здійснюється виключно у залах судових засідань, які повинні бути обладнані достатньою кількістю місць для забезпечення

можливості участі громадськості. Крім того, до приміщень суду висувається ряд функціональних вимог, зокрема, щодо гарантування дотримання безпеки їх відвідувачів.

Різним аспектам інформаційної взаємодії судової влади з суспільством, насамперед, засобами масової інформації, присвячені й інші нормативні акти Комітету міністрів Ради Європи, прийняті в різні роки, серед них: Рекомендація № R (85) 11 щодо положення потерпілого в рамках кримінального права та кримінального процесу [369], Рекомендація № R (94) 12 про незалежність, ефективність та роль суддів [371], Рекомендація № R (95) 11 щодо відбору, обробки, представлення та архівації судових рішень у правових інформаційно-пошукових системах [370], Рекомендація № R (2000) 7 щодо права журналістів на нерозкриття своїх джерел інформації [373], Рекомендація № R (2003) 13 «Про порядок надання інформації про провадження у кримінальних справах через засоби масової інформації» [372].

Низку зауважень загального порядку щодо особливостей комунікаційної взаємодії судової системи з суспільством сформульовано Європейською комісією за демократію через право (Венеціанською комісією) в актах, що стосуються більш широкої концепції незалежності судової влади. Так, розглядаючи питання свободи суддів від неправомірного зовнішнього впливу, Комісія у своїй Доповіді про незалежність судової системи, визнаючи, що судові розгляди та питання, що стосуються відправлення правосуддя, становлять суспільний інтерес, водночас наголошує на важливості захисту процесу здійснення правосуддя від неправомірного тиску, в т.ч. з боку громадськості та преси. З цією метою Комісією вводиться принцип «sub justice» (справа перебуває на стадії розгляду), який дозволить досягти рівноваги між необхідністю захисту судового процесу з одного боку та свободою преси та відкритого обговорення питань, що мають значення для громадськості, з іншого [541]. Його суть полягає в тому, що право на отримання судової інформації має здійснюватися з урахуванням обмежень, необхідних для забезпечення незалежності та неупередженості суддів.

Значна увага комунікації судової влади і громадянського суспільства приділяється з боку профільних міжнародних організацій. Так, найбільш обширний огляд цього аспекту судової діяльності на сьогоднішній день надає Висновок № 7 (2005) Консультативної Ради європейських суддів з питання «Правосуддя та суспільство», схвалений на шостому засіданні КРЄС у Страсбурзі 23-25 листопада 2005 р. Порівняно з попередніми актами, які лише в загальних рисах окреслювали рамки здійснення комунікаційної діяльності в судах, цей документ основну увагу зосереджує на встановленні ефективного балансу між правом на публічну інформацію, з одного боку, та вимогами права справедливого публічного розгляду справ незалежним та безстороннім судом з метою захисту гідності людини, приватного життя, репутації інших осіб та презумпції невинуватості – з іншого [49]. Таким чином, визнаючи важливість інформаційного обміну між судами та суспільством, КРЄС одночасно підкреслює його специфічний характер, пов'язаний насамперед з особливостями процесуальної діяльності судів, які можуть суперечити положенням інформаційної відкритості. У таких умовах особливої актуальності набуває питання формування методологічних підходів та практичної реалізації механізму комунікаційної діяльності, яка б задовольняла вище зазначеним особливостям.

Основна ідея, викладена КРЄС у Висновку, полягає у необхідності активізації ролі суддів у наданні інформації громадськості та створенні механізмів прямого зв'язку між судовою системою та широкими верствами суспільства з метою підвищення їх поінформованості щодо судової діяльності та зміцнення довіри до судової влади загалом. Так, у п.9 наголошується, що інтегрування правосуддя у суспільство вимагає, щоб судова влада відкрилась та вивчила, як зробити себе відомою. При цьому задум полягає не в перетворенні судів на циркову арену, а в тому, щоб сприяти прозорості процесу [49]. Для реалізації поставлених завдань у правовому акті пропонуються такі рекомендації:

- як організації з вироблення, обробки та передачі інформаційних потоків, суди самі повинні брати участь у поширенні інформації про доступ до правосуддя (через періодичні звіти, друковані пам'ятки для громадян, Інтернет, інформаційні офіси тощо);
- заохочується участь судів у загальних рамкових програмах, які організовуються державними установами або самими судами, спрямованих на надання конкретної інформації, в першу чергу, щодо роз'яснення процесуального порядку розгляду справ та особливостей вчинення тих чи інших процесуальних дій;
- на відміну від перерахованих вище нормативних актів, які здебільшого приділяють увагу комунікації судів зі ЗМІ, у Висновку висвітлюється важливість встановлення безпосередніх зв'язків судів з громадськістю, в яких основними акторами взаємодії виступали б інститути судової системи;
- запровадження як на рівні судової системи у цілому, так і окремих її ланок, програм, які допоможуть в організації навчання за трьома основними критеріями, а саме: а) етичне навчання суддів, персоналу судів, прокурорів, юристів та інших учасників процесу; б) функціональне облаштування приміщень судів; в) судові процедури;
- відносини зі ЗМІ повинні базуватись на двох основних постулатах: 1) ЗМІ – сторонній спостерігач, основним призначенням якого, поруч із поданням інформації, є виявлення недоліків і конструктивна участь в удосконаленні судових процедур та якості судових послуг; 2) повна прозорість і інформаційна відкритість у широкому розумінні в рамках судової діяльності неможливі;
- бажаними є доступність, простота та ясність мови, яка є не лише потужним інструментом виконання просвітницької ролі, а й «правом на практиці» для конкретних сторін судових справ.

Незважаючи на ту важливу роль, яку відіграє даний правовий акт у правовому регулюванні комунікації судової влади та суспільства, не можна не

відзначити, що багато його положень є досить схематичними та не розкривають конкретних особливостей здійснення комунікаційної взаємодії у зазначеній сфері. Ці прогалини, а також проблеми, що виникають у процесі реалізації, вимагають подальшої правотворчої розробки та вдосконалення з урахуванням аналізу їх практичного застосування.

Окремі положення, що стосуються комунікації судової влади з суспільством, містяться також в інших нормативних документах КРСС, зокрема, Висновку № 3 (2002) щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності [47], Висновку № 6 (2004) щодо справедливого суду в розумний строк та роль судді у судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів [48], Висновку № 10 (2007) щодо судової ради на службі суспільства [50] .

Важливим аспектом комунікаційної діяльності судової влади, який вимагає формування нового комплексного законодавства і практики його застосування, на думку більшості сучасних дослідників, є залучення в систему судочинства інноваційних технологій, які дозволяють удосконалювати державну діяльність синхронно з динамічним зростанням досягнень науково-технічного прогресу. Особливого значення інформаційно-комунікаційні технології (далі – ІКТ) набувають у сфері комунікації інститутів судової системи із суспільством, оскільки дозволяють не лише автоматизувати судові процедури і тим самим спростити доступ до правосуддя, а й забезпечити прозорі, доступні та відкриті для широких верств населення канали зв'язку, недоступні раніше. У зв'язку з цим вважаємо за доцільне виділити нормативно-правові акти, присвячені правовому регулюванню впровадження та використання ІКТ у різних сферах управління, в окрему категорію джерел.

Фундаментальне значення у сфері впровадження ІКТ у судову систему має Стратегія електронного правосуддя (e-Justice) на 2019-2023 рр. [471] , ухвалена під егідою Ради ЄС. Європейська система e-Justice покликана сприяти удосконаленню доступу до правосуддя у загальноєвропейському контексті, його

розвитку та впровадженню інформаційно-комунікаційних технологій у роботу судових систем з урахуванням принципів судової незалежності та поділу влади. Ця мета досягається шляхом спрощення та оцифрування комунікацій, доступу до процедур та правової інформації, а також зв'язку з національними системами та між ними у транскордонному контексті [471]. За задумом законодавців, реалізація поставлених завдань у доступній для огляду перспективі повинна здійснюватися у трьох основних напрямках: доступ до інформації; електронні комунікації у сфері правосуддя; функціональна сумісність систем.

В основу функціонування європейської системи електронного судочинства покладені основоположні принципи, затверджені для більш широкої концепції електронного уряду. Це, зокрема:

- цифровий підхід за замовчуванням (digital-by-default approach) – надання громадян та бізнесу можливості взаємодії з владою у цифровому форматі. Інтеграція цього підходу в національне законодавство та законодавство ЄС дозволить забезпечити відповідні правові положення та, таким чином, гарантувати правову визначеність та безперешкодну взаємодію у державному та транскордонному контексті;
- принцип одноразової дії (once-only-principle) – відмова від надлишкових процедур та повторне використання інформації, відповідно до існуючих порядків захисту даних, введеної в систему один раз, для подальших дій;
- орієнтованість на користувача – програми, веб-сайти, інструменти та системи повинні розроблятися з урахуванням простоти використання та можливості розширення функціональності для зручності користувачів [471]. На підставі викладеного можна зробити висновок, що в узагальненому вигляді Стратегія передбачає побудову такого порядку здійснення судових процедур, який би відповідав реаліям та враховував виклики епохи цифровізації.

До питань впровадження ІКТ у судову систему зверталася у своїй діяльності також Консультативна рада європейських суддів. Так, у 2011 р. Радою було розроблено Висновок № 14 (2011) «Судочинство та інформаційні

технології», присвячений дематеріалізації судових процедур. Визнаючи значущість ІКТ як одного з інструментів покращення якості правосуддя, КРЕС в той же час наголошує, що технології не здатні замінити або тим більше повністю виключити людський фактор зі сфери судочинства: «Судочинство, в першу чергу, має містити людський фактор, оскільки тут йдеться про реальних людей та про вирішення їхніх спорів. Найвагомніше значення людський фактор має в оцінці поведінки сторін та їх свідків у судовому засіданні, що і становить складову роботи судді» (п.6) [51]. Головна небезпека надмірної автоматизації судової діяльності полягає в тому, що в цьому випадку її сприймають як суто технічний процес, що, у свою чергу, підриває її авторитет і призводить до деформації її основної функції.

Аналізуючи можливості, що надаються ІКТ, у розрізі взаємодії та впливу на судову владу та правосуддя, КРЕС приходить до таких висновків:

- ІТ повинні бути інструментом або засобом покращення адміністрування судочинства, полегшувати доступ користувачів до судів та укріплювати гарантії, встановлені ст.6 Європейської Конвенції з прав людини. Разом з тим, впровадження таких технологій в судах не повинне шкодити авторитету і кадровому забезпеченню судової системи;

- на суддів безпосередньо покладається обов'язок приймати участь в оцінці впливу ІТ. Необхідно чітко і детально визначати як їх переваги, так і недоліки, враховувати та не допускати будь-яких порушень у здійсненні правосуддя. Крім того, судді, будучи відповідальними за дотримання і захист прав сторін та інших учасників процесу, повинні усвідомлювати загрозу обмеження або порушення процесуальних можливостей учасників внаслідок використання ІКТ та не допускати виникнення таких ситуацій на практиці;

- не слід відмовлятися від традиційних засобів подання інформації, які є розумною альтернативою ІТ;

- нове законодавство з питань впровадження ІКТ і вирішення проблем їх практичного використання має набирати чинності тільки після того,

як системи ІТ будуть адаптовані до нових вимог, а кадровий персонал суду буде відповідним чином навчений;

- КРЄС рекомендує державам також розглянути можливість надання взаємного доступу до національних ІТ-систем і створення таких систем, сумісних одна з одною, що дозволить підняти на якісніший рівень співпрацю суддів в різних країнах без штучних перепон [51].

Крім того, у контексті предмету дослідження на увагу заслуговують також Таллінська декларація про електронний уряд 2017 р. [546], Європейська Етична Хартія використання штучного інтелекту в судових системах та їхньому середовищі, прийнята Європейською комісією з ефективності правосуддя у 2018 р. [505].

Третя група правових актів охоплює вітчизняне законодавство, насамперед, Конституцію України, закони «Про судоустрій і статус суддів», «Про доступ до судових рішень», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», «Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки» та Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки [271]. Водночас слід зауважити, що у вітчизняній правовій системі відсутнє комплексне законодавче регулювання взаємовідносин громадянського суспільства й судової влади. Окремі положення, присвячені даній проблематиці, містяться у різних нормативно-правових актах та характеризуються високим ступенем узагальненості та фрагментарності. Відповідно, існуючий механізм правового регулювання комунікації громадянського суспільства й судової влади є не ефективним та не охоплює всіх напрямів і форм.

Аналіз вітчизняного законодавства свідчить, що основним нормативно-правовим актом, який формує підґрунтя правового регулювання у цій сфері, є Конституція України. Зокрема, ст. 38 закріплює принцип участі громадян в управлінні державними справами, який передбачає можливість брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади і місцевого самоврядування [198]. Попри те що, що

логіка даного конституційного положення, насамперед, передбачає порядок формування органів громадського управління, його застосування цілком правомірно поширити й інститути судової системи. В узагальненому вигляді ця норма формує законодавчу основу для реалізації різних форм участі громадськості у здійсненні та контролі за судовою системою, які, водночас, потребують подальшої конкретизації та нормотворчого доопрацювання. Крім того, Конституцією затверджуються такі фундаментальні засади функціонування судової системи, як незалежність судді при здійсненні правосуддя (ч.1 ст.129), заборона впливу на суддю у будь-якому вигляді (ч.2 ст.126), гласність судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (п.6 ч.2 ст.129).

Подальшу законодавчу розробку перелічені положення набули у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [348]. Так, у ст.6 Закону розкривається зміст принципу незалежності суддів, який включає наступні моменти: а) суди здійснюють правосуддя на основі Конституції і законів України на засадах верховенства права; б) суди є незалежними від будь-якого незаконного впливу при здійсненні правосуддя; в) забороняється втручання у здійснення правосуддя, вплив на суд або суддів у будь-який спосіб, неповага до суду чи суддів, збирання, зберігання, використання і поширення інформації усно, письмово або в інший спосіб з метою дискредитації суду або впливу на безсторонність суду, заклики до невиконання судових рішень; г) органи публічної влади та їх посадові особи повинні утримуватись від заяв та дій, що можуть підірвати незалежність судової влади [348]. Як бачимо, загалом дані положення Закону відповідають міжнародним стандартам судової незалежності, розглянутим вище, але, водночас, зберігають певну невизначеність. Зокрема, Закон ніяк не визначає питання взаємозалежності незалежності судових установ та взаємодії із суспільством, яке характеризує специфіку комунікаційної діяльності судової влади та є її важливим обмежувачем.

Безпосередньо пов'язаний із здійсненням комунікації в інститутах судової влади основний принцип гласності також знайшов відображення Законі. Стаття

11 закріплює загальне правило, згідно з яким судові рішення, судові засідання та інформація щодо справ, які розглядаються судом, є відкритими. Винятки із цього правила допускається в особливих випадках, передбачених законами, зокрема процесуальними, за наявності мотивованого рішення суду. Смісловий аналіз цієї норми дає підстави в узагальненому вигляді виділити чотири основні блоки гарантій, що охоплюються цим принципом, а саме:

- відкритий порядок розгляду судових справ – у відкритому судовому засіданні мають право бути присутніми всі охочі, у т.ч. особи, які не є сторонами чи учасниками провадження. Докладно процесуальна форма та виключення з цього правила регулюються відповідним процесуальним законодавством;
- відкритий порядок отримання судової інформації – ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді усної або письмової інформації про результати розгляду його судової справи. Така інформація включає відомості про суд, який розглядає справу, сторони спору та предмет позову, дату надходження позовної заяви (апеляційної/касаційної скарги), заяви про перегляд судового рішення, стадії розгляду справи, місце, дату і час судового засідання, рух справи з одного суду до іншого і повинна бути оприлюдненою на офіційному веб-порталі судової влади України;
- вільний доступ до судових рішень – ч.1 зазначеної статті закріплює положення загального порядку, згідно з яким будь-яка особа має право на вільний доступ до судового рішення в порядку, встановленому законом;
- можливість фіксації судового засідання – учасники судового процесу, інші особи, присутні у залі судового засідання, представники ЗМІ можуть проводити в залі судового засідання фотозйомку, відео- та аудіо- запис із використанням портативних відео- та аудіотехнічних засобів без отримання окремого дозволу суду, але з урахуванням обмежень, установлених законом, та без створення перешкод у веденні засідання і здійсненні учасниками процесу їх процесуальних прав. Трансляція судового засідання здійснюється лише з дозволу суду [348]. Закон упорядкував та вдосконалив можливості громадського

контролю за діяльністю судової влади, у т.ч. через закріплення та подальшу законодавчу розробку принципів функціонування судової системи. Водночас слід зазначити, що він також описує лише окремі аспекти комунікації судової влади з суспільством і не охоплює всі можливі її форми та прояви.

Важливу роль у комунікаційній діяльності судової влади також відіграє Закон України «Про доступ до судових рішень», який визначає порядок доступу до судових рішень з метою забезпечення відкритості діяльності судів загальної юрисдикції, прогнозованості судових рішень та сприяння однаковому застосуванню законодавства [329]. Закон унормовує, що всі судові рішення є відкритими та підлягають оприлюдненню в електронній формі не пізніше наступного дня після їх виготовлення і підписання. Що стосується справ, розглянутих у закритому судовому засіданні, такі рішення оприлюднюються з виключенням інформації, яка підлягає захисту від розголошення. Для доступу до судових рішень судів загальної юрисдикції Державна судова адміністрація України забезпечує ведення Єдиного державного реєстру судових рішень.

Поряд із зазначеними правовими актами, правове підґрунтя комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні упродовж останніх років визначалось Стратегією розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затверджена Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2 021 [413]. Слід зауважити, що попри певні здобутки у реалізації Стратегії, не всі поставлені завдання були реалізовані повною мірою у зв'язку з повномасштабним вторгненням.

30 жовтня 2024 року в Офісі Президента розроблено проєкт Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства [40], який «складатиметься з двох блоків. Перший блок буде присвячений розвитку системи правосуддя та міститиме чотири розділи: судова система й судочинство, прокуратура, адвокатура, юридична освіта. Другий стосуватиметься розвитку конституційного судочинства. У ньому будуть відображені поточні проблеми, виклики та основні пріоритети розвитку цієї сфери» [40].

Виходячи з викладеного, можна зробити висновок, що правове підґрунтя комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні охоплює правові акти в сфері прав людини, громадянського суспільства, судової влади та судову практику. Поряд із правовими актами, які мають обов'язкову юридичну силу значну роль відіграють акти м'якого права як у сфері розвитку громадянського суспільства, так і судової влади. Правові засади комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні на сучасному етапі характеризуються динамічністю, наявністю проблем, пов'язаних як із реформуванням судової влади, так і з відсутністю Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2024-2029 роки.

2.2. Природа і зміст комунікації громадянського суспільства й судової влади

У розумінні природи й змісту комунікації громадянського суспільства й судової влади до уваги необхідно взяти основні положення щодо природи комунікації та правової комунікації. При цьому співвідношення понять комунікація, правова комунікація та комунікація громадянського суспільства й судової влади ґрунтується на співвідношенні філософських категорій загальне, особливе та одиничне. Крім того, методологічну значущість мають положення, обґрунтовані в межах комунікативної філософії права та комунікативної теорії права, оскільки за влучним висловлюванням Л. Попсуєнко та Н. Капустіна «Комунікативна теорія розширює уявлення про досягнення правового суспільства шляхом забезпечення реалізації принципу легітимності, автономії особистості, прав і свобод громадянина, втілення в життя правових смислів, перш за все, ідеї демократії, відповідальності та справедливості» [304, с. 21].

Засадничим у комунікативній теорії права є положення, що формування права неодмінно передбачає визнання іншого рівним собі на рівні прав і обов'язків. Для Ю. Габермаса, держава повинна представляти таку

демократично легітимізовану систему права, де всім громадянам буде гарантована їх політична і приватна автономія. Приватна автономія означає свободу дій особистості і гарантію суб'єктивних прав і основних свобод особистості. Суспільна автономія приписує кожній особистості право на участь в будь-якому суспільному дискурсі. Ці дві форми автономії – особиста і суспільна – полягають в основі принципів практичного розуму. Це означає, що легітимними стають тільки ті норми права, які виробляються всіма учасниками процесу дискурсу в результаті консенсусу: «Відповідно до принципу дискурсу, загальнозначущі значення повинні отримувати тільки ті норми, які створюються в процесі згоди всіх потенційних учасників політичного процесу, і тільки в тому випадку, якщо ці учасники беруть участь у раціональних дискурсах» [512]. Відтак, право як сфера людської взаємодії, компромісу, свободи, відповідальності, рівності і справедливості не завжди є результатом повної згоди, водночас, воно втілює мінімум справедливості.

Науковці, досліджуючи сучасні комунікативні концепції та тлумачення права у їх межах, звертають увагу на те, що «право втілює певну форму унормованої психолінгвоментальної діяльності суб'єктів у контексті комунікативної інтерсуб'єктної взаємодії, наслідки якої об'єктивуються у правовій культурі, соціальних інститутах, правових текстах і позначаються на правовій свідомості, правових нормах і правових відносинах, що утворюють єдину правову структуру; право за своєю суттю завжди засноване на комунікації: між законодавцем і громадянами, між законодавцем і суддівським корпусом, комунікації між сторонами за договором, комунікації в судовому процесі [239, с. 37].

Узагальнюючи зазначене, можна дійти висновку, що право як особливий регулятор суспільних відносин, які завжди передбачають певну людську діяльність, виступає середовищем формування меж такої діяльності, а отже, і комунікації. Комунікативні процеси зумовлюють взаємозв'язок і взаємозалежність правової системи та громадянського суспільства, наповнюють правові норми соціальним змістом, який пов'язує його із запитам

широкої громадськості, ментальності та соціальними запитами на тому чи іншому етапі їх розвитку, а також дозволяє досліджувати право у його динамічному аспекті. За допомогою права відображається та санкціонується зміст найважливіших суспільних відносин, проте не за фактом їхнього існування, а через призму інформаційного змісту поведінкових актів, якими вони об'єктивуються. При цьому значний вплив на правові дії та прийняті на їх основі правові рішення мають не тільки суто юридичні акти та факти, але також політичні, економічні, соціальні, культурні та інші чинники. Як зазначають науковці В. Бондаренко та О. Федішин, «У контексті комунікації право розглядається як засіб людської взаємодії, а не як якась відокремлена одиниця. Право не є закритою системою, воно залишається відкритим, що дозволяє проводити широкий і плюралістичний аналіз та обмінюватися різними точками зору. Таким чином, правова комунікація функціонує для упорядкування суспільства та взаємодії людей. Саме правова комунікація відіграє дуже важливу роль у сприянні людській взаємодії» [30].

Один із лідерів комунікативної теорії юриспруденції професор В. Кравіц у своїх працях наголошує, що вся правова комунікація та всі правові дії у повсякденному суспільному житті здійснюються та підтримуються за рахунок нормативних інститутів, організацій та інших соціальних систем. Емпірично розкриваючи цілісну сферу правової комунікації в ракурсі державно-організованого права, вчений вводить поняття наративної комунікації, під якою розуміє передачу двох типів інформації: 1) інформації, що орієнтує індивіда в його ставленні до оточуючих його соціальних структур («переживання»); 2) інформації, що спрямовує людину у вибудовуванні процедур та порядку взаємодії, організації цього навколишнього середовища («дія»). «Наративна юриспруденція як форми юридичної комунікації права на рівні людських дій і подій необхідним чином зайнята нормативним розумінням, поза яким оперативне участь у правовій комунікації неможливо» [265].

Процес наративної комунікації становить безпосередньо зміст правового регулювання. Що стосується безпосередньо поняття правової комунікації, то

воно поширюється на всі, в т.ч. неформальні, форми правової поведінки, а також форми соціального права, відмінні від державного.

Відмінне від позиції В. Кравіца розуміння правової комунікації запропонував А. Поляков, який вважає, що право – це форма унормованої психолінгвоментальної діяльності суб'єктів (фізичних і юридичних) у контексті комунікативної інтерсуб'єктивної взаємодії, наслідки якої об'єктивуються у правовій культурі, соціальних інститутах, правових текстах і позначаються на правосвідомості, правових нормах і правових відносинах, що утворюють єдину правову структуру [239]. Він спробував примирити індивідуалістичний та інституційний підходи до зазначеної концепції. З його точки зору правова комунікація є процес взаємодії, здійснюваний індивідами з урахуванням правових текстів, які отримали інтерпретацію, інституціоналізацію, соціальну легітимацію і тим самим «народжують» через взаємодію суб'єктів правові норми. Саме нормативність є сутнісною ознакою правової комунікації, яка означає, що така комунікація завжди пов'язує носіїв суб'єктивних прав та обов'язків із правовими нормами, що випливають із правових текстів. При такому підході комунікація не обмежується відбором і усвідомленням правової інформації, а включає процес безпосередньо реалізації правового статусу її суб'єктів.

Аналіз сучасних досліджень, присвячених проблемі правової комунікації, дає можливість виділити два основні підходи до розуміння сутності цього явища, що склалися в науковому дискурсі. Відповідно до першого підходу правовою комунікацією у найзагальнішому вигляді є процес (певна послідовність дій) взаємодії суб'єктів, спрямований на досягнення комунікативної рівноваги та консенсусу, вирішення конфліктів та суперечок. У такому вимірі правова комунікація постає у якості певного порядку взаємодії суб'єктів, заснованого на юридичних нормах та передбачає обмін правовою інформацією, необхідною для задоволення їх потреб і законних інтересів. Так на думку І. Ситар, правова комунікація характеризується послідовністю дій, визначених відповідними юридичними засобами, серед яких, зокрема, засоби-

дії та засоби-визначення, що мають диспозитивний та імперативний характер. Комунікаційний процес складається з відповідних елементів, має складну структуру і вимагає стійкості зв'язків, які забезпечують його цілісність під час внутрішніх та зовнішніх змін [397, с.122].

Погляд на правову комунікацію як на сукупність різновекторних дій висловлює також А. Токарська, яка визначає її як підсистему суспільних комунікативних відносин, у межах якої формуються і реалізуються механізми утвердження ідей і цінностей права як смислових орієнтирів суспільної та індивідуальної свідомості [424]. Перевагою даного визначення є те, що воно вказує на місце і значення правової комунікації у системі соціальних комунікацій загалом, хоча й не визначає, як попередні, її характерних ознак.

Оскільки комунікаційна теорія права як така не є єдиною і однорідною, в її межах сформувалося декілька поглядів на зміст комунікаційного процесу у праві. Так, на думку О. Макеєвої, правова комунікація – це процес взаємодії суб'єктів на основі правил поведінки, відображених у нормативних актах та інших юридичних джерелах, шляхом реалізації своїх прав і обов'язків з метою досягнення компромісу та порозуміння у процесі правовідносин. Для цього процесу характерними є наступні особливості: рівність суб'єктів як на мікро- (між суб'єктами права), так і на макрорівні (між індивідами та правовою системою в цілому); учасники процесу комунікації обирають моделі поведінки під час взаємодії; безпосередньо для комунікаційного процесу велике значення має рівень правової культури суб'єктів; суб'єкти виступають носіями прав та обов'язків, тобто наділені певним правовим статусом; правова комунікація відбивається у правових текстах; головним призначенням комунікації є забезпечення консенсусу між суб'єктами і досягнення порозуміння [239, с.39]. Основою цього процесу є створення, структурування, поширення, обмін та використання правової інформації, яка об'єктивується в нормах права. При такому погляді на комунікаційну діяльність у праві акцент робиться на її тривалому, мінливому, динамічному характері, а також складній структурі, яка не обмежується простим наданням інформації з того чи іншого приводу.

Поширеним є підхід, згідно якого основою правової комунікації виступає правове спілкування. Зокрема, основоположник соціології права О. Ерліх вказував на те, що люди не знаходять «готове» право в абстрактних нормах, а безпосередньо формують та конструюють «живе право» у практиці взаємного спілкування у кожному соціальному союзі, який розглядається не інакше, як стійкий порядок міжособистісної комунікації [126]. Змістом такого «живого» права виступає закріплення статусу особи стосовно союзу, учасником якого він є, яке, у свою чергу, формулює принципи правового спілкування.

Правове спілкування виступає не лише як прояв певної правової культури, схильної до історичних змін, яка знаходить свій прояв у конкретних типах правосвідомості, праворозуміння, правозастосування, притаманних правовій системі, а й важливим фактором вирішення конфліктів та досягнення консенсусу за наявності спірних інтересів. Найголовніша і корисна якість правового спілкування полягає у примиренні та узгодженні відмінних прагнень і устремлінь. Особливого значення ця властивість правового спілкування набуває у процесі комунікації судової влади та громадянського суспільства, постає як необхідна основа такої взаємодії, оскільки саме судова влада є тією інстанцією, яка покликана врегульовувати конфлікти, що виникають у правозастосуванні, узгоджувати та примиряти спірні, різновекторні, а то й діаметрально протилежні інтереси як окремих індивідів, так і їх груп, визначати на практиці межі та особливості здійснення наданих позитивним законом прав і обов'язків. В такій діяльності значну роль набуває спілкування в різних формах – як міжособистісне, так і міжгрупове, яке дозволяє донести позицію сторони до контрагента, виявити та обговорити найбільш гострі та спірні моменти, що становлять інтерес для всіх учасників правовідносин, досягти консенсусу шляхом вироблення альтернативної моделі поведінки, яка влаштовувала б повністю або частково обидві сторони, і, як наслідок, виконати соціальну функцію та призначення права та правового регулювання.

Інший підхід до визначення правової комунікації передбачає її розгляд крізь призму психосеміотики, в якій дане явище виступає механізмом реалізації

правових знаків, що становлять внутрішній зміст правовідносин. Досліджуючи питання можливості використання взаємозв'язку мовлення і поведінки в контексті формування правомірної поведінки індивіда, О. Балинська висловлює думку, згідно якої правовою комунікацією є процес конструювання моделей інтерпретації право-норм у процесі продукування правової поведінки; своєрідна інтеракція, що охоплює комплекс елементарних понять правового мовлення і рефлексивної дії, а також орієнтована на мовленнєво-поведінкове взаємопорозуміння право-норм і право-споживачів як певних функціональних систем, спрямованих на конституювання поняття про правомірність [9, с. 66]. Попри те, що дослідниця відзначила низку важливих рис правової комунікації, зокрема, її психологічний вплив на людину, дана позиція, є надмірно вузькоспеціалізованою, описує лише окремий аспект правової комунікації, яка як явище очевидно виходить за межі виключно інструменту конструювання людської поведінки. Крім того, вразливим аспектом наведеного визначення є його термінологічна та смислова перевантаженість.

У подальшому О. Балинська розвинула комунікативну теорію права, долучивши до неї семіотику. За такого підходу правова комунікація розглядається як пізнавальний (когнітивний) процес, що здійснюється із задіянням правосвідомості, правового світогляду, досвіду, правових звичаїв і традицій як репрезентативних проявів того, що було попередньо змодельоване у праві; а також (як процес знако-розуміння) є не так наближенням до розкриття ідентичності замислу правотворця, як швидше співавторством, конструюванням моделей трактування право-норм у процесі продукування правової поведінки [10, с. 177]. Ця думка за своїм змістом у загальних моментах близька до концепції В. Кравіца, водночас, в ній не знайшли відображення нормативний і вольовий аспект комунікаційної діяльності у праві, який, на нашу думку, якісно відрізняє її від інших видів комунікації.

Подібного підходу дотримується А. Бортняк, яка під правовою комунікацією розуміє засадничий принцип правової організації соціальних суб'єктів, що відбувається завдяки використанню певних знаків і знакових

конструкцій через посередництво права як системи правил поведінки [31, с. 478]. Загалом цей підхід є більш прикладним і описує швидше інструментальні та функціональні характеристики правової комунікації, а не її суть.

У контексті зазначеного на увагу заслуговують і міркування Т. Парсонса, який стверджував, що право, будучи ціннісно-нормативною системою суспільства, також виконує функцію пом'якшення потенційних конфліктів, властивих людині та соціальній системі. У процесі реалізації свого призначення право має виконувати чотири основні завдання: 1) адаптація – сприяння реалізації вимог держави, громадянського суспільства та особи; 2) ціледосягнення – здатність ставити конкретні цілі щодо зміцнення соціального порядку і спрямовуватися до них за допомогою наявних для цього коштів; 3) інтеграція – установка на збереження своєї цілісності і забезпечення цілісності всієї соціальної системи; 4) «утримання зразка» - прагнення оберегти від руйнування нормативно-ціннісні принципи, модель ідеального належного, які служать довгостроковими моральними орієнтирами [535, с. 24, 33–35].

Водночас, основне призначення права не зводиться до комунікування, а полягає, насамперед, у забезпеченні та підтримці справедливості та правопорядку, який є результатом вирішення конфліктного людського спілкування у будь-які історичні періоди. Дане твердження найповніше виявляється у діяльності судової влади, яка і виконує роль арбітра та неупередженого посередника у конфліктних відносинах різних сфер суспільства. При такому погляді комунікація судової влади й громадянського суспільства розглядається як процес соціальної взаємодії зазначених суб'єктів, який здійснюється шляхом обміну інформацією та сприяє вирішенню конфліктів, досягненню консенсусу і взаєморозуміння, а також легітимації судової влади та довірі до неї громадськості.

Поширеною є думка, що первинною структурною ланкою процесу комунікації є знак, який створюється людиною в процесі діяльності і за допомогою якого відбувається передача інформації. Саме реалізація знаків

складає основу і зміст комунікації, оскільки, як стверджують профільні науковці, знаки виникають тільки там, де є люди, і де ці люди спілкуються. Натомість поза середовищем спілкування і контекстом їх використання вони втрачають своє змістовне наповнення [31, с. 470–471]. Такими знаками можуть бути слова (природна мова), дорожні, формені, грошові і товарні знаки, державні відзнаки та ін.;

Відома українська вчена Н. Оніщенко визначає комунікацію як процес обміну інформації у вигляді передачі і прийняття повідомлень, що супроводжує діяльність людей і відбувається в будь-якому суспільстві. Даний процес є властивістю багатьох складних систем і включає ряд обов'язкових складових: суб'єкти – індивіди, групи, інститути. Так ст. 4 Закону України «Про інформацію» суб'єктами інформаційних правовідносин називає фізичних та юридичних осіб, об'єднання громадян, суб'єктів владних повноважень [336]; засоби комунікації; зміст – певні змістовні значення, що транслуються під час взаємодії. комунікативне середовище – простір, у якому відбувається інформаційний обмін. При цьому, особливо підкреслюється, що комунікація охоплює не лише безпосередньо обмін інформації, а й вплив, який здійснюють в її процесі суб'єкти на поведінку одне одного [288, с. 93]. На нашу думку, саме ця ознака комунікаційної взаємодії у соціальному просторі є найбільш важливою, оскільки характеризує саме її динамічний аспект, який визначає її основне соціальне призначення.

Розглядаючи природу правової комунікації загалом, комунікації громадянського суспільства й судової влади зокрема, варто відзначити, що правова взаємодія за своєю суттю ґрунтується на поведінкових патернах, які визначаються комплексом факторів, серед яких домінуюче значення мають вольові, когнітивні та нормативні настанови. У такому вигляді право виступає соціальним інститутом координації людської поведінки на національному, міждержавному й міжнародному рівнях, впливає к на державні, так і недержавні системи. Ключовим провідником правової комунікації у цьому разі виступає інформація, яка визначає ставлення суб'єкта до навколишньої

дійсності, соціальної та правової реальності, а також виступає необхідною передумовою його активної діяльності. Правова комунікація, яка певна дія між особами, піддається впливу різних культурно обумовлених нормативних інститутів, організацій та соціальних систем, призводить до нормативної структуризації з одного боку та самостійних дій, з іншого. Інституалізовані за допомогою права зразки поведінки, які припускають як вільну, так і вимушену поведінку, у подальшому структурують саме право. У цьому виявляється дихотомія правової комунікації, яка характеризується двостороннім взаємоспрямованим зв'язком її компонентів, які однаково визначають і диференціюють правове регулювання відповідно до об'єктивних чинників реальності.

Спираючись на вчення про соціальну диференціацію, дослідники правової комунікації доходять до висновку, що правова система є глобальною процесуальною комунікативною системою, що поєднує в собі нормативно-фактичні, інституційні, організаційні та структурні зв'язки та функціонує за допомогою правової комунікації. Поділяємо думку, що в емпіричній реальності немає «чистих» правових явищ, і в будь-якій фактичній взаємодії можна виокремити кілька аспектів соціальності: психіку, культуру, можливо, право, політику тощо. Зазначене проявляється і в судовій діяльності, суть якої полягає у безпосередньому застосуванні абстрактних правових норм на практиці: на винесення рішення у конкретній справі тією чи іншою мірою можуть впливати різні фактори, зокрема економічна ситуація в країні, культурні особливості суспільства, панівні уявлення про справедливість, моральні скріпи, запити суспільства на даному етапі його розвитку, кругозір та виховання судді, його політична заангажованість (особливо у вищих судових інстанціях та органах конституційного контролю), криміногенна ситуація. Організаційні соціальні структури перебувають у кореляції з відповідними соціальними системами. Водночас, вторинні системи організаційного права органічно доповнюють дію первинної (функціональної) системи і не можуть існувати без неї. Прикладом

такої системи є нормативна діяльність із прийняття рішень правовими органами законодавчої, виконавчої та судової влади.

У своїй єдності та взаємозалежності ці системи здатні комунікувати та взаємодіяти між собою у рамках соціальної дійсності права. При цьому в структурно-функціональному аспекті правова комунікація, яка розглядається як взаємодія розглянутих вище первинної та вторинної систем, відрізняється від інших видів комунікації насамперед тим, що вона відбувається через відсилку до чинних правових норм. Ідеться про те, що комунікація є найважливішою функцією права, яка визначає та спрямовує його соціальне призначення, процес розробки правових норм, а також їх застосування на практиці. Очевидно, що у разі відсутності зв'язку між правовою системою та політичними, економічними, соціальними умовами, в яких існує і розвивається суспільство, культурними та моральними скріпами, ментальними та історичними особливостями, ні про яку адекватність та ефективність правового регулювання не може бути й мови. У цьому сенсі правова комунікація виступає одночасно як сполучна ланка між різними соціальними системами та канал зворотного зв'язку, який забезпечує інтегрування права в соціальну структуру суспільства, безпосередній зв'язок як між ланками правової системи (внутрішній), так і між правом та неправовими системами (зовнішній), безпосередню корекцію юридичних норм відповідно до конкретних умов.

Не менше значення має інша властивість правової комунікації, яку прихильники комунікаційної теорії права називають приєднуючою комунікацією (В. Кравіц). З найбільшою очевидністю дана функція проявляється саме в процесі комунікації судової влади та громадянського суспільства, яка, хоч і не призводить до конструювання і тим більше легалізації нових правових норм (за загальним правилом), тим не менш, надає абстрактним нормам конкретний зміст, пристосовує їх до мінливих суспільних порядків та відносин, тим самим сприяючи внутрішньому уточненню та оновленню права, його складових елементів та системи в цілому.

Не ставлячи під сумнів значення інформаційного компонента як ключового у процесі правової комунікації, слід відзначити також значення людського чинника, який визначає суб'єктну сторону будь-якої комунікаційної діяльності, в т.ч. у праві. Справедливим є твердження про те, що право належить насамперед до світу значень та смислів, невіддільних від внутрішнього світу людини та її відносин з іншими людьми, та конструюється свідомістю на основі інституціоналізованих соціальних практик та поєднує суб'єктивне та об'єктивне, матеріальне та ідеальне, чинне і належне. Зазначене дозволяє зробити важливий висновок про те, що інформація є необхідною, але не визначальною умовою комунікації, у той час як без залучення суб'єктивного (людського) фактору комунікаційний процес є неможливим. Найбільш обґрунтованим є підхід, згідно якого сенс правової комунікації полягає у взаємодії суб'єктів права, з одного боку, та суб'єктів корелятивного обов'язку – з іншого. Суттю та кінцевою метою такої взаємодії є реалізація прав та обов'язків, які зумовлюють саму можливість існування права. За умови порушення прав та невиконання обов'язків йдеться про відсутність належної правової комунікації та потреби її відновлення. Ключовою характеристикою та необхідною умовою комунікації є взаєморозуміння, яке лежить в основі взаємоспіввіднесеної поведінки і, як наслідок, практичного втілення комунікаційної діяльності.

Що стосується комунікації судової влади та громадянського суспільства, то тут вплив антропологічного чинника є найбільш значним. Оскільки як така норма права виступає зовнішньою формою прояву об'єктивного права, що закріплює ту чи іншу поведінку людини у вигляді дозволу чи заборони, вона відноситься до статичних елементів механізму правового регулювання, який закріплює безособовий, максимально абстрактний юридичний статус людини і сам по собі не призводить до появи правовідносин. Фактично цей статус реалізується внаслідок юридично значимої діяльності, яка не тільки характеризує стан правопорядку у суспільстві, а й забезпечує фактичну дієвість правової системи загалом. З урахуванням того, що судова гілка влади в силу

своїї компетенції має справу з правовідносинами безпосередньо, здійснювати свою діяльність безвідносно суб'єкта, наділеного правами, обов'язками та інтересами, вона не може.

Найбільш поширеною та універсальною знаковою системою є людська мова, яка дозволяє передавати як усні, так і письмові повідомлення суб'єктів спілкування необмеженій кількості адресатів. Разом з тим знаки можуть існувати і в інших формах. Знаком може стати будь-яка річ чи предмет у середовищі спілкування за умови наповнення його необхідним змістом, що досягається шляхом своєрідної «домовленості». У випадку з правом мова йде про соціальний «договір» між членами суспільства. При цьому «золоте правило» правового знаку полягає в тому, що його форма та зміст повинні бути зручними для передачі та мати однаково для всіх зрозумілий зміст [31, с. 472–474]. Водночас, мінливість та динамізм правовідносин та соціального життя в цілому обумовлює мінливість правових знаків, які можуть повністю або частково трансформувати свій внутрішній зміст.

Відповідно, залежно від типу знаків, формується певний зовнішній вигляд комунікації. Так, правова комунікація, що здійснюється завдяки вербальним знакам права (словесним правилам поведінки), вирізняється тривалістю у часі та просторі й може охоплювати значну кількість комунікантів: право, відтворене словесними знаками, діє упродовж чинності його норм на всій території держави стосовно всіх її громадян. Натомість невербальні правові знаки (здебільшого візуальне сприйняття інформації, наприклад, регулювання дорожнього руху) дієві тільки в момент їх сприйняття [31, с. 473].

Досліджуючи значення та особливості правової комунікації у контексті зарубіжного досвіду, В. Бондаренко та О. Федішин виокремлюють чинники, які необхідні для покращення ефективності правової комунікації, а саме: 1) достовірність: правова комунікація повинна заслуговувати на довіру з точки зору доречності, засобів спілкування, характеру мови, представлених фактів та прозорості інформації; 2) зміст: зміст у правовій комунікації має бути логічно

викладений, актуальний, відповідати формальним вимогам, дійсності та аудиторії, ґрунтуватися на дослідженнях; 3) креативність, яка означає використання різних форматів для передачі нашого повідомлення; 4) контекст: правова комунікація повинна зосереджуватися на контексті, тобто враховувати оточення або середовище, в якому вона відбувається; безперервність, комунікація – це нескінченний процес; 5) безперервність правової комунікації покращує ефективне прийняття рішень та ефективну роботу правових установ; 6) здатність: комунікатор з права повинен мати здатність ефективно спілкуватися; 7) послідовність, яка важлива для ефективного впливу на рішення; канали: слід використовувати усталені канали зв'язку, які одержувач використовує та поважає; 8) чіткість: повідомлення має бути викладено простими словами; 9) об'єктивність: правова комунікація має бути об'єктивною, і на неї не повинні впливати особисті упередження чи погляди; повідомлення має ґрунтуватися на фактах, доказах і чинному законодавстві; 10) конфіденційність: правова комунікація часто є конфіденційною, і з нею слід поводитися обережно; будь-яка конфіденційна інформація, що надається, має бути захищена, а одержувач має бути поінформований про зобов'язання щодо конфіденційності; 11) своєчасність: повідомлення має бути своєчасним і доставленим у очікуваний термін; 12) точність: інформація має бути точною, правдивою та підтвердженою відповідними доказами; неточна інформація може призвести до юридичних ускладнень, які можуть завдати шкоди; 12) увага до деталей: правова комунікація має бути ретельно підготовленою та приділяти увагу деталям; 13) адаптивність: правова комунікація має бути адаптованою та адаптуватися до потреб клієнта. Комунікація має бути налаштована відповідно до конкретних вимог конкретного випадку, і вона має бути достатньо гнучкою, щоб враховувати будь-які зміни чи оновлення [30, с. 17–18].

Зазначені чинники є важливими і для оптимізації комунікації громадянського суспільства й судової влади. Водночас, такий різновид комунікації має свої особливості. Комунікація судової влади та громадянського

суспільства представлена переважно сферою вербальних комунікацій, основою яких виступає профільне законодавство. Особливо це стосується інформаційної взаємодії між суб'єктами права, що виникає в ході здійснення процесуальної діяльності, необхідною та імперативною умовою дійсності якого є суворе дотримання встановленої процесуальної форми. Водночас, невербальні комунікації також представлені в інформаційній взаємодії судової системи та громадянського суспільства, проте їхнє застосування має обмежений характер.

Поділяємо думку вчених про хибність ототожнення правової комунікації виключно зі словесною формою чи текстами правових актів. Комунікація не вичерпується мовною практикою і не завжди створює мову в її класичному розумінні. Мова є зовнішнім проявом інформації та засобом комунікації.

Правова комунікація за своїм змістом і структурою не є лінійною, а складається з різнорівневих елементів, взаємозалежність і взаємодія яких становить її сутність. Аналогічна ситуація і з правом, яке як соціальне явище не збігається і не обмежується окремими складовими, будь то правові норми чи тексти, правова дійсність чи суб'єктивне право. Свій цілісний зміст та соціальне призначення право набуває та реалізує виключно у процесі життєдіяльності людини, в ході якої правові норми проходять легітимацію та стають соціально дієвими.

При такому підході комунікативний процес є операційно закінченим циклом і цілісністю у вигляді «процеси-події», що породжує іншу комунікативну цілісність, яка логічно поєднує тексти, їх ідеальне і ціннісне значення і поведінку суб'єктів. Цей цикл складається з необхідних сутнісних елементів, а саме:

1) інформаційний – «підстава» правової комунікації, процес відбору, передачі та розуміння правової інформації, що міститься у правових текстах. Під правовими текстами в даному випадку слід розуміти семіотичні знакові системи, які акумулюють правову інформацію та репрезентують соціальну реальність, адже людська взаємодія опосередковується мовою і, отже, відповідними текстами. Водночас, такий текст розкриває своє значення, стає

джерелом права та передумовою комунікації лише в тому випадку, коли регулює реальні соціальні відносини, тобто втілюється в поведінці людини, що, у свою чергу, передбачає обов'язкову та необхідну участь суб'єкта;

2) суб'єктивний – адресат правової інформації, суб'єкт права, який має правову свідомість і волю, суб'єктивні права та обов'язки. Тільки суб'єкти, які взаємодіють з урахуванням визнаних прав і обов'язків, що витікають із загальнозначимих і загальнообов'язкових текстів, перебувають у стані правової комунікації, а отже, «створюють» право. Крім того, вважаємо, що до змісту цього компонента слід віднести також фактори суб'єктивної реальності, такі як мотивація, цілі, психологічні особливості конкретної особистості, індивідуальний та історичний досвід, які суттєво впливають як на мислення та розуміння людиною правових розпоряджень, так і на процес прийняття ним рішень;

3) поведінковий – «наслідок» правової комунікації, реальна діяльність суб'єкта у соціальному часі та просторі. Поведінка є наслідком сприйняття суб'єктом правового тексту з урахуванням особистого досвіду, власного розуміння та спонукає його до певних дій. Такий підхід відображає різні аспекти комунікації не тільки теоретичного, а й практичного порядку, не концентрується на її статичних елементах, а дає змогу охопити дане явище у всіх його проявах та формах, які в об'єктивній реальності можуть бути досить різноманітними. Слушними є міркування С. Прилуцького, що судова влада у демократичній та правовій державі – це не тільки результат політичного балансу, що досягається у механізмі поділу публічної влади між її гілками, але й водночас компромісу, який досягається між державою і громадянським суспільством [315, с. 2].

Дослідник Д. Іл'юк, обґрунтовуючи концепт взаємодії судової влади і громадськості розмежовує три рівні взаємодії судової влади та громадськості, а саме: 1) рівень комунікативної взаємодії, який виявляється в інформуванні, консультуванні та діалозі; 2) рівень інтеграційної взаємодії, який включає в себе партнерство; 3) рівень інституційної взаємодії, який включає в себе

громадський контроль за діяльністю судової влади [158, с. 172]. Поділяючи думку дослідника щодо трьох рівнів варто зауважити, що на всіх цих рівнях відбувається процес комунікації між громадськістю й судовою владою, хоча і різною мірою. Інтеграційна та інституційна взаємодія передбачають більш розлогий і змістовний процес комунікації.

Окремої уваги заслуговує питання про моделі інформаційної взаємодії судової влади і громадянського суспільства як зовнішньої форми прояву правової комунікації. При цьому слід зауважити, що абсолютизація електорального правила фактично поставила її за межами публічної сфери і суспільного діалогу, оскільки у більшості країн вибори суддів відбуваються за спеціальною процедурою, відмінною від виборчого процесу до представницьких органів, де вплив і вага громадськості є мінімальними, і не підлягають переобранню, що суттєво зменшує їх залежність від представників суспільства. Очевидно, що у таких умовах судова система залишається здебільшого закритою для громадськості, а суспільний діалог і обговорення обмежуються одностороннім інформуванням стосовно питань, які мають суттєве значення.

Вирішення цієї проблеми було знайдене у поєднанні фундаментальних цінностей електоральної демократії із механізмами і процедурами демократії участі (партиципаторної) і деліберативної (дискурсивної або дорадчої) демократії, які суттєво розширили і інституціоналізували численні діалогові процедури і практики, які також були доповнені GR-технологіями. Фундаментом такої взаємодії є діалогічна деліберативна комунікація, яка дозволяє будувати відносини між суб'єктами процесу на принципах партнерства, дискурсивної рівності, врахування різних думок і позицій, а отже, укріплення взаємної довіри. Як свідчить практика, останнім часом це питання набуває особливої гостроти, оскільки подальше розширення глобалізації, формування інформаційного суспільства і розвиток інформаційних технологій призводять до збільшення інформаційних потоків, поширення альтернативних джерел інформації, які нерідко містять не тільки взаємовиключні, а й відверто

неправдиві відомості. Вказане повною мірою стосується інститутів судової влади, які за своєю суттю і призначенням є індикаторами стану розвитку правовідносин у суспільстві і дотримання принципу верховенства права.

У сучасній концепції зв'язків з громадськістю традиційно наголос робиться на встановлення зворотного зв'язку у ході регулярного інформування суспільства про діяльність окремих осіб, організацій, колективів. При цьому найбільш актуальними залишаються урахування громадської думки, експертиза, громадський контроль, які уможливають формування комунікативного простору, організацію взаємодії на основі діалогової, узгодженої та взаємовигідної комунікації. Для суддів і правосуддя така діяльність набуває особливого значення, оскільки налагодження конструктивного діалогу і прозорого співробітництва з інститутами громадянського суспільства сприяє формуванню відкритого образу суду, чіткого і транспарентного механізму прийняття рішень, який усуває можливості двоякого, помилкового або відверто фальсифікаційного тлумачення судової діяльності, ефективному захисту прав, свобод і законних інтересів громадян.

Крім того, досліджуючи особливості взаємодії громадськості і судової влади, П. Каблак робить висновок, що необхідним підґрунтям для вироблення ефективних форм та методів такої взаємодії, а отже, і комунікації, яка лежить в її основі, є розвинуте громадянське суспільство, що передбачає:

1) здатність людей до солідарності, інтеграції у громаду, їх зрілість та ініціативність з урахуванням суспільної духовності і моральності, які є основними орієнтирами і, одночасно, індикаторами правового регулювання суспільних відносин.

2) наявність достатньої мережі громадських об'єднань, через які реалізуються особисті ініціативи, які виступають посередниками у взаємовідносинах держави, в т.ч. судової влади, і громадянського суспільства;

3) наявність незалежних та політично незаангажованих медіа. Сучасні інформаційні і телекомунікаційні технології стали настільки істотною частиною інфраструктури суспільства, що від них залежить не тільки соціальний прогрес,

а й розвиток демократичних інститутів, що значною мірою залежить від інформаційної відкритості, меж доступу громадян до інформації [163, с. 12]. Разом з тим, сучасний досвід функціонування ЗМІ дає змогу стверджувати, що дана вимога виконується далеко не завжди. Це призводить до втрати об'єктивності при висвітленні інформації, в т.ч. суспільно значимої, поширення практики «подвійних стандартів», маніпулювання свідомістю адресатів і, у крайніх формах, конструювання альтернативної медійної «реальності», яка не має нічого спільного із об'єктивно існуючим станом справ в межах конкретного суспільства.

4) можливість брати участь в удосконаленні функціонування судової влади, в першу чергу, шляхом здійснення громадського контролю, який виконує дві основні функції, а саме корекційну та комунікаційну. Сутність корекційної функції полягає у тому, що приватні особи отримують можливість брати участь у реформуванні судової системи та судів шляхом виявлення нормативних, організаційних, технічних недоліків у їх діяльності без втручання у процесуальну. Що стосується комунікаційної функції, то в її межах відбувається діалог між судовою владою, громадськістю та засобами масової інформації, а також всередині самої судової системи, налагодження відносин довіри з усіма зацікавленими сторонами [213, с. 13]. Водночас, розглядати комунікацію судової влади із громадськістю виключно в якості однієї з функцій або напрямків громадського контролю некоректно, оскільки вона є ширшою за своєю суттю і не обмежується оцінкою ефективності виконання судами їх соціальних завдань.

Слід зауважити, що в сучасних умовах комунікація громадянського суспільства і судової влади не обмежується виключно спілкуванням судової влади з медіа з приводу конкретних справ або реакції на критику чи неправдиві відомості. Як передумова суспільної довіри ефективна комунікація стала складним явищем, яке включає в себе систему правильно спланованих та скоординованих проактивних заходів, а концепція стратегічної комунікації як механізм, який використовує комунікаційні можливості і долає комунікаційні

виклики, направлений на встановлення довгострокових відносин між судовою владою і суспільством для досягнення поставлених цілей, стала невід'ємною частиною повістки дня в діяльності судів [3]. Свідченням цього є імплементація у процесуальні законодавства більшості держав універсальних стандартів судочинства, зокрема, принципів гласності, прозорості, транспарентності, розширення сфер громадського контролю за діяльністю судів, а також розробка та реалізація комунікаційних стратегій як для судової системи у цілому, так і окремих її ланок.

У розумінні природи й змісту комунікації громадянського суспільства й судової влади до уваги необхідно взяти міркування В. Бондаренко та О. Федішин, які, досліджуючи зарубіжний досвід тлумачення особливостей правової комунікації, виокремлюють її основні особливості. В узагальненому вигляді особливості полягають у наступному: 1) цілеспрямованість, тобто правова комунікація здійснюється для досягнення певної мети; 2) правова комунікація використовує юридичну мову, яка має технічну природу; 3) правова комунікація відбувається між сторонами; 4) правова комунікація передбачає обмін ідеями, думками, почуттями, інформацією, поглядами, знаннями та досвідом; 5) правова комунікація передбачає взаєморозуміння між різними сторонами, охоплює як усну, так і письмову правову комунікацію [30, с. 17].

Таким чином, природа комунікації громадянського суспільства й судової влади визначається атрибутивними властивостями громадянського суспільства й судової влади. Осердя громадянського суспільства складає вільна, автономна особа, яка визнає рівною собі інших осіб, які володіють рівними правами й обов'язками та реалізують їх у сфері функціонування судової влади, тобто поєднує особисту й суспільну автономію та легітимізує судову владу. Атрибутивні властивості судової влади полягають у її незалежності, єдності, самостійності, легітимності й транспарентності, які різною мірою пов'язані з функціонуванням громадянського суспільства та визначають межі й зміст комунікації судової влади й громадянського суспільства.

За своїм змістом комунікація громадянського суспільства й судової влади - це цілеспрямований, організований, взаємний процес, що здійснюється на основі правових норм та їх інтерпретації з використанням юридичної мови, має юридично визначені межі, передбачає обмін правовою інформацією, тісно пов'язаний з правовою свідомістю та правовою культурою суб'єктів громадянського суспільства й судової влади, правовими цінностями та спрямованістю на досягнення комунікативної рівноваги, консенсусу, взаєморозуміння й взаємного розвитку.

2.3. Загальнотеоретична характеристика основних напрямів комунікації громадянського суспільства й судової влади

Напрями комунікації громадянського суспільства й судової влади визначаються низкою чинників та мають певні особливості, обумовлені, з одного боку, фундаментальними принципами організації та діяльності судової влади (насамперед, принципами незалежності, самостійності й транспарентності), а з іншого – засадами функціонування громадянського суспільства (насамперед тими, які пов'язані із визнанням народу в якості джерела влади та правом на доступ до публічної інформації).

Аналіз наукових джерел свідчить, що попри значну увагу дослідників до проблем комунікації судової влади із громадянським суспільством у сучасній юридичній науці, питання щодо напрямів такої комунікації залишається дискусійним. Значною мірою це обумовлено перманентним характером розвитку суспільних відносин, трансформацією правового регулювання доступу до публічної інформації, розширенням інформаційних джерел та ін. Найбільш поширеним є підхід, згідно якого виокремлюють два основні її види, які характеризують комунікацію громадянського суспільства й судової влади, а саме:

– консультування – форма комунікаційної взаємодії, за якої судові органи при здійсненні своїх повноважень отримують поради і консультації з питань, віднесених до компетенції різноманітних інституцій, наприклад, Науково-консультативних Рад. Даний напрямок комунікації реалізується також через створення і діяльність громадських рад, екзаменаційних комісій із прийняття кваліфікаційного екзамену на посаду судді, залучення громадських експертів чи експертних комісій до проведення громадської експертизи. У суто процесуальному значенні консультування здійснюється при залученні до розгляду справи експертів, у т.ч. з питань права, та спеціалістів;

– інформування – різновид комунікаційної взаємодії, яка полягає у реалізації права громадян та їх об'єднань на доступ до публічної інформації, зокрема, про хід і результати діяльності органів публічної, в т.ч. судової влади, і принципу гласності судового процесу. При цьому інформування втілюється у таких формах як інтерв'ювання, прес-релізи, прес-конференції, виступи у прямому ефірі по радіо і телебаченню, розміщення інформації на офіційних сайтах, надання правової інформації та ін.

У контексті зазначеного на увагу заслуговують міркування М. Ван Хука, який розглядає інформування у зв'язку із проблемою забезпечення легітимації судових рішень. На його думку, через деліберативні процеси комунікації безперервно досягається легітимація судової активності і влади, яка так чи інакше страждає від «демократичного дефіциту» [553, с.143]. Це завдання реалізується шляхом поширення комунікаційних кіл, які різняться між собою за кількістю суб'єктів, сутнісним наповненням, характером і формами комунікації:

– перше – сторони у судовому процесі переконують суд у своїй правоті, а суд, у свою чергу, виносячи рішення, переконує сторони у його справедливості. Метою судової комунікації на цьому етапі є зрозумілість всім учасникам судочинства результату розгляду справи і сприйняття ними його як закономірного, такого, який відповідає логіці та наслідку судового розгляду. Сторони судового процесу або третя особа мають на меті побудувати судову комунікацію таким чином, аби отримати очікувану реакцію суду. Така

комунікація між судом і сторонами, іншими учасниками провадження, виникає безпосередньо в ході судових процедур, у першу чергу, судового розгляду, і здійснюється здебільшого у встановлених законодавством процесуальних формах, як-то: подання заяв, клопотань, усні виступи учасників процесу, допити, судові дебати, уточнення показань, залучення експертів і спеціалістів;

– друге – виникає у випадку оскарження рішення суду до вищих судових інстанцій і відбувається за участю більше ніж одного суду в ході одного провадження. На цьому етапі комунікаційний процес розширюється: суд другої (третьої) інстанції враховує не лише аргументи і докази сторін провадження, а й судові рішення, яке оскаржується. У випадку ухвалення в ході перегляду рішення, яке суперечить судовій практиці у відповідній категорії справ, судам необхідно вказати і пояснити причини винесення такого рішення, які у подальшому систематизуються у судовій практиці. Важливою проблемою на цьому етапі є забезпечення єдності судової практики. Одним із засобів попередження виникнення таких колізій є забезпечення належної комунікації між судами у формі взаємних консультацій в ході обговорення проєктів відповідних рішень;

– третє – публікація справ, які мають значний резонанс або суспільний інтерес, їх компетентне тлумачення представниками професійного співтовариства і юридичної наукової спільноти. Така комунікація підвищує рівень та ефективність взаємодії суддівського і наукового (професійного) співтовариства, сприяє зближенню теоретичних і практичних аспектів процесуальної діяльності, напрацюванню авторитетних для практики теоретичних конструкцій і концепцій. Дане комунікаційне коло реалізується в організації і проведенні загальних освітніх заходів (наукові конференції, круглі столи), а також створенні постійно діючих платформ для такої взаємодії (форуми, читання, дискусійні клуби та ін.). Крім того, перспективним заходом у цьому напрямку може стати запровадження професійної експертизи судових рішень у конкретних справах;

– четверте – обговорення у медіа та інших інформаційних ресурсах неюридичною аудиторією. Важливість цієї форми комунікації підкреслює Т. Герасимів, який розглядає її не тільки як спосіб підвищення обізнаності пересічних громадян в правових нормах і виховання правової культури, а й як чинник еволюції масової свідомості і транспарентності судової системи [79, с. 51];

– п'яте – широке суспільне обговорення рішень із гострих соціальних питань, фундаментальних етичних або політичних проблем. При цьому, форма і ступінь «громадського форуму» буде неоднаковою для різних категорій справ. Так, в індивідуальних і вузькоспеціалізованих справах деліберативне коло буде обмеженим, оскільки вони мають незначний інтерес для суспільства у цілому. Натомість гострі соціальні питання і справи, які мають загальне значення, викликають загальний інтерес і більш широкі дискусії [553, с. 142-143]. Основною формою комунікації суду і громадськості на цьому етапі є спілкування з медіа шляхом організації зустрічей, проведення інтерв'ю, прес-конференцій, брифінгів, а також громадські слухання, публічні обговорення, громадська експертиза.

Слід зауважити, що з огляду на значущість проблем комунікації громадянського суспільства й судової влади до її обговорення та формування спільних рекомендацій звертаються органи судової влади на національному рівні та європейському. Значна увага напрямкам і формам комунікації судової влади і громадянського суспільства приділяється з боку профільних міжнародних організацій. Так, Консультативна Рада європейських суддів у своєму Висновку № 7 (2005) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя і суспільство» містить наступний перелік форм зв'язків судів із громадськістю:

1) Загальне інформування про діяльність судів – публікації в інформаційних буклетах, на веб-сайтах Міністерства юстиції, служб соціального забезпечення, інших відповідальних органів і організацій, а також безпосередньо судів; публікування довідників для громадян, які описують

функціонування судових установ та інформують громадян про процесуальні права і обов'язки [48]; періодичні звіти;

2) Просвітницькі – розробка освітніх програм різного рівня (шкільні, університетські, в т.ч. безпосередньо не пов'язані із підготовкою фахових юристів), які включають описання судової системи, відвідування судів, активне викладання судових процедур; розробка освітніх програм, спрямованих на надання конкретної інформації (характеру судових проваджень і т.д.); участь судів у загальних рамкових програмах, які організовуються іншими державними установами;

3) Прямі зв'язки з громадськістю, а саме: створення в судах відділів, відповідальних за прийом та інформування громадян; поширення друкованих матеріалів, відкриття інтернет-сайтів, за які суди несуть відповідальність; організація календаря освітніх форумів та/або регулярних зустрічей, відкритих для громадян, громадських організацій, політиків, студентів («програми охоплення»);

4) Взаємодія з учасниками судового процесу – спеціальна етична підготовка суддів, персоналу судів, юристів та інших професійних учасників процесу; організація судових приймалень, які надають інформацію про проведення слухань або хід розгляду певної справи; презентації, які пояснюють учасникам провадження сутність і порядок судових процедур;

5) Взаємодія зі ЗМІ – надання засобам масової інформації доступу до судової інформації і слухань, в т.ч. з можливістю кінозйомки; проведення регулярних зустрічей представників судової влади та ЗМІ; обмін досвідом щодо правил та практики кожної професії для висвітлення та розв'язання проблем; створення механізму для вирішення проблем, викликаних висвітленням у ЗМІ судових справ або складнощами журналістської роботи при виконанні ними своїх завдань; створення приймалень та інформаційних служб для зв'язку зі ЗМІ [49].

Узагальнюючи й систематизуючи сучасний досвід функціонування громадянського суспільства й судової влади, погляди вітчизняних і зарубіжних учених можна виокремити наступні напрями та форми такої комунікації:

1. Громадський контроль за діяльністю органів судової влади. Зазначений напрям комунікації є відносно новим явищем для функціонування як українського суспільства, так і судової влади. Водночас, упродовж останніх років він все більше привертає увагу з боку вчених (В. Городовенко, М. Вільгушанський, Т. Наливайко, С. Прилуцький, П. Каблак та ін.). Громадський контроль за діяльністю органів судової влади слушно розглядається вітчизняними вченими як різновид соціального контролю, що здійснюється з використанням комплексу правових та організаційних заходів з боку інституцій громадянського суспільства та передбачає отримання об'єктивної інформації про роботу судів, функціонування судової влади в цілому [267, с. 133]. Водночас, поза увагою дослідників залишаються питання щодо форм, напрямів і змісту такого контролю. Перш ніж виокремити та систематизувати форми й напрями контролю, необхідно визначити правове підґрунтя здійснення громадського контролю над судовою владою з боку громадянського суспільства.

Правовим підґрунтям громадського контролю за діяльністю державної влади загалом, судової зокрема є Конституція України, яка має вищу юридичну силу і, хоча безпосередньо не регулює вказане питання, закладає його правовий фундамент. Зокрема, ч. 1 ст. 5 передбачає, що єдиним джерелом влади в Україні є народ, яку він здійснює як безпосередньо, так і через органи державної влади та місцевого самоврядування. Згідно ч. 1 ст. 38, громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами [198]. Правове підґрунтя громадського контролю закладають закони України «Про політичні партії», «Про громадські об'єднання», «Про доступ до публічної інформації», «Про звернення громадян» та інші законодавчі акти. Так, згідно зі ст. 21 «Права громадських об'єднань» Закону України «Про громадські об'єднання» для здійснення своєї мети (цілей) громадське об'єднання має право звертатися у

порядку, визначеному законом, до органів державної влади, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами; одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації; брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проєктів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя; брати участь у порядку, визначеному законодавством, у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності [326].

Законодавством України в узагальненому виді унормовуються контрольні функції суб'єктів громадянського суспільства щодо діяльності органів державної влади в цілому, судової влади зокрема. Так, наприклад, згідно ст. 21 Закону України «Про громадські об'єднання» для здійснення своєї мети (цілей) громадське об'єднання наділяється наступними можливостями: а) звертатися до органів державної влади, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами; б) одержувати публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації; в) брати участь у розробленні проєктів нормативно-правових актів, що видаються органами публічної влади і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя; г) брати участь у роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів, що утворюються органами публічної влади для проведення консультацій з громадськими об'єднаннями та підготовки рекомендацій з питань, що стосуються сфери їхньої діяльності [326].

Законодавством України унормовується діяльність суб'єктів громадянського суспільства щодо діяльності органів державної влади в цілому, судової влади зокрема, але ініціатива, форми й напрями такої діяльності мають безпосередньо походити від суб'єктів громадянського суспільства. Зазначене, з-поміж іншого, вимагає інституціоналізації громадянського суспільства та висуває високі вимоги до суб'єктів такого контролю.

Слід зауважити, що проблематика громадського контролю за діяльністю органів державної влади упродовж останнього десятиліття є предметом широких наукових дискусій, зокрема таких як : І. Сквірський [398], Л. Наливайко та В. Олійник [267], Т. Наливайко [269], В. Кравчук [213], С. Кушнір, Ю. Пустовіт, Л. Рогатіна та ін. Так на думку О. Сквірського, під громадським контролем слід розуміти спостереження громадськості за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх посадовими особами, а також за недержавними організаціями та іншими суб'єктами при здійсненні ними владних управлінських функцій, в тому числі і в разі виконання ними делегованих владних повноважень, яке має своєю метою забезпечення законності та дисципліни у сфері публічного управління [398, с. 24]. Як справедливо вказують І. Гриценко та С. Прилуцький, самостійна судова влада у правовій країні – це передусім результат складного соціально-політичного процесу, що відбувається у механізмі організації публічної влади і досягається між державою та громадянським суспільством [96, с. 215]. Попри відмінні погляди на зміст й особливості громадського контролю, спільною для науковців є думка про суттєве значення інституту громадського контролю в утвердженні верховенства права в Україні, забезпеченні прав і свобод людини й громадянина.

Необхідність удосконалення правових засад громадського контролю за діяльністю органів державної влади на чергу денну поставило питання щодо необхідності розробки нового нормативно-правового акту. У Проекті Закону про правові та організаційні засади громадського контролю та громадського діалогу в Україні № 5458 від 30.04.2021 р. [343], громадський контроль

визначається «як одна з форм реалізації конституційних повноважень народу, що полягає у безпосередньому, безоплатному контролі громадянами України, зокрема членами політичних партій, громадських об'єднань, інших інститутів громадянського суспільства (далі – суб'єкти громадянського контролю), за діяльністю органів влади, їх посадових і службових осіб (далі – об'єкти громадянського контролю) з метою нагляду, перевірки та оцінки діяльності об'єктів громадського контролю на предмет відповідності актам законодавства, та суспільним інтересам з контролю за відповідністю діяльності об'єктів громадянського контролю та за дотриманням ними державної дисципліни» [343].

У Законопроекті пропонуються такі форми контролю: громадський моніторинг, громадська експертиза, громадські слухання, громадська перевірка, громадське розслідування. Увага акцентується й на тому, що особи, які здійснюють громадський контроль або приймають участь у проведенні громадянського діалогу, не мають права вчиняти дії, віднесені законодавством до виключної компетенції органів державної влади та органів місцевого самоврядування, наділених функціями державного нагляду та контролю; втручання об'єктів громадського контролю в законну діяльність суб'єктів громадянського контролю заборонено, а порушення законодавства України про громадський контроль та громадський діалог тягне за собою дисциплінарну, цивільно-правову, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно із законами України [343]. Зазначені форми контролю поряд із належними організаційно-правовими механізмами, ресурсами, вимагають і активних, відповідальних суб'єктів громадянського суспільства, які володіють високим рівнем правової культури, громадської активності та громадянської відповідальності.

2. Підзвітність (звітування, відповідальність) судової влади. Підзвітність судової влади тісно пов'язана з громадським контролем, водночас, її слід розглядати як окремий напрям комунікації, який характеризується певними особливостями. У широкому розумінні підзвітність розглядається як якість та охоплює набір стандартів для оцінки діяльності й поведінки суб'єктів судової

влади. Підзвітність як механізм означає відносин у рамках яких суб'єкта можна притягти до відповідальності. Ефективність цього різновиду комунікаційної діяльності забезпечується за рахунок дотримання принципу зворотного зв'язку, який дозволяє передавати дані про якість та ефективність діяльності судової влади в країні та відповідну реакцію на це суспільства. Підзвітність не означає, що судова влада відповідальна або підпорядкована іншим органам державної влади, бо це б суперечило засадничому принципу судової влади – її незалежності. «Якби судова влада була «підзвітна» іншому органу влади в тому сенсі, щоб бути відповідальною або залежною від неї, то в цивільних судових справах, де стороною були б інші органи влади, судова влада не могла б виконати свою конституційну роль як зазначено вище. За умови дотримання ретельного балансу два принципи (незалежності судової влади й відповідальності) не будуть несумісними поняттями [52].

Слід зауважити, що проблематика підзвітності судової влади для вітчизняної юридичної науки й практики є недостатньо дослідженою та розробленою, на відміну від зарубіжної практики. Саме тому, у розумінні змісту підзвітності судової влади, її ролі й значення для суспільства слід звернутися до правових позицій КРЄС, зокрема Висновку № 7 Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя і суспільство», у якому наголошується: «Важливою є роль ЗМІ в поширенні інформації про роль та діяльність судів. Але, крім спілкування судів і ЗМІ, обговорення в рамках КРЄС виявило важливість створення прямих зв'язків між судами та широкою громадськістю. Інтегрування правосуддя в суспільство вимагає, щоб судова система була відкритою та навчилася розповідати про себе [49].

При цьому, КРЄС виокремлює декілька аспектів зв'язків правосуддя і суспільства, а саме: 1) зв'язки судів із громадськістю; 2) взаємодія судів із учасниками судових процесів; 3) відносини судів із ЗМІ; 4) доступність, простота та зрозумілість мови, яка використовується суддями при розгляді справ та формулюванні судових рішень. Перші три аспекти відображають коло

чи суб'єктів комунікації, а третій аспект стосується змісту і форми такої комунікації, вимог щодо мови судочинства, необхідності простоти й зрозумілості мови, важливості аргументації судових рішень та їх доступності для громадян на інтернет-сайтах. Серед основних заходів рекомендується створення в судах відділів, обов'язком яких буде прийом відвідувачів та інформування громадськості; поширення друкованих матеріалів, відкриття інтернет сайтів, за роботу яких відповідають суди; організація судами розкладу освітніх заходів або постійних зустрічей, відкритих для громадян, громадських організацій, політиків, студентів тощо; «інформаційні програми» та програми, спрямовані на доступ до правосуддя.

Через 10 років КРЄС знову звертається до проблем комунікації судової влади з акцентом на її відносинах із іншими гілками влади в сучасних демократіях та приймає Висновок № 18 (2015) Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях [52]. У цьому висновку акцентується увага на тому, що за останні десятиліття відносини між трьома гілками державної влади (законодавчою, виконавчою та судовою) змінилися. Роль судів у демократичних суспільствах також зросла. Саме тому, зазначається: «Судова влада (як і дві інші гілки влади) надає публічні послуги. Тому на судову владу, як і на інші гілки влади, покладається обов'язок демонструвати іншим гілкам влади й суспільству в цілому, до чого саме застосовуються її компетенції, повноваження та незалежність. Це можна назвати «підзвітністю» (пункти 20–22). Така «підзвітність» має різні форми [52, с. 28].

У підзвітності судової влади існує декілька аспектів. По-перше, судова влада повинна звітувати про роботу суддів, які розглядають передані їм судові справи, а особливо про винесені ними рішення та їх обґрунтування. Судові рішення повинні бути відкритими для вивчення та оскарження [494]. Це можна назвати «підзвітністю судової влади», яка є дуже важливою. Це можна назвати «судовою відповідальністю», і це головне. У відповідності з основним

принципом судової незалежності, система оскарження – в принципі єдиний шлях, яким судові рішення може бути скасовано або змінено після того, як його було винесено, і це єдиний спосіб, в який судді можуть вважатися відповідальними за свої рішення, якщо тільки їхні дії не є недобросовісними умисно. По-друге, судді мають працювати прозоро. Проводячи відкриті судові засідання і обґрунтовуючи свої рішення, які є доступними громадськості (за винятком особливих обставин), судді індивідуально пояснюють свої дії та рішення особам, що звернулися за правосуддям, таким чином, суддя також звітує за свої дії перед іншими гілками влади і суспільством в цілому. Ця форма відповідальності може бути описана як «звітність шляхом обґрунтування» («роз'яснювальна підзвітність»). По-третє, підзвітність слід розглядати і як відповідальність. Якщо суддя скоїв неправомірний вчинок, він/вона повинен нести більш серйозну відповідальність, наприклад, у вигляді притягнення до дисциплінарної відповідальності, в особливих випадках – до кримінальної відповідальності. Це можна назвати «каральною відповідальністю» [52, с. 27-30].

У контексті судової влади «підзвітний» розуміється як зобов'язання викласти мотиви та обґрунтовувати рішення, що стосуються справ, які судді мають розглядати. Одноосібні судді й судова влада в цілому є підзвітними на двох рівнях: а) вони є підзвітними позивачам, які прагнуть до справедливості в судовому провадженні; б) вони є підзвітними іншим гілкам державної влади, а через них і суспільству в цілому. Основними показниками об'єктивності підзвітності судової влади є: 1) наявність прозорого механізму розподілу справ; 2) наявність процедур розгляду скарг та можливість їх оскарження; 3) періодична звітність суддів; 4) відносини з пресою (роз'яснення судових рішень у ЗМІ, телетрансляції судових засідань та наявність рекомендацій для ЗМІ); 5) зовнішня оцінка судів. Додатковими показниками є: 1) наявність кодексу суддівської етики; 2) запровадження правил відводу та самовідводу (у тому числі порушення такого обов'язку, оскарження відмови та статус органу, що вирішує таке клопотання; 3) допустимість зайняття суддею іншої посади; 4)

наявність фінансових інтересів (що включає політику держави щодо прийнятності іншої діяльності, наявність публічного реєстру іншої діяльності та реєстру фінансових інтересів судді). Крім того, важливим інтегративним показником є – рівень довіри суспільства до судової влади. Ефективність і доступність – це аспекти, що демонструють «підзвітність». Для вітчизняного досвіду функціонування судової влади підзвітність є відносно новим напрямом комунікації, ініціатором якої у багатьох випадках виступає громадянське суспільство. Водночас, окремі форми підзвітності, зокрема такі як гласність, прозорість, умотивованість закладені в сам механізм функціонування судової влади у тих державах, які дотримуються принципу верховенства права.

3. Інформування суспільства та влади. Цей напрям комунікації є відносно усталеним, хоча його форми й зміст зазнають значних змін в умовах інформаційного суспільства. Ініціатором інформування виступає судова влада, її органи та суб'єкти. Упродовж останніх років до його різних аспектів зверталися О. Овсяннікова, Л. Наливайко, В. Олійник. Інформування здійснюється у різних формах: інтерв'ювання, прес-релізи, прес-конференції, виступи у прямому ефірі по радіо і телебаченню, розміщення інформації на офіційних сайтах, надання правової інформації. В основу такої моделі зв'язків з громадськістю, яку можна назвати класичною чи PR-комунікацією, ключова роль у відводиться ЗМІ.

Найбільш поширеною формою зв'язку судової влади зі ЗМІ на сьогоднішній день є запровадження у структурі судових органів окремого підрозділу (прес-служби) або посади (прес-секретаря), відповідальних за комунікаційну діяльність. Поділяємо думку, що створення таких структурних підрозділів дозволяє найбільш повно реалізовувати потенціал управлінської функції PR, а їх ефективна робота в органах правосуддя, крім того, є органічною частиною процесу підвищення прозорості і відкритості суду, одним із дієвих способів впливу на формування громадської думки. При цьому, бажано розмежовувати компетенцію відділів і працівників, відповідальних за зв'язки із пресою, від структурних підрозділів, які забезпечують пряму комунікацію із

громадськістю, оскільки їх інформаційний вплив спрямований на різні цільові групи, що, в свою чергу, впливає на характер і методи подання інформації, розстановку пріоритетів і акцентів. Так, прес-служби (прес-секретарі) повинні відповідати безпосередньо за співпрацю зі ЗМІ (як вузькоспеціалізованими, так і призначеними для широкої аудиторії) і виконувати наступні завдання: повідомлення ЗМІ резюме судових рішень; надання фактичної інформації про судові рішення; підтримка зв'язку зі ЗМІ стосовно слухань у справах, які викликають підвищений інтерес громадськості; надання роз'яснень щодо фактів або уточнення у справах, які висвітлюються у ЗМІ; привернення уваги до складних питань та юридичних проблем, які розглядались у певній справі, їх обговорення; організація відвідування слухань [49] та вирішення організаційно-технічних питань участі представників ЗМІ у судових засіданнях; проведення моніторингу громадської думки з приводу справ, які викликають підвищений інтерес громадськості або становлять значний суспільний резонанс, а також загальних питань діяльності судів; оперативне реагування на публікації, виступи у ЗМІ, які містять неправдиву інформацію, є упередженими або такими, що підривають авторитет і довіру до суду; стратегічне планування інформаційно-комунікаційної діяльності в межах конкретного суду.

Важливим напрямком комунікації судової влади і громадянського суспільства є взаємодія з медіа, яка виконує подвійну функцію: по-перше, вона виступає гарантією та основним засобом реалізації процесуального принципу публічності (гласності) судочинства, яка є складовою більш широкого фундаментального права на справедливий суд; по-друге, зв'язок з медіа є опосередкованою формою громадського контролю за судовою діяльністю. Крім того, медіа виступають чинником формування громадянської думки з гострих соціальних, в т.ч. правових питань, сприяють її втіленню та репрезентуванню. Як форма комунікації зв'язок з медіа реалізується шляхом надання їх представникам наступних повноважень: 1) присутність у залі судових засідань під час слухання справи та/або проголошення судового рішення. Дане право не є абсолютним та може бути обмежене за наявності підстав, передбачених

національним законодавством та міжнародними стандартами правосуддя; 2) проведення фотозйомки, аудіо-, відеозапису, трансляції судового засідання по радіо і телебаченню. Це повноваження має факультативний характер і здійснюється за умов: а) згоди головуючого судді; б) згоди учасників процесу; в) встановлення гарантій захисту приватного життя осіб-учасників; 3) коментування відправлення правосуддя – специфічний характер судової діяльності та інформації, яка може бути отримана в ході її висвітлення, обумовлює складнощі при реалізації цього права. Крім того, ситуація ускладнюється відсутністю або недостатнім дотриманням принципів професійної етики та доброчесності при здійсненні журналістської діяльності, яка у цій сфері може завдати шкоди ефективності судової діяльності, правам та охоронюваним інтересам громадян.

Перспективним напрямком комунікації і співпраці судової влади з медіа є запровадження правового механізму реагування на журналістські розслідування та інші публікації розслідувального характеру, які є важливим інструментом соціального контролю за владою. На сьогоднішній день можливості цієї сфери журналістської діяльності у цілому залишаються недооціненими, в першу чергу через відсутність довіри до журналістики, яка знаходиться під значним впливом політичної кон'юнктури і нерідко використовує свої можливості для лобіювання інтересів афілійованих політичних сил або фінансово-промислових груп. Повна відсутність або недостатнє дотримання принципів професійної етики і загальновизнаних правил доброчесності також не додає поваги і довіри роботі медіа, які дедалі частіше розглядаються не як гарант права людини і суспільства на інформацію, а в якості засобу маніпулювання свідомістю громадян, політичного і ідеологічного тиску на суспільство.

Іншим перспективним напрямком розвитку і вдосконалення комунікації судової влади і суспільства є застосування «програм охоплення» (outreaches programs), які отримали значне поширення в країнах англосаксонської правової системи. Пояснюючи важливість таких освітніх ініціатив для судової системи, Р. Мак Грегор наголошує на тому, що судді державних судів не повинні

залишатись осторонь роботи з громадськістю, оскільки більшість з них походять і залишаються невід'ємною частиною громад, до яких вони належать [528, с. 129]. Незважаючи на те, що дана теза описує в першу чергу специфіку англосаксонської судової системи, на нашу думку, не менш актуальною вона є для країн континентального права, оскільки своєчасне надання суспільству точної і повної інформації про судову владу, її повноваження та діяльність, сприяє кращому розумінню її місця і значення для держави та суспільства, а також його легітимації. Особливо це стосується міжнародних судів та квазісудових установ, діяльність яких здебільшого залишається незрозумілою для пересічних громадян і широкого загалу, що в кінцевому рахунку обумовлює заперечення їх правосудності та юридичної сили їх рішень.

У літературі констатується, що на сьогоднішній день відсутній єдиний підхід до розуміння сутності «програм охоплення». В узагальненому вигляді під «програмою охоплення» розуміють універсальний просвітницький проєкт, який здійснюється безпосередньо судами на регулярній основі і спрямований на певну соціальну групу (учні, студенти, політики, національні та інші меншини). У Висновку № 7 КРЄС «програмами охоплення» слід вважати освітні ініціативи, організовані безпосередньо судами на регулярній основі, в межах яких викладачі, студенти, батьки, юристи, лідери місцевих громад, представники ЗМІ та інших соціальних груп збираються в судах для спілкування із суддями та системою правосуддя [49]. Наведене визначення є важливим для узагальненого розуміння сутності і призначення таких програм, проте залишає поза межами їх специфічні риси, які відрізняють їх від інших просвітницьких ініціатив, наприклад, конференцій або «днів відкритих дверей».

Аналізуючи «програми охоплення», прийняті в американських судах після 2000-х років, Р. Мак Грегор підкреслює, що вони стали результатом зусиль централізованого планування, яке включало в себе в т.ч. вклад громадськості, і заохочували відповідальний та інтерактивний діалог між судами та громадськістю. Як результат планування і спільних зусиль ці програми фокусуються на специфічних потребах суспільства, а не загальних цілях і

завданнях [528, с. 130–131]. Крім того, характерними рисами таких ініціатив визначаються розширення освітніх можливостей членів громад, заохочення постійної участі залучених груп, застосування новітніх технологій.

4. Консультування судової влади з громадськістю. Консультування як форма комунікації передбачає створення і діяльність науково-консультативних рад, громадських рад, екзаменаційних комісій із прийняття кваліфікаційного екзамену на посаду судді, залучення громадських експертів чи експертних комісій до проведення громадської експертизи. Судові органи при здійсненні своїх повноважень отримують поради і консультації з питань, віднесених до компетенції різноманітних інституцій, зокрема, науково-консультативних рад. У суто процесуальному значенні консультування здійснюється при залученні до розгляду справи експертів, в т.ч. з питань права та спеціалістів різних напрямів і галузей.

До цього напрямку слід також віднести громадський діалог, який виокремлюється у Проекті Закону про правові та організаційні засади громадського контролю та громадського діалогу в Україні № 5458 від 30.04.2021 р. [343]. Згідно Статті 2 «Громадський діалог – процес визначення та зближення позицій, досягнення спільних домовленостей та прийняття узгоджених рішень сторонами громадського діалогу, які представляють суспільні інтереси та органів державної влади з питань формування та реалізації державної соціальної та економічної політики, регулювання трудових, соціальних, економічних відносин [343]. Особлива увага до такого напрямку як консультування свідчить, з поміж-іншого, про певні позитивні зміни у сфері функціонування судової влади, зокрема її транспарентність.

Отже, необхідною умовою належної та ефективної взаємодії судової влади і громадянського суспільства є стійка, безперервна комунікація між ними, заснована на принципах діалогічності, партнерства і прозорості. До основних напрямів комунікації громадянського суспільства і судової влади можна віднести: 1) громадський контроль за діяльністю органів судової влади; 2)

підзвітність (звітування, відповідальність) судової влади; 3) інформування суспільства та влади; 4) консультування судової влади з громадськістю.

Громадський контроль за діяльністю судової влади – це різновид соціального контролю, одна з форм реалізації конституційних повноважень народу, що полягає у безпосередньому, безоплатному контролі суб'єктами громадянського суспільства за діяльністю органів судової влади, їх посадових і службових осіб, що здійснюється у таких формах як: громадський моніторинг, громадська експертиза, громадські слухання, громадська перевірка, громадське розслідування.

Основними формами підзвітності судової влади згідно з європейськими стандартами судочинства є: а) відповідальність суддів за свої рішення в ході апеляційного розгляду справи («підзвітність судової влади»); б) прозорість діяльності суддів; в) «роз'яснювальна підзвітність», тобто підзвітність перед іншими гілками влади та суспільством у цілому; г) «каральна підзвітність», якщо суддя причетний до неправомірних дій, він повинен нести дисциплінарну чи кримінальну відповідальність. Громадський контроль та підзвітність судової влади як відносно нові напрями комунікації вимагають особливої уваги з боку науковців та передбачають вивчення позитивного зарубіжного досвіду.

Комунікативна діяльність судової системи здійснюється в різних формах та напрямках, основними з яких є: 1) пряма (особиста) комунікація – безпосереднє спілкування суддів та працівників суду із громадянами, зокрема, в ході процесуальної діяльності. Крім того, пряма комунікація забезпечується через створення в структурі судів відділів або окремих посад, відповідальних за прийом та інформування громадян, судових приймалень, а також загальне інформування про діяльність суду; 2) зв'язок зі ЗМІ – дотримання принципу публічності судового процесу, встановлення та підтримання партнерських відносин та співпраці із ЗМІ різного спрямування, створення прес-центрів, структурних підрозділів в апараті судів, відповідальних за зв'язки зі ЗМІ, проведення «круглих столів», прес-конференцій, брифінгів, публічних обговорень; 3) просвітницькі – проведення особистих зустрічей з

представниками різних соціальних груп, організація культурно-просвітницьких заходів, застосування «програм охоплення»; 4) освітні – проведення загальних освітніх заходів (наукові конференції, «круглі столи», брейн-ринги), створення постійно діючих платформ для обміну досвідом і взаємодії із професійним та науковим співтовариством (форуми, читання, дискусійні клуби); 5) експертно-консультаційна – створення і діяльність громадських рад, екзаменаційних комісій, проведення громадської та професійної експертизи. Важливою формою прямого зв'язку судової влади із громадянським суспільством, яка потребує особливої уваги є «програми охоплення», концепт яких був запозичений із країн англосаксонської правової системи. Конкретні заходи, які використовуються в межах «програм охоплення», варіюються залежно від особливостей діяльності судової системи у відповідній державі, труднощів і викликів, з якими стикаються судові органи у своїй діяльності, а також кількості та якості ресурсів, необхідних для реалізації таких ініціатив.

Висновки до Розділу 2

Правове підґрунтя комунікації громадянського суспільства й судової влади закладають правові акти, які за змістом охоплюють три групи: 1) міжнародні та європейські стандарти у сфері прав людини; 2) міжнародні та європейські стандарти у сфері правосуддя; 3) вітчизняне законодавство у сфері прав людини й функціонування судової влади. Серед правових актів першої та другої групи, поряд із правовими актами жорсткого права, важливу роль відіграють акти м'якого права, у т.ч. профільних організацій, які в переважній більшості мають рекомендаційний характер, що на практиці суттєво обмежує можливості їх впливу на здійснення комунікаційної діяльності.

Природа і зміст комунікації громадянського суспільства й судової влади визначається їх комплексним і динамічним характером, обумовлені атрибутивними властивостями громадянського суспільства й судової влади та особливостями громадянського суспільства як сумативної системи й судової

системи як цілісної системи. За своїм змістом комунікація громадянського суспільства й судової влади є цілеспрямованим, взаємним, нелінійним процесом, що здійснюється на основі правових норм та їх інтерпретації з використанням юридичної мови, має юридично визначені межі, передбачає обмін правовою інформацією, тісно пов'язаний з правовою свідомістю, правовою культурою, здатністю до спілкування суб'єктів громадянського суспільства й судової влади, правовими цінностями суспільства і спрямованістю на досягнення комунікативної рівноваги, взаєморозуміння, взаємного розвитку, підвищення рівня правової культури громадянського суспільства та його довіри до судової влади. Як комплексне соціально-правове та динамічне явище комунікація громадянського суспільства й судової влади є операційно закінченим циклом і включає наступні елементи (правове спілкування, суб'єкти; поведінка) та зазнає впливу комплексу різноспрямованих чинників, зокрема, політичних, економічних, соціальних, ідеологічних, культурних, психологічних та ін.

До основних напрямів комунікації громадянського суспільства і судової влади можна віднести: 1) комунікація у процесі підзвітності судової влади (звітування, відповідальність) – пояснення своєї діяльності та відповідальність за неї; 2) інформування суспільства та влади; 3) консультування судової влади з громадськістю; 4) комунікація у процесі громадського контролю як різновиду соціального контролю, що полягає у безпосередньому, безоплатному контролі суб'єктами громадянського суспільства за діяльністю органів судової влади, їх посадових і службових осіб у формі моніторингу, громадської експертизи, громадських слухань, перевірок та громадських розслідувань.

Основними формами комунікативної діяльності судової влади є: 1) пряма (особиста) комунікація – безпосереднє спілкування суддів та працівників суду із громадянами, зокрема, в ході процесуальної діяльності; крім того, пряма комунікація забезпечується через створення в структурі судів відділів або окремих посад, відповідальних за прийом та інформування громадян, судових приймалень, а також загальне інформування про діяльність суду; 2) зв'язок з

медіа – дотримання принципу публічності судового процесу, встановлення та підтримання партнерських відносин та співпраці з медіа різного спрямування, створення прес-центрів, структурних підрозділів в апараті судів, відповідальних за зв'язки з медіа, проведення «круглих столів», прес-конференцій, брифінгів, публічних обговорень; 3) комунікація під час проведення просвітницьких заходів, проведення особистих зустрічей з представниками різних соціальних груп, організації культурно-просвітницьких заходів, застосуванні «програм охоплення»; 4) комунікація під час проведення загальних освітніх заходів (наукові конференції, «круглі столи», брейн-ринги), створення постійно діючих платформ для обміну досвідом і взаємодії із професійним та науковим співтовариством (форуми, читання, дискусійні клуби); 5) комунікація в процесі експертно-консультаційної діяльності (створення і діяльність громадських рад, екзаменаційних комісій, проведення громадської та професійної експертизи).

Результати дослідження, викладені у Розділі 2, відображено у таких публікаціях автора: [451; 453; 454; 455; 456; 457; 551].

РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ Й ЗАСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ КОМУНІКАЦІЇ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА Й СУДОВОЇ ВЛАДИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

3.1. Сучасний зарубіжний досвід комунікації громадянського суспільства й судової влади

У сучасних демократичних державах комунікація громадянського суспільства й судової влади перетворюється у важливу функцію, яка не тільки забезпечує гласність і публічність судочинства, але у більш широкому розумінні є невід’ємною частиною концепції доступу до правосуддя, прозорості судового процесу, транспарентності й довіри суспільства до судової влади. Так, Європейська комісія з ефективності правосуддя звертає увагу на те, що у світі комунікацій, в умовах якого існує сучасне суспільство, робота закладів публічної влади, в т.ч. судової системи, є предметом постійного суспільного обговорення, а критика висловлюється з меншою повагою і більшою готовністю, ніж у минулому. Внаслідок цього правосуддя не може замкнутись у «вежі зі слонової кістки», виносити рішення без врахування того, як вони будуть сприйняті, відсторонено та байдуже спостерігати за хвилюванням народу та ЗМІ [510]. Крім того, комунікація громадянського суспільства й судової влади стала важливою передумовою розвитку громадянського суспільства, демократизації його інститутів і легітимації судового контролю за діяльністю органів публічної адміністрації. Особливо це стосується сфери конституційного судочинства, яка безпосередньо пов’язана з політичною владою та традиційно знаходиться під значним її тиском.

Аналіз сучасного зарубіжного досвіду практики взаємодії держави, в т.ч. судової системи та громадянського суспільства демонструє, що в основу такої взаємодії в більшості країн світу покладена концепція діалогової комунікації, в якій задіяні не тільки інституційні суб’єкти (держава, судова адміністрація,

судді), а й пересічні громадяни, громадські об'єднання і некомерційні організації «третього сектору». Більше того, визнання державами в результаті інноваційних процесів у сфері зв'язків з громадськістю і політичної комунікації громадянського суспільства і відповідних некомерційних організацій в якості рівноправних партнерів по діалогу призводить до формування новітнього мережевого громадянського суспільства, яке значною мірою є невідконтрольним і невідвладним державі, і, водночас, яке відіграє важливу роль у державницьких, політичних і правових процесах на національному та міжнародному рівнях. У таких умовах теоретичне осмислення європейського та міжнародного досвіду комунікації громадянського суспільства й судової влади набуває особливої актуальності.

Історія свідчить, що тривалий час діяльність судової гілки влади залишалась найбільш закритою та недоступною для широкого загалу. Значного поширення отримали т.зв. «правила Кілмора», встановлені у 1955 р. Лордом-канцлером Англії та Уельсу лордом Кілмором, відповідно до яких членам судової влади заборонялось з'являтися на телебаченні та радіо без спеціального дозволу лорда-канцлера. Пояснюючи таке рішення, лорд Кілмор наголошував: «Поки суддя мовчить, його репутація мудрої та безсторонньої людини залишається непохитною: проте кожне висловлювання, яке він проголошує публічно, окрім як в ході фактичного виконання своїх судових обов'язків, обов'язково має привернути до нього увагу критики» [521]. З такої точки зору участь суддів у публічних дискусіях виступала фактором ризику, який підривав реалізацію принципів судової незалежності та авторитету.

Втрата довіри суспільства до судової системи, судові скандали, які мали місце у низці країн, а також формування запиту на більш демократичну та прозору підзвітність суддів у 80-90-х рр. XX ст. призвели до необхідності перегляду традиційної моделі обмеженої взаємодії судової влади із громадськістю. Зокрема, у Бельгії суспільна недовіра до поліції та суду, невдоволення роботою судової системи, а також численні помилки у судовому процесі у резонансній справі серійного вбивці М. Дютру стали причиною

масових демонстрацій у Брюсселі, в яких взяли участь більше 300 тис. осіб [521]. У ході протестів, які отримали назву «Білий марш», громадяни вимагали проведення належного розслідування справи і фактів корупції у правоохоронній системі, проникнення в її структуру кримінальних елементів, а також реформи судової системи, яка продемонструвала низьку ефективність та відсутність незалежності та неупередженості.

Аналогічна ситуація склалась у США, де, за словами А. Кокса, «існувала тривала і визначна традиція нападок на суддів, які загрожують як інституційній самостійності судової системи, так і незалежності при прийнятті рішень» [528, с.129]. Найбільшого розмаху ця практика набула у 90-х рр. і призвела до пошуку судами шляхів розвитку та удосконалення комунікації з громадськістю з метою формування в суспільстві кращого розуміння сутності і значення судової діяльності та забезпечення дійсної судової незалежності.

Відправною точкою якісно нового змістовного наповнення проблеми комунікації судів із суспільством стала специфіка європейського політичного і правового розвитку у XX ст., для якої характерною стала підвищена увага до прав людини, часткова відмова від пріоритету національної держави і, особливо, створення наднаціональних органів та судових установ, наділених екстериторіальною компетенцією. Яскравим прикладом цього є діяльність Європейського суду з прав людини. Так, у рішенні у справі *Borgers v. Belgium* Суд наголосив, що підвищена увага громадськості до справедливого здійснення правосуддя суттєво впливає на еволюцію фундаментального права на справедливий суд, закріпленого Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод [482]. Більше того, у сенсі наведеного рішення, а також попередньої прецедентної практики Суду комунікативний аспект опосередковано виступає гарантією безсторонності та неупередженості суду, ефективності реалізації його соціального призначення і, ширше, довіри суспільства до судової системи у цілому. Водночас, вважаємо, що абсолютизація комунікативної функції судової системи є некоректною, оскільки вона може мати негативний вплив на ефективність роботи судових інституцій та

справедливість правосуддя. Підвищена увага громадськості до тих чи інших справ, маніпулятивні впливи медіа та формування викривленої або помилкової суспільної думки може стати фактором опосередкованого тиску на суддів та підірвати їх неупередженість і незалежність.

Схожу точку зору висловлює суддя М. Сторм, який у розбіжній думці у вказаному вище рішенні у справі *Borgers v. Belgium* підкреслює надзвичайну небезпечність впровадження у суто процесуальну діяльність суду поняття «підвищена чутливість громадськості», яке не пов'язане із попередньою практикою Суду і не може вважатись вагомою підставою для миттєвої зміни чи тим більш скасування його прецедентного права. Крім того, суддя Мартенс додатково відзначає, що подібні загальні твердження у будь-якому конкретному випадку вимагають належного фактичного обґрунтування [482]. Саме тому громадський моніторинг правосуддя у тому чи іншому вигляді не повинен втручатись у здійснення процесуальної діяльності і, тим більше, виступати засобом позапроцесуальної ревізії судових рішень.

Подальше розширення глобалізації та активний розвиток інформаційного суспільства відкрили для судів нові можливості у сфері комунікації із суспільством. Як справедливо вказує Дж. Джонстон, незважаючи на паралельне впровадження обмежень, пов'язаних в першу чергу із необхідністю забезпечення безпеки та таємниці приватного життя в ході судового процесу, існування різноманітних інформаційних та медійних каналів зв'язку, якісний перегляд ролі і значення журналістів при висвітленні судової діяльності сприяють забезпеченню більшої публічності і гласності правосуддя, в т.ч. нерідко йому на шкоду [520, с. 526]. Дослідниця виокремлює в еволюції комунікаційної діяльності судів три основні етапи, які у своїй сукупності формують сучасний інформаційний простір взаємодії судів із суспільством, зокрема: 1. Преса – висвітлення діяльності судів у медіа. Разом з тим, надання пріоритету виключно комунікації судової системи із представниками мас-медіа наразі не є ефективним з огляду на втрату ЗМІ монопольного становища в інформаційній сфері, зниження якості їх роботи і значну конкуренцію з іншими

інформаційними ресурсами; 2. PR-комунікація – створення спеціальних структурних одиниць або посад у судах, які виконують функцію представництва та зв'язку із громадськістю. 3. Медіа-менеджмент – розробка незалежних засобів публічності, які доступні судам через інтернет, в т.ч. соціальні медіа і мережі.

Подальший розвиток інформаційного суспільства зі збільшенням кількості і об'єму інформаційних потоків, зростання значення інформації в процесі життєдіяльності як пересічних громадян, так і широкого загалу, та розширення можливостей щодо її розповсюдження призвели до необхідності перегляду традиційних уявлень та підходів до комунікативної діяльності, в т.ч. судової влади. Зокрема, у більшості європейських країн спостерігається поступовий відхід від односторонньої інформаційної моделі взаємодії, для якої характерним є просте інформування суспільства без забезпечення зворотного зв'язку і абсолютне домінування ЗМІ як основного каналу комунікації, і утвердження необхідності стратегічного планування комунікаційної діяльності як безперервного процесу. Так, Європейська комісія з ефективності правосуддя у Посібнику по взаємодії зі ЗМІ та громадськістю для судів та органів прокуратури підкреслює, що судові установи не можуть просто поліпшувати свою комунікацію на разовій основі, незалежно від мети. Натомість комунікація повинна бути частиною загальної стратегії, яка має інформувати громадськість не тільки про справи, які розглядаються судами, але й про судову діяльність у цілому [510]. За такого підходу комунікація охоплює усі рівні суспільства, а її засоби та цілі варіюються залежно від особливостей цільової аудиторії, на яку спрямовується інформаційний вплив.

Аналогічну думку висловлює Європейська мережа рад з питань судової влади, яка рекомендує всім державам розробити проактивний підхід до ЗМІ, направлений як на окремі судові справи, так і на всю судову систему у цілому [523]. Реалізація цих завдань здійснюється через розробку та імплементацію в національних законодавствах спеціальних комунікаційних

стратегій, які узагальнюють стратегічні цілі судових систем і сприяють координації зусиль різних судових органів та інституцій.

У сучасній науці комунікаційна стратегія тлумачиться як «системна комунікація, орієнтована на встановлення довгострокових взаємозв'язків між організацією, її зовнішніми й внутрішніми аудиторіями, які допомагають досягати організаційних цілей». Така комунікаційна діяльність нерозривно пов'язана з управлінськими процесами, а саме плануванням, регулюванням, контролем. Основні цілі стратегічної комунікації, на думку О. Овсянікової, полягають у: а) зміні ставлення населення до судової системи; б) підвищенні інтересу громадськості до її діяльності, обізнаності щодо правових питань; в) покращенні стосунків із цільовими й зацікавленими групами (наприклад, ЗМІ, громадськими правозахисними організаціями); г) запровадженні законодавчих змін, які вкрай необхідні судовій системі; д) підвищенні якості представництва інтересів сторін у суді; е) оптимізації роботи апарату суду; є) підвищенні ефективності роботи суддів і працівників суду, престижності їх професій [278].

Поділяючи в цілому наведену тезу, слід, однак, зауважити, що поряд із зазначеними цілями важливо, щоб результати реалізації стратегії мали чіткі критерії оцінки, які б уможливлювали об'єктивну оцінку досягнутих цілей і результатів як судовою, так і експертною спільнотою. До таких критеріїв слід віднести, насамперед, підвищення рівня довіри громадськості, експертів до судової влади та стан верховенства права в країні.

Наразі в європейських країнах відсутній єдиний підхід щодо форм і змісту комунікаційних стратегій. Низка держав розробили і прийняли окремі стратегії комунікації судової системи/сектора правосуддя (Сербія, Литва, Латвія) або окремих судів, натомість інші інтегрували комунікаційну діяльність у загальну стратегію судової системи (Нідерланди) або не прийняли окремих документів, але визнали необхідність проактивної комунікації і розробили набір відповідних рішень (Великобританія, скандинавські країни) [3]. При цьому планування комунікаційної діяльності судової влади та окремих судів здійснюється з урахуванням контексту конкретної національної держави та

судової системи, її специфічних рис, комунікативних навичок та викликів, а також комплексу політичних, економічних, соціальних, правових, ідеологічних, культурних та інших аспектів, які так чи інакше впливають на роботу суду і його сприйняття у суспільстві.

В узагальненому вигляді формалізовані комунікаційні стратегії включають в себе наступні структурні елементи:

– цілі комунікації – досягнення судової системи у середньо- або довгостроковій перспективі, пов'язані із загальними пріоритетами та викликами, які постають перед судовою владою. Наприклад, метою діяльності Судової канцелярії Великобританії, до повноважень якої входять корпоративні зв'язки і спілкування зі ЗМІ, визначена підтримка судової влади у підтриманні верховенства права і здійсненні правосуддя неупереджено, швидко та ефективно [522]. Іншими цілями комунікації можуть бути підвищення прозорості, підзвітності судової системи, забезпечення ефективної роботи судової системи, створення позитивного іміджу суду і підвищення його авторитету у суспільстві, компетентне і адекватне інформування суспільства про справи, що розглядаються, та наявні юридичні проблеми у правовій системі відповідної держави;

– завдання комунікації – конкретні напрямки діяльності, спрямовані на досягнення поставленої мети. Найчастіше такими напрямками є: інформування суспільства про професійну діяльність суду; підвищення стійкості судової системи до маніпулятивних впливів з боку політичного істеблішменту, фінансово-промислових груп, ЗМІ та інших зацікавлених осіб і структур; сприяння довіри суспільства до суду; утвердження позитивного іміджу суду [3]. На відміну від цілей, які характеризуються високим ступенем узагальненості і абстрактності, комплекс завдань варіюється залежно від загального контексту політичної і правової системи держави та актуальних проблем відповідної судової системи;

– принципи комунікації – основа для формування послідовної та стійкої системи комунікації. Так, в основу реформи судової системи Данії були

покладені такі ідеї: кожен має право на поважливе ставлення; забезпечення судової незалежності як вимоги належного судового процесу; відповідальність і надійність в усіх питаннях; прозорість, діалог та співпраця [547]. Крім того, у різних країнах серед принципів комунікації вказують конфіденційність, професіоналізм (Литва); стратегічність, цілеспрямованість, рівні можливості, зворотний зв'язок (Латвія);

– цільові групи – спільноти осіб, об'єднані спільними ознаками. З огляду на те, що кінцевою метою комунікації є зміна свідомості та/або поведінки отримувача інформації, цей елемент комунікаційної стратегії має важливе практичне значення, оскільки дозволяє виявити спрямованість цінностей, конкретних потреб та очікувань аудиторії, точно спланувати заходи комунікації і визначати пріоритетні комунікаційні канали. Список цільових груп у більшості країн є однаковим і охоплює такі сегменти суспільства: суддівська спільнота; органи державної влади; суміжні професії та юридична спільнота; учасники процесу; громадськість – громадські організації, активісти, громадяни; ЗМІ; іноземні партнери (судові органи інших країн, міжнародні організації та судові інституції);

– ключові повідомлення – основна ідея, яка призначена для донесення до різних цільових аудиторій і адаптована до різних комунікаційних заходів та інструментів. Так Р. Драгічевич Дічіч у своїй промові формулює наступні узагальнені ключові повідомлення, які повинні бути передані в ході комунікації: 1) суди справедливі, безсторонні, незалежні; 2) суди існують для захисту громадян та їх прав; 3) суди прозорі та доступні; 4) суди несуть відповідальність на найвищому рівні; 5) рівне правосуддя по закону [532]. При цьому, для кожної цільової аудиторії формуються власні ключові повідомлення, в яких знаходять відображення специфічні риси, цінності, потреби та очікування відповідної суспільної групи;

– комунікаційна активність – сукупність заходів, за допомогою яких реалізуються комунікаційні цілі. Комунікаційна діяльність може поєднувати як заходи загального характеру, призначені для вирішення декількох цілей (прес-

релізи, інформування населення та ін.), так і спеціальні, які конкретизуються залежно від поставленої мети (співробітництво з неурядовими організаціями у сфері боротьби з торгівлею людьми, ініціювання дискусій з конкретних питань сімейних справ та інших актуальних тем, впровадження наставництва і волонтерства у судах). Разом з тим, надмірно перевантажений список заходів може призвести до зниження якості реалізації стратегії та нівелювання її ефективності;

– комунікаційні канали – інструменти, через які подається інформація. Так, Судова канцелярія Великобританії відповідає за розробку і підтримку наступних каналів комунікації: а) інтранети – судовий інтранет (включаючи управління підписками судових органів, надання технічної підтримки користувачам і регулярну розсилку повідомлень) та інтранет Судової канцелярії; б) веб-сайти – загальнодоступний веб-сайт Судової системи Англії та Уельсу та пов’язані з ним загальнодоступні сайти; в) публікації – набір та організація друку публікацій судових органів і Судової канцелярії [495]. Крім того, взаємодія може здійснюватися через ЗМІ, індивідуальне спілкування, ініціативи прямої комунікації, а також соціальні медіа і мережі;

– показники комунікації – доцільним є встановлення кількісних показників, які вимірюють ефективність комунікаційної діяльності (наприклад, кількість публікацій, статей, коментарів у ЗМІ, кількість відвідувачів суду та ін.), і якісних показників для визначення того, наскільки досягнута головна стратегічна мета (підвищення рівня довіри на певний відсоток). Для прикладу, у стратегічному документі Литви вказано, що результатом, який повинен бути досягнутий, є підвищення довіри до суду на 15% за чотири роки реалізації стратегії згідно даних щорічного загальнонаціонального опитування населення «Vilmorus» [3] ;

– координація і моніторинг – Консультативна рада європейських суддів відмічає, що роль координатора різноманітних місцевих ініціатив, а також просування загальнонаціональних просвітницьких програм повинна бути відведена незалежному органу, який, крім того, шляхом залучення

професіоналів з необхідними ресурсами, може задовольняти більш складні інформаційні потреби політиків, вчених, груп суспільних інтересів [49]. Крім того, координація як принцип судової комунікації є важливим аспектом, який забезпечує її ефективність.

У контексті дослідження проблем комунікації судової влади з громадянським суспільством для західної юридичної науки характерною є підвищена увага до впровадження та використання інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ). Так, ще у 2007 р. М. Великонья зазначав, що використання нових технологій у судовій системі є похвальними цілями, які дозволять скоротити витрати судочинства, підвищити економічність, ефективність та дієвість правосуддя, а також у загальному вигляді зміцнити довіру до судової влади [554, с. 129]. Виникнення нових можливостей у частині інтеграції та автоматизації судових процедур та подальше поширення інтернету надають можливість зробити судову діяльність більш відкритою для широкого загалу, забезпечити її прозорість, доступність та легітимність, посилити підзвітність, яка в умовах зовнішньої відокремленості судової гілки влади може перетворюватися на фікцію.

Аналогічна точка зору висловлюється авторами посібника «Сприяння інноваціям у судовій системі США», випущеному під егідою RAND у 2016 р. Дослідники підкреслюють, що важливість ІКТ для судової системи обумовлюється в першу чергу тим фактом, що суди самі по собі є організаціями обробки інформації. При цьому їх використання відкриває можливості не тільки в частині підвищення ефективності судової діяльності, але й здійснення її на якісно новому рівні [506]. Втім, виходимо з того, що абсолютизація значення ІКТ у судовій системі і, тим більше, обмеження комунікаційної діяльності судів виключно сферою високих технологій є хибним, оскільки обмін та обробка інформації судами та судовою владою загалом відбувається на різних рівнях та у різних формах, це однозначно свідчить про те, що комунікація є більш широким концептом, у якому ІКТ слід розглядати здебільшого як канал інформаційної взаємодії.

Впровадження ІКТ у судову систему стикається з низкою складнощів, головним з яких є необхідність запобігання заподіянням ними збитків її основним цінностям, а саме, доступності правосуддя, незалежності та неупередженості суддів, справедливого судового розгляду в розумні строки. У зв'язку з цим Консультативна рада європейських суддів особливо вказує, що надмірна залежність від технологій може становити небезпеку для правосуддя. Технології повинні бути придатними для судових процедур та всіх аспектів роботи суддів. Крім того, судді не повинні підкорятися виключно з міркувань ефективності імперативам технологій та тих, хто їх контролює [533]. Обґрунтованість даного застереження з усією очевидністю проявляється на сучасному етапі розвитку суспільства, який у політичному дискурсі отримав назву «епоха пост-правди», коли інформація та інформаційні потоки умисно фальсифікуються і підміняються штучними наративами з метою формування необхідної громадської думки з тих чи інших значимих питань. ІТ-компанії виступають активними учасниками цих процесів, використовуючи свій колосальний вплив на життєдіяльність людини на всіх рівнях, з метою маніпулювання її свідомістю та утвердження потрібної думки.

М. Фабрі констатує, що за останні двадцять років судові системи країн світу вклали значну кількість коштів у розбудову інфраструктури та додатків ІКТ. З подальшим розвитком інформаційних технологій, а також в умовах кризи класичних моделей управління, спричиненої пандемією COVID-19, цей процес набув більшої інтенсивності.

У найбільш загальному вигляді інвестиції у цій сфері охоплюють чотири основні напрями:

1) технології, що використовуються безпосередньо в судовому процесі – ресурси, призначені для підтримки та автоматизації діяльності судді, які, на відміну від більш загальних ІКТ, мають яскраво виражений індивідуалістський характер, зумовлений, серед іншого, особливостями процесуальної діяльності та необхідністю забезпечити незалежність суддів [554, с. 136]. Ці технології включають системи управління справами, які забезпечують рух провадження з

моменту подання скарги до його вирішення по суті, системи проєктування судових рішень, електронного документообігу, управління цифровими доказами, системи та засоби судової звітності, в т.ч. аудіовізуальної (цифрові стенограми, інструменти роботи з розшифровкою, озвучування та розпізнавання голосу, аудіо- та відеозапис судових засідань). Водночас, особливо наголошується, що зазначені вище засоби цифрової трансформації є додатковим засобом доступу до правосуддя і в жодному разі не повинні підміняти собою традиційний судовий процес;

2) оцифровка обробки справ – інструменти, спрямовані на прийом та споживання інформації від зовнішніх суб'єктів. У цьому напрямку насамперед мова йде про повну або часткову відмову від формалізованих паперових документів та впровадження систем електронного діловодства, таких як e-filing (додатки для подання сторонами та учасниками провадження матеріалів до суду у цифровому вигляді, в т.ч. через інтернет)) та e-discovery (інструменти зберігання, пошуку, забезпечення безпеки та використання даних у судових процесах) [506]. В останні роки значної популярності в європейських країнах набуває концепція т.з. телематичного (електронного) процесу, який шляхом поєднання ІКТ та процесуальної діяльності передбачає автоматизацію інформаційних потоків та документообігу між зовнішніми акторами та судовими установами. Так, у 2012 р. відповідний проєкт було запущено в Італії, де законом № 228 від 24 грудня встановлювалося обов'язкове подання та реєстрація позовних заяв від сторін у цивільному процесі в електронному вигляді. Спочатку він діяв як пілотний в судах 7 італійських міст – Барі, Бергамо, Болонья, Катанія, Генуя, Ламеція-Терме та Падуя. Його реалізація здійснювалася у три етапи: 1) на початковому етапі допускалося оформлення та підписання документів у т.ч. у паперовій формі, з подальшою передачею до суду. Зв'язок із судовою інстанцією здійснювався через сертифіковану електронну пошту; 2) запровадження спеціалізованого програмного забезпечення, яке дозволяє формувати порядок денний, керувати слуханнями в судах та здійснювати процесуальні дії в електронній формі; 3) інсталяція та

запуск систем телематичного процесу у всіх італійських судах [496, с. 116]. Більше того, пандемія COVID-19 призвела до необхідності перегляду правових та процесуальних рамок цієї концепції і розширення її використання у сферах адміністративного та кримінального судочинства;

3) телекомунікація між судом та сторонами, іншими учасниками процесу, а також зовнішні комунікації – поряд із двома переліченими вище, ця сфера є однією з найважливіших у частині забезпечення, в т.ч. інформаційного, діяльності судової системи, оскільки своєчасні та точні відомості, що надходять від правоохоронних органів, судово-медичних та інших експертних установ, сторін та інших учасників провадження є умовою ефективної підготовки та розгляду справи. Внутрішні комунікації судів здійснюються за допомогою різноманітних інструментів, серед них: а) засоби мобільного зв'язку (смартфони, планшети та інші девайси) – відповідні програми дозволяють спростити доступ до публічно поданих документів, інформації колегії присяжних, оплату зборів та штрафів. Наприклад, для окружного суду округу Кук у штаті Іллінойс, США розроблено мобільний додаток, доступний для iPhone, iPad, iPod Touch та Android, який надає користувачам функції пошуку в електронному списку судових справ, пошуку протоколів порушення правил дорожнього руху, перегляду списку судових засідань, оновленої інформації про судові збори, розташування суду на карті, а також прямого звернення до судового підрозділу; б) технології віддаленої комунікації (fixed location communication) - відео-конференц-зв'язок, системи дистанційного перекладу з іноземних мов; в) інструменти презентації інформації та інформаційні панелі – використовуються для ефективного представлення справ у суді, у т.ч. за допомогою аудіо-, відеоматеріалів та інших засобів візуалізації та контролю за судовою діяльністю. До них відносяться програмне забезпечення з розробки цифрових презентацій та технічне обладнання (проектори, цифрові дошки, сенсорні екрани, світлове перо, відеомаркери) [506]; г) засоби персональної комунікації. Що стосується зовнішніх комунікацій, то найбільш поширеним та універсальним засобом зв'язку судів із зовнішньою аудиторією є веб-сайт,

функціональність та архітектура якого дозволяє вміщувати як відомості загального характеру (мета, графік роботи, список справ до розгляду, статистика), так і спеціалізовану правову інформацію (порядок судового провадження у різних категоріях справ, зразки документів, судові прецеденти, реєстри та бази даних конкретних судових рішень). Способи організації та управління веб-сайтами в різних країнах є доволі різноманітними: наприклад, в Австрії діє централізована система надання електронної інформації, в якій створення сайтів для кожного конкретного суду забороняється, а вся інформація про судові установи та судову систему загалом доступна виключно через офіційний сайт Міністерства юстиції. На противагу цьому в деяких європейських країнах допускається існування власних сайтів окремих судів відповідно до рекомендацій Міністерства юстиції (Бельгія, Франція) або без специфічних вимог до таких (Фінляндія, Італія) [554, с. 138]. Також практикується організація інформаційних кіосків (Великобританія), надання інформації у соціальних мережах;

4) аналітика даних – додатки та інструменти аналізу концентрованої судової інформації, які сприяють у прийнятті судових рішень, пошуку правової інформації, конструюванню документів, а також їх виконанню. Найбільш поширеним у цьому блоці є застосування програмного забезпечення оцінки ризиків та прогнозування рецидивів, в основі якого лежить узагальнення кримінальної поведінки конкретної особи та різноманітних супутніх факторів, що сприяють прогнозуванню майбутньої кримінальної поведінки. Так, зокрема, звіт Marshall Project у США повідомляє, що станом на 2015 р. у судах застосовувалося понад 60 подібних систем [506]. Також до цієї категорії належать програми та інструменти пошуку правової інформації, такі як інтранети, бази даних, спеціалізовані веб-сайти.

Крім того, останнім часом у низці країн світу спостерігаються зусилля щодо впровадження в судові системи таких інформаційних технологій як блокчейн, машинне навчання, штучний інтелект, а також концепт «прогностичного правосуддя». Так, зокрема у 2017 р. програмне забезпечення

т.зв. прогностичного правосуддя було протестовано в апеляційних судах Ренна та Дуе (Франція) щодо низки справ, розглянутих судами другої інстанції [457]. Разом з тим, використання подібних інструментів та додатків, які помітно відрізняються від вище перелічених підвищеною складністю та непередбачуваністю, пов'язане з низкою труднощів та необхідністю розробки адекватної правової бази, яка включала б у себе порядок, особливості, обмеження їх застосування, проведення аудиту машинних алгоритмів та їх впливу на фундаментальні права людини, створення механізмів контролю, заходи відповідальності у випадку порушення галузевого законодавства, а також регулювання етичних моментів.

Слід зауважити, що одним із чинників, який вплинув на трансформацію змісту й напрямів комунікації громадянського суспільства й судової влади стало поширення пандемії COVID-19. Його найважливішим стратегічним наслідком стала трансформація, а нерідко повне руйнування звичних системних зв'язків. Пандемія суттєво вплинула на громадянське суспільство, судову владу. Зокрема, запровадження жорстких карантинних заходів урядами майже всіх країн світу суттєво вплинуло на реалізацію значного масиву прав людини, в т.ч. фундаментальних, внаслідок чого громадяни відповідних держав були вимушені звернутись до судових органів щодо конституційності таких обмежень. Основна частина скарг стосувалась обмежень свободи пересування, права на мирні зібрання, право на власність (в першу чергу, на заробітну плату).

У процесі прийняття рішень при розгляді таких скарг органи конституційної юрисдикції більшості країн виходили з таких загальних положень: обмеження свободи пересування є неконституційним і таким, що порушує права людини; значна частина обмежень не є обмеженими в часі; на нормативному рівні не встановлено зобов'язання щодо їх регулярного перегляду. Так, Конституційний Суд Румунії у рішенні від 6 травня 2020р. №152 ухвалив, що надзвичайний ордонанс уряду №34/2020 про внесення змін та доповнень до надзвичайного ордонансу уряду №1/1999 про режим воєнного

стану чи надзвичайного стану в цілому є неконституційним. Аргументуючи своє рішення, Суд зазначає, що згідно з принципом розподілу повноважень правові рамки надзвичайного стану в країні визначає парламент, тоді як президент отримує повноваження його вводити та контролювати виконання. Водночас, своїм указом президент може окреслити надзвичайні заходи, які необхідно вжити, та визначити, які фундаментальні права та свободи будуть обмежені, але виключно в рамках чинного законодавства про надзвичайний стан. У цьому випадку Суд визнав неконституційними низку заходів, викладених в указі, зокрема, про прямі закупівлі товарів державними органами, усунення з посад деяких державних службовців, зупинення всіх цивільних та кримінальних справ як тих, що виходять за рамки законодавства про надзвичайний стан, а також накладення штрафів за порушення карантину, загальна сума яких на момент ухвалення рішення становила понад 120 млн євро [538].

Близьку позицію висловив і Конституційний суд Республіки Північна Македонія, який 12 травня 2020 р. ухвалив рішення U.no44/20 і 50/2020 про зупинення декрету уряду про скорочення заробітної плати до мінімальної всіх державних службовців, у тому числі президента, депутатів парламенту, суддів, прокурорів на період надзвичайного стану, введеного у зв'язку з пандемією [382]. Розгляд зазначеної категорії справ органами конституційної юрисдикції в умовах, коли громадяни зіткнулися з низкою обмежень своїх прав і свобод, відіграє надзвичайно важливе значення, оскільки стосується всього суспільства, незалежно від правового статусу, економічного й соціального становища його окремих представників. Вкрай важливим є і те, що судова влада у цілому та органи конституційної юрисдикції зокрема демонструють відданість основоположним принципам судової влади, насамперед, справедливості, верховенству права, законності.

Поширення пандемії COVID-19 значною мірою вплинуло на комунікацію судів із особами, що беруть участь у судовому процесі, в першу чергу в частині доступу до суду, гласності, транспарентності, розумності строків провадження,

оскільки, очевидно, що за умови здійснення судового провадження у відкритих судових засіданнях з безпосередньою участю сторін процесу виникає загроза для життя та здоров'я як учасників судових засідань, так і суддів. У зарубіжних країнах досить оперативно відреагували на цю проблему, внаслідок чого суди отримали можливість продовжувати свою діяльність без загрози для здоров'я учасників судового провадження, дотримуючись і забезпечуючи реалізацію принципу верховенства права та доступності правосуддя. Важливим кроком у цьому напрямку стало широке використання інформаційних технологій у судочинстві практично у всіх європейських країнах, а також на рівні ЄСПЛ. Зокрема, розгляд справ у всіх без винятку колегіях та у Великій Палаті Суду був продовжений у дистанційному режимі.

Що стосується національних судових систем, то в них простежувалося неоднозначне ставлення до використання у судах інструментів відеоконференц-зв'язку. Так, у Фінляндії режим відеоконференцій застосовується здебільшого під час розгляду цивільних справ за згодою всіх сторін. Натомість у Німеччині проводити судові слухання за допомогою відеозв'язку заборонено через правила захисту персональних даних. В Італії, яка серед європейських країн зазнала найбільшого ураження COVID-19, особливо на початковому етапі пандемії, відеоконференції використовуються також у слуханнях у кримінальних справах [312]. Змішаний підхід діяв у Великій Британії, де дистанційні слухання проводилися переважно у цивільних і сімейних справах, але не завжди підтримувалися адвокатами та прокурорами у кримінальних провадженнях. Водночас, суддям було рекомендовано збільшити використання телефонних та відео-слухань, а Skype був встановлений на ноутбуках та інших девайсах співробітників судових органів [556]. Таким чином, форми комунікації судової влади й осіб, які беруть участь у судовому процесі, під впливом пандемії трансформувалися в напрямі розширення використання ІТ-технологій.

На необхідність вдосконалення напрямів і засобів комунікації судової влади й громадянського суспільства в умовах пандемії COVID-19 звернула

увагу також КРЄС, яка наголосила, що основоположним в контексті ключових аспектів і уроків, які необхідно враховувати судовим системам і суддям у зв'язку з поширенням COVID-19, є необхідність використання нових правових засобів з одночасним суворим дотриманням зобов'язань у сфері прав людини, забезпечення балансу між громадською безпекою та правами і свободами, збереження незалежності судової влади і недопущення її політизації. Серед заходів, безпосередньо пов'язаних із комунікацією, в якості пріоритетних виокремлюються дистанційна робота та проведення судових процесів у формі телеконференцій, дистанційне заслуховування свідків, експертів, спеціалістів та інших учасників провадження шляхом розширення використання ІКТ різного рівня складності [516]. Разом з тим, така трансформація комунікації судової системи і, ширше, судової діяльності у цілому повинна здійснюватися із суворим дотриманням основоположних принципів судової влади, насамперед принципів справедливості, верховенства права, законності, самостійності і незалежності, повноти, транспарентності, гуманізму. Крім того, впровадження ІКТ в судовий процес вимагає ґрунтовної законодавчої роботи, яка дозволить усунути прогалини в процесуальному законодавстві та встановити стандартний єдиний порядок використання новітніх технологій з урахуванням їх специфічних характеристик та впливу, який вони можуть чинити на судовий процес, незалежність суддів та дотримання прав і свобод учасників провадження.

Більш ґрунтовний підхід до вирішення проблем комунікації судової влади висловлює Європейська комісія з питань ефективності правосуддя, яка 10 червня 2020 р. на спеціальній заочній пленарній зустрічі у Страсбурзі прийняла «Декларацію про витягнуті уроки і проблеми, з якими стикаються судові органи під час і після пандемії COVID-19». Підкреслюючи важливість забезпечення безперервності роботи судів та доступу до правосуддя з дотриманням прав людини у кризовий період, Комісія сформулювала наступні рекомендації щодо підтримання належної реалізації фундаментальних принципів судової діяльності:

1) будь-яка відповідь на кризу має відбуватись відповідно до суворого дотримання принципів верховенства права, поваги та захисту прав людини;

2) надзвичайні заходи повинні здійснюватись відповідно до принципів законності, правової визначеності та пропорційності. Такі заходи повинні мати фіксований термін закінчення і можливість оскарження у встановлений строк. Крім того, їх впровадження та реалізація потребують здійснення регулярного оцінювання та експертного консультування;

3) забезпечення доступу до правосуддя шляхом використання альтернативних засобів (онлайн-послуги, надання інформації через веб-сайти суду та інші засоби комунікації);

4) при призначенні справ до судового розгляду пріоритет слід надавати тим з них, які стосуються вразливих груп населення;

5) забезпечення соціального дистанціювання та дистанційної роботи, в т.ч. через розбудову судової інфраструктури та встановлення спеціалізованого обладнання;

6) продовження здійснення моніторингу і управління справами, зокрема, їх сортування, перерозподілу, встановлення пріоритетів;

7) розробка навчальних програм для підтримки, в т.ч. психофізичної, працівників судових установ під час та після кризи у сфері охорони здоров'я;

8) здійснення спеціальної підготовки щодо роботи у дистанційному режимі;

9) впровадження інструментів кіберправосуддя, таких як онлайн-послуги, дистанційні судові засідання та відеоконференції, їх подальший розвиток, а також оцінка і зменшення ризиків, пов'язаних із функціонуванням ІКТ [106].

Окремої уваги заслуговує Принцип 7 (щодо прогресивного правосуддя), у якому наголошується на необхідності впровадження інноваційного порядку дій в надзвичайних ситуаціях та розробки стратегії трансформації судової влади з метою застосування переваг нещодавно прийнятих рішень, яке включатиме в себе перегляд деяких аспектів традиційного функціонування судів (відносини зі ЗМІ, рівень застосування нових технологій) та підтримання необхідного

діалогу між усіма інституціями системи правосуддя (між суддями, прокурорами, працівниками суду, адвокатами, працівниками виконавчої служби, нотаріусами, медіаторами та експертами, під час кризи в сфері охорони здоров'я) [106]. Ураховуючи комплексну та системну трансформацію форм комунікації судової влади й громадянського суспільства, видається цілком закономірною розробка такої стратегії, яка має бути зорієнтована не стільки на короточасні потреби судової влади й судів, скільки на їх основоположні принципи та довготривалі стратегічні цілі і потреби.

Дослідження сучасного зарубіжного досвіду комунікації громадянського суспільства й судової влади переконливо свідчить про значну увагу, яка приділяється впровадженню та використанню інформаційно-комунікаційних технологій, які надають додаткові можливості у частині комунікації громадянського суспільства й судової влади. Водночас, впровадження таких технологій потребує певної обережності, оскільки може призвести до невинуватеної залежності від них, а також підвищити ризики маніпулятивного впливу на судову владу та, як наслідок, зниження її незалежності та неупередженості.

В останні десятиліття уряди низки країн вклали значні кошти у створення та розвиток інфраструктури ІКТ, у т.ч. у судовій сфері. У загальному вигляді ці інвестиції охоплюють чотири основні напрями: 1) технології, що використовуються безпосередньо в судовому процесі – системи управління справами, проектування судових рішень, електронного діловодства, управління цифровими доказами, судової звітності; 2) оцифрування обробки справ – системи e-filing та e-discovery, електронний судовий процес; 3) телекомунікація між судом та учасниками провадження, а також із зовнішніми акторами – мобільні додатки, технології віртуальної комунікації, інструменти презентації інформації, засоби персональної комунікації, веб-сайти, інформаційні кіоски, соціальні мережі; 4) аналітика даних – інтранети, бази даних, спеціалізоване програмне забезпечення. Слід зазначити, що архітектура ІКТ у судових системах помітно відрізняється у країнах світу.

Таким чином, сучасний зарубіжний досвід комунікації громадянського суспільства й судової влади відзначається багатоманітністю напрямів і форм такої комунікації. Між тим, для багатьох країн притаманна низка спільних напрямів і форм, які в своїй сукупності розширюють і поглиблюють комунікацію громадянського суспільства й судової влади, сприяючи розвитку один одного. У сучасних демократичних державах комунікація громадянського суспільства й судової влади активізує розвиток громадянського суспільства, його інститутів, підвищує рівень довіри громадян до судової влади з одного боку, та посилює транспарентність судової влади та її соціальну відповідальність, з іншого боку. У державах з недемократичними режимами комунікація громадянського суспільства й судової влади обмежена у напрямках і формах, але водночас, передбачає запровадження ІКТ в діяльність судової влади.

3.2. Напрями і засоби оптимізації комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні в умовах сучасних викликів

Черговий етап судової реформи в Україні іманентно пов'язаний із підвищенням ролі й значення судової влади в країні її соціальної відповідальності, утвердженням принципу верховенства права, утвердженням міжнародних і європейських стандартів судочинства та відновленням довіри з боку громадянського суспільства. Важливим складником зазначених процесів є оптимізація процесу комунікації громадянського суспільства й судової влади. За таких умов, роль суду як незалежного інституту, який діє на основі закону та верховенство права в державі та суспільстві, суттєво зростає, що накладає додаткову відповідальність у плані забезпечення його належного та ефективного функціонування, здатності своєчасно та адекватно реагувати на зміни суспільних відносин та виклики, що виникають, а також відповідати громадському запиту на встановлення збалансованого порядку та

справедливості. Крім того, нові інформаційно-комунікаційні відносини та активізація громадянського суспільства в частині його впливу на державну владу ставлять перед судовою владою завдання належного теоретичного та організаційного обґрунтування її діяльності, вироблення оптимальних алгоритмів взаємодії її інститутів зі структурами громадянського суспільства.

Суттєвими викликами останніх років, які впливають на трансформацію комунікації громадянського суспільства й судової влади та обумовлюють пошук нових напрямів і форм такої комунікації стали поширення пандемії COVID 19 та повномасштабне вторгнення РФ і введення режиму воєнного стану в Україні. За таких умов оптимізація напрямів і засобів комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні нерозривно пов'язана з тими викликами й загрозами, з якими стикаються судова влада й громадянське суспільство.

Першим суттєвим викликом для комунікації громадянського суспільства й судової влади стало поширення пандемії COVID-19 та запровадження карантинних заходів. Масштабність і непередбачуваність наслідків, спричинених пандемією поставила Українську державу перед необхідністю запровадження безпрецедентних заходів безпеки та переформатування діяльності судової влади. Вже 11 березня 2020 р. голова Ради Суддів України Б. Моніч висловив позиції щодо діяльності судової влади в умовах карантину та звернувся до громадян із проханням утриматися від участі в судових засіданнях, якщо слухання не передбачають обов'язкової присутності, а також від відвідування суду за наявності ознак будь-якого вірусного захворювання. Крім того, на період карантину Рада Суддів рекомендувала встановити особливий режим роботи судів, який передбачав: відкладення розгляду справ, а також здійснення судового провадження у режимі відеоконференції із попереднім роз'ясненням громадянам такого кроку; припинення проведення особистого прийому громадян керівництвом суду; обмеження допуску у зали судових засідань та на судові слухання осіб, які не є учасниками процесу; обмеження допуску до суду осіб з ознаками респіраторних захворювань;

здійснення ознайомлення учасників процесу з матеріалами справ шляхом надсилання скан-копій матеріалів на електронну адресу (за наявності технічної можливості); прийняття заяв про ознайомлення приймати через дистанційні засоби зв'язку; зменшення кількості судових засідань протягом робочого дня; здійснення (за можливості) судового розгляду у порядку письмового провадження [417].

Слід зауважити, що надання рекомендацій РСУ було своєчасними і зорієнтувало суди щодо особливостей роботи в умовах пандемії. Водночас, відсутність належної та оперативної комунікації у судовій системі та у зв'язках з громадськістю створило проблеми у діяльності низки судів: зокрема, на головній сторінці офіційного веб-порталу судової влади була відсутня інформація про особливий режим роботи. Іншими наслідками незадовільної комунікації судової влади із суспільством у кризових умовах стали: заборона рядом місцевих судів доступу до своїх приміщень тим відвідувачам, які не мали судової повістки; припинення розгляду справ у судових засіданнях, крім «невідкладних» (такі випадки мали місце, наприклад, у Шевченківському районному суді м. Львова, Дніпровському районному суді м. Києва, Запорізькому районному суді м. Запоріжжя та ін.); перенесення розгляду всіх справ на період карантину, за винятком тих, що розглядаються в письмовому провадженні (Касаційний господарський суд).

У березні 2020 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) який, з-поміж іншого, передбачав: автоматичне продовження строків звернення до суду та процесуальних строків у цивільних, господарських та адміністративних справах на строк дії карантину; надання учасникам цивільних, господарських та адміністративних справ права брати участь у судовому розгляді в режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів, перебуваючи за межами приміщення суду; можливість здійснення підтвердження особи учасника за допомогою

електронного цифрового підпису; надання суду права обмежити доступ у засідання осіб, які не є учасниками процесу, якщо участь у судовому засіданні становитиме загрозу життю чи здоров'ю особи [324].

Поряд із незаперечними перевагами, Закон, водночас, створив перешкоди у здійсненні провадження в цивільних, господарських та адміністративних справах, оскільки у сенсі його змісту невчинення однією зі сторін необхідної процесуальної дії (наприклад, неподання відзиву на позов) автоматично призводить до необхідності відкладення розгляду справи до закінчення карантину. Таке суперечливе рішення законодавця, слід кваліфікувати як обмеження доступу до правосуддя, що є неприпустимим у т.ч. в умовах надзвичайного стану.

Аналіз рішень органів судової влади України в період пандемії COVID-19 свідчить про незадовільну і несвоєчасну координацію дій та комунікацію як в межах судової влади безпосередньо, так і у її відносинах з іншими інститутами державної влади та суспільства, недостатню обґрунтованість окремих рішень, порушення принципів гласності, правової визначеності, єдності судової практики, відсутність належної взаємодії з учасниками судових проваджень. Зазначене свідчить, що усунення проблем в комунікаційній діяльності в судовій системі в умовах підвищених ризиків, вимагає більш ґрунтовного підходу до розробки стратегії такої діяльності, в основу якої було б покладено напрацювання та практичне втілення інститутами судової системи заходів реагування та зворотного зв'язку, їх максимальна відкритість як у питаннях оприлюднення рішень, так і в обґрунтуванні їх логіки та мотивів прийняття, підвищення оперативності комунікації шляхом використання ІКТ, обов'язкової відеотрансляції судових засідань у мережі інтернет, засобів відео-конференц-зв'язку. У цілому забезпечення публічності судового розгляду в умовах оперативно-тактичної «замкнутості» судових установ є вкрай важливим, оскільки дає змогу гарантувати дотримання процесуального законодавства, прав і свобод людини, неможливість здійснення правосуддя таємно і подолати правову невизначеність, яка характерна для правового регулювання нинішньої

надзвичайної ситуації. Натомість допустимі обмеження повинні визначатися з урахуванням вимог щодо дотримання соціальної дистанції між особами, які перебувають у залі судового засідання (1,5-2 м) та користування засобами захисту. Крім того, додатковим процесуальним засобом забезпечення права людини на справедливий судовий розгляд в умовах пандемії могло б стати законодавче закріплення можливості визнання судом за заявою сторони провадження карантинних обмежень поважною причиною пропущення процесуальних строків (включно з присікальними) [417].

Обмеженість можливостей та неефективність традиційних каналів комунікації призвели до активізації використання в процесі інформаційної взаємодії інформаційно-комунікаційних технологій різного рівня складності. Так, основними способами зв'язку судів із громадськістю в період локдауну стало розміщення на веб-сторінках судових установ (за їх наявності) максимально допустимої інформації про конкретний суд, судову систему та судовий процес, зокрема: про обмеження чи припинення проведення особистого прийому громадян керівництвом суду; про обмеження допуску в зали судових засідань осіб, які не є учасниками процесу, та осіб з ознаками респіраторних захворювань; роз'яснення можливостей відкладення розгляду справ та розгляду в режимі відеоконференції; про ознайомлення учасників судових проваджень з матеріалами справ шляхом надсилання копій документів на електронну адресу; про судовий розгляд у порядку письмового провадження. Поширеною стала також практика висвітлення інформації в соціальних мережах, зокрема «Facebook», створення відкритих сторінок як на правову тематику в цілому, так і щодо діяльності судової влади зокрема. Вважаємо, що така інформаційна взаємодія не повинна обмежуватись виключно кризовими ситуаціями, а стати звичною практикою для судів усіх ланок судової системи.

Вітчизняні вчені, зокрема В. Городовенко, О. Бондар та Л. Удовика, досліджуючи реалізацію основоположних (справедливість, верховенство права, законність, транспарентність), організаційних (доступність правосуддя, забезпечення права на перегляд судового рішення) та процедурних принципів

судової влади (належної судової процедури, гласність і розумність строків судового провадження) та напрями удосконалення їх реалізації в умовах поширення пандемії COVID-19 приходять до слушного висновку, що «Серед процедурних принципів судової влади трансформації зазнали принципи належної судової процедури, гласність і розумність строків судового провадження. Реалізація зазначених принципів спричинила необхідність запровадження інноваційних заходів та більш широкого використання ІТ технологій в судочинстві, одним із наслідків якого стає формування «кіберправосуддя». Поряд із незаперечними перевагами використання технологічних і телекомунікаційних інфраструктур у здійсненні правосуддя, вони спричиняють низку нових проблем, серед них зокрема, доступу до необхідної інфраструктури; програмне забезпечення; достатня пропускна здатність мережі Інтернет та її доступність у приміських і регіональних районах; правове підґрунтя використання ІТ в судочинстві; трансформація моніторингу документообігу, якості його виконання; захист персональних даних; потреба в залученні додаткових людських ресурсів, збільшення бюджетної підтримки. Сучасний досвід здійснення правосуддя свідчить про необхідність запровадження інноваційних підходів в організації функціонування судів, розширення діалогу між усіма інституціями системи правосуддя» [515].

Складність і суперечливість реалізації принципів судової влади та належної взаємодії громадянського суспільства й судової влади в умовах поширення пандемії певною мірою була зумовлена тим, що чинна на той час Концепція прямих зв'язків судів із громадськістю не враховували нові виклики й загрози, що постали перед судовою владою. Як відомо, Концепція прямих зв'язків судів із громадськістю була схвалена в Україні 24 липня 2017 р., а її метою задекларовано сприяння правовій просвіті, виховання правової культури, формування правильного сприйняття функції правосуддя, ролі судді в суспільстві та обмежень, які накладає на суддю виконання цієї важливої

функції, покращення розуміння та довіри суспільства до системи правосуддя, та як результат – посилення незалежності судової влади [201].

Слід зауважити, що зазначений документ значною мірою має декларативний характер стосовно його змісту, насамперед через половинчастість формулювань та надмірно вузький, виключно прикладний підхід до вирішення проблеми забезпечення та розвитку прямих зв'язків судової системи з громадськістю. Йдеться про те, що запропонована Концепцією формула прямих зв'язків передбачає виключно реалізацію «програм охоплення» (інформаційних програм), які у сенсі цього акту визначаються як заходи (інструменти) ознайомчого, інформативного характеру, за допомогою яких шляхом прямих зв'язків між судами і широким загалом суспільство отримує інформацію про діяльність судів та роботу суддів. Разом з тим, не можна не відзначити, що проблема забезпечення прямих зв'язків судової системи з суспільством має комплексний характер і не обмежується запуском програм охоплення, а передбачає широкий спектр різноманітних заходів.

Інший істотний недолік Концепції полягає в тому, що в ній не передбачено стратегії побудови взаємодії судової системи з інститутами громадянського суспільства, насамперед громадськими організаціями, які в останні десятиліття відіграють все більш важливу роль у суспільному та політичному житті держав. Так, Л. Боярський, який досліджував вплив інститутів громадянського суспільства на судову систему в Польщі та її особливості в різні періоди історії, наголошує, що інститути громадянського суспільства потенційно можуть, а часом і реально відіграють важливу роль у боротьбі за верховенство права та судову незалежність, причому їх вплив і підтримка судової влади є значною, навіть якщо самі ці організації виглядають недооціненими [479, с. 1346]. Більше того, польський досвід реформування судової системи переконливо вказує на те, що стрімкий розвиток і широка участь громадських організацій у вирішенні проблем, що виникають, у т.ч. тих, які зазвичай відносяться до компетенції інших інститутів, відбувається в

умовах, коли уряд і безпосередньо судова система самоусуваються від їх обговорення і вирішення чи дотримуються мінімалістського підходу.

Аналізуючи взаємодію громадських організацій та інститутів судової системи у Польщі у період проведення суперечливої судової реформи, Л. Боярський виділяє такі його форми: 1) вироблення стратегії взаємодії та захисту верховенства права. Парадоксально, але при всій кардинальній відмінності в людських, організаційних та фінансових ресурсах, які знаходяться в розпорядженні владних інститутів, громадські організації виявилися більш підготовленими до вирішення складних стратегічних завдань та проявили більшу гнучкість і обачливість; 2) моніторинг та консолідація випадків здійснення політичного тиску на суддів, прокурорів, адвокатів. На реалізацію цього завдання спрямовані, зокрема, «Archivum Represji» Комітету захисту справедливості, архів організації Iustitia, приватна база даних В. Осятинськи; 3) допомога особам, які є або жертвами нападів, або жертвами тиску. Цей аспект взаємодії відбувається у двох вимірах, а саме: а) допомога приватним особам; б) протидія тактиці державних органів та ЗМІ, заснованій на створенні стримувального ефекту. Прикладами такої тактики можна вважати стигматизацію тих осіб, груп осіб, організацій, які висловлюють альтернативну думку та не підтримують генеральну лінію; 4) правова допомога та представництво з боку адвокатів, афілійованих з Комітетом захисту справедливості, суддям та прокурорам, які зазнали нападів або політичного тиску. Ця діяльність включає участь у дисциплінарних комісіях, захист від кримінального переслідування, представництво в адміністративних, цивільних, трудових спорах; 5) психологічна допомога. Зокрема, систему надання подібних послуг створено під егідою Комітету захисту справедливості; 6) моральна підтримка – діяльність, яка є найбільш різноманітною за формами та методами здійснення: індивідуальні контакти, демонстрації, листи підтримки на захист конкретних суддів, організована громадська підтримка для протидії персональним атакам на суддів, вираження симпатії та заохочення з боку відомих осіб; 7) залучення суддів у діяльність різних громадських організацій.

Яскравим прикладом є кампанія «Тур конституційної освіти», організована влітку 2021 р., під час якої судді та активісти подорожували різними регіонами країни та консультували населення з питань громадянських прав та свобод; 8) стратегічні позови («показові процеси»). Ці прецедентні справи розглядаються як у національних, так і міжнародних судах; 9) бойкотування незаконних процедур, пікетування, стигматизація у публікаціях, ігнорування; 10) надання широкому загалу інформації про порушення принципу верховенства права та конкретні справи про чинення тиску на суддів, прокурорів, адвокатів; 11) освітні заходи, причому, розраховані як виконання тактичних, і стратегічних завдань; 12) посередництво та залучення установ, політиків, науковців та ЗМІ, що включає численні контакти, постійні інформаційні обміни, зустрічі з представниками національних та міжнародних інститутів та установ, політиків, науковців, співробітниками ЗМІ [479, с. 1374-1377]. Слід відзначити, що особливістю перелічених форм активності громадянського суспільства та його стратегії загалом є її наступність і схожість із тими заходами, що були поширені у період після 1989 р.

Головна складність при організації комунікації та взаємодії інститутів судової влади з різними громадськими організаціями полягає у дотриманні вимог незалежності й наупередженості судової влади і суддів. Крім того, істотною умовою такого співробітництва виступає об'єктивність і репрезентативність самих громадських організацій, яким необхідно врівноважувати інформаційний посил та фокусуватися не тільки на тому, як вони самі уявляють судові органи, а й на позитивних аспектах їх роботи, демонструвати розуміння важливості їх діяльності та її складнощів [479, с.1367]. Очевидно, що дана точка зору не завжди знаходить своє відображення на практиці. Навпаки, більшість організацій концентрують увагу переважно на негативних аспектах, до того ж не завжди обґрунтовано та конструктивно, що не зміцнює взаємну довіру та згубно позначається на співпраці загалом. Більше того, як вже відзначалося вище, розширення можливостей громадських організацій, насамперед міжнародних неурядових, приховує ризики впливу на

судову владу України, адже суб'єкти тим самим отримують важелі впливу не лише на судову владу, а й на політичний і правовий розвиток країни.

На наявність проблем у комунікації громадянського суспільства й судової влади під час поширення пандемії COVID-19 звертають увагу і суб'єкти громадянського суспільства. Зокрема громадська спілка «КОАЛІЦІЯ РЕАНІМАЦІЙНИЙ ПАКЕТ РЕФОРМ», засновниками якої є 25 громадських об'єднань, опублікували відкрите звернення «COVID-19 – не причина для порушення принципу відкритості судового розгляду», у якому громадські організації закликали суди та судові органи України забезпечити реалізацію конституційної засади гласності судочинства [406, с. 137–138].

У подальшому ГО «Вектор прав людини», проаналізувавши комунікаційну діяльність судів у зв'язку з поширенням пандемії COVID-19, розробила низку рекомендацій, спрямованих на оптимізацію процесу комунікації, серед них зокрема: продовжувати та розвивати співпрацю з регіональними, всеукраїнським та міжнародними медіа, зокрема шляхом проведення пресзаходів та онлайн роботи; продовжувати та розвивати співпрацю з регіональними, всеукраїнським та міжнародними громадськими організаціями; в умовах карантинних обмежень проводити пресзаходи та просвітницькі активності онлайн; розширювати коло цільових аудиторій для просвітницьких заходів; постійно здійснювати моніторинг згадок про суд у медіа; здійснювати облік звернень та запитів від медіа. [406, с. 137–138].

Поряд із поширенням пандемії COVID-19 черговим викликом для функціонування судової влади, громадянського суспільства та їх комунікації стало повномасштабне вторгнення та запровадження в Україні режиму воєнного стану [321]. Правові засади функціонування судової влади в Україні в умовах воєнного стану визначаються Законом України «Про правовий режим воєнного стану», згідно з яким правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства, що може мати наслідком порушення принципу

верховенства права, забороняється. «В умовах правового режиму воєнного стану суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України. Повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені» [342].

У пакеті законодавчих актів воєнного стану важливе місце посідають Закони України «Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ» від 3 березня 2022 р. № 2112-IX, що набрав чинності 7 березня 2022 р. [352] та «Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя» від 15 березня 2022 р. № 2128-IX [325], які заклали правове підґрунтя функціонування судової системи та здійснення правосуддя в Україні в умовах воєнного стану.

Уведення воєнного стану суттєво ускладнило, але не обмежило здійснення правосуддя в Україні, яке гарантоване ст. 64 Конституції України. Водночас воєнний стан вплинув на зміст і напрями комунікації судової влади й учасників судового процесу та громадянським суспільством. Саме тому Рада суддів України надала рекомендації щодо роботи судів в умовах воєнного стану, зокрема щодо можливості дистанційної роботи судів у разі загрози здоров'ю та безпеці суддів, працівників суду та учасників процесу. У разі загрози здоров'ю, безпеці та самопочуттю відвідувачів суду, працівників суду та суддів мають бути прийняті рішення про тимчасове зупинення судового провадження в конкретному суді до усунення обставин, що стали причиною зупинення. Про ці рішення, а також про кадрові рішення щодо працівників судів, які перебувають в оборонних структурах України або проходять військову службу, необхідно повідомити Верховний Суд та Раду суддів України [314].

Зміни у діяльності та комунікації судової влади й громадянського суспільства торкнулися всіх органів судової влади України. Так суддя Верховного Суду Олена Кібенко на Міжнародній конференції «Імплементація принципу верховенства права: роль Верховного Суду в сучасних умовах. Київ, 20 січня 2023 року», аналізуючи головні виклики для правосуддя, звернула увагу на нову «холакратичну» структуру ВС в період активної фази війни, а саме: комунікації 24/7 у групі у сигналі (вирішення всіх оперативних завдань); засідання групи у зумі (вже була напрацьована практика); відсутність прив'язки до фактичного місцезнаходження судді (КЦС провели перші збори суддів у зумі лише у квітні 2022 року, КГС, ККС та КАС – не проводили онлайн збори, спілкування у месенджерах, створені або ще до війни або у перші дні після початку активної стадії війни (є судді, які не долучені)». Специфіка роботи ВС, яка пов'язана з процесами комунікації у цей період відзначалася зокрема тим, що ВС розташований у 4-х різних будівлях, які «розкидані» по Києву, знаходяться на значних відстанях одна від одної; паперовий документообіг поряд з електронним (не перейшли ще на повноцінний безпаперовий офіс); використання трьох різних систем діловодства (КС, КАС, ККС+КЦС+ВП); відсутність повноцінного електронного суду (справи надходять та розглядаються у паперовому вигляді) та ін. [177].

Урядом України було запроваджено можливість проведення судових засідань у режимі відеоконференції, для забезпечення видимості усіх сторін процесу та участі в процесі [324]. Реалізація зазначеного здійснюється засобом електронного урядування - Єдиний державний демографічний реєстр, який дозволяє учасникам підписуватися електронним підписом. Якщо особа не має електронного підпису, вона може підписати відповідно до статей 9 та 10 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України» або статті 12 Державної судової адміністрації України. Кодекс адміністративного судочинства в Україні наразі дозволяє оформляти матеріали справ в електронному вигляді [181]. Водночас, складність і непередбачуваність обставин, зумовлених воєнним станом здатні

унеможливити проведення відеоконференції. Саме тому суд має право дозволити учаснику судового процесу використовувати інші технології для участі у відеоконференції, яка не визначену законом, наприклад, власний пристрій, але за згодою суду.

Оскільки стороною судового процесу є адвокати Рада адвокатів запропонувала, що у разі кібератаки та проблем з роботою офіційних реєстрів встановити загальний правовий порядок, за яким суди можуть діяти з урахуванням обставин взаємодії. Крім того Рада запропонувала у разі потреби використовувати інші способи зв'язку. Крім того, суддя може прийняти рішення у справі без участі сторін чи інших учасників [363]. Суддя може прийняти рішення у справі дистанційно, якщо він фізично не може бути на своєму робочому місці, якщо він знаходиться в Україні [255]. Погоджуємося з тезою В. Горбалінського та Д. Задаля, що «Сучасна епоха пропонує багато можливостей для безпечного обміну документами та відвідування судових засідань у режимі відеоконференції, що дозволяє розширити судовий захист як ніколи раніше» [88, с. 265]. Водночас, в окремих випадках комунікація суб'єктів судової влади з учасниками судових процесів вимагає особливих умінь і навичок, у т.ч. навичок психологічної та домедичної допомоги.

Слід зауважити, що комунікація громадянського суспільства і судової влади в умовах воєнного стану є більш обмеженою. Зокрема проведення просвітницьких, наукових, освітніх заходів із залученням школярів, студентів, громадськості покладає додаткову відповідальність на суб'єктів судової влади забезпечення безпечних умов для життя, що не завжди є можливим. Вже у перший місяць війни «29 приміщень суду зазнали критичних ушкоджень, деякі, на жаль, повністю зруйновані» [159]. Як слушно зазначає Голова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду М. Смокович, «здійснення правосуддя судами в умовах дії правового режиму воєнного стану має здійснюватися не лише в нерозривній сув'язі із забезпеченням реальної доступності кожного до правосуддя, а й забезпечення необхідних умов для роботи суддів, судів системи судоустрою України» [403, с. 455].

Таким чином, повномасштабне вторгнення та введення режиму воєнного стану в Україні суттєво ускладнило діяльність судової влади та здійснення правосуддя, а комунікація з учасниками судових процесів зазнала суттєвих змін. При цьому непорушним залишається забезпечення права на доступ до правосуддя. На відміну від доступу до правосуддя, комунікація судової влади й громадянського суспільства в умовах правового режиму воєнного стану істотно ускладнилася, а реалізація окремих напрямів і форм стала мінімальною. Водночас, з метою забезпечення реалізації функції правосуддя та оптимізації комунікації судової влади розроблені й запроваджені «проектно-законодавчі пропозиції до процесуальних кодексів, такі як: а) організація і проведення зборів суддів в умовах воєнного чи надзвичайного стану, зокрема й дистанційної участі суддів у таких зборах; б) порядок та процедура розподілу судових справ у суді у разі об'єктивної неможливості застосування автоматизованого визначення складу суду у цій чи іншій судовій справі; в) організаційно-процесуальна форма участі учасників судового процесу у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів; г) можливість участі суддів у судовому засіданні дистанційно у режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів» [403, с. 455]. Зазначені пропозиції стали надбанням вітчизняної судової системи, які напрацьовані в надзвичайно складних умовах та можуть слугувати позитивним досвідом для судових систем інших країн у разі введення особливих правових режимів.

Сучасний досвід переконливо свідчить, що комунікація громадянського суспільства й судової влади в умовах особливих правових режимів вимагає виваженого, комплексного підходу. Аналіз сучасного стану правового й політичного розвитку України дає підстави стверджувати, що впродовж останнього десятиліття громадські об'єднання демонстрували зацікавленість та активно брали участь у реформуванні судової влади, підвищенні рівня її прозорості та підзвітності перед суспільством. Так Л. Удовика наголошує, що найбільш значущими напрямами й заходами впливу громадських організацій на

судову владу, які справили істотний вплив на правову культуру українського суспільства, стали: 1) створення правової основи для запровадження інституту приватних виконавців; 2) адвокатування створення Вищого антикорупційного суду в Україні; 3) участь у діяльності Громадської ради доброчесності, зокрема, щодо оцінювання кандидатів до Верховного Суду; 4) участь у співбесідах і затвердженні висновків про добочесність/недобочесність з кандидатами до ВККС; 5) організація і проведення серії регіональних тренінгів щодо впливу громадськості на перебіг судової реформи; 6) проведення аналітичних досліджень [550]. Саме тому, вважаємо, важливо, щоб у Концепції прямих зв'язків судів із громадськістю були передбачені заходи і напрямки взаємодії у т.ч. з громадськими об'єднаннями, діяльність яких пов'язана з функціонуванням судової влади, оптимально поєднувала комунікативні засоби, методи, прийоми і техніки, сприяла наданню об'єктивної інформації про діяльність судової влади, суду й суддів, налагодженню постійного зацікавленого діалогу із суспільством, формуванню позитивного іміджу судової системи України в суспільстві. Водночас актуальним і не менш важливим питанням є розробка адекватних правових рамок такого співробітництва, які б не допускали невиправданого посилення впливу, в т.ч. неформального, тих чи інших громадських об'єднань, а також міжнародних неурядових організацій з метою недопущення їхнього вирішального впливу на судову систему.

Нагальним питанням стало формування нового комплексного законодавчо-правозастосовчого підходу, який визначений на концептуальному рівні і отримав у термінології визначення «інформаційна відкритість правосуддя», яка в узагальненому вигляді тлумачиться як нова парадигма публічного адміністрування з використанням комунікативного менеджменту.

Пріоритетними напрямками розвитку судової системи з урахуванням цієї концепції нині є: 1) забезпечення інформаційної відкритості та гласності правосуддя; 2) своєчасне та кваліфіковане інформування суспільства про діяльність судів загальної юрисдикції; 3) підвищення рівня правових знань громадян про судоустрій та судочинство; 4) формування за допомогою мас-

медійного простору позитивної громадської думки щодо діяльності судових органів та суддів; 5) формування довіри громадян до суду та зміцнення авторитету судової влади; 6) розвиток та модернізація у сфері концепції електронного правосуддя.

Як зазначалося, актуальною метою в рамках забезпечення інформаційної відкритості правосуддя та налагодження ефективної та постійної комунікації судової влади і громадянського суспільства є розробка оптимальних моделей функціонування судових органів та медіа, які, незважаючи на втрату монопольного становища в частині надання інформації та управління інформаційними потоками, тим не менш, залишаються впливовими її джерелами, які мають певні переваги перед альтернативними джерелами, що активно розвиваються, в т.ч. соціальними мережами. Ці переваги полягають, по-перше, у наданні консолідованої інформації та позиції з найбільш складних питань суспільного життя, яка, за умови дотримання журналістських принципів та стандартів та якісної її обробки, суттєво полегшує для пересічних громадян орієнтування у потужних та часто суперечливих інформаційних потоках, а по-друге, у конструктивній об'єктивації сподівань суспільства та формуванні громадської думки щодо соціально значущих питань, що дозволяє, знову ж таки, за дотримання стандартів, консолідувати суспільство. Таким чином, налагодження діалогу між медіа та судовою владою з високим ступенем ефективності дозволяє вирішувати всі перелічені вище завдання та забезпечувати її стійкий зв'язок з громадянським суспільством.

Слід констатувати, що на сьогоднішній день комунікація громадянського суспільства й судової влади перебуває в нестійкому становищі та базується в основному на прикладних способах, спрямованих на реалізацію тактичних, нагальних завдань без системного та послідовного розвитку з урахуванням реалій конкретного суспільства, об'єктивних умов його розвитку, морально-психологічних та ментальних особливостей як широких верств населення, так і більш вузьких соціальних груп, нових технологій та методологій, їх впливу на процеси функціонування відповідних суб'єктів. Більше того, аналіз сучасного

інформаційного простору дозволяє зробити висновок, що комунікативна взаємодія інститутів судової влади з медіа знаходиться не просто на низькому рівні, а здебільшого визначається як антагоністична і навіть ворожа, з повною відсутністю скільки-небудь довірливих і партнерських відносин.

Аналізуючи витoki цього феномену, І. Гриценко та С. Прилуцький приходять до висновку, що таку недовіру суддів, з одного боку, можна пояснити гіпертрофованим почуттям професійної суверенності, посягання на яку вважається неприпустимим. Журналісти, наділені правом вільного огляду та висвітлення соціальних процесів, у свою чергу, не можуть миритися з тими обмеженнями, які встановлює для них суд стосовно реалізації цього права у судовому провадженні. Таким чином відбувається трансформація свободи журналіста в публічне владне право, яке сприймається з боку суду як посягання на імунітет судової влади [96, с. 218]. Тут варто зазначити, що, на жаль, у більшості випадків сам журналістський корпус стає джерелом своєї поганої репутації та підозрілого ставлення до себе через відсутність або недотримання (за наявності) мінімальних стандартів журналістської діяльності, негідної та провокаційної поведінки, безвідповідальності у висвітленні та коментуванні як окремих судових процесів, так і діяльності судової системи загалом, а також низького рівня корпоративної відповідальності за навмисно допущені промахи. Подібні прорахунки в організації журналістської діяльності нівелюють її значення як «четвертої влади» та неупередженого інформаційного посередника між суспільством і державою та сприяють негативному відношенню до засобів масової інформації та їх представників.

Оптимізація та перехід на якісно новий рівень комунікації інститутів судової влади і медіа можливі через застосування комплексних заходів регулювання відносин між зазначеними суб'єктами. Оптимальний характер такого регулювання можливий за умови наявності наступних складників:

1) правовий – закріплення мінімального стандарту змісту права на доступ до судової інформації як складової ширшої категорії права на доступ до інформації; чіткий та недвозначний розподіл прав, можливостей та обов'язків

обох сторін з акцентом саме на комунікаційному процесі; встановлення взаємних рамок, обмежень та заборон з урахуванням специфіки судової діяльності, насамперед, її процесуальної складової; започаткування механізму вирішення проблем, викликаних висвітленням у медіа судових справ та складнощами журналістської роботи при виконанні ними своїх інформаційних завдань. Зовнішнім проявом цього механізму може стати як окремий незалежний орган (що, наприклад, пропонує Консультативна рада європейських суддів), так і професійні комітети, які працюють на громадських засадах;

2) соціальний – реалізація даного аспекту має задовольняти не лише потребу в судовій інформації з боку медіа та ширшого кола професійної спільноти, а й сприяти формуванню взаємного двостороннього зв'язку між цими суб'єктами, зміцненню усвідомлення суддями себе як відповідальних членів суспільства, своєї ролі у ньому. Досягнення цієї мети можливе шляхом проведення регулярних зустрічей для обговорення актуальних правових проблем у судовій діяльності, удосконалення взаємодії судів з широкою громадськістю, всебічного обговорення оглядів та практики застосування законів у сферах суспільного життя, що становлять значний інтерес (наприклад, в економіці, окремих сімейних відносинах), зустрічей керівництва судів із представниками медіа та різних організацій. Основною метою цих заходів має стати акумуляція суспільних запитів та очікувань, доведення їх до відома судової влади з подальшою проекцією на її діяльність;

3) психолого-педагогічний – досить докладний перелік подібних заходів міститься у Висновку № 7 (2005) Консультативної Ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питання «Правосуддя і суспільство» і включає в себе: а) проведення регулярних зустрічей представників судової влади та ЗМІ з метою обміну досвідом щодо правил та практики обох професій щодо проблем та спірних моментів, що виникають перед кожною з них; б) організацію навчальних курсів на журналістських факультетах на тему судових установ та процедур та/або збільшення кількості теоретичних та практичних

занять з даної проблематики; в) створення умов та можливостей на базі профільних факультетів та навчальних закладів для міждисциплінарної освіти та діалогу за участю суддів, юристів та журналістів [49] . Слід зауважити, що окрім формальних зустрічей та заходів, слід заохочувати також розвиток менш формалізованих дискусійних майданчиків у вигляді тематичних форумів, дискусійних клубів тощо, що має сприяти розумінню ролі кожного з перерахованих суб'єктів у забезпеченні інформаційної відкритості правосуддя та судової системи і усуненню психологічних бар'єрів та дискомфорту у спілкуванні між ними;

4) етичний – напрацювання етичних принципів і правил кожної професії, їх синхронізація щодо взаємодії в комунікаційній сфері; подальша оптимізація та модернізація етико-професійних кодексів з урахуванням постійно змінюваних умов та обстановки; посилення корпоративної відповідальності співробітників ЗМІ за навмисне спотворення фактів, надання недостовірної чи відверто брехливої інформації, недобросовісні маніпуляції суспільною свідомістю. Важливе значення в успішній реалізації даного комплексу заходів має підтримка якості журналістської діяльності в цілому та дотримання загальноприйнятих журналістських стандартів, низка яких здійснює визначальний вплив на взаємодію із судовою системою. Це, зокрема: а) надання виключно перевіреної інформації та відмова від публікації відомостей, отриманих із ненадійних чи сумнівних джерел. У разі, якщо така публікація з тих чи інших причин є доцільною, необхідне відповідне застереження; б) підкріплення поданих фактів і, особливо, особистих висновків доказами. Особливого значення цей критерій набуває у журналістських розслідуваннях, які за своєю суттю найбільш тісно пов'язані з правовою комунікацією, у т.ч. із судовими органами, та можуть мати юридичні наслідки; в) надання альтернативної точки зору, навіть у тих випадках, коли вона не збігається з офіційною позицією чи особистою думкою кореспондента. Подібний захід дозволить уникнути одностороннього висвітлення суспільно значущих подій, урізноманітнити інформаційний дискурс і надати кінцевому споживачеві

найбільш повну інформацію, що зрештою сприятиме неупередженості ЗМІ та прозорості їхньої діяльності.

У зв'язку з трансформаціями інформаційного простору у напрямку використання його як «театру» інформаційної війни та загальним зниженням якості журналістики важливого значення набуває вироблення засобів і способів, у т.ч. правових, протидії маніпулятивному впливу умисному спотворенню контенту, яке у сучасній практиці отримало умовну назву «fake news». Аналіз інформаційного поля дозволяє стверджувати, що, на жаль, дана практика набула широкого поширення, особливо при висвітленні суспільно значимих політичних, економічних, правових подій. Так А. Сардо вказує, що небезпека фейкових новин не обмежується наклепом та використанням «мови ненависті»: «інформаційне навантаження» здатне дестимулювати якісну журналістику і, парадоксально, зрештою даний феномен може призвести до розчарування громадськості у праві на інформацію та порушенню можливості отримання адекватної інформації [543, с. 446]. Подібні наслідки необдуманого маніпулювання суспільною свідомістю ми можемо спостерігати сьогодні у багатьох країнах, у тому числі тих, де рівень довіри громадян навіть до традиційних друкованих видань та медіа-ресурсів з високою репутацією стабільно та суттєво падає, а аналітичні видання, які тривалий час були еталоном журналістики, настільки ж стрімко «жовкнуть».

Найбільш поширеними способами запобігання та боротьби з фейк-ньюз є започаткування курсів медіа-грамотності (як для журналістів, так і для інших професійних груп, діяльність яких так чи інакше пов'язана з медіа), розробка нормативно-правових актів, присвячених боротьбі з дезінформацією, і навіть створення спеціалізованих органів, до компетенції яких входило б виявлення і протидія недостовірній інформації. Наприклад, у США тривають активні дебати про створення у структурі Міністерства внутрішньої безпеки Ради з протидії дезінформації, діяльність якої після різкої критики була припинена у травні 2022 р., через місяць після початку роботи. Основний аргумент противників даної ініціативи полягає в побоюванні, що подібна організація

може бути використана як інструмент цензури в медіа-просторі та соціальних мережах, відсікання інформації, яка з тієї чи іншої причини не влаштовує певні групи, і придушення інакодумства всередині держави, а також проєкції на зовнішній простір тієї інформаційної повістки, яка вигідна політичній еліті. З урахуванням повсюдного падіння рівня довіри до традиційних медіа та активного пошуку громадськістю альтернативних джерел інформації, яке посилюється в умовах російсько-української війни, ці побоювання не є безпідставними. Крім того, відсутність адекватного нормативного регулювання визначення та протидії фейк-ньюз, чітких критеріїв для їх розмежування із суміжними поняттями, породжує невизначеність та призводить до того, що проблема їх визначення стає питанням особистої оцінки та упередженості.

Що стосується курсів медіа-грамотності, то подібні ініціативи, мають скоріше теоретичну, ніж практичну користь. Дійсно, такі дисципліни здатні надати базовий інструментарій, необхідний для адекватного сприйняття інформації, її критичного осмислення і фільтрації, проте вони вирішують проблему формування практичних навичок на його основі. Крім того, в умовах подальшого розвитку інформаційного суспільства відбувається стрімке оновлення форм та методів передачі інформації, способів її застосування та впливу на індивідуальну та колективну свідомість, що призводить до появи нових викликів та проблем. При такому динамізмі зміст подібних курсів і програм не завжди адекватний реаліям часу, що, очевидно, істотно знижує їх загальну ефективність.

Розглядаючи проблему протидії поширенню фейк-ньюз, А. Сардо вважає за необхідне диференціювати існуючі категорії контенту, в т.ч. того, який публікується в інтернеті, та фейк-ньюз з обов'язковою розробкою для кожної з них відповідних тестів. Найбільш складні тести і, отже, найвищий рівень правового захисту (суворий контроль) мають бути передбачені для професійних медіа; навпаки, нижчий рівень захисту та м'якші тести мають бути пов'язані з виключно комерційними промовами та структурами. Подібний підхід останнім часом знаходить все більш активне застосування, в т.ч. у практиці ЄСПЛ. Так, у

рішенні у справі *Magyar Jeti Zrt v. Hungary* Суд ухвалив, що поширенням наклепницького контенту не можна вважати просте розміщення гіперпосилання, що його відкриває; вирішення питання щодо застосування обмежувальних заходів у подібних справах потребує індивідуальної оцінки у кожному конкретному випадку з урахуванням низки елементів, зокрема: а) схвалення журналістом оспорюваного контенту; б) повторення журналістом оспорюваного контенту (без його схвалення); в) включення журналістом лише гіперпосилання на оспорюваний контент (без схвалення та повторення); г) усвідомлення журналістом чи наявності розумних підстав знати, що оспорюваний контент був наклепницьким чи іншим чином незаконним; д) сумлінність дій журналіста, дотримання ним вимог журналістської етики та прояв належної обачності, що очікується від відповідальної журналістики [490]. При цьому недотримання вимог останнього пункту є вагомою підставою для притягнення несумлінного співробітника ЗМІ до відповідальності. Особливо це стосується публікацій з питань, що становлять суспільний інтерес.

Разом з тим, на увагу заслуговують міркування висловлені у Співпадаючій думці до наведеного рішення судді Пінто де Альбукерке, який вказує, що фактично Суд виділяє три типи поведінки з боку журналістів у даному випадку, а саме: розміщення гіперпосилань з підтвердженням змісту, до якого вони ведуть; розміщення гіперпосилань із повторенням змісту; розміщення простих гіперпосилань (без схвалення чи повторення) [490]. Відповідно ці різні фактичні ситуації вимагають різних принципів відповідальності. Підставою для притягнення до відповідальності журналіста, який використовує подібні посилання, є наявність прямих та конкретних доказів його несумлінності у вигляді явних та недвозначних формулювань. Водночас у виняткових випадках допускається відповідальність у ситуації т. зв. конструктивного знання (тобто «міг розумно знати»), яка визначається на підставі зобов'язань належної обачності і вже неодноразово згадуваних стандартів журналістської етики.

Це правило набуває особливого значення при коментуванні чи

аналітичному розборі співробітниками медіа здійснення судової діяльності, насамперед її процесуальної сфери. Її специфіка, як зазначалося раніше, вимагає від журналіста особливої обачності при публікації або іншому висвітленні на широку аудиторію інформації про судовий процес, прийняті рішення, логіку та мотивацію їх прийняття, сторони та інших учасників провадження, а також висловлювання особистої думки та критики щодо судової системи та окремих суддів. Попри те, що, як стверджує ЄСПЛ у рішенні у справі *De Haes and Gijssels v. Belgium*, журналістська свобода поширюється на інформацію та думки, які ображають, шокують чи турбують державу чи якусь частину суспільства, а також можливе використання певного ступеня перебільшення чи навіть провокації [485], застосування подібних прийомів при висвітленні судових процесів, особливо незавершених, не повинно бути необмеженим і здійснюватися без належної фактичної основи. Звернення до подібних журналістських прийомів може бути виправданим для конструктивної критики недоліків судової діяльності, роботи конкретних суддів або функціонування судової системи в цілому. Разом з тим, навмисне спотворення фактів і формулювань, недобросовісне маніпулювання ними через вплив на емоційний стан адресатів інформації з метою досягнення потрібного ефекту, що є характерною ознакою фейк-ньюз, не тільки не повинно заохочуватись під надуманим виправданням забезпечення свободи слова, що, на жаль, зараз можна спостерігати практично повсюдно, але й стати основою застосування заходів дисциплінарної, а у разі завдання збитків – адміністративної та кримінальної відповідальності. Підтвердження цієї тези знаходимо у згаданому вище рішенні Європейського Суду у справі *De Haes and Gijssels v. Belgium*, де в абз.2 п.37 наголошується, що суди як гаранті справедливості, чия роль у правовій державі є основною, повинні бути захищені від деструктивних нападок, які є необґрунтованими, особливо з урахуванням того факту, що судді зобов'язані виявляти розсуд, що позбавляє їх можливості відповідати на критику [485].

Протягом тривалого часу судова влада і судова система вважалася однією з найбільш закритих для громадського обговорення гілок державної влади та сфер державного апарату. Цьому сприяв як специфічний характер судової діяльності, яка з огляду на покладені на неї функції тісно пов'язана з найбільш спірними суспільними відносинами та гострими проблемами їх розвитку, так і необхідністю забезпечувати дійсну незалежність судових установ та працівників від зовнішнього впливу, який традиційно був істотним, особливо у зв'язку зі справами та спорами, які набувають значного резонансу. Разом з тим, низка системних прорахунків та помилок в організації діяльності судової системи в багатьох країнах призвела до прямо протилежного ефекту, внаслідок чого виник запит на реформування вразливих складових даної гілки влади, зокрема, у напрямі збільшення її відкритості та зміцнення довіри до неї з боку широких верств громадськості. На сьогоднішній день комунікаційна діяльність судової системи визначається як одна з важливих її функцій, яка сприяє ефективності судової діяльності у цілому, а також дотриманню ряду фундаментальних принципів судочинства, таких як прозорість, гласність, публічність, транспарентність, вільний доступ до правосуддя.

Наявність низки проблем у комунікації судової влади й громадянського суспільства, з поміж-іншого, була зумовлена «відсутністю належної комунікаційної політики у судах та низький рівень суспільної довіри до органів судової влади та прокуратури» [413]. З метою усунення проблем у функціонуванні системи правосуддя було розроблено та ухвалено першу Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, яка серед основних напрямів розвитку системи правосуддя в питаннях взаємодії із суспільством передбачала низку важливих напрямів і заходів, а саме:

- 1) розширення змісту щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні, який готує та оприлюднює Вища рада правосуддя (звіт про стан справ, аналіз тенденцій та викликів у діяльності суддів і судів);

2) запровадження практики всебічного обговорення щорічної доповіді про стан забезпечення незалежності суддів в Україні шляхом проведення громадських консультацій та дискусій, удосконалення заходів з подальшого розвитку систематичного проактивного професійного спілкування з об'єднаннями юристів, громадськістю та засобами масової інформації,

3) розвиток комплексної системи комунікації;

4) впровадження системного підходу та ефективних комунікативних рішень з протидії розповсюдженню недостовірної інформації, спрямованої на дискредитацію суддів, у тому числі у соціальних мережах;

5) розроблення та імплементацію:

6) синхронізованої та ініціативної комунікаційної стратегії, активне надання об'єктивної, зрозумілої інформації;

7) механізму оцінки учасниками судового процесу роботи суду, використання інших форм опитувань, впровадження електронного механізму опитування;

8) єдиного стандарту якості роботи суду;

9) формування ставлення суддів до суду як соціально відповідального органу влади, посилення уваги до потреб учасників судового процесу з метою покращення доступу до правосуддя та сприяння сприйняттю людьми суду як органу, який вирішує спір і захищає права та інтереси;

10) врегулювання на законодавчому рівні питання підтримки учасників судового процесу з числа осіб, які постраждали від домашнього чи сексуального насильства, та осіб, які стали свідками (очевидцями) такого насильства;

11) запровадження спеціальних заходів інформаційно-психологічної підтримки учасників судового процесу, включаючи:

12) спеціальні психологічні тренінги для суддів та працівників апаратів судів (управління конфліктами, психологія травм, стресостійкість);

13) надання зручної для користувачів інформації про судові процеси, права та обов'язки свідків (інформаційні листи, спеціальні додатки, доставка відповідної інформації разом із повістками, відеозаписами тощо);

14) можливість створення волонтерської служби для надання інформаційної підтримки потерпілим та свідкам [413].

Належна реалізація зазначених напрямів і заходів комунікації громадянського суспільства й судової влади була покликана оптимізувати таку комунікацію та підвищити рівень довіри громадян до судової влади. На жаль, через низку причин Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки була виконана лише частково.

Необхідність реформування судової системи загалом є засадничим чинником європейського поступу України, а одним із її напрямів є запровадження європейських стандартів судочинства у т.ч. оптимізація комунікації громадянського суспільства й судової влади. Саме тому у червні 2024 року Верховна Рада країни ратифікувала План для Ukraine Facility, у якому наголошується на необхідності продовжувати реформи сектору правосуддя. При цьому, щоб досягти стійких результатів, реформування сектору правосуддя у 2024–2027 роках необхідно ґрунтуватися на цілісному підході з урахуванням досвіду та досягнень, отриманих після Революції гідності, та адаптацією порядку денного реформ до поточних викликів і можливостей, спричинених війною [298]. Реформи передбачають, що «Справедливе правосуддя та верховенство права є основою для дотримання правил гри усіма учасниками. Мета Уряду – створити судову систему, яка відповідає європейським стандартам прозорості та ефективності. Створення справедливої системи відбору суддів. Ефективні та результативні процедури банкрутства. Цифрова судова система, базована на доказах. Професійна та підзвітна прокуратура» [298].

Реформування судової системи України значною мірою залежить від стратегії розвитку правосуддя. Наразі нова Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2024-2029 роки практично

розроблена, на чому наголошують в Офісі Президента України «Єдине питання, яке перешкоджає підписанню тексту Стратегії Президентом, є момент узгодження руху України до Європейського Союзу з тими стратегічними документами, які ми ще маємо підписати. Тобто нам необхідно визначити, яким чином буде синхронізована наша правова система з правовою системою ЄС» [412]. Слід зауважити, що проєкт Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства до 2029 року передбачає зміни у процесуальному законодавстві, реформи Верховного Суду та Конституційного Суду, перегляд повноважень Вищої ради правосуддя, Державної судової адміністрації, Ради суддів України, створення низки нових судів тощо [412].

Важливим складником Стратегії є модернізація ЄСІТС та розширення її можливостей. Зокрема «З'їзди суддів запропоновано зробити «тотальними», тобто брати участь у голосуванні у режимі online за ті чи інші рішення або за кандидатів на посади суддів КСУ, членів ВРП або РСУ зможуть не тільки делегати з'їзду, а всі судді. ...Планується запустити повноцінне функціонування у судах електронних сервісів, запроваджених у Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі, а також зробити можливим проведення судових засідань у режимі відеоконференції та дистанційну участь у кримінальному провадженні» [444, с. 11-12]. Поряд із прогресивними новелами й пропозиціями, відображеними в Стратегії, вона містить суперечливі й дискусійні аспекти.

У контексті предмету дослідження на увагу заслуговує пропозиція проводити з'їзди суддів у режимі online з наданням права голосу всім діючим суддям з метою підвищення прозорості. Водночас, такий формат не передбачено для Вищої ради правосуддя, конференція прокурорів, з'їзду адвокатів.

На увагу заслуговують і заплановані зміни до Кодексу суддівської етики, які стосуються цензури для суддів, контролю за поведінкою у соцмережах та дозволу на використання штучного інтелекту. Як слушно зазначає В. Хрипун «У новій редакції Кодексу запропоновано зазначити, що суддя має право брати

участь у громадській діяльності та публічних заходах, але «якщо це не завдає шкоди статусу судді, авторитету суду та судової влади і не може вплинути на здійснення правосуддя». Відповідно, «суддя повинен уникати взаємовідносин, що викликать сумнів у його незалежності та безсторонності». Втім, залишається питання, хто та як саме буде визначати, що той чи інший суддя взяв участь у заході, який «завдав шкоди статусу судді, авторитету суду та судової влади» [444, с.21].

У запобіганні й протидії корупції у судовій гілці влади значна роль належить інститутам громадянського суспільства. Саме тому Верховна Рада України в ухваленій Постанові Верховної Ради України «Про необхідність жорсткого і безкомпромісного подолання проявів корупції в системі правосуддя» наголошується на необхідності «грунтовно вдосконалити правила добору та доступу до професії судді, забезпечивши належну перевірку кандидатів на посаду судді за критеріями професійної компетентності та доброчесності (зокрема з використанням сучасних засобів оцінки та тестування, а також із залученням громадянського суспільства)» [335].

На важливості прозорих правил і процедур у діяльності органів судової влади наголошує і Рада національної безпеки і оборони України, яка у своєму рішенні від 23 червня 2023 р. «Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя» наголошує, що у рамках суттєвої активізації та переведення у практичну площину процесів європейської і євроатлантичної інтеграції України судова реформа є одним із головних стрижнів демократичного розвитку Української держави, ключовою і пріоритетною для держави; підтримує необхідність упровадження системи невідкладних кроків з відновлення рівня довіри до судової гілки влади та посилення заходів із неухильного проведення судової реформи як одного з основоположних елементів забезпечення верховенства права; відзначає, що довіра до державних інститутів є запорукою незмінного курсу держави на набуття членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору і є одним із ключових моментів забезпечення

національної безпеки. Успішне проведення судової реформи є однією із семи базових вимог Європейського Союзу для подальшого просування за напрямками європейської та євроатлантичної інтеграції України, підкреслює необхідність забезпечення оперативної та прозорої роботи новосформованих органів суддівського врядування та закликає зокрема ухвалити справедливі та прозорі правила і процедури розгляду етичних порушень членами Вищої ради правосуддя [344]. Таким чином, низка важливих кроків у напрямі оптимізації комунікації громадянського суспільства і судової влади в Україні передбачена у Кодексі суддівської етики та Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2024-2029 роки, яка, нажаль, наразі залишається не затвердженою.

На необхідність оптимізації процесів комунікації громадянського суспільства й судової влади звертають увагу і суб'єкти громадянського суспільства. Так у «Концепції реформи системи правосуддя «Україна після перемоги» Бачення України 2030» [202], розробленою Центром політико-правових реформ пропонується низка заходів як у контексті інституційних, так і функціональних аспектів правосуддя, як безпосередньо пов'язані з процесом комунікації громадянського суспільства й судової влади та спрямовані на підвищення рівня довіри громадян до судової влади в Україні. Зокрема, в якості індикатору успішності реформування органів суддівського самоврядування визначено обрання членів органів суддівського врядування (ВРП, ВККС), яке здійснюється на прозорих засадах, після ретельної перевірки доброчесності та з широким залученням громадськості та міжнародних експертів. Пропонується запровадити додаткові та удосконалити наявні механізми оцінки доброчесності та професійності кандидатів, які виявили намір стати членами ВРП, ВККС, дисциплінарних органів, шляхом залучення фахової громадськості до конкурсних процедур; забезпечити онлайн-трансляції засідань органів суддівського врядування, в т.ч. у межах процедур добору та оцінювання суддів, оперативне оприлюднення рішень (зокрема, у форматі відкритих даних) та відкрите і поіменне прийняття рішень. Спеціальні заходи для досягнення

визначених цілей в контексті функціонування ВРП передбачають внесення конституційних змін, на перехідний період та передбачити включення представників громадськості; переглянути коло суб'єктів формування Етичної ради, визначивши, що більшість в ній мають складати міжнародні експерти та/або представники громадськості. Спеціальні заходи для досягнення визначених цілей в контексті функціонування ВККС (враховуючи діяльність ГРД) передбачають сформувати новий незалежний склад ГРД і можливість залучення ГРД до перевірки доброчесності кандидатів на посади суддів судів першої інстанції; забезпечити їх повний та безперешкодний доступ до матеріалів дос'є кандидатів на посаду судді та суддів; зміну законодавчого механізму подолання висновку ГРД; наділити ГРД правом ініціювати дисциплінарне провадження проти судді, щодо якого затверджений висновок про невідповідність критеріям доброчесності та професійної етики; посилити інституційну спроможність ГРД; передбачити залучення ГРД до визначення черговості, строків та графіків проведення оцінювання суддів (кандидатів на посаду судді) [202, с. 4-5]. У питаннях утвердження доброчесності, професійності та незалежності суддівського корпусу передбачено забезпечити прозорість кадрових процедур у судовій системі шляхом онлайн-трансляцій їх етапів та оприлюднення релевантної інформації.

Перспективним напрямом діяльності, який спроможний позитивно вплинути на комунікацію громадянського суспільства й судової влади є альтернативні/позасудові методи вирішення спорів. Саме тому з метою оптимізації комунікації громадянського суспільства й судової влади важливим є затвердження стратегії підвищення рівня обізнаності громадян та бізнесу щодо позасудових методів вирішення спорів; створення на офіційному веб-порталі «Судова влада України» окремого розділу щодо ADR; розробка алгоритму інформування осіб, які звертаються до суду та учасників судового спору про можливості та перспективи ADR (в т.ч. з використанням функціоналу сервісу «Електронний суд»); розробка концепції поетапного впровадження інституту виборних мирових суддів, які функціонуватимуть у

територіальних громадах та здійснюватимуть розгляд цивільних, адміністративних, кримінальних та справ про адміністративні правопорушення незначної складності. Індикаторами успішності у цьому напрямі є високий рівень обізнані про способи позасудового вирішення спорів серед громадян та представників бізнесу (понад 70%); довіра громадян і бізнесу до функціонуючої розгалуженої мережі альтернативних методів вирішення спорів [202, с. 4–5].

В оптимізації комунікації громадянського суспільства й судової влади важливу роль відіграє діджиталізація правосуддя, яка передбачає надання суддям безпосереднього доступу до необхідних для потреб правосуддя інформаційних та довідкових систем (реєстрів); забезпечення можливості (технічної та нормативної) розгляду окремих категорій справ онлайн незалежно від місцезнаходження сторін і суду; проведення повної цифровізації процесів документообігу у судах та інших органах системи правосуддя, запуск Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи, забезпечення популяризації використання електронних сервісів серед осіб, які мають намір звернутися до суду або справи яких перебувають на розгляді; забезпечення централізованого, захищеного зберігання матеріалів судових справ та інших документів суду в «хмарних» сервісах, враховуючи створення окремої захищеної інфраструктури для зберігання резервних копій документів; широке впровадження сучасних цифрових технологій, зокрема, штучного інтелекту для сприяння врегулювання спору сторонами, пошуку релевантної судової практики, підготовки проєктів процесуальних документів та судових рішень, які передбачені Концепцією реформи системи правосуддя «Україна після перемоги» Бачення України 2030» [202, с. 5].

Напрями та засоби оптимізації комунікації судової влади та громадянського суспільства тісно пов'язані з формуванням нової концепції інформаційної відкритості правосуддя, що передбачає забезпечення публічності та гласності судової влади, підвищення довіри до неї, а також впровадження сучасних технологій, що дозволяють удосконалювати взаємодію та зворотний зв'язок між інститутами судової влади та широкою громадськістю.

Сучасний інформаційний простір комунікаційної взаємодії судів з громадськістю у найзагальнішому вигляді включає три основні складові, а саме: 1) преса – тривалий час була класичним і, по суті, єдиним каналом комунікації. Логіка розвитку суспільних процесів дає можливість говорити, що на даному етапі ЗМІ втрачають своє монопольне становище, в т.ч. через зниження якості журналістської роботи та значну конкуренцію з іншими інформаційними ресурсами; 2) PR-комунікація – здійснюється безпосередньо судами через спеціальні структурні підрозділи; 3) медіа-менеджмент – використання інформаційних ресурсів, доступних в мережі інтернет, насамперед, соціальних медіа та соціальних мереж. При цьому домінуючим підходом на сучасному етапі розвитку суспільства є стратегічне планування комунікаційної діяльності як безперервного процесу обміну інформацією, який охоплює всі рівні суспільства. Зовнішнім проявом його реалізації є розробка та затвердження різноманітних комунікаційних стратегій.

Важливе значення для забезпечення виконання завдань інформаційної відкритості правосуддя та судової влади має оптимізація механізму взаємодії судової системи та її інститутів з медіа, які, незважаючи на якісні трансформації, що відбулися з ними в останні десятиліття, залишаються універсальним засобом надання та передачі інформації та важливою ланкою у формуванні громадської думки та, ширше, свідомості. Якісне вдосконалення інформаційної взаємодії між зазначеними суб'єктами потребує комплексного системного підходу та можливо шляхом застосування різновекторних заходів, а саме: правових; соціальних; психолого-педагогічних; етичних. Належна комунікація громадянського суспільства й судової влади, яка спонукає до взаємного діалогу, вдосконалення спроможна суттєво підвищити рівень довіри громадян до судової влади та стати запорукою тих реформ, які наближають Україну до членства в ЄС.

На підтвердження зазначеної тези варто звернутися до результатів соціологічного опитування, що проводилося соціологічною службою Центру Разумкова з 28 лютого по 6 березня 2025 року, яке свідчить, що найчастіше

довіра висловлюється до Збройних Сил України (їм довіряють 93,5% опитаних), Державної служби з надзвичайних ситуацій (85,5%), Національної гвардії України (79%), Державної прикордонної служби (74%), Церкви (65%), Служби безпеки України (64%), Міністерства оборони України (63%), громадських організацій (60,5%), Президента України (57,5%), голови міста (селища, села), в якому живе респондент (51%), Національного банку України (51%). Більшість респондентів висловлюють недовіру державному апарату (чиновникам) (не довіряють їм 79%), політичним партіям (77%), Верховній Раді України (77%), судам (судовій системі загалом) (73%), Уряду України (71%), Прокуратурі (63,5%) та ін. [361].

У підвищенні рівня знань у сфері комунікації, компетентностей щодо використання комунікативних засобів, методів, прийомів і технік, що сприяють наданню об'єктивної інформації про діяльність суду і суддів, вирішення практичних завдань і розв'язання проблем, які виникають у комунікаційній діяльності працівників апаратів судів зі ЗМІ важливу роль відіграє **НШСУ**, яка періодично проводить навчальні курси (у т.ч. дистанційно) «Комунікації в судовій діяльності» [276; 407]

Слід зауважити, що впродовж останнього десятиліття як з боку судової влади, так і громадянського суспільства докладаються зусилля щодо оптимізації комунікації судової влади й громадянського суспільства. Зокрема Громадською організацією «Вектор прав людини» проведено всеукраїнське опитування працівників і працівниць судів України щодо Медіавідкритості судів України з подальшим оприлюдненням їх результатів, висновками та рекомендаціями [379]. На особливу увагу заслуговують матеріали, присвячені механізму трансляцій судових засідань технічними засобами судів, що розроблені експертами(-ками) ГО «Вектор прав людини» [379, с. 44–48], матеріали «Транслявання судових засідань технічними засобами судів та їх коментування у рамках проекту «Суд людською мовою» як ефективні механізми захисту права на справедливий суд» [377] та «Навчаємо через практику: досвід використання судових трансляцій у викладанні права» [46] ,

які можуть стати у нагоді як для суб'єктів судової влади, так і для майбутніх правників.

Таким чином, оптимізація напрямів і засобів комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні в контексті сучасних викликів, має правовий, соціальний, психолого-педагогічний та етичний складники та передбачає сукупність комплексних заходів як з боку інститутів громадянського суспільства, так і з боку судової влади, спрямованих на досягнення комунікативної рівноваги, взаєморозуміння, взаємного розвитку, підвищення рівня правової культури громадянського суспільства та його довіри до судової влади.

Висновки до розділу 3

Аналіз зарубіжного досвіду свідчить, що комунікація громадянського суспільства й судової влади є відносно новим, комплексним, багаторівневим, динамічним, соціально-правовим явищем, яке набуло поширення у другій половині ХХ ст., та іманентно пов'язано з утвердженням міжнародних і європейських стандартів прав людини, правосуддя, громадянського суспільства.

В основу взаємодії громадянського суспільства й судової влади в більшості країн світу покладена концепція діалогової комунікації, в якій задіяні як інституційні суб'єкти (держава, судова адміністрація, судді), так і пересічні громадяни, громадські об'єднання і некомерційні організації «третього сектору». Комунікація громадянського суспільства й судової влади в сучасних демократичних державах розглядається у безпосередньому зв'язку з доступом до правосуддя, гарантіями безсторонності та неупередженості суду, довірою до судової влади, транспарентністю судової влади та визнається в якості соціальної та правової цінності, що має значення для людини, суспільства, судової влади, держави.

У сучасних зарубіжних країнах відсутній єдиний підхід щодо напрямів, форм і змісту комунікаційних стратегій. В окремих країнах розроблено й прийнято стратегії комунікації судової влади (зокрема - Литва, Латвія, Сербія), в інших країнах комунікаційні стратегії інтегровані у загальну стратегію судової системи (Нідерланди). В узагальненому вигляді формалізовані комунікаційні стратегії зарубіжних країн включають в себе наступні структурні елементи: цілі, завдання, принципи комунікації, цільові групи, ключові повідомлення, комунікаційну активність, комунікаційні канали, показники комунікації, координацію і моніторинг. У Великій Британії та скандинавських країнах комунікативні стратегії у вигляді окремих правових документів відсутні, але визнається необхідність проактивної комунікації судової влади й громадянського суспільства та розроблено набір відповідних рішень. У зарубіжних країнах планування комунікативної діяльності судової влади, окремих судів і громадянського суспільства здійснюється з урахуванням контексту конкретної національної держави та судової системи, їх специфічних рис, комунікативних навичок та викликів, а також комплексу політичних, економічних, соціальних, правових, ідеологічних, культурних та інших аспектів, які різною мірою впливають на функціонування громадянського суспільства, діяльність судової влади та її сприйняття у суспільстві.

У сучасних демократичних державах комунікація громадянського суспільства й судової влади активізує розвиток громадянського суспільства, його інститутів, підвищує рівень довіри громадян до судової влади з одного боку, та посилює транспарентність судової влади та її соціальну відповідальність, з іншого боку. У державах з недемократичними режимами комунікація громадянського суспільства й судової влади обмежена у напрямках і формах, але водночас, передбачає запровадження ІКТ в діяльність судової влади.

Напрями та засоби оптимізації комунікації судової влади та громадянського суспільства тісно пов'язані з формуванням нової концепції інформаційної відкритості правосуддя, що передбачає забезпечення публічності

та гласності судової влади, підвищення довіри до неї, а також впровадження сучасних технологій, що дозволяють удосконалювати взаємодію та зворотний зв'язок між інститутами судової влади та широкою громадськістю. Важливе значення для забезпечення виконання завдань інформаційної відкритості правосуддя та судової влади має оптимізація механізму взаємодії судової системи та її інститутів з медіа, які, незважаючи на якісні трансформації, що відбулися з ними в останні десятиліття, залишаються універсальним засобом надання та передачі інформації та важливою ланкою у формуванні громадської думки та, ширше, свідомості. Якісне вдосконалення інформаційної взаємодії між зазначеними суб'єктами потребує комплексного системного підходу та можливо шляхом застосування різновекторних заходів, а саме: 1) правових; 2) соціальних; 3) психолого-педагогічних; 4) етичних. Окрему увагу слід приділити теоретичному осмисленню та виробленню оптимальних алгоритмів і практик протидії умисним спотворенням інформації, які здатні негативно вплинути на діяльність судової влади та підірвати до неї довіру громадянського суспільства.

Результати дослідження, викладені у Розділі 3, відображено у таких публікаціях автора: [451; 453; 454; 455; 456; 457; 551].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове розв'язання наукового завдання, що полягає в обґрунтуванні теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства і судової влади в Україні. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на розв'язання зазначеного завдання. Найсуттєвішими з них є такі:

1. Ідеї взаємного зв'язку інтересів індивіда, суспільства й держави, а також громадянського суспільства, правосуддя, справедливості законів як утілення спроможності забезпечити гармонію особистих і суспільних інтересів глибоко вкорінені в історії філософсько-правової думки. До питань правосуддя та функціонування громадянського суспільства зверталися мислителі античності, такі, як Сократ, Платон, Аристотель. Водночас, проблеми комунікації громадянського суспільства й судової влади не були предметом осмислення у філософсько-правових джерелах, хоча окремі ідеї, а саме: «народного суду» у Платона, досконалого суспільства, яке ґрунтується на «взаємному спілкуванні» та участі громадян у державному житті Аристотеля закладають перші паростки сучасної концепції комунікації громадянського суспільства й судової влади та відображають перший етап осмислення взаємозв'язку й комунікації громадянського суспільства й судової влади. В епоху середньовіччя – другий етап, питання врахування та забезпечення потреб громадян у державі втілюються у понятті загального блага, загальної вигоди усіх громадян. У Біблії містяться положення про відкритість суду Божого та допомогу християн у судовому процесі. Третій етап охоплює епоху Відродження та Нового часу, коли поряд з концепціями природного права, прав людини, формується ідея громадянського суспільства як інституції, яка впливає та протистоїть державі й державній владі. Значний внесок у сучасне тлумачення зв'язку державної влади й суспільства, громадянського суспільства

й судової влади зробили Н. Мак'явеллі, Т. Гоббс, Дж. Локк, Ж.Ж. Руссо, Ш.Л. Монтеск'є, Т. Пейн, І.Кант, Г.В.Ф. Гегель та ін. Попри відмінні погляди мислителів на природу людини, права людини, громадянське суспільство, державу й державну владу, мислителі поділяли думку про обумовленість державної у т.ч. судової влади громадянським суспільством. Таким чином, на третьому етапі, у поглядах Гегеля і Канта простежується концептуалізація сучасної ідеї комунікації громадянського суспільства й судової влади. У подальшому розвиток ідеї взаємодії й комунікації громадянського суспільства і судової влади переміщується в площину проблем легітимації, теорії соціальних систем, теорії соціальної довіри, презентованих поглядами М. Вебера, Е. Дюркгейма, К. Поппера, Т. Парсонса, Е. Гідденса, П. Штомпки та ін., комунікативних концепцій громадянського суспільства у поглядах К.-О. Апеля, Ю. Габермаса, Дж. Коена, В. Кульмана Е. Арто, С. Чеймберса і У. Кімлика, А. Селігмена та ін. Четвертий етап в осмисленні комунікації громадянського суспільства й судової влади розпочинається з кінця ХХ ст., та відзначається тим, що поряд із аналізом змісту комунікації громадянського суспільства й судової влади, відбувається закріплення основних вимог комунікації в низці правових актів на міжнародному, європейському та національному рівнях. У сучасній юридичній науці проблематика комунікації громадянського суспільства й судової влади активно досліджується у межах теорії держави і права, науки судові та правоохоронні органи України, конституційного права, галузевих юридичних наук у різних аспектах. Окремі питання комунікації громадянського суспільства й судової влади здійснюються у межах науки державного управління, політології, соціальної філософії. Таким чином, у генезі осмислення зв'язку й комунікації громадянського суспільства простежується чотири основні етапи, кожний з яких має свої особливості.

2. Доведено, що у дослідженні теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні науково доцільним є застосування комплексної, багаторівневої методології, яка представлена сукупністю філософсько-світоглядних підходів (цивілізаційний, діалектичний,

аксіологічний, антропологічний, комунікативний), загальнонаукових принципів і методів (насамперед, принципів історизму, єдності логічного та історичного, об'єктивності, детермінізму, конкретності; методів – системного, структурно-функціонального, формально-логічного, феноменологічного, герменевтичного) та конкретно-наукових підходів і методів пізнання (доктринального, формально-юридичного, порівняльно-правового, емпіричного, соціологічного, статистичного, моделювання), які у своїй сукупності та взаємодоповнюваності забезпечують загальнотеоретичний характер дослідження. Обґрунтовано, що методологія дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади визначається атрибутивними властивостями громадянського суспільства й судової влади, які окреслюють її межі й зміст.

3. Понятійно-категоріальний апарат дослідження теоретико-правових засад комунікації громадянського суспільства і судової влади охоплює низку понять, які, по-перше, відображають функціонування громадянського суспільства, сферу правової свідомості і правової культури суспільства й окремого індивіда (комунікація, правова комунікація), по-друге, сферу функціонування судової влади (судова влада, суб'єкти судової влади, гласність, відкритість, прозорість, транспарентність).

4. Нормативно-правові засади комунікації громадянського суспільства й судової влади закладають правові акти, які за змістом охоплюють три групи: 1) міжнародні та європейські стандарти у сфері прав людини; 2) міжнародні та європейські стандарти у сфері правосуддя; окрему підгрупу джерел складають нормативні акти, присвячені імплементації та застосуванню в судовій діяльності інформаційно-комунікаційних технологій, які виступають у якості універсального каналу зв'язку у т.ч. із громадянським суспільством; 3) вітчизняне законодавство у сфері прав людини й функціонування судової влади. Серед правових актів першої та другої групи, поряд із правовими актами жорсткого права, важливу роль відіграють акти м'якого права, у т.ч. профільних організацій, які мають рекомендаційний характер, що обмежує можливості їх впливу на здійснення комунікаційної діяльності.

5. Природа і зміст комунікації громадянського суспільства й судової влади визначається атрибутивними властивостями громадянського суспільства й судової влади та є цілеспрямованим, взаємним процесом, що здійснюється на основі правових норм та їх інтерпретації з використанням юридичної мови, має юридично визначені межі, передбачає обмін правовою інформацією, тісно пов'язана з правовою свідомістю та правовою культурою суб'єктів громадянського суспільства й судової влади, спрямованістю на досягнення взаємопорозуміння, реалізації прав громадян, підвищення довіри громадянського суспільства до судової влади з одного боку, підвищення рівня правової поінформованості, правової культури українського суспільства, з іншого боку. В антропологічному вимірі зміст комунікації громадянського суспільства й судової влади полягає у взаємодії суб'єктів права, кінцевою метою якої є не стільки безпосередній обмін інформацією, скільки реалізація прав та обов'язків цих суб'єктів і, як наслідок, забезпечення соціальної дієвості права. Саме цей аспект слід вважати ключовим у комунікації інститутів судової влади та громадянського суспільства, оскільки судова влада за сутністю й призначенням не може здійснюватися у відриві від реальної поведінки людини.

Зміст комунікації громадянського суспільства і судової влади обумовлюється динамічним і комплексним характером даного явища та є операційно закінченим циклом, що охоплює різнорівневі елементи, зокрема: 1) правове спілкування – ключовий аспект комунікації, який консолідує правову інформацію, проєктує її на діяльність суб'єктів шляхом прийняття правових рішень, тим самим визначає та змістовно наповнює правову культуру, правову свідомість та правозастосування, а також виступає чинником вирішення конфліктів та досягнення консенсусу; зовнішнім проявом інформації та засобом здійснення правового спілкування виступають знаки; 2) суб'єкт – необхідний елемент комунікації, який не обмежується вказівкою адресата інформації, водночас, характеризує його суб'єктивні характеристики (мотивація, цілі, психологічні особливості особистості, індивідуальний та історичний досвід); 3) поведінка – кінцевий результат комунікації, що визначає

її суть. Важливою умовою ефективності взаємодії громадянського суспільства і судової влади є практичне втілення ідеї діалогової комунікації, яка дозволяє досягти оптимальної взаємодії між ними за рахунок взаємопорозуміння і готовності до обмеження взаємних домагань учасників комунікації, спільного пошуку і реалізації оптимального варіанту вирішення існуючих питань. Ефективна комунікація громадянського суспільства і судової влади ґрунтується на основі принципів судової діяльності, які характеризують її внутрішні (незалежність, самостійність, єдність) та зовнішні (легітимність, транспарентність) аспекти, з одного боку, та рівні розвитку громадянського суспільства, який передбачає: а) здатність людей до солідарності, інтеграції; б) духовність та моральність; в) наявність достатньої мережі громадських об'єднань; г) наявність незалежних та політично незаангажованих медіа; д) громадський контроль, з іншого боку. Комунікаційний процес характеризується низкою особливостей та обмежень, пов'язаних насамперед зі специфікою процесуальної діяльності судів, необхідністю забезпечувати незалежність інститутів судової влади та баланс між їхньою компетенцією, державними та громадськими інтересами, а також правами та свободами громадян.

6. Напрями й форми комунікації громадянського суспільства і судової влади є мають динамічний характер, обумовлені станом суспільного й правового розвитку країни, конкретними завданнями, подальшим розширенням інформаційного суспільства, появою нових можливостей у сфері інформаційної взаємодії та полягають у наступному: 1) загальне інформування – подання узагальненої інформації про сутність і призначення судової влади, судової системи, специфіку її роботи, процесуальні форми діяльності судів; 2) просвітницькі – розробка та впровадження освітніх програм різного рівня, які надають більш конкретизовану та консолідовану інформацію про особливості судової діяльності та формують практичні навички участі у судових процедурах; 3) взаємодія з учасниками судового процесу – надання інформаційного забезпечення щодо порядку і форми здійснення процесуальної

діяльності безпосередньо його учасникам, у т.ч. забезпечення доступності і спрощення процесу, його обґрунтованості та зрозумілості для осіб, які не мають специфічного досвіду участі у судових процедурах; 4) прямі зв'язки – безпосередня взаємодія судових працівників та установ як з окремими громадянами, так і з їх групами; 5) взаємодія з медіа – забезпечення можливості працівників медіа брати участь у судовому процесі, отримувати судову інформацію, поширення якої не забороняється процесуальним законодавством, а також постійний моніторинг та удосконалення комунікації. Однією зі специфічних форм комунікації громадянського суспільства і судової влади є громадський контроль, практика якого дозволяє забезпечувати транспарентність, інформаційну відкритість судової системи, швидке та адекватне реагування на проблемні чи спірні аспекти, що виникають у її діяльності та служить реалізації ідеї діалогової комунікації, активному залученню широких верств громадськості до управління державними справами, у т.ч. здійсненні правосуддя.

7. Сучасний досвід функціонування органів судової влади європейських країн, попри відмінності їхніх судових систем, свідчить про оперативність і ефективність запроваджуваних змін щодо забезпечення доступу до правосуддя. Поряд із здійсненням правосуддя та правозастосуванням, зазначений процес є проявом реалізації однієї з найважливіших функцій судової влади - соціальної відповідальності судової влади. Розвиток інформаційного суспільства та збільшення інформаційних потоків сприяють удосконаленню та спрощенню комунікації, суттєво розширюють можливості комунікації громадянського суспільства й судової влади. Для зарубіжного досвіду комунікаційних практик європейських країн (зокрема, Франції, Німеччини, Італії, Великобританії), притаманне безпосереднє використання технологій у судових процедурах; оцифрування обробки справ; телекомунікація між судом та сторонами, іншими учасниками судового процесу; аналітика даних; впровадження технологій на основі штучного інтелекту, блокчейну. Підтриманню високого рівня довіри громадян до судової влади в європейських країнах сприяв, зокрема, розгляд

органами конституційної юрисдикції низки країн. Найбільшою мірою поширення пандемії COVID-19 вплинуло на комунікацію судів із особами, що беруть участь у судовому процесі, зокрема в частині доступу осіб до суду, гласності, транспарентності, строків провадження, адже за умови здійснення правосуддя суддями у відкритих судових засіданнях з безпосередньою участю сторін процесу виникає загроза для життя та здоров'я як учасників судових засідань, так і суддів. В Україні, як і в більшості європейських країн, запроваджено зміни до деяких законодавчих актів, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби. Водночас, певні проблеми на законодавчому рівні, а також відсутність належної та оперативної комунікації у судовій системі та у зв'язках з громадськістю створило низку проблем у діяльності окремих судів (відсутність необхідної інформації про роботу судів. Ураховуючи існуючі проблеми в такій комунікації перегляду потребують не лише напрями й форми комунікації судової влади та ЗМІ, а й Концепція прямих зв'язків судів із громадськістю.

8. Напрями й засоби оптимізації комунікації громадянського суспільства і судової влади нерозривно пов'язані з розвитком інформаційного суспільства, забезпеченням інформаційної відкритості правосуддя, яка на сьогоднішній день виступає універсальним стандартом судочинства, а також необхідністю підтримання належного рівня ефективності судової діяльності в умовах сучасних глобальних викликів, що постають перед державами і суспільствами. Найбільш перспективними напрямками оптимізації інформаційної взаємодії у структурі судової системи є: 1) впровадження ефективних та адекватних стану суспільних справ та судової системи «програм охоплення»; 2) розвиток зв'язків із громадськими організаціями з одночасною розробкою механізму та правових рамок такого співробітництва, які унеможливлювали б неправомірне розширення впливу подібних організацій на незалежність та неупередженість судової системи; 3) теоретичне дослідження, нормативна розробка та практичне впровадження концепції електронного правосуддя, яка відповідала б вимогам

ефективності, простоти у використанні, безпеки зберігання, обробки та використання персональних даних та судової інформації, не призначеної для поширення; 4) комплексна оптимізація та «перезавантаження» взаємодії з медіа, яка включала б як удосконалення правового механізму такої взаємодії, так і розробку етичних стандартів та принципів для обох професій, що виключають упередженість та маніпуляцію суспільною свідомістю; 5) запобігання та боротьба з т.зв «fake news»; 6) розширення використання соціальних мереж як каналу комунікації. Важливим складником стратегії інформаційної взаємодії судової влади з громадянським суспільством, який потребує постійної уваги та вдосконалення, є прямі зв'язки, які органічно доповнюють публічність судового процесу та взаємодію з медіа.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова К. С. Сучасний стан комунікації судової влади та громадськості в Україні. *Суспільство та національні інтереси*. 2025. № 1. URL: [https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-3\(11\)-482-491](https://doi.org/10.52058/3041-1572-2025-3(11)-482-491) (дата звернення: 09.01.2025).
2. Алексєєв В. М., Липовська Н. А. Взаємовідносини держави та суспільства: навч. посіб. Дніпро : ГРАНІ, 2019. 172 с.
3. Аналіз комунікаційних стратегій судових систем у різних країнах (м. Нур-Султан, червень 2021 року). URL: https://sud.gov.kz/sites/default/files/pagefiles/analiz_kommunikacionnyz_strategiy_s_udebnyh_sistem_raznyh_stran.pdf (дата звернення: 18.02.2023).
4. Англо-український словник / Є. І. Гороть та ін. Вінниця : Нова книга, 2006. 1700 с.
5. Андрущенко В. П. Сучасна соціальна філософія: курс лекцій. Київ : Генеза, 1996. 296 с.
6. Аристотель. Політика. Київ : Основи. 239 с.
7. Архипова Є. О., Дмитренко Н. О. Ефективна комунікація між органами державної влади та громадськістю як умова розвитку демократичного суспільства. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 1. С. 92–96.
8. Афанасьєва М. Прозорість та об'єктивність кваліфікаційного оцінювання суддів. *Судово-юридична газета*. 2019. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/147591-prozorist-ta-obyektivnist> (дата звернення: 29.03.2022).
9. Балинська О. М. Правова комунікація: вербально-біхевіористський підхід: монографія. Львів : ПАІС, 2008. 212 с.
10. Балинська О. М. Семіотика права: монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2013. 416 с.
11. Банах С. Інститут суду присяжних в Україні: перспективи розвитку та проблеми реалізації. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. № 1. С. 107–112.

URL: <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/appj/article/view/624> (дата звернення: 10.08.2024).

12. Бангалорські принципи поведінки суддів : схвалено Резолюцією Економічної та Соціальної Ради ООН від 19.05.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 08.01.2024).

13. Барабаш Ю., Пашук К. Сутність громадського контролю в Україні. *Правничий часопис Донецького університету*. 2010. № 1. С. 168–175.

14. Баранов О. А Правові особливості використання документів, переданих допомогою електронних комунікацій. *Правова інформатика*. 2013. № 1 (37). С. 3–10.

15. Баровська А. Інституційне забезпечення державної комунікативної політики: досвід країн Європи: аналіт. доп. Київ : НІСД, 2014. 40 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2014-05/Dopovid_Barovska.pdf (дата звернення: 20.10.2022).

16. Баронін Б. В. Правовий статус суду в Україні : дис.. ... канд.. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2015. 201 с.

17. Белявська С. Ю. Організаційно-правові засади впровадження інновацій у судове управління в умовах інформаційного суспільства в Україні : автореф. ... канд.. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 21 с.

18. Бзова Л. Судова система та соціальна комунікація: порівняльно-правовий аналіз США та України. *Ehrlich's Journal*. 2024. Vol. 11. С. 5–9. URL: <https://doi.org/10.32782/ehrlchsjournal-2024-11.01> (дата звернення: 11.12.2024).

19. Бисага Ю., Харута В., Белов Д. Реалізація принципу народовладдя: доктринальні засади. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2023. Т. 1, № 76. С. 79–85.

20. Битяк Ю. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: монографія. Харків : Право, 2007. 248 с.

21. Біблія. Переклад Івана Огієнка в редакції Івана Модлінського. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=10806> (дата звернення: 05.02.2024).

22. Бігун В. С. Людина в праві: аксіологічний підхід : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Київ, 2004. 22 с.
23. Бінгем Т. Правовладдя / за заг. ред. С. Головатого. Київ. 2024. 212 с.
24. Блінова Г. О. Електронне правосуддя та інформаційна безпека: теоретико-правовий аспект. *Приватне та публічне право*. 2023. № 1. С. 29–34. URL: <https://doi.org/10.32845/2663-5666.2023.1.6> (дата звернення: 25.04.2024).
25. Бліхар М. М. Взаємодія судової влади та громадянського суспільства: адміністративно-правовий вимір. Київ : Baltic Publishing, 2023. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-209-8-1> (дата звернення: 24.10.2024).
26. Бліхар М. М. Крикавська І. В. Правова характеристика взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право*. 2022. Вип. 70. С. 283–287. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.70.43> (дата звернення: 29.11.2023).
27. Бліхар М. М. Правові засади взаємодії органів судової влади та громадянського суспільства: боротьба за верховенство права та незалежність суддів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. Вип. 32. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-2/19> (дата звернення: 15.02.2023).
28. Бойко В. П. Публічне адміністрування взаємодії правосуддя з громадськістю в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 2. С. 86–90.
29. Бойчук І. В. Засоби масової інформації як інститут громадянського суспільства в Україні (на прикладі західних областей) : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Київ, 2014. 20 с.
30. Бондаренко В., Федішин О. Значення та особливості правової комунікації: зарубіжний досвід. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. 2023. № 1. С. 15–19. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.1> (дата звернення: 04.06.2024).

31. Бортняк А. Ф. Комунікативний підхід до розуміння правовідносин як середовища функціонування правових знаків. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 4. С. 469–479.

32. Боярський Н., Рибак В., Давліканова О. Суд взаємодіє! Практичний посібник з організації комунікаційних та просвітницьких заходів. Київ : ГО «Вектор прав людини», 2021. 164 с. URL: <https://hrvector.org/publikacziyi/21-09-26-sud-in-action> (дата звернення: 14.07.2024).

33. Бринцев В. Д. «Електронний суд» в Україні. Досвід та перспективи: монографія. Харків : Право, 2016. 72 с.

34. Бринцев В. Д. Система організаційного забезпечення судової влади України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2011. 520 с.

35. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організаційного забезпечення судової влади: монографія. Харків : Право, 2010. 464 с.

36. Бринцев В. Д. Судова влада. Правосуддя: шляхи реформування в Україні. Харків : Ксилон, 1998. 186 с.

37. Булкат М. С. Теоретико-правові засади судової влади: сучасний концепт : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 40 с.

38. Бурлаков С. В. Адміністративно-правове регулювання висвітлення діяльності публічної адміністрації України засобами ЗМІ: монографія. Київ : Гельветика, 2015. 200 с.

39. Бухатий О. Є. Взаємовідносини органів державної влади та засобів масової інформації в умовах демократичного державотворення : дис. ... канд. наук з держ. упр. Харків, 2010. 227 с.

40. В Офісі Президента розроблено проєкт Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства 30 жовтня 2024 року <https://www.president.gov.ua/news/ofis-prezidenta-gotuye-proyekt-strategiyi-rozvitku-sistemi-p-94161> (дата звернення: 15.11.2024).

41. Вебер М. Три типи легітимного панування. Київ: Основи, 1998. С. 157–172. URL : <http://litopys.org.ua/weber/wbs07.htm>.

42. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2017. Т. 2 : Філософія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. 1128 с.

43. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. / Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України ; Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2017. Т. 3 : Теорія права / редкол.: С. І. Максимов (голова) та ін. 1128 с.

44. Верба І. О. Право на доступ до правосуддя та його юридичне забезпечення: загальноправова характеристика : дис.. ... канд.. юрид. наук : 12.00.01. Запоріжжя, 2016. 225 с.

45. Верховенство права. Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» (Венеційської комісії), схвалена на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25-26 березня 2011 р.). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr) (дата звернення: 10.09.2023).

46. Використання судових трансляцій під час навчання права: методичні рекомендації / уклад. Н. Ф. Боярський. Київ : ГО «Вектор прав людини», 2018. 44 с. URL: <http://hrvector.org/publikacziyi/18-09-13-courttransl-learn-hrv> (дата звернення: 15.08.2023).

47. Висновок № 3 Консультативної Ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо принципів та правил, які регулюють професійну поведінку суддів, зокрема, питання етики, несумісної поведінки та безсторонності. 2002. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_3_2002.pdf (дата звернення: 14.07.2022).

48. Висновок № 6 Консультативної Ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо справедливого суду в розумний строк та ролі судді в судових процесах з урахуванням альтернативних засобів вирішення спорів. 2004. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn6_2004.pdf (дата звернення: 27.01.2022).

49. Висновок № 7 Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи з питань «Правосуддя та суспільство». Київ: Істина, 2010. 488 с.

50. Висновок № 10 Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо судової ради на службі суспільства. 2007. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_10_2007.pdf (дата звернення: 14.07.2022).

51. Висновок № 14 Консультативної ради європейських суддів «Судочинство та інформаційні технології». 2011. URL: https://court.gov.ua/userfiles/visn_14.doc (дата звернення: 14.07.2022).

52. Висновок № 18 Консультативної ради європейських суддів до уваги Комітету міністрів Ради Європи про місце судової влади та її відносини з іншими гілками влади в сучасних демократіях. 2015. URL: <https://rm.coe.int/-18-2015-/1680792013> (дата звернення: 19.10.2022).

53. Висновок № 19 Консультативної рада європейських суддів про роль голів судів. 2016. URL: [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/58f4a4dd76aacfd0c2257d87004971a6/\\$FILE/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA_19.pdf](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/7864c99c46598282c2257b4c0037c014/58f4a4dd76aacfd0c2257d87004971a6/$FILE/%D0%92%D0%B8%D1%81%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D0%BA_19.pdf) (дата звернення: 29.11.2022).

54. Висновок № 25 (2022) Консультативної ради європейських суддів про свободу вираження поглядів суддів. URL: <https://rm.coe.int/ccje-opinion-no-25-2022-ukrainian/1680aaf353>

55. Висновок № 26 (2023) Консультативної ради європейських суддів «Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві». 01.12.2023 р. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/vysnovok_kryes_no_26_neoficiynuu_pereklad.pdf (дата звернення: 24.10.2023).

56. Висновок № 747/2013 Венеціанської комісії щодо пропозицій внесення змін до законопроекту «Про внесення змін до Конституції України

щодо посилення гарантій незалежності суддів» від 10.12.2013 р. Київ : USAID, 2015. С. 679–688.

57. Висновок № 803/2015 Венеціанської комісії щодо проекту змін до Конституції України в частині правосуддя, затвердженого конституційною комісією 04.09.2015. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/cdl_ad_2015_027_2018_10_26.pdf (дата звернення: 14.12.2022).

58. Висновок Венеціанської комісії «Про конституційну ситуацію в Україні» від 17.12.2010 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a36 (дата звернення: 07.10.2023).

59. Висновок Першої експертної комісії Міжнародної асоціації суддів «Оцінювання роботи суддів» 2006 р. Міжнародні стандарти незалежності суддів. Київ : Поліграф-Експрес, 2008. С. 77–78.

60. Віденська декларація про злочинність та правосуддя: відповіді на виклики XXI століття: декларація ООН від 17.04.2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_443#Text (дата звернення: 05.07.2022).

61. Вільгушанський М. Й. Суди загальної юрисдикції у системі взаємовідносин із суб'єктами владних повноважень та громадськістю : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10, 12.00.07. Одеса, 2013. 394 с.

62. Вільгушанський М. Й. Суди загальної юрисдикції як суб'єкти соціальної взаємодії: адміністративно-правове дослідження: монографія. Київ : Поліграф. Центр «Київський університет», 2013. 415 с.

63. Вільгушинський М. Й. Суди загальної юрисдикції у системі взаємовідносин із суб'єктами владних повноважень та громадськістю : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10, 12.00.07. Одеса, 2013. 32 с.

64. Вільгушинський М. Й. Щодо статусу голови суду в умовах реформування судової системи. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 68. С. 17–24. URL: <http://www.apdp.in.ua/v68/02.pdf> (дата звернення: 15.07.2023).

65. Вінокурова Л. В. Судова влада у взаємодії громадянського суспільства та держави : автореф. дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2009. 20 с.

66. Вітвіцький С. С. Право на доступ до публічної інформації в контексті контролю громадян за діяльністю держави. *Право і суспільство*. 2014. № 5. С. 28–33.

67. Вітюк Д. Л. Адміністративно-правові засади проходження суддею публічної служби: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Університет державної фіскальної служби України, Ірпінь, 2016. С. 23.

68. Войнарович А. Б. Участь народу у здійсненні правосуддя у кримінальних справах за законодавством України : автореф. дис.. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 19 с.

69. Волянська О. В., Підкуркова І. В. Особливості взаємодії судів та ЗМІ в умовах демократії. *Вісник Національної юридичної академії імені Ярослава Мудрого. Серія: Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2020. Т. 4. № 47. С. 144–154. URL: <https://doi.org/10.21564/20757190.47.218973> (дата звернення: 12.09.2023).

70. Вплив висвітлення судових рішень у справах, пов'язаних зі збройним конфліктом на сході України, на ставлення громадськості до судової гілки влади / уклад.: Н. Боярський, К. Захаров, В. Лебідь, О. Мартиненко, В. Рибак, М. Тарахало, Є. Чекарьов, А. Черноусов, С. Щербань. Київ : ГО «Вектор прав людини», 2022. 188 с.

71. Габермас Ю. Дії, мовленнєві акти, мовленнєві інтеракції та життєвий світ. Київ : Лібра, 1999. С. 287–324.

72. Габермас Ю. Комунікативна дія і дискурс – дві форми повсякденної комунікації. *Першоджерела комунікативної філософії*. Київ : Либідь, 1996. С. 84–90.

73. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості. Дослідження категорії громадянське суспільство. Львів : Літопис, 2000. 318 с.

74. Гаврилюк О. О. Принцип гласності й відкритості в адміністративному судочинстві України: дис.. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Херсон, 2012. 196 с.

75. Галай А. О. Недержавні організації юридичного спрямування як учасники публічного управління: монографія. Київ : КНТ, 2015. 408 с.

76. Галайденко Т. В. Гарантії незалежності суддів та їх реалізація в сучасній Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2013. 20 с.

77. Гегель Г. В. Ф. Наука логіки. Енциклопедія філософський наук. Мала логіка / уклад. Б. Лис. Київ : Ліра-К, 2023. 373 с.

78. Гегель Г. В. Ф. Основи філософії права, або Природне право і державознавство / Пер. з нім. Р. Осадчука та М. Кушніра. Київ : Юніверс, 2000. 336 с.

79. Герасимів Т. Правова модель партнерства судової влади та інститутів громадянського суспільства. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. Серія: "Юридичні науки". 2020. Т. 7, № 2. С. 48–55. URL: <http://doi.org/10.23939/law2020.26.048> (дата звернення: 15.07.2023).

80. Гетьман І. В. Концепція правового спілкування: зміст, витоки, перспективи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2006. 20 с.

81. Гладій С. В. Легітимність судової влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2015. 207 с.

82. Голобутовський Р. З. Адміністративно-правові засади публічної служби в органах судової влади в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук. Запоріжжя, 2020. 485 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page//dis/07_2020/Holobutovskyi.pdf (дата звернення: 24.11.2023).

83. Голобутовський Р. З. Взаємодія судової влади з громадськістю: теоретико-прикладний аспект. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 3. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Nvdduvs_2016_3_8.pdf (дата звернення: 01.01.2025).

84. Голобутовський Р. З. Теорія та практика адміністративноправового забезпечення публічної служби в органах судової влади: монографія. Київ : Вид-во ФОП Маслаков, 2019. 356 с.

85. Головій В. М. Механізми взаємодії влади та ЗМІ в контексті

становлення громадянського суспільства в Україні : автореф. ... дис.. канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Запоріжжя, 2009. 20 с.

86. Гончар В. П. Організаційно-правові аспекти реалізації конституційної засади гласності судового процесу : дис.. ... канд.. юрид. наук. Київ, 2015. 224 с.

87. Гоптарєв О. І. Генезис та сутність транспарентності в діяльності судової влади. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 112–121.

88. Горбалінський В. В., Задаля Д. К. Доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 8. С. 263–266. URL: http://lsey.org.ua/8_2022/56.pdf (дата звернення: 24.06.2025).

89. Горбань О. В. Поняття громадянського суспільства в контексті сучасного цивілізаційного розвитку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. 2019. № 41. С. 64–74.

90. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Стратегія національної безпеки України в аксіологічному вимірі: від “суспільства ризику” до громадянського суспільства. *Стратегічна панорама*. 2005. № 2. С. 13–27.

91. Городовенко В. В. Принципи судової влади : автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2012. 32 с.

92. Городовенко В. До питання визначення правової природи та системи принципів судового права. *Право України*. 2015. № 3. С. 42–52.

93. Городовенко В. В. Принципи судової влади: монографія. Харків : Право, 2012. 448 с.

94. Гребенюк Б. Теоретико-методологічні підходи до розкриття термінів «громадянське суспільство» та «громадськість». *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 12. С. 125–131.

95. Гриценко І. С., Погорецький М. А. Судова влада в Україні: до визначення поняття. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 23–27.

96. Гриценко І. С., Прилуцький С. В. Вплив громадянського суспільства на становлення судової влади в Україні. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 214–222.

97. Гриценко І. С., Прилуцький С. В. Судова влада і громадянське суспільство: концепт взаємодії. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 241–249.

98. Гриценко О. М. Мас-медіа в процесах демократичних трансформацій українського суспільства (політико-культурологічний аспект) : автореф. ... дис.. д-ра. політ. наук : 23.00.03. Київ, 2003. 33 с.

99. Гриценко К. Залучення громадськості до органів суддівського врядування. URL: <https://dejure.foundation/zaluchennia-hromadskosti-do-organiv-suddivskoho-vriaduvannia/> (дата звернення: 18.07.2023).

100. Грищук О. Добросесність судді через призму сучасних соціальних трансформацій. *Слово національної школи суддів України*. 2020. № 1 (30). С. 6–25.

101. Громадська рада при Раді суддів України утворюється для забезпечення участі громадян в управлінні державними справами. URL: <https://rsu.gov.ua/ua/news/gromadska-rada-priradi-suddiv-ukraini-utvoruetsa-dla-zabezpecenna-ucasti-gromadan-v-upravlinniderzavnimi-spravami> (дата звернення: 01.01.2025).

102. Громадські організації Люблінського трикутника представили в Брюсселі спільний звіт про російську дезінформацію та пропаганду. URL: <https://mfa.gov.ua/news/gromadski-organizaciyi-lyublinskogo-trikutnikapredstavili-v-bryusseli-spilnij-zvit-pro-rosijsku-dezinformaciyu-ta-propagandu> (дата звернення: 24.08.2022).

103. Громадянське суспільство та правова держава: виклики сьогодення: монографія / за заг. ред. О. О. Кота, А. Б. Гриняка, Л. Ф. Купіної, В. І. Шакуна. Київ : Алерта, 2023. 304 с.

104. Гудзь Т. І. Взаємодія медіа та судової влади в Україні в умовах війни. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 3. С. 48–53. URL:

<https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.7> (дата звернення: 08.01.2025).

105. Декатиленко В. С. Адміністративно-правове забезпечення формування кадрів для судів України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2017. 219 с.

106. Декларація 8rev про отримані уроки і виклики, які постали перед судовою владою під час пандемії COVID-19 і після неї від 10.06.2020 р.: Європейська комісія з питань ефективності правосуддя. URL: <https://rm.coe.int/cepej-declaration-on-lessons-learned-cepej-2020-8rev/16809ede8b> (дата звернення: 19.09.2022).

107. Демократичні стандарти взаємодії судів і ЗМІ: витяги з Декларації щодо надання інформації через засоби масової інформації стосовно кримінального провадження. URL: <https://apladm.od.court.gov.ua/sud9105/pres-centr/news/375130/> (дата звернення: 05.07.2022).

108. Денисюк С. Ф. Громадський контроль як гарантія законності у адміністративній діяльності правоохоронних органів України: монографія. Харків : ТД «Золота Миля», 2010. 368 с.

109. Державно-церковні та суспільно-релігійні відносини в умовах війни Росії проти України: аналіт. доп. / за ред. С. І. Здіорука. Київ : НІСД, 2023. 36 с. URL: <https://doi.org/10.53679/NISSanalytrep.2023.07> (дата звернення: 14.11.2023).

110. Джалілова О. М. Значущість теорії соціальних систем для становлення філософії соціальної комунікації : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.03. Київ, 2016. URL: https://scc.knu.ua/upload/iblock/731/dis_Dzhalilova%20O.M..pdf (дата звернення: 11.07.2023).

111. Дзвінчук Д., Топольницька Т., Громко І. Удосконалення діалогу органів влади і громадськості. *Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних умовах* : матеріали I Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф., (м. Івано-Франківськ, 11-12 квітня 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 317–320. URL:

<http://elar.nung.edu.ua/bitstream/123456789/7239/1/6838p.pdf> (дата звернення: 21.01.2025).

112. Дистанційний курс «Комунікації в судовій діяльності (для пресекретарів судів)». URL: <http://sdn.nsj.gov.ua/course/view.php?id=405> (дата звернення: 08.04.2024).

113. Дистанційний курс Національної школи суддів України «Комунікації в судовій діяльності» для пресекретарів і відповідальних за зв'язки з громадськістю. URL: <http://sdn.nsj.gov.ua/> (дата звернення: 08.04.2024).

114. Дніпров О. Взаємодія органів виконавчої влади та громадських інституцій: адміністративно-правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4. С. 138–143. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2021/4/21.pdf> (дата звернення: 29.08.2022).

115. Добош З. Особливості становлення та розвитку Вищої ради правосуддя в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. Т. 7, № 2. С. 278–287. URL: <https://doi.org/10.23939/5.6.7.8>. (дата звернення: 14.07.2024).

116. Довіра населення до судової влади становить 16 відсотків – дослідження Програми USAID «Нове правосуддя». Рада суддів України. 24.10.2018 р. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/dovira-naselenna-do-sudovoi-vladi-stanovit-16-vidsotkiv-doslidzenna-programi-usaid-nove-pravosudda> (дата звернення: 17.12.2022).

117. Дослідження ГО «Вектор прав людини», проведені спільно з партнерами щодо медіавідкритості судів, починаючи з 2017 року. URL: <https://hrvector.org/zviti/> (дата звернення: 16.12.2024).

118. Драгомирецька Н. М. Сучасні тенденції комунікацій у державному управлінні. *Публічне урядування*. 2015. № 1 (1). С. 85–96.

119. Драгомирецька Н. М., Кандагура К. С., Букач А. В. Комунікативна діяльність в державному управлінні: навч. посіб. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2017. 180 с.

120. Дубас Н. Я. Поняття громадянського суспільства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 13–20.
121. Дубов Д. В. Стратегічні комунікації: проблеми концептуалізації та практичної реалізації. *Стратегічні пріоритети*. 2016. № 4 (41). С. 9–24.
122. Дубов Д. В., Баровська А. В. Організаційно-правові проблеми впровадження системи стратегічних комунікацій в Україні. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2017. № 1 (21). С. 10–17.
123. Дудченко О.Ю. Правовий статус осіб, які за займають адміністративні посади в судовій системі України : автореф. ... дис. канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2013. 20 с.
124. Дунаєва Л. М. Дезінформаційні виклики під час російсько-української війни: політологічний аналіз. *Політикус*. 2022. Вип. 5. С. 73–78. URL: <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2022-5.11> (дата звернення: 09.04.2023).
125. Економічний індекс верховенства права: оцінка судової системи. URL: <https://rubryka.com/2024/03/28/riven-verhovenstvo-prava> (дата звернення: 29.11.2023).
126. Ерліх. Є. Соціологія права. *Проблеми філософії права*. 2005. Т. 3. № 1–2. С. 161–167.
127. Європейська комісія з питань ефективності правосуддя Ради Європи (CEPEJ). URL: <https://vkksu.gov.ua/ua/mijnarodne-spivrobotnitstvo/spivrobotnitstvo-z-radou-evropi-ta-evropeyskim-souzm/ewropiejska-komisiia-z-pitan-iefiektiwnosti-prawosuddia-radi-ewropi-cepej/> (дата звернення: 01.09.2022).
128. Європейська Хартія про статус суддів від 10.05.1998 р. URL: <https://court.gov.ua/userfiles/05.pdf> (дата звернення: 03.07.2022).
129. Європейські стандарти в галузі свободи слова. Київ : Видавничий дім «Ін Юре», 2002. 232 с.
130. Європейські та міжнародні стандарти у сфері судочинства. Київ, 2015. 708 с.
131. Єрмоленко А. М. Комунікативна практична філософія: підручник. Київ : Лібра, 1999. 488 с.

132. Єрмоленко Д. О., Пелех І. В. Взаємодія та комунікація громадянського суспільства та судової влади в Україні. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: право, публічне управління та адміністрування*. 2025. № 16. URL: <https://reicst.com.ua/pmtl/article/view/2025-16-01-17> (дата звернення: 03.04.2025).

133. Єрмоленко Д. О., Пелех І. В. Міжнародний досвід залучення громадських організацій до забезпечення незалежності та підзвітності судової влади. *Право і суспільство*. 2025. № 2. С. 73–79. URL: http://www.pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2025/2_2025/14.pdf (дата звернення: 02.04.2025).

134. Жаровська І. М. Громадський контроль як інтегральна складова у концепті владних відносин сучасної держави і громадянського суспільства. *Часопис Київського університету права*. 2012. Вип. 3. С. 14.

135. Жаровська І. М. Трансформація правової ідеології участі громадськості у здійсненні судової влади в демократичній державі: конституційні аспекти. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2024. № 42/2024. С. 275–280. URL: <https://nzlubp.org.ua/index.php/journal/article/view/1460/1269> (дата звернення: 30.01.2025).

136. Завальнюк В. В. Методологія юридичної антропології: пошуки ефективної дослідницької програми. *Молодий вчений*. 2016. № 8 (35). С. 84–88. URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/8/19.pdf> (дата звернення: 12.10.2022).

137. Загальна теорія права: підручн. / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваїте, 2015. 392 с

138. Загальна (Універсальна) хартія судді 17.11.1999 р. Міжнародний союз (асоціація) суддів. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995j63> (дата звернення: 03.07.2022).

139. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 11.05.2024).

140. Загальна теорія права та держави: навч.-метод. посіб. / А. Ф. Крижановський, Н. М. Крестовська, Л. Г. Матвєєва, С. М. Скуріхін, В. Є. Іванчук. Одеса : Фенікс, 2022. 258 с. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/16059> (дата доступу: 13.11.2024).

141. Закаблук М. Діалог для консенсусу. Концепція комунікації судової влади допоможе громадськості та Феміді порозумітися. *Закон і бізнес*. 2012. № 1 (1040). С. 5. URL: https://zib.com.ua/files/issues_pdfs_ua/310.pdf (дата звернення: 04.10.2022).

142. Запара С., Гасай М. Національні передумови та зарубіжний досвід проведення незалежного моніторингу судового процесу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер. Право*. 2016. Вип. 36 (2). С. 174–178.

143. Зарічний О. А. Участь громадськості у здійсненні публічної влади: теоретико-правове дослідження : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.01 Львів, 2017. 21 с.

144. Збереження і розвиток України в умовах війни та миру: національна доповідь / ред. кол.: С. І. Пирожков, Н. В. Хамітов, Є. І. Головаха та ін. Київ, 2024. 220 с.

145. Зв'язки з громадськістю в судах: навч.-практ. посіб. для суддів і працівників апаратів судів / Д. Вон, Н. Петрова, Д. Філіпенко, Ю. Мухін, І. Солдатенко, В. Земляной. Київ, 2015. 232 с. URL: <http://lva.arbitr.gov.ua/userfiles/posibnylUSAID.pdf> (дата звернення: 17.10.2022).

146. Звіт «Право на правду. Висвітлення судових процесів, пов'язаних зі збройним конфліктом в Україні». URL: https://mipl.org.ua/wp-content/uploads/2020/05/Zvit_MIPL_25-05-20.pdf (дата звернення: 05.12.2022).

147. Звіт з моніторингу діяльності Конституційного суду України щодо розгляду конституційних скарг. Програма USAID «Нове правосуддя» 2019. URL: <https://newjustice.org.ua/wp-content/uploads/2019/07/Zvit-z-monitoringu-diyalnosti-Konstitutsijnogo-Sudu-shhodo-rozglyadu-konstitutsijnih-skarg.pdf> (дата звернення: 05.11.2023).

148. Звіт про оцінку СЕРЕЖ «Європейські судові системи» цикл оцінювання 2022 року (на основі даних за 2020 рік). URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1330140/> (дата звернення: 10.07.2023).

149. Зозуля Є. В. Організаційно-правові засади становлення і розвитку судової системи України. *Правовий часопис Донбасу*. 2022. № 2. С. 19–31.

150. Йонас Г. Принцип відповідальності. У пошуках етики для технологічної цивілізації. Київ : Лібра, 2001. 400 с.

151. Іванець О. М. Теоретичні та прикладні засади меж судової влади : дис. канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2015. 229 с.

152. Іванищук А. А. Адміністративно-правове забезпечення судової влади в Україні : дис. ... д-ра. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2017. 466 с.

153. Іванів І. Теоретико-прикладне осмислення ролі судової влади на сучасному етапі державотворення. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 306–311. URL: <http://journalapp.uzhnu.edu.ua/article/view/261910/258294> (дата звернення: 27.08.2023).

154. Іглин А. В. Основний Закон Німеччини 1949 р. *Конституційне право зарубіжних країн*. 2018. URL: https://stud.com.ua/115353/pravo/osnovniy_zakon_nimechchini_1949 (дата звернення: 28.07.2022).

155. Іжутова І. Організаційно-правові засади формування та розвитку системи стратегічних комунікацій безпекового сектору України : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ : МАУП, 2021. 274 с.

156. Іл'юк Д. Д. Взаємодія судової влади та громадськості: комунікаційний аспект. *Ерліхівський журнал*. 2023. Вип. 7. С. 38–44.

157. Іл'юк Д. Д. Інтеграційна взаємодія судової влади та громадськості: пошук збалансованої моделі функціонування суду присяжних. *Ерліхівський журнал*. 2024. Вип. 9. С. 38–44.

158. Іл'юк Д. Д. Судова влада і громадськість: концепт взаємодії : дис. ... д-ра філос. за спеціальністю 081 «Право». Чернівці, 2025. 205 с.

159. Інформаційне управління. Громадянам має бути забезпечений доступ до правосуддя в умовах воєнного стану. *Голос України*. URL: <http://www.golos.com.ua/article/357628> (дата звернення: 18.10.2023).

160. Інформаційно-аналітичний звіт про діяльність Вищої ради правосуддя. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/file/analiz_za_2023_rik_.pdf (дата звернення: 26.09.2024).

161. Історія вчень про державу і право: підручник / за ред. проф. Г. Г. Демиденка, проф. О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 256 с.

162. Каблак П. Взаємовідносини судової влади та громадськості (правові і організаційні аспекти) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Львів, 2015. 211 с.

163. Каблак П. І., Кравчук В. М. Значення громадянського суспільства та демократії у становленні взаємодії судової влади і громадськості. *Судова та слідча практика в Україні*. 2016. № 1. С. 11–16.

164. Каблак П. Суди та громадськість: зарубіжний досвід взаємодії. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 4. С. 214–218.

165. Калашник О. А. Правовий статус місцевих загальних судів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2016. 234 с.

166. Калиновський Ю. Ю. Правосвідомість українського суспільства: генеза та сучасність : монографія. Харків : Право. 2008. 288 с.

167. Калініченко Б.М. Влада засобів масової інформації: політологічний аналіз : дис. ... канд. політ. наук : 23.00.03. Київ, 2009. 209 с.

168. Камінська І. В. «Електронний суд» як гарантія доступності правосуддя. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013. Ч. 3. С. 52–60.

169. Камінська І. В. Сучасні форми взаємодії громадянського суспільства та судової влади в Україні. *Громадянське суспільство як чинник модернізації сучасної держави*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 20 квітня 2021 р.). Київ : Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. С. 50–55.

170. Каплій О. В. Конституційно-правові засади організації та діяльності засобів масової інформації в Україні : автореф. ... канд. юрид. наук : 12.00.02.

Одеса, 2014. 23 с.

171. Капустіна Н.Б. Проблема інтерпретації влади в комунікативній філософії. *Актуальні проблеми держави і права*. Вип. 50. Одеса : Юрид. л-ра, 2009. 476 с.

172. Карасевич А. О., Лисенко Л. Г. Концепція громадянського суспільства Томаса Гоббса. 2012. URL: <https://dspace.udpu.edu.ua/bitstream/6789/1602/1/КОНЦЕПЦІЯ%20ГРОМАДЯНСЬКОГО%20СУСПІЛЬСТВА%20ТОМАСА%20ГОББСА.pdf> (дата звернення: 12.06.2023).

173. Качур Р. П. Правові та організаційні засади діяльності суду присяжних в Україні : автореф. дис. ... канд.. юрид. наук : 12.00.10. Львів, 2017. 20 с.

174. Кельман М. С. Юридична наука: проблеми методології: монографія. Тернопіль : ТЗОВ «Терно-граф», 2011. 492 с.

175. Керівництво щодо комунікації із ЗМІ та громадськістю для судів і органів прокуратури. Ухвалено на 31-му пленарному засіданні СЕРЕЈ (Страсбург, 3–4 грудня 2018 р.). URL: <https://rm.coe.int/cepej-2018-15-en-communication-manual-with-media/16809025fe> (дата звернення: 12.05.2023).

176. Київські рекомендації щодо незалежності судочинства у Східній Європі, на Південному Кавказі та у Середній Азії від 23-25.06.2010 р. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/f/7/86319.pdf> (дата звернення: 25.04.2023).

177. Кібенко О. Головні виклики для правосуддя: трансформація Верховного Суду. Імплементація принципу верховенства права: роль Верховного Суду в сучасних умовах. Київ, 20 січня 2023 року. https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Prezent_Golov_vukl_VS.pdf (дата звернення: 25.11.2023).

178. Кібенко О. Майбутнє онлайн-судів в Україні: оцифровування наявних процесів чи цифрова трансформація правосуддя? *Юридична газета online*. 2023. № 1–2 (759–760). URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/>

maybutne-onlaynsudiv-v-ukrayini196 ocifrovuvannya-nayavnih-procesiv-chicifrova-transformaciya-pravosud.html (дата звернення: 07.08.2024).

179. Кін Дж. Мас-медіа і демократія / пер. з англ. О. Гриценко, Н. Гончаренко. Київ : К.І.С., 1999. 134 с.

180. Ковальчук В. Б. Легітимність державної влади: теоретико-правові аспекти: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2011. 447 с.

181. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 30.07.2022).

182. Кодекс суддівської етики, затверджений XI Черговим з'їздом суддів України 22.02.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text> (дата звернення: 15.06.2023).

183. Козакевич О. М. Забезпечення доступу до правосуддя в транзитивних умовах : дис. ... д-ра філос. за спеціальністю 081 «Право». Одеса, 2021. 232 с. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/16030/Дисертація_Козакевич.pdf (дата звернення: 08.07.2023).

184. Козюбра М. І. Доктрина природного права: через історичні злети й падіння до визнання основою найважливіших досягнень сучасної правової теорії та практики. *Право України*. 2021. № 1. С. 12–42. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/21528/koziubra_doktryna_pryrodnoho_prava_cherez_istorychni_zlety_y_padinnia.pdf?sequence=1&isallowed=y (дата звернення: 05.09.2023).

185. Козюбра М. І. Практична філософія права: монографія. Київ : «ДУХ І ЛІТЕРА», 2024. 496 с.

186. Козюбра М. І. Судова влада в Україні. *Право України*. 2009. № 12. С. 47–63.

187. Колич О. І. Особливості соціальної взаємодії в судовому процесі. *Юридичний науковий електронний журнал* № 10/2022. С. 37–39. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-10/5> (дата звернення: 17.11.2023).

188. Колодій А. Громадянське суспільство: доктрина та вітчизняна

практика. *Право України*. 2013. № 9. С. 270–288.

189. Комунікаційна стратегія реформи державного управління України : проєкт. Київ, 2018. 148 с. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/259123456789/15883/Komunikatsiina_stratehiia_reformy_derzhavnoho_upravlennia_Ukrainy.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 30.08.2023).

190. Комунікації судової влади: навч.-практ. посіб. / М. М. Логунова, М. Г. Лашкіна, П. О. Гвоздик, А. Г. Алексєєв. Київ : Адеф, 2012. URL: <http://judges.org.ua/article/communications.pdf> (дата звернення: 18.02.2023).

191. Комунікація – шлях до покращення довіри до судової гілки влади, Апеляційний суд Миколаївської області, 31 серпня 2018. URL: <https://court.gov.ua/sud1490/pres-centr/news/546241/> (дата звернення: 17.03.2024).

192. Комунікація між судами та суспільством: нові виклики і нові напрацювання в рамках українсько-нідерландської співпраці. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1452013> (дата звернення: 08.12.2022).

193. Комунікація як засіб підвищення довіри до системи правосуддя: навчально-практичний посібник з тренінгу для прессекретарів і відповідальних за зв'язки судів з громадськістю / кер авт. колективу, заг. ред. О. Кузьміна; Ю. Баранько та ін. Київ, 2021. 204 с. URL: <https://www.nsj.gov.ua/files/16987502192021%20КОМУНІКАЦІЯ%20як%20засіб%20підвищення%20довіри.pdf> (дата звернення: 14.08.2024).

194. Комунікація. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D1%83%D0%BD%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 03.11.2022).

195. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) : Конвенція ООН, ратифікована Законом України від 06.07.1999 р. № 832-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 01.02.2025).

196. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 30.06.2022).

197. Конвенція ООН проти корупції : Конвенція Організації Об'єднаних Націй № 995_с16 від 31.10.2003 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_с16#Text (дата звернення : 20.03.2022).

198. Конституція України : Закон України № 254к/96-ВР від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 16.07.2022).

199. Конституція Французької Республіки (з передмовою Володимира Шаповала). Київ : Москаленко О.М., 2018. 56 с. https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/1525439702fr_const_new_a5-_web.pdf (дата звернення: 28.07.2022).

200. Концепція інформаційно-комунікаційної стратегії Ради суддів України, затверджена рішенням № 72 Ради суддів України від 30.11.2012. URL: <http://rsu.court.gov.ua/userfiles/dodat72.pdf> (дата звернення: 15.06.2023).

201. Концепція прямих зв'язків судів із громадськістю. Додаток 3 до Меморандуму про взаємодію та співпрацю представників системи правосуддя України. 7 с. URL: http://zib.com.ua/files/Concepcija_2017.pdf (дата звернення: 27.08.2022).

202. Концепція реформи системи правосуддя «Україна після перемоги 2030». Розроблено Національною радою з відновлення, Страсбург. 2023. URL: https://pravo.org.ua/wp-content/uploads/2023/03/Kontseptsiya_systemy_reformy_pravosuddya.pdf (дата звернення: 11.11.2023).

203. Концепція реформування системи судів із метою покращення доступу до правосуддя. URL: https://research.rada.gov.ua/documents/analyticRSmaterialsDocs/law_judic_activ/concept_rz-pravsud/73711.html (дата звернення: 27.08.2023).

204. Концепція розвитку комунікаційної політики судової влади. Проект.

2023. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-18-vid-04052023-p-cdb623db90.pdf> (дата звернення: 28.08.2023).

205. Кормич А. І. Томас Пейн про державу і право. URL: <https://westudents.com.ua/glavy/60134-2-tomas-peyn-pro-derjavu-pravo.html> (дата звернення: 03.11.2023).

206. Короед С. О., Кресіна І. О., Прилуцький С. В. Концепція реформування судової влади України. *Судова апеляція*. 2015. № 3 (40). С. 6–34.

207. Коршун А. Взаємодія органів судової влади та засобів масової інформації в Україні: теоретико-правовий аналіз. *European political and law discourse*. Vol. 5, Issue 1. 2018. С. 224–229.

208. Костенко І. В. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на доступ до інформації, що перебуває у розпорядженні суду : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2016. 19 с.

209. Косткіна Ю. О. Взаємодія Вищої ради правосуддя з органами державної влади, органами суддівського самоврядування та іншими суб'єктами права. *Вісник кримінального судочинства*. 2018. № 4. С. 139–146. URL: http://vkslaw.knu.ua/images/verstka/4_2016_Kostkina.pdf (дата звернення: 13.02.2022).

210. Кошова О. В. Судова влада як соціокультурний феномен : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2016. 198 с.

211. Кравцова М. О., Дацюк Т. К. Особливості роботи судів в умовах військового стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. С. 390–394. URL: <https://doi.org/10.24144/2788-6018> (дата звернення: 25.09.2023).

212. Кравчик М. В. Реформування судової системи як важлива складова європейської інтеграції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Львів, 2015. 217 с.

213. Кравчук В. Громадський контроль за функціонуванням судової влади. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. № 3 (45). С. 53–60.

214. Кравчук В. М. Громадські організації і держава: взаємовідносини в

умовах формування громадянського суспільства в Україні (теоретико-правові аспекти): монографія. Тернопіль : ТзОВ (Терно-граф), 2011. 260 с.

215. Кравчук В. Громадський контроль судової влади як спосіб відновлення довіри суспільства до судів та суддів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2016. Вип. 3 (7). С. 11–16. URL: <http://dspace.wunu.edu.ua/bitstream/316497/18110/1/%D0%9A%D1%80%D0%B0%D0%B2%D1%87%D1%83%D0%BA%20%D0%92..pdf> (дата звернення: 10.03.2023).

216. Краснухіна І. С. Зарубіжний досвід формування суддівського корпусу та можливості його використання в Україні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2012. № 1 (23). С. 151–161.

217. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України № 4651-VI від 13.04.2012 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 08.08.2022).

218. Крупник А. С. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2007. Вип. 1. С. 1–10. URL: http://novyi-stryi.at.ua/gromkontrol/KRUPNYK_A_pro_grom_kontrol.pdf (дата звернення: 12.11.2022).

219. Крусян Р. А. Реформування системи судоустрою України: досвід, сучасність, тенденції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2013. 255 с.

220. Кузнецов В.І. Філософія права. Історія та сучасність: навч. посіб. Київ : ВД «Стилос»: ПЦ «Фоліант», 2003. 382 с.

221. Куйбіда Р., Жернаков М., Серeda М. Інструменти зміцнення довіри до суду в Україні. Аналітична записка. 2019. URL: <http://pravo.org.ua/img/books/files/1569851616instruments%20for%20strengthening%20confidence%20in%20the%20courts%20in%20uk> (дата звернення: 17.02.2023).

222. Куракін О. М., Романов М. Ю. Генеза поняття «громадянське суспільство». *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. № 35. С. 28–32.

223. Лавриненко І. Іноземний досвід: методи оцінки ефективності роботи

судів у США. URL: <http://racurs.ua/ua/757-zakordonnyy-dosvid-metody-ocinky-efektyvnosti-roboty-sudiv-u-ssha> (дата звернення: 02.12.2023).

224. Лемак В. В. Загальна теорія держави і права: навч. посіб. Ужгород : ПП Медіум, 2003. 251 с.

225. Леськів С. Р. Правовий статус суддівського самоврядування України в контексті забезпечення професійних прав суддів : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2016. 23 с.

226. Литвиненко В. В. Комунікативна та комунікаційна система – диференціація понять. *Current issues of mass communication*. 2013. Issue 14. С. 30–32.

227. Ліпкан В. А. Синхронізація комунікацій. Стратегія державної інфраструктурної політики України : словник. Київ, 2023. С. 158.

228. Ліпкан В. А., Сопілко І. М., Кір'ян В. О. Правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні: монографія. Київ, 2015. 664 с.

229. Логунова М., Лашкіна М. та ін. Комунікації судової влади. Київ : Центр суддівських студій, 2012. 268 с. URL: <https://nsj.gov.ua/files/1452500582posibnyk.pdf> (дата звернення: 01.04.2025.)

230. Лок Дж. Два трактати про правління / пер. П. Содомора. Київ : Наш Формат, 2020. 312 с.

231. Луман Н. Реальність мас-медіа / пер. з нім. В. Климченко. Київ : АУП, ЦВП, 2010. 152 с.

232. Луман Н. Реальність мас-медіа. / за ред. В. Іванова та М. Мінакова Київ : ЦВП, 2010. 158 с.

233. Мадридські принципи щодо зв'язку між засобами масової інформації та суддівською незалежністю. URL: <https://apladm.od.court.gov.ua/sud9105/pres-centr/news/375130/> (дата звернення: 29.01.2022).

234. Майстерні «Комунікація суспільно важливих справ (на прикладі судових процесів, пов'язаних зі збройним конфліктом в Україні)». URL: <https://hrvector.org/podiyi/21-05-20-> (дата звернення: 27.01.2025).

235. Майстренко К. Комунікації у діяльності органів публічної влади.

Публічне урядування. 2022. № 1 (29). С. 93–98. URL: [https://doi.org/10.32689/26172224-2022-1\(29\)-13](https://doi.org/10.32689/26172224-2022-1(29)-13) (дата звернення: 27.04.2024).

236. Мак'явеллі Н. Флорентійські хроніки. Державець / пер. з італ. А. Перепадя. Харків : Фоліо. 2007. 511 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Machiavelli_Niccolo/Derzhavets.pdf (дата звернення: 04.10.2023).

237. Макаренко Л. Проблеми комунікативної взаємодії держави та громадянського суспільства. *Гілея*. 2016. Вип. 106. С. 334–338.

238. Макаровець А. М. Адміністративно-правовий статус апарату суду в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2018. 216 с.

239. Макеєва О. М. Поняття і сутність правової комунікації в сучасному інформаційному просторі. *Юридичний вісник*. 2017. № 3. С. 35–41.

240. Макеєва О. М. Теоретико-правові засади правової комунікації судової влади. *Юридичний вісник*. 2019. № 4 (53). С. 62–68. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/296373028.pdf> (дата звернення: 11.08.2024).

241. Максимов С. І. Класична і некласична моделі осмислення правової реальності. *Право України*. 2014. № 1. С. 61–68.

242. Маленко Г. Медіа та війна: про відповідальність журналістів і спікерів за здоров'я суспільства. URL: <https://detector.media/blogs/article/210073/2023-04-13-mediata-viyna-pro-vidpovidalnist-zhurnalistivi-spikeriv-za-zdorovya-suspilstva/> (дата звернення: 14.06.2024).

243. Малік В. Х. Реформи у Сінгапурі, які здійснює сама судова гілка влади. Програма, модель, стратегія та уроки. Світовий Банк, 2007. 36 с.

244. Марочкін І. Лекція професора І. Марочкіна: «Судова влада як основний суб'єкт судового права». *Право України*. 2015. № 3. С. 100–111.

245. Марочкін І.Є. Легітимність судової влади. *Проблеми законності*. 2012. Вип. 118. С. 192–200. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/1533> (дата звернення: 18.05.2024).

246. Мартиненко О., Боярський Н. Настільний путівник висвітлення справ, пов'язаних зі збройним конфліктом в Україні. Київ : ТОВ «Вістка», 2021.

122 с. URL: <https://hrvector.org/assets/files/update-f-final.pdf> (дата звернення: 08.02.2023).

247. Масі Н. Культура комунікаційна або комунікативна: осмислення та розмежування понять. *Аркадія*. 2015. № 2 (43). С. 50–55.

248. Мащук В. Ю. Адміністративно-правове забезпечення функціонування апаратів судів загальної юрисдикції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Дніпропетровськ, 2014. 218 с.

249. Меленко О. С. Стратегічні комунікації і комунікативні стратегії: еволюція співвідношення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 696–701. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-2/168> (дата звернення: 02.05.2024).

250. Мельник Н. Т. Теоретичні підходи до сутності поняття «методологія» у сучасному правознавстві. *Університетські наукові записки*. 2020. № 3–4 (75–76). С. 117–124. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5380/1/%D0%9C%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BA%20Unzap_2020_3-4_15.pdf (дата звернення: 14.02.2022).

251. Меморандум про взаємодію і співпрацю представників системи правосуддя України від 10.02.2017 р. з додатками № 1, 2, 3, 4. URL: <https://nsj.gov.ua/files/1501142660Меморандум%20про%20взаємодію%20і%20співпрацю%20представників%20системи%20правосуддя%20України%20.pdf> (дата звернення: 04.07.2024).

252. Месюк М. П. Взаємодія інститутів влади та громадянського суспільства в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. *Державне управління*. 2018. С. 87–93. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2018/20.pdf (дата звернення: 15.02.2022).

253. Миколаєць А. Сутність взаємодії держави та громадськості в сучасній Україні. *Юридичний вісник*. 2021. № 3. С. 134–140.

254. Мирові суди: міжнародний досвід та перспективи впровадження в Україні в рамках судової реформи. URL: <https://cv.court.gov.ua/tu26/pres->

centr/news/1533513/ (дата звернення: 27.01.2025).

255. Мисник Н. Робота судів України в умовах воєнного стану. URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209874_robota-sudvukrani-v-umovakh-vonnogo-stanu (дата звернення: 05.11.2022).

256. Михайлова О. Сучасні стратегії комунікацій у публічному управлінні та адмініструванні в умовах невизначеності. *Проблеми сучасних трансформацій*. 2022. № 5. URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2022-5-02-03> (дата звернення: 17.11.2024).

257. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16.12.1966 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 18.07.2022).

258. Міщенко С. Ефективним інструментом, що дозволяє налагодити зворотний зв'язок між судом і громадянами, є комунікаційна стратегія суду. Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. URL: http://sc.gov.ua/ua/golovna_storinka/stanislav_micshenko_efektivnim_instrumentom_csho_dozvoljae_nalagoditi_zvorotnij_zv%E2%80%99jazok_mizh_sudom.html (дата звернення: 01.11.2023).

259. Молієне Р., Навицкайте-Бабкин Ж. Аналіз комунікаційних стратегій судових систем в різних країнах. 2021. URL: https://sud.gov.kz/sites/default/files/pagefiles/analiz_kommunikacionnyz_strategiy_sudebnyh_sistem_raznyh_stran.pdf (дата звернення: 21.01.2022).

260. Москвич Л.М. Проблеми підвищення ефективності судової системи : дис. ...д-ра юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2011. 484 с.

261. Московець В. Поняття «громадськість» у законодавстві та адміністративноправовій теорії. *Форум права*. 2011. № 2. С. 630–634. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11mviapt.pdf> (дата 01.01.2025).

262. Мочульська М. Судова влада та громадськість: взаємодія в умовах конституційної реформи правосуддя в Україні. *Український часопис конституційного права*. 2018. № 3. С. 39–46. URL: <https://www.constjournal.com/pub/3-2018/sudova-vlada-hromadskist->

vzaemodiiaumovakh-konstytutsiinoi-reformy-pravosuddia/

(дата

звернення: 16.01.2025).

263. Надрага В. І. Взаємодія владних структур, політичних і громадських організацій як засіб підвищення ефективності управління на регіональному рівні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2003. 248 с.

264. Назаров І. В. Судові системи країн Європейського Союзу та України: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2011. 470 с.

265. Назарова В. С. Наративна юриспруденція як методологічна концепція в сучасній західній філософії владі і просторі міждисциплінарних практик. *Філософія права*. 2018. URL: https://stud.com.ua/158681/pravo/narativna_yurisprudentsiya_metodologichna_kontseptsiya_suchasniy_zahidniy_filosofiyi_vdachi_prostori_mizhdistsip (дата звернення: 06.03.2024).

266. Наливайко Л. Р., Грицай І. О., Дніпров О. С. Неурядові правозахисні організації в Україні: навч. посіб. Київ : Хай-Тек Прес, 2014. 431 с.

267. Наливайко Л. Р., Олійник В. М. Теоретико-правова характеристика взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства: монографія. Дніпро : Дніпроп. держ. унт внутр. справ, 2019. 192 с.

268. Наливайко О. Ю. Специфіка суб'єктів, об'єктів і напрямів громадського контролю за діяльністю судових органів судової влади в Україні. *Наукові записки. Серія: Право*. 2023. № 14. С. 147–152. URL: <https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/274/276> (дата звернення: 25.04.2024).

269. Наливайко Т. В. Громадський контроль в Україні як інститут громадянського суспільства: теоретико-правовий аспект : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2010. 28 с.

270. Настільна книга прес-секретаря: методичні рекомендації Прес-центру судової влади України / упор.: О. Лисенко, І. Паламарчук. Київ : Прецедент, 2017. 48 с. URL:

<https://nsj.gov.ua/files/1698753177Настільна%20книга%20пресекретаря%202017.pdf> (дата звернення: 18.01.2023).

271. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України № 487/2021 від 27.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 17.02.2024).

272. Нечипорук С. В. Конституційні засади організації та функціонування судової влади в Україні (питання теорії і практики): дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Чернівці, 2010. 225 с.

273. Ніколайчук М. Є. Адміністративно-правове забезпечення доступу до публічної інформації в судових органах : автореф. дис.. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2013. 20 с.

274. Ніколенко Л. М. Транспарентність судової влади в умовах реформування. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 2. С. 24–29.

275. Новоселова В. В. Формування довіри до судової влади в Україні в контексті утвердження принципу верховенства права: теоретико-правові засади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2020. 265 с.

276. НШСУ запрошує на навчальний дистанційний курс «Комунікації в судовій діяльності». 2017. URL: <https://court.gov.ua/press/pressofficeanons/389419> (дата звернення: 05.02.2024).

277. Оборотов Ю. М. Герменевтичний метод у правознавстві. *Вісник Одеського інституту внутрішніх справ*. 2000. № 1. С. 19–21.

278. Овсяннікова О. Комунікаційна стратегія судової влади: поняття, цілі, основні напрями реалізації. *Вісник Запорізького національного університету*. 2015. № 1. С. 23–30.

279. Овсяннікова О. О. Транспарентність судової влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2009. 20 с.

280. Овсяннікова О. О. Транспарентність судової влади: дис. канд. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2009. 271 с.

281. Овсяннікова О. Транспарентність судової влади: поняття та зміст. *Вісник Академії правових наук України*. 2008. № 4. С. 228–237.
282. Овчаренко О. М. Доступність правосуддя та гарантії його реалізації: монографія. Харків : Право, 2008. 304 с.
283. Олійник В. М. Взаємодія судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні: системний підхід. *Журнал східноєвропейського права*. 2016. № 34. С. 65–76.
284. Олійник В. М. Громадський контроль за діяльністю органів судової влади: теоретико-правовий аспект. *Науковий вісник ДДУВС*. 2017. № 3. С. 88–94.
285. Олійник В. М. Принципи взаємодії судової влади з інститутами громадянського суспільства в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2016. № 24. С. 9–12.
286. Олійник В. М. Теоретико-правова характеристика взаємодії органів судової влади та інститутів громадянського суспільства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Дніпро, 2017. 246 с.
287. Оніщенко Н. М. Комунікаційна складова гармонізації громадянського суспільства. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2014. № 1. С. 182–195.
288. Оніщенко Н. М. Соціально-правова комунікація в системі засобів унормування інформаційного простору. *Грані науки*. 2021. № 7. С. 90–95.
289. Орзих М. Ф. Личность и право: монографія. Одеса : Юрид. лит., 2005. 312 с.
290. Основні принципи незалежності судових органів. Прийняті VII Конгресом ООН з попередження злочинності та поведження з правопорушниками (Мілан, 26 серпня – 6 вересня 1985 р.), затверджені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН 40/32 від 29 листопада 1985 р. та 40/146 від 13 грудня 1985 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_k27#Text (дата звернення: 05.07.2022).
291. Остафійчук Л. А. Юридична відповідальність за неповагу до суду:

дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2015. 230 с.

292. Павленко І. О. Стратегічні комунікації суб'єктів політики в умовах сучасної політичної дійсності: кол. монографія / за ред. Л. С. Хорішко. Запоріжжя : Гельветика, 2021. 177 с.

293. Павлищев О. Ораторське мистецтво – невід'ємна частина правосуддя. *Закон і бізнес*. 2004. 1-10 трав. (№ 18). С. 10.

294. Павлова Ю. С. Електронне правосуддя як складова електронного урядування. *Правова держава*. 2023. № 49. С. 37–44. URL: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2023.49.274471> (дата звернення: 01.09.2024).

295. Парсонс Т. Соціальна структура й особистість / пер. з англ. В. Верлоки і В. Кебуладзе. Київ : Дух і літера, 2011. 338 с.

296. Петришин О. Громадянське суспільство: особливості формування правової держави в Україні. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 2. С. 144–151.

297. Пилип В. В. Поняття інституцій громадянського суспільства: історичний та сучасний виміри. *Вісник ЛННІ імені Е. О. Дідоренка*. 2023. № 3 (103). С. 23–34. URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/view/125/118> (дата звернення: 01.09.2024).

298. План для Ukraine Facility (2024–2027). URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua> (дата звернення: 15.02.2025).

299. Платон. Держава / пер. з давньогрец. Д.Коваль. Київ: Основи, 2000. С. 188.

300. Погоріла Л. П. Недержавні засоби масової інформації як інститут громадянського суспільства (теоретико-правовий аспект) : автореф. дис. ... д-ра юрид наук. Київ, 2015. 20 с.

301. Положення про громадську раду при Державній судовій адміністрації України. URL: <https://dsa.court.gov.ua/dsa/212323243445/12-1312123-11> (дата звернення: 17.03.2025).

302. Положення про Раду суддів України : Рішення X позачергового з'їзду суддів України від 16.09.2010. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-10#Text> (дата звернення: 07.01.2025).

303. Положення про участь громадськості у прийнятті рішень у сфері охорони довкілля : Наказ Мінприроди України № 168 від 18.12.2003. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0155-04#Text> (дата звернення: 20.01.2025).

304. Попсуєнко Л. О., Капустіна Н. Б. Комунікативна філософія права. *Конгрес міжнародного та європейського права* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 квітня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 17–21. URL: <https://hdl.handle.net/11300/19231> (дата звернення: 24.06.2023).

305. Посібник із питань судової комунікації. 2024. 51 с. URL: https://mc.court.gov.ua/img/files/file_9004.pdf (дата звернення: 15.02.2025).

306. Потапенко В. І. Самостійність судової влади : дис. ... канд.. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2015. 216 с.

307. Правила поведінки працівника суду, затверджені рішенням Ради суддів України від 6 лютого 2009 р. № 33. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr033414-09#Text> (дата звернення: 07.01.2025).

308. Право на справедливий суд в контексті статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. URL: <https://pzmrujust.gov.ua/yurydychni-konsultatsii/1437> (дата звернення: 16.11.2022).

309. Правова культура в умовах становлення громадянського суспільства: монографія / за ред. Ю. П. Битяка, І. В. Яков'юка. Харків : Право, 2007. 248 с.

310. Правова система України: історія, стан та перспективи: у 5 т. Т. 1: Методологічні та історико-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2008. 728 с.

311. Правосуддя на сході України в умовах збройної агресії Російської Федерації: звіт за результатами дослідження спроможності судової системи забезпечувати правосуддя в умовах збройного конфлікту на сході України, підготовлений колегією українських експертів протягом 2016–2017 років. URL:

<https://hrvector.org/zviti/18-07-16-court> (дата звернення: 04.11.2024).

312. Правосуддя у часи пандемії: судді з Євросоюзу поділилися практичним досвідом з українськими колегами. *European Union External Action*. URL: <https://www.euam-ukraine.eu/ua/news/9479/> (дата звернення: 09.09.2022).

313. Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення: колективна монографія / А. М. Бернюков, В. С. Бігун, Ю. П. Лобода, Б. В. Малишев, С. П. Погребняк, С. П. Рабінович, В. С. Смородинський, О. В. Стовба. Київ, 2009. 316 с.

314. Пресслужба РСУ. Рада суддів України оприлюднила рекомендації роботи судів в умовах воєнного стану. Рада суддів України. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/news/usim-sudam-ukraini-rsu-opublikovala-rekomendacii-sodo-rooti-sudiv-v-umovah-voennogo-stanu?fbclid=IwAR3DHOHORIvptICj27dRd5kOgPZBZQcfAyzfAB9UYan8cLmXVszTbqMQJhU> (дата звернення: 13.08.2022).

315. Прилуцький С. В. Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава): монографія. Київ : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН, 2012. 317 с.

316. Прилуцький С. В. Громадянське суспільство в механізмі судової влади та правосуддя: теоретико-правовий аспект. *Кримінальне право та кримінологія*. 2010. № 1. С. 236–243.

317. Прилуцький С. В. Судова влада в умовах реформування громадянського суспільства та правової держави в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2013. 448 с.

318. Прилуцький С. В. Судова влада і громадянське суспільство: взаємозв'язок, місце та роль у правовій державі. *Правова держава*. 2010. Вип. 21. С. 342–351.

319. Прилуцький С. В. Формування корпусу професійних суддів України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2003. 223 с.

320. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України № 5076-VI від 05.07.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17#Text> (дата

звернення: 07.10.2022).

321. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 13.08.2022).

322. Про Вищу раду правосуддя : Закон України № 1798-VIII від 21.12.2016. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19> (дата звернення: 15.05.2024).

323. Про відновлення довіри до судової влади в Україні : Закон України № 1188-VII від 08.04.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1188-18> (дата звернення: 08.05.2024).

324. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) : Закон України № 540-IX від 30.03.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540-20#Text> (дата звернення: 12.09.2022).

325. Про внесення змін до розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо забезпечення сталого функціонування судової влади в період відсутності повноважного складу Вищої ради правосуддя : Закон України № 2128-IX від 15.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2128-20#Text> (дата звернення: 13.08.2022)

326. Про громадські об'єднання : Закон України № 4572-VI від 22.03.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 16.10.2022).

327. Про державну підтримку медіа, гарантії професійної діяльності та соціальний захист журналіста : Закон України № 540/97-ВР від 23.09.1997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/540/97-вр#Text> (дата звернення: 09.01.2025).

328. Про доступ до публічної інформації: Закон України № 2939-17 від 13.01.2011. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2939-17>

(дата звернення: 12.01.2024).

329. Про доступ до судових рішень : Закон України № 3262-IV від 22.12.2005. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3262-15> (дата звернення: 20.06.2023).

330. Про забезпечення права на справедливий суд : Закон України № 192-VIII від 12.02.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/192-19> (дата звернення: 16.07.2022).

331. Про запобігання корупції : Закон України № 1700-VII від 14.10.2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/1700-18> (дата звернення: 15.05.2024).

332. Про затвердження Положення про Державну судову адміністрацію України : Рішення Вищої ради правосуддя № 141/0/15-19 від 17.01.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/vr141910-19#Text> (дата звернення: 16.07.2022).

333. Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка : Постанова Кабінету Міністрів України № 1049 від 12.10.2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1049-2011-п/ed20210806#n328> (дата звернення: 16.07.2022).

334. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України № 976 від 05.11.2008. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008п#Text> (дата звернення: 16.08.2023).

335. Про Заяву Верховної Ради України «Про необхідність жорсткого і безкомпромісного подолання проявів корупції в системі правосуддя» : Постанова Верховної Ради України; Заява № 3119-IX від 29.05.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3119-20#Text> (дата звернення: 17.11.2023).

336. Про інформацію : Закон України № 2657-XII від 02.10.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12#Text> (дата звернення: 10.08.2022).

337. Про конкурс з добору кандидатів для здійснення Президентом

України призначення на посаду члена Вищої ради правосуддя : Указ Президента України № 775/2024 від 20.11.2024. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/775/2024#Text> (дата звернення: 12.01.2025).

338. Про Конституційний Суд України : Закон України № 2136-VIII від 13.07.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-19#Text> (дата звернення: 10.08.2022).

339. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки : Указ Президента України № 487/2021 від 07.09.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 28.03.2024).

340. Про організаційне забезпечення функціонування вебпорталу «Судова влада України» : Рішення РСУ № 68 від 06.10.2016. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/documents/42> (дата звернення: 25.05.2023).

341. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності : Закон України № 2834-IX від 13.12.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/283420/ed20221213#n16> (дата звернення: 01.01.2025).

342. Про правовий режим воєнного стану : Закон України № 389-VIII від 12.05.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 20.03.2025).

343. Про правові та організаційні засади громадського контролю та громадського діалогу в Україні : Проект Закону № 5458 від 30.04.2021. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=71831 (дата звернення: 16.10.2022).

344. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 червня 2023 року «Про прискорення судової реформи та подолання проявів корупції у системі правосуддя» : Указ Президента України від 30.06.2023 № 359/2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/359/2023#n5> (дата звернення: 05.02.2024).

345. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ

Президента України № 68 від 26.02.2016. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/68/2016> (дата звернення: 19.07.2023).

346. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України № 231/2021 від 11.06.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 21.12.2022).

347. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України № 5/2015 від 12.01.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015#Text> (дата звернення: 14.03.2024).

348. Про судоустрій і статус суддів : Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 16.07.2022).

349. Про супровід веб-сайту місцевого (апеляційного) суду : рішення Ради суддів України № 68 від 06.10.2016. URL: <http://rsu.gov.ua/ua/documents/42> (дата звернення: 15.09.2023).

350. Про Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. URL: <https://spravdi.gov.ua/pro-nas> (дата звернення: 12.02.2025).

351. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України № 722/2019 від 30.09.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 13.01.2025).

352. Про внесення зміни до частини сьомої статті 147 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо визначення територіальної підсудності судових справ : Закон України № 2112-IX від 03.03.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2112-20#Text> (дата звернення: 10.01.2023).

353. Проактивна комунікація судів з медіа та громадськістю – важлива передумова для підвищення рівня довіри суспільства до системи правосуддя. 2024. URL: <https://hcj.gov.ua/news/proaktyvna-komunikaciya-sudiv-z-media-ta-gromadskisty-vazhlyva-peredumova-dlya-pidvyshchennya> (дата звернення: 18.10.2024).

354. Програма «Нове правосуддя». Опитування стосовно довіри до

судової гілки влади, суддівської незалежності та підзвітності, сприйняття корупції та готовності повідомляти про її прояви. URL: <https://newjustice.org.ua/uk/novini/rezultati-natsionalnih-opituvan-naselennya-tapraavnikiv-yaki-ye-uchasnikami-sudovih-provadzhen-shhodo-doviri-do-sudovoyi-gilki-vladi-suddivskoyi-nezalezhnosti-j-pidzvitnosti-spriynyattyakoruptsiyi-ta> (дата звернення: 17.11.2023).

355. Проєкт «Моніторинг впливу висвітлення судових рішень у справах, пов'язаних зі збройним конфліктом на сході України, на ставлення громадськості до судової гілки влади», що реалізується у межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру за фінансової підтримки уряду Королівства Нідерландів. URL: <https://hrvector.org/proekti> (дата звернення: 07.05.2023).

356. Проєкт Закону про правові та організаційні засади громадського контролю та громадського діалогу в Україні № 5458 від 30.04.2021. Картка законопроекту. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/26508> (дата звернення: 13.07.2023).

357. Проєкт Концепції розвитку комунікаційної політики судової влади. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/risenna-rsu-no-18-vid-04052023-p-cdb623db90.pdf> (дата звернення: 10.02.2024).

358. Публічна служба: системна парадигма: кол. моногр. / К. О. Ващенко, С. М. Серьогін, Є. І. Бородін, Н. А. Липовська, Н. Г. Сорокіна. Дніпро : ДРІДУ НАДУ, 2017. 256 с.

359. Рабінович П. Методологія вітчизняного загальнотеоретичного праводержавознавства : деякі сучасні тенденції. *Право України*. 2014. № 1. С. 11–21.

360. Рада суддів : Рішення № 33 від 06.10.2022. С. 61–62. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/komunikacia-sud-web-4391aaf1b3.pdf> (дата звернення: 15.05.2024).

361. Разумков центр. Оцінка ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до виборів під час війни, віра в перемогу (лютий–березень 2025 р.). URL:

<https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-instytutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-vyboriv-pid-chas-viiny-vira-v-peremogu-liutyiberezen-2025r> (дата звернення: 15.05.2025).

362. Разумков Центр. Звіт за результатами дослідження «Ставлення громадян України до судової системи». 24.06.2019. URL: <http://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/stavlennia-gromadian-ukrainy-do-sudovoi-systemy> (дата звернення: 17.08.2024).

363. РАУ закликала уточнити процедури розгляду справ у цивільній, адміністративній та господарській юрисдикціях під час воєнного стану. Національна асоціація адвокатів України. URL: <https://unba.org.ua/news/7329-rau-zaklikala-utochniti-proceduri-rozglyadu-sprav-ucivil-nij-administrativnij-ta-gospodars-kij-yurisdikciyah-pid-chas-voennogo-stanu.html> (дата звернення: 09.05.2024).

364. Рашковська О. В. Громадська комунікація як стратегічний ресурс демократизації державного управління в Україні : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01. Київ, 2016. 225 с. 150.

365. Рашковська О. Теоретико-методологічні підходи до визначення поняття «комунікація». *Публічно-управлінські та цифрові практики*. 2024. Вип. 1. С. 96–102. URL: <https://doi.org/10.31673/2786-7412.2023.011682> (дата звернення: 24.08.2024).

366. Регламент інформаційного наповнення офіційного вебпорталу «Судова влада України» : затверджено наказом ДСА України № 30 від 17.02.2014. URL: <http://dsa.court.gov.ua/dsa/14/gjflvghvtrjg/> (дата звернення: 16.11.2023).

367. Результати національних опитувань правників, працівників апарату суду та присяжних в 2019 році. Програма USAID «Нове правосуддя». URL: <https://newjustice.org.ua/uk/novini/rezultati-natsionalnih-opituvan-pravnikov-pratsivnikov-aparatu-sudu-ta-prisyazhnikh-v-2019-rotsi/> (дата звернення: 16.11.2023).

368. Рекецька І. Р. Судова влада в контексті демократичної трансформації українського суспільства : автореф. дис. ... канд.. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2003. 18 с.

369. Рекомендація № R 11 (1985) Комітету міністрів державам-членам щодо становища потерпілого в межах кримінального права і кримінального процесу від 28.06.1985. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_85_11_1985_06_28.pdf (дата звернення: 11.07.2022).

370. Рекомендація № R 11 (1995) Комітету міністрів державам-членам щодо відбору, обробки, представлення та архівації судових рішень в правових інформаційно-пошукових системах від 11.09.1995. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_129#Text (дата звернення: 11.07.2022).

371. Рекомендація № R 12 (1994) Комітету міністрів державам-членам щодо незалежності, ефективності та ролі суддів від 13.10.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_323#Text (дата звернення: 11.07.2022).

372. Рекомендація № R 13 (2003) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам «Про порядок надання інформації щодо кримінального провадження через засоби масової інформації» від 10.07.2003. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-rec-2003-13-shhodo-nadannya-informatsiyi-cherez-zasoby-masovoyi-informatsiyi-stosovno-kryminalnogo-sudochynstva/> (дата звернення: 11.07.2022).

373. Рекомендація № R 7 (2000) Комітету міністрів Ради Європи щодо права журналістів не розкривати свої джерела інформації від 08.03.2000. URL: <https://cedem.org.ua/library/rekomendatsiya-r-2000-7-pro-pravo-zhurnalistiv-ne-rozkryvaty-svoyi-dzherela-informatsiyi/> (дата звернення: 11.07.2022).

374. Рекомендація CM/Rec 12 (2010) Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо суддів: незалежність, ефективність та обов'язки від 17.11.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a38#Text (дата звернення: 11.07.2022).

375. Ремєскова Ю. О. Судова влада в системі поділу влади: автореф.

дис. ... канд.. юрид. наук : 12.00.10. Харків, 2013. 20 с.

376. Реформа урядових комунікацій передбачає запровадження нової галузі знань «комунікативістика». URL: <http://mir.gov.ua/news/2058.html> (дата звернення: 27.04.2023).

377. Рибак В. Транслявання судових засідань технічними засобами судів та їх коментування у рамках проєкту «Суд людською мовою» як ефективні механізми захисту права на справедливий суд. Київ, 2018. 68 с. URL: <http://hrvector.org/publikacziyi/18-06-11-translaweffect> (дата звернення: 28.06.2023).

378. Рибак В., Боярський Н. Комунікація судовою владою справ, пов'язаних з війною: 10 питань-відповідей. Київ: ТОВ «ВІСТКА», 2022. 62 с. URL: <https://rsu.gov.ua/uploads/article/komunikacia-sud-web-4391aaf1b3.pdf> (дата звернення: 02.05.2024).

379. Рибак В., Боярський Н. Медіавідкритість судів України. Результати всеукраїнського опитування працівників і працівниць судів України, 2020 рік / за ред. О. Давліканової. Київ : ГО «Вектор прав людини», 2021. 152 с. URL: <https://hrvector.org/zviti/21-12-06-2020> (дата звернення: 14.09.2022).

380. Рибак В., Боярський Н. Медіавідкритість судів України: результати всеукраїнського опитування працівників і працівниць судів України, 2019 рік. Київ : ГО «Вектор прав людини», 2019 р. 160 с. URL: <http://hrvector.org/pdf/media-courts-2019-web-.pdf> (дата звернення: 12.01.2024).

381. Рибак В., Н. Боярський. Комунікація судовою владою справ, пов'язаних з війною: 10 питань-відповідей. Київ : ТОВ «ВІСТКА», 2022. 62 с.

382. Рішення Конституційного суду Республіки Північна Македонія У.бр.44/2020 та У.бр.50/2020 від 12.05.2020. URL: <http://ustavensud.mk/?p=19030> (дата звернення: 09.09.2022).

383. Рогатіна Л. П. Громадський контроль над державою: сутність, механізми реалізації та перспективи розвитку: автореф. дис.. ...канд.. політ. наук : 23.00.02. Одеса, 2011. 20 с.

384. Розанвалон П. Демократична легітимність. Безсторонність, рефлексивність, наближеність / пер. з фр. Є. Марічева. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 287 с.

385. Розлуцька А., Рибак В. Як налагодити діалог суду та громади? Київ : ГО «Вектор прав людини», 2019. 40 с. URL: <http://hrvector.org/publikacziyi/19-04-11-press> (дата звернення: 02.03.2024).

386. Романенко Є. Комунікативна політика держави: теоретико-методологічний аналіз: монографія. Київ : НАДУ, 2014. 400 с.

387. Руденко А. В. Адміністративне судочинство: становлення та здійснення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2006. 20 с.

388. Руденко М. В., Овчаренко О. М. Відкритість судової гілки влади та її підзвітність суспільству як важливі гарантії забезпечення верховенства права. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 85–93. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-6/18> (дата звернення: 04.12.2024).

389. Руссо Ж.-Ж. Про суспільну угоду або Принципи політичного права. Port-Royal, 2001. С. 26–27.

390. Саленко О. В. Гармонізація законодавства України про судоустрій і статус суддів із міжнародними стандартами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2015. 20 с.

391. Салієнко О. О. Теорія поділу державної влади: витоки її зародження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 6. С. 16–19. URL: http://lsej.org.ua/6_2021/5.pdf (дата звернення: 19.06.2023).

392. Саф'ян М. Роль судів при побудові громадянського суспільства. *Судоустрій і судочинство*. 2007. № 7. С. 114–121.

393. Себайн Джордж Г., Торсон Томас Л. Історія політичної думки. Київ : Основи, 1997. С. 107–120.

394. Селіванов А. О., Стрижак А. А. Питання теорії конституційного правосуддя в Україні: актуальні питання сучасного розвитку конституційного правосуддя: монографія. Київ: Логос, 2010. 276 с.

395. Селіванов А. Судове право як самостійна галузь системи сучасного

українського права. *Право України*. 2015. № 3. С. 9–17.

396. Синегубов О., Бортнік О., Черненко О. Стратегічні цілі та принципи цифровізації правосуддя в ЄС в контексті євроінтеграційних викликів для України. *Юридичний вісник*. 2024. Вип. 5. С. 184–198. http://yurvisnyk.in.ua/v5_2024/23.pdf (дата звернення: 30.03.2025).

397. Ситар І. М. Комунікація у праві: до проблеми міжкультурної комунікації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2014. № 807. С. 119–123.

398. Сквірський І. О. Поняття та основні ознаки громадського контролю в сучасній адміністративно-правовій доктрині України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2016. Вип. 37. Т. 3. С. 23–24.

399. Сквірський І. О. Принципи організації та здійснення громадського контролю у публічному управлінні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2013. № 2. С. 268. URL: <http://www.pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja/11> (дата звернення: 16.11.2023).

400. Скочиляс-Павлів О. В. Сучасний стан електронного судочинства в Україні. *Київський часопис права*. 2024. № 1. С. 207–212. URL: <https://doi.org/10.32782/klj/2024.1.29> (дата звернення: 22.11.2024).

401. Словник іншомовних слів / Л.О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1326 с.

402. Смокович М. Доступ до публічної інформації : окремі аспекти теорії та судової практики. *Право України*. 2014. № 3. С. 97–109.

403. Смокович М. І. Здійснення правосуддя в умовах воєнного стану: до питання законодавчих змін. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету, Серія Право*. 2022. Вип. 70. С. 450–455. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2022/05/74.pdf> (дата звернення: 15.01.2024).

404. Смокович М. Судова влада: місце в суспільстві та судовий контроль. *Юридична Україна*. 2012. № 10. С. 99–107.

405. Смородинський В. С. Ідея правосуддя в історії правничої думки. *Правосуддя: філософське та теоретичне осмислення*: колективна монографія. Київ, 2009. 316 с. URL: <https://intrel.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2017/09/Правосуддя-філософське-та-теоретичне-осмислення.pdf> (дата звернення: 02.10.2023).

406. COVID-19 – не причина для порушення принципу відкритості судового розгляду. Реанімаційний пакет реформ. URL: <https://rpr.org.ua/news/covid-19-ne-prychyna-dliaporushennia-pryntsypu-vidkrytosti-sudovoho-rozghliadu> (дата звернення: 24.06.2023).

407. Стартує дистанційний навчальний курс НШСУ «Комунікації в судовій діяльності». 2018. URL: <https://court.gov.ua/press/pressofficeanons/439868> (дата звернення: 16.11.2023).

408. Створено Прес-центр судової влади та Громадську раду при Раді суддів України. URL: <https://zib.com.ua/ua/print/97356.html> (дата звернення: 01.11.2024).

409. Степаненко С. В. Взаємодія органів державної влади та інституцій громадянського суспільства в процесі реалізації євроінтеграційної політики України : автореф. дис... канд. наук з держ. упр. Харків, 2010. 20 с.

410. Стовба О. Феноменолого-комунікативний підхід А. В. Полякова: право «по той бік» класичного праворозуміння. *Філософія права і загальна теорія права*. 2014. № 1–2. С. 513–518. URL: <http://phtl.nlu.edu.ua/article/download/182802/182767/0> (дата звернення: 13.07.2024).

411. Стратегічні комунікації в міжнародних відносинах: монографія. Київ : Вадекс, 2019. 442 с.

412. Стратегія розвитку системи правосуддя готова на 99%, але є важливий нюанс – Офіс Президента. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/325039-strategiya-razvitiya-sistemy-pravosudiya-gotova-na-99-no-est-vazhnyy-nyuans-ofis-prezidenta> (дата звернення: 16.03.2025).

413. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного

судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України № 231/2021 від 11.06.2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 18.11.2024).

414. Струс-Духнич Т. В. Судова влада в період розбудови громадянського суспільства: теоретико-правові аспекти: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2012. 200 с.

415. Судова влада в Україні. Офіційний сайт. URL: <https://court.gov.ua/> (дата звернення: 24.06.2024).

416. Судова влада в Україні: історичні витоки, закономірності, особливості розвитку: монографія / за ред. І. Б. Усенка. Київ : Наук. думка, 2014. 502 с.

417. Судова влада на карантині: як COVID-19 вплинув на українські суди. *Реанімаційний Пакет Реформ*. URL: <https://rpr.org.ua/news/sudova-vlada-na-karantyni-iak-covid-19-vplynuv-na-ukrains-ki-sudy/> (дата звернення: 09.09.2022).

418. Судова влада: монографія / І. Є. Марочкін, Л. М. Москвич, І. В. Назаров та ін.; за заг. ред. І. Є. Марочкіна. Харків : Право, 2025. 792 с.

419. «Судовий індекс» – 2024: що показало дослідження. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/sudoviy-indeks--2024-shcho-pokazalo-doslidzhennya.html> (дата звернення: 28.12.2024).

420. Теорія держави і права. Академічний курс: підручн. / за ред. О. В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

421. Типова посадова інструкція головного спеціаліста із забезпечення зв'язків із засобами масової інформації (прес-секретаря) : наказ Державної судової адміністрації України № 145 від 06.11.2013. URL: <http://lva.arbitr.gov.ua/userfiles/posibnylUSAID.pdf> (дата звернення: 16.10.2024).

422. Типове положення про апарат суду: рішення Державної судової адміністрації України за погодженням із Вищою радою правосуддя № 140/0/15-19 від 17.01.2019. URL: <http://www.vru.gov.ua/act/17091> (дата звернення: 08.03.2025).

423. Ткаченко І. Ю. Поняття та зміст громадського контролю за діяльністю суддів в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 280–283. URL: http://lsej.org.ua/4_2022/66.pdf (дата звернення: 26.05.2023).

424. Токарська А. С. Комунікативна природа права і правової комунікації. *Філософські та методологічні проблеми права*, 2011. № 1. С. 32–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fmpp_2011_1_5 (дата звернення: 05.07.2023).

425. Торхова Н. О. Удосконалення зв'язків з громадськістю в системі судової влади: державно-управлінський аспект : дис. ... д-ра філос. за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». Миколаїв, 2021. 307 с.

426. Торхова Н. О. Управління зв'язками з громадськістю у судах України як багатоаспектний комплексний процес. *Środkowoeuropejskie Studia Polityczne*. 2019. № 4. С. 47–66.

427. Тур М. Г. Некласичні моделі легітимації соціальних інститутів: монографія. Київ : ПАРАПАН, 2006. 396 с.

428. Туркіна І. Є. Судова влада як соціальний феномен. *Державне будівництво*. 2011. № 1. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=DeBu_2011_1_35 (дата звернення: 17.02.2024).

429. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Закон України № 1678-VII від 16.09.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 17.09.2023).

430. Удовика Л. Г. Методологічні зрушення у юридичній науці в умовах глобалізаційних трансформацій правової сфери. *Методологія в праві*: монографія / за заг. ред. І. Безклубого. Київ : Грамота, 2017. С. 137–155.

431. Удовика Л. Г., Черповицька І .Ю. Комунікація громадянського суспільства й судової влади: методологічні підходи дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 86. С. 138–148. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/86-part-1.pdf> (дата звернення: 25.01.2025).

432. Україна покращила показник сталості організацій громадянського суспільства. URL: <https://cs.detector.media/law-andmoney/texts/185703/2023-10-26-ukraine-pokrashchyla-pokaznyk-stalostiorganizatsiy-gromadyanskogo-suspilstva/> (дата звернення: 29.01.2025).

433. Фальковський А. О. Аксіологічний підхід в методології сучасної юриспруденції: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Одеса, 2011. 19 с.

434. Федоренко В.В. Основні конституційні засади судочинства в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2015. 20 с.

435. Формування комунікаційної стратегії: поетапна інструкція з прикладами. URL: <https://www.prostir.ua/?kb=rozvytok-komunikatsijnoji-stratehiji-poetapnainstruktsiya-rozrobky-komunikatsijnoji-stratehiji-dlya-vashoji-orhanizatsiji-izvpravamy-ta-korysnymy-posylannyamy> (дата звернення: 19.05.2024).

436. Фулей Т. І. Суд і ЗМІ: взаємовідносини в демократичному суспільстві в світлі вимог статті 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: навч.-метод. посіб. Київ : Фенікс. 64 с.

437. Харитонов Є. О. Цивілізаційний підхід у дослідженні приватного права як європейського концепту. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 19. С. 6–12. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/55d08b49-7929-43c8-8cdb-26208d3791a4/content> (дата звернення: 05.06.2023).

438. Хартія основних прав Європейського Союзу від 07.12.2000. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU00303> (дата звернення: 14.01.2025).

439. Хливнюк А. М. Правовий статус Державної судової адміністрації України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Київ, 2009. 20 с.

440. Хотинська-Нор О.З. Теорія і практика судової реформи в Україні: монографія. Київ : Алерта, 2016. 428 с.

441. Хотинська-Нор О. З. Транспарентність судової системи та адвокатури як чинник формування громадянської свідомості суспільства. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 176–182.

442. Хотинська-Нор О. З., Саленко О. В. Феномен довіри та легітимність судової влади: національні позиції vs міжнародні стандарти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 671–675.

443. Хрипун В. Зміни до Кодексу суддівської етики: цензура для суддів, контроль за поведінкою у соцмережах та дозвіл на використання штучного інтелекту. Конституційний процес в Україні: політико-правові аспекти. *Судово-юридична газета*. 2024. № 9 (124). С. 20–22. URL: https://nbuviar.gov.ua/images/informaciyni_vidanya/konst_pr/2024/konst_pr_2024_9.pdf (дата звернення: 02.12.2024).

444. Хрипун В. Нова стратегія судової реформи: що влада планує зробити з правосуддям до 2029 року. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/310626-novaya-strategiya-sudebnoy-reformy-chto-vlast-planiruet-sdelat-s-pravosudiem-do-2029-goda> (дата звернення: 15.12.2024).

445. Центр політико-правових реформ. Офіційний вебсайт. URL: <https://pravo.org.ua/> (дата звернення: 06.12.2024).

446. Ціцерон. Про закони. Про державу. Про природу богів / пер з лат. В. Литвинов. Київ : Основи, 1998. 476 с.

447. Чебан В. І. Конституційно-правовий статус суддів в Україні та державах Східної Європи (порівняльно-правовий аналіз): монографія. Чернівці : Технодрук, 2013. 220 с.

448. Черновський О. К., Іл'юк Д. Д. Окремі питання побудови військового судочинства в Україні на основі міжнародного досвіду. *Наше право*. 2020. № 1. С. 184–191.

449. Черновський О., Іл'юк Д. Окремі питання практичної реалізації нової концепції судової реформи. *Європейські перспективи*. 2021. № 6. С. 34–39. URL: <https://doi.org/10.32782/EP.2021.6> (дата звернення: 06.11.2023).

450. Черповицька І. Ю. До питання про методологію дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади. *Актуальні проблеми правової науки* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 10 грудня 2024 р.). Запоріжжя, 2024. С. 84–87. URL: https://www.znu.edu.ua/faculty/law/nauka/2024/_vseukrayins_koyi_naukovo-praktichnoyi_konferents_yi_aktual_n_problemi_pravovoyi_nauki_gruden_.pdf (дата звернення: 10.03.2025).

451. Черповицька І. Ю. Міжнародні стандарти комунікації судової влади й громадянського суспільства. Правова освіта та правова наука в умовах сучасних трансформаційних процесів : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 20 листопада 2019 р.). Запоріжжя, 2019. С. 44–46.

452. Черповицька І. Ю. Напрями й аспекти дослідження проблем комунікації громадянського суспільства й судової влади у сучасній юридичній науці. *Актуальні проблеми юридичної науки* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 6 жовтня 2022 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 104–107. URL: <https://univer.km.ua/sites/default/files/Наукова%20діяльність/2022%20рік%20Збірник%20тез%20XXI%20осінні%20юридичні%20читання.pdf> (дата звернення: 13.10.2024).

453. Черповицька І. Ю. Підзвітність судової влади: поняття й зміст. *Запорізькі правові читання* : матеріали щорічної міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 р.) / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 347–349. URL: https://www.znu.edu.ua/faculty/law/nauka/mater__ali_schor__chnoyi_m__zhnarodnoyi_naukovo-praktichnoyi_konferents_yi_zapor__z__k__pravov__chitannya_2020_.pdf (дата звернення: 18.01.2023).

454. Черповицька І. Ю. Транспарентність судової влади як підґрунтя комунікації судової влади й громадянського суспільства. *Юридичні науки*:

проблеми та перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 26–27 червня 2020 р.). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2020. С. 19–22.

455. Черповицька І. Ю. Напрями й форми комунікації громадянського суспільства і судової влади в Україні: загальнотеоретична характеристика. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 25–32. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/6.pdf> (дата звернення: 15.12.2024).

456. Черповицька І. Ю. Особливості комунікації судової влади й громадянського суспільства в Україні в умовах пандемії крізь призму європейського досвіду. *Вісник Запорізького національного університету*. 2020. № 3. С. 23–31.

457. Черповицька І. Ю. Сучасний зарубіжний досвід упровадження інформаційно-комунікативних технологій як засіб оптимізації комунікації громадянського суспільства і судової влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022. № 56. С. 20–26. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc56/5.pdf> (дата звернення: 25.12.2024).

458. Члени Комісії взяли участь у Міжнародній конференції «Комунікація судової влади: єдиний голос як інструмент для розбудови довіри». URL: <https://vkksu.gov.ua/news/chleny-komisiyi-vzyaly-uchast-u-mizhnarodniy-konferenciyi-komunikaciya-sudovoyi-vlady-yedyny> (дата звернення: 02.10.2024).

459. Шаповал А., Ганга В. Міжнародний досвід висвітлення кримінального та цивільного судочинства. *Віче*. 2011. № 8. С. 30–32.

460. Шербак С. В., Кожевнікова А. В. Електронізація судочинства: сучасний стан та орієнтири розвитку електронного суду в Україні у світлі цивільного процесу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 4. С. 238–242. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/57> (дата звернення: 17.12.2024).

461. Шкіль М. В. Адміністративно-правова охорона правосуддя в

Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 206 с.

462. Шпенюв Д. Ю. Служба суддів в Україні: адміністративно-правові засади: дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2017. 489 с.

463. Шпенюва П. Ю. Апарат суду в системі організаційного забезпечення судової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2019. 234 с.

464. Штопенко А. Війна, правосуддя, медіа. Що журналістам треба знати про судові процеси. *Медіамейкер*. URL: <https://mediamaker.me/shho-zhurnalistam-treba-znaty-prosudovi-proczesy-9043/> (дата звернення: 25.06.2024).

465. Шуміло О. М. До питання ключових інститутів громадянського суспільства. *Вісник ЛННІ імені Е. О. Дідоренка*. 2023. № 3 (103). С. 35–42. URL: <https://luhbulletin.dnuvs.ukr.education/index.php/main/article/download/126/1>

466. Щербанюк О.В. Принцип демократії та народовладдя в судовому праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2023. Вип. 75. Ч. 1. С. 138–141.

467. Щодо дотримання прав учасників судових проваджень та представників ЗМІ в умовах карантину: рішення Ради суддів України № 63 від 03.10.2020. URL: <https://bit.ly/3m4lNW4> (дата звернення: 15.02.2023).

468. Ющик О. До проблеми розвитку методології права. *Право України*. 2014. № 1. С. 40–49.

469. Ясперс К. Комунікація. *Першоджерела комунікативної філософії*. Київ : Либідь, 1996. С. 132–148.

470. Fiat iustitia! Вплив висвітлення судових рішень у справах, пов'язаних зі збройним конфліктом на сході України, на ставлення громадськості до судової гілки влади / уклад.: Н. Боярський, К. Захаров, В. Лебідь, О. Мартиненко, В. Рибак, М. Тарахкало, Є. Чекарьов, А. Черноусов, С. Щербань. Київ : ГО «Вектор прав людини», 2022. 188 с. URL: <https://hrvector.org/zviti/22-04-05-fiat-iustitia> (дата звернення: 14.12.2023).

471. 2019–2023 Strategy on e-Justice, adopted by Council of the European Union (13 March 2019). 2019/C 96/04. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019XG0313\(01\)&rid=7](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52019XG0313(01)&rid=7) (last accessed:

14.07.2022).

472. Affaire Rouillan c. France (requete № 28000/19). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-217717> (last accessed: 03.07.2022).

473. Alexander B. Aikman The Art and Practice of Court Administration. Baton Rouge : CRC Press, 2007. 484 p.

474. Ambwani S. Information and Communication Technologies in Courts. National Judicial Academy. 2018. URL: https://nja.gov.in/Concluded_Programmes/2018-19/P-1142_PPTs/1.Information%20and%20Communication%20Technology%20in%20Courts.pdf (last accessed: 15.06.2022).

475. Arifin Suhairi M. Implementation of E-Court in the Justice System During Covid-19 Pandemic. *International Journal of Social Science and Human Research*. 2021. Vol. 4, Issue 3. P. 456–461.

476. Arnstein S. A Ladder of Citizen Participation. *Journal of the American Institute of Planners*. № 35 (4). 1969. P. 216–224. URL: <https://doi.org/10.1080/01944366908977225> (last accessed: 15.06.2022).

477. Basic Principles on the Independence of the Judiciary. Adopted by the Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders, Milan, 26 August – 6 September 1985, and endorsed by General Assembly resolutions 40/32 of 29 November 1985 and 40/146 of 13 December 1985. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/161765?ln=en> (last accessed: 03.07.2022).

478. Boies D. Judicial Independence and the Rule of Law. *Journal of Law & Policy*. 2006. Vol. 22. P. 57–70.

479. Bojarski L. Civil Society Organizations for and with the Courts and Judges – Struggle for the Rule of Law and Judicial Independence: The Case of Poland 1976–2020. *German Law Journal*. 2021. №. 22. P. 1344–1384. URL: <https://doi.org/10.1017/glj.2021.72> (last accessed: 30.04.2022).

480. Bordewijk J. Allocutie: Enkele Gedachten over Communicatievrijheid in Een Bekabeld Land. Baarn : Bosch & Keuning, 1982. P. 104.

481. Boryslavska O. Judicial Reforms in Eastern Europe: Ensuring the Right to

a Fair Trial or an Attack on the Independence of the Judiciary. *Access to Justice in Eastern Europe*. 2021. № 1(9). P. 122–142.

482. Case of *Borgers v. Belgium* (application № 12005/86). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57720> (last accessed: 13.02.2022).

483. Case of *Castells v. Spain* (application № 11798/85). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57772> (last accessed: 03.07.2022).

484. Case of *Dalban v. Romania* (application № 28114/95). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58306> (last accessed: 03.07.2022).

485. Case of *De Haes and Gijssels v. Belgium* (application № 19983/92). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58015> (last accessed: 11.07.2022).

486. Case of *De Haes and Gijssels v. Belgium*, 24 February 1997. URL: <https://www.humanrightsguide.md/en/case-law/de-haes-and-gijssels-v-belgium> (last accessed: 24.09.2022).

487. Case of *Goodwin v. the United Kingdom* (application № 17488/90). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57974> (last accessed: 03.07.2022).

488. Case of *Lingens v. Austria* (application № 9815/82). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57523> (last accessed: 03.07.2022).

489. Case of *M. D. and others v. Spain* (application № 36584/17). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-218034> (last accessed: 03.07.2022).

490. Case of *Magyar Jeti Zrt v. Hungary* (application № 11257/16). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-187930> (last accessed: 23.09.2022).

491. Case of *Sramek v. Austria* (application № 8790/79). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57581> (last accessed: 03.07.2022).

492. Case of *Żurek v. Poland* (application № 39650/18). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-217705> (last accessed: 03.07.2022).

493. Conrad C., Poole M. *Strategic Organizational Communication: Into the Twenty-first Century*. Harcourt Brace College Publishers, 1998. 479 p.

494. Contini F., Mohr R. Reconciling Independence and Accountability in Judicial Systems. *Utrecht Law Review*. 2008. Vol. 3 (Issue 2). P. 26–43. URL: <https://utrechtlawreview.org/articles/10.18352/ulr.46> (last accessed: 11.07.2023).

495. Corporate communications. Courts and Tribunals Judiciary: official website. URL: <https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/training-support/jo-index/corp-comms/> (last accessed: 19.02.2022).

496. Custelli C., Giacalone M. Evaluation indices of the judicial system and ICT developments in civil procedure. *Procedia Economics and Finance*. 2014. Vol. 17. P. 113–120.

497. Decision No. 152 of 6 May 2020 on the exception of unconstitutionality of certain provisions of Government Emergency Ordinance No. 34/2020: Constitutional Court of Romania. Bucharest. 2020. URL: https://www.ccr.ro/download/decizii_de_admitere/Decizie_152_2020.pdf (last accessed: 09.09.2022).

498. Details of Phase-II. Department of Justice of India: official website. URL: <https://doj.gov.in/details-of-phase-ii/> (last accessed: 16.06.2022).

499. Discussion Guide: The Risks and Benefits of the Use of Social Media by Judges (Global Judicial Integrity Network) URL: https://www.unodc.org/documents/ji/discussion_guides/Managing_the_Risks_and_Benefits_of_Use_of_Social_Media_by_Judges.pdf (last accessed: 17.10.2022).

500. Dragicevic Dičić B. Address at the opening of the judicial year. European Court of Human Rights. 26 January 2018. URL: https://www.echr.coe.int/documents/d/echr/Speech_20180126_Dragicevic-Dicic_JY_ENG (last accessed: 02.05.2022).

501. eCourts Mission Mode Project. Phase I (2011-15). Department of Justice of India: official website. URL: <https://doj.gov.in/phase-i/> (last accessed: 15.06.2022).

502. E-Courts. National Informatics Centre: official website. URL: <https://www.nic.in/products/ecourts/> (last accessed: 16.06.2022).

503. Ehrlich E. *Fundamental Principles of the Sociology of Law*. Cambridge, MA : Harvard University Press, 1936. 541 p. URL: <https://archive.org/details/dli.ministry.13242/page/n13/mode/2up> (last accessed: 10.07.2022).

504. EU Justice Scoreboard 2023: загальний огляд показників судових систем країн Європейського Союзу. URL: <https://pravo.org.ua/category/sudivnytstvo/> (дата звернення: 16.02.2024).

505. European Ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment, adopted by the European Commission for the Efficiency of Justice (CEPEJ) at its 31 plenary meeting (Strasbourg, 3-4 December 2018). URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c> (last accessed: 14.07.2022).

506. Fostering Innovation in the U.S. Court System. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1255.html (last accessed: 24.03.2022).

507. GBAO Strategies, State of the State Courts: 2019 Poll (National Center for State Courts, survey conducted November 18-23, 2019) URL: <https://www.ncsc.org/survey> (last accessed: 20.05.2023).

508. Griffin E. A first look at Communication Theory. New York : The McGraw Hill Companies, 1997. 526 p.

509. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Verkündet 23 Mai 1949. Bundesgesetzblatt. Teil I Nr. 1. Bonn : Bundesanzeiger, 1949. P. 1–19. URL: https://media.offenegesetze.de/bgbl1/1949/bgbl1_1949_1.pdf (last accessed: 28.07.2022).

510. Guide on communication with the media and the public for courts and prosecution authorities, adopted at the 31st plenary meeting of the CEPEJ (Strasbourg, 3-4 December 2018). URL: https://rm.coe.int/cepej-2018-15-en-communication-manual-with-media/16809025fe#_Toc524690254 (last accessed: 12.02.2022).

511. Gupta V. Organizational Communication: A Global Perspective. New Delhi : Sage Publications Ltd, 2004. 307 p.

512. Habermas J. Faktizität und Geltung: Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats. Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1992. 704 p.

513. Hoboken J. van, Buri I., Quintais J.P., Fahy R., Appelman N., Straub M. (eds.). Putting the Digital Services Act Into Practice: Enforcement, Access to Justice, and Global Implications. Berlin: Verfassungsbooks, 2023. 243 p. URL: <https://doi.org/10.17176/20230208-093135-0> (last accessed: 11.05.2025).

514. Horodovenko V., Bondar O., Udovyka L. Justice in the Covid-19 era through the prism of judicial power. *Ius Humani*. 2021. Vol. 10, No. 1. P. 51–72. URL: <http://www.iushumani.org/index.php/iushumani/issue/view/11> (last accessed: 18.04.2023).

515. Horodovenko V.V., Udovyka L.G., Shekhovtsova T.O. Vaccination in the System of Human Rights and Obligations: impact of the COVID-19 Pandemic. *Wiadomości Lekarskie*. 2021. Vol. 74, № 11 (Part 2). P. 2983–2991. URL: <https://wiadlek.pl/11-2021/> (last accessed: 11.05.2024).

516. Human rights are more important than ever in times of crisis. On the Front Line against Human Rights Violations URL: <https://www.coe.int/ru/web/portal/covid-19> (last accessed: 19.09.2022).

517. Huntington S.P. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York : Simon & Schuster, 1996. 367 p.

518. Jackson B. A., Banks D., Hollywood J. S., Woods D., Royal A., Woodson P. W., Johnson N. J. Fostering Innovation in the U.S. Court System: Identifying High-Priority Technology and Other Needs for Improving Court Operations and Outcomes. RAND Corporation, 2016. URL: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1255.html (last accessed: 30.04.2025).

519. Jain A.K., Bhatia P.S.R., Sheikh A.M. Professional Communication Skills. New Delhi : S. Chand Publishing, 2008. 258 p.

520. Johnston J. Three phases of courts' publicity: reconfiguring Bentham's open justice in the twenty-first century. *International Journal of Law in Context*. 2018. № 14. P. 525–538.

521. Judicial communication and professional ethics: European Judicial Training Network. Themis competition Semi-Final D. 2015. URL:

https://www.ejtn.eu/Documents/THEMIS%202015/Written_Paper_France4.pdf (last accessed: 12.02.2022).

522. Judicial Office. Courts and Tribunals Judiciary: official website. URL: <https://www.judiciary.uk/about-the-judiciary/training-support/jo-index> (last accessed: 18.02.2022).

523. Justice, society and the media: Report of European Network of Councils for the Judiciary (2011-2012). URL: https://www.encj.eu/images/stories/pdf/GA/Dublin/encj_report_justice_society_media_def.pdf (last accessed: 18.02.2022).

524. Ladeur K.-H. The Theory of Autopeiosis as an Approach to Better Understanding of Postmodern Law. *EUI Working Paper, Law*. 1999. № 99/3. P. 45. URL: <https://cadmus.eui.eu/server/api/core/bitstreams/8133c941-439a-5e3c-97e4-7cdf514fd7eb/content> (last accessed: 18.02.2024).

525. Leonard I. Seven Keys to Effective Communication. URL: <http://www.coachingforchange.com/communication-skills-for-lawyers.html> (last accessed: 18.02.2024).

526. Luhmann N. Einführung in die Systemtheorie. Frankfurt am Main, 2002. P. 90.

527. Lupo G. Risky Artificial Intelligence: The Role of Incidents in the Path to AI Regulation. *Law, Technology and Humans*. 2023. No. 5 (1). P. 133–152. URL: <https://doi.org/10.5204/lthj.2682> (last accessed: 11.07.2023).

528. McGregor R. V. State courts & judicial outreach. *Daedalus*. 2008. Vol. 137, no. 4. P. 129–138. URL: <https://doi.org/10.1162/daed.2008.137.4.129> (last accessed: 30.01.2022).

529. Msabila D. T. Effective Legal Communication Skills. Dar es Salaam: E&D Vision Publishing Limited, 2014. 278 p.

530. Münch R. Soziologische Theorie. Band 3: Gesellschaftstheorie. Frankfurt am Main, 2004. P. 213, Table 3.1.

531. National Center for State Courts. State of the State Courts 2024 Poll Presentation. URL: https://www.ncsc.org/__data/assets/pdf_file/0026/106397/State-

ofthe-State-Courts-2024-poll-presentation.pdf (last accessed: 11.02.2025).

532. Opening of the Judicial Year Seminar. The Authority of the Judiciary Communication strategies, Friday 26 January 2018. Intervention by Radmila Dragičević Dičić, Judge of the Supreme Court of Cassation of the Republic of Serbia. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Speech_20180126_Dragicevic-Dicic_JY_ENG.pdf (last accessed: 19.02.2022).

533. Opinion № 14 on Justice and Information Technologies: Consultative Council of European Judges. Strasbourg, France. 2011. URL: <https://www.coe.int/en/web/ccje/opinion-n-14-on-justice-and-information-technologies-it-> (last accessed: 30.02.2023).

534. Outreach Strategies in International and Hybrid Courts: Report of the ICTJ-ECCC Workshop. Phnom Penh, 3-5 March, 2010. URL: <https://www.ictj.org/sites/default/files/ICTJ-Outreach-ECCCWorkshop-Report-2010-English.pdf> (last accessed: 01.02.2022).

535. Parsons T. The System of Modern Societies. Englewood Cliffs, NJ : Prentice Hall, 1971. 152 p.

536. Peng J., Xiang W. The Rise of Smart Courts in China: Opportunities and Challenges to the Judiciary in a Digital Age. *Nordic Journal of Law and Social Research*. 2019. No. 9. P. 345–372.

537. Phase-III. Department of Justice of India: official website. URL: <https://doj.gov.in/phase-iii/> (last accessed: 16.06.2022).

538. Press Release 6 May 2020 / Decizia nr 152 din 6 mai 2020. URL: http://www.ccr.ro/download/decizii_de_admitere/Decizie_152_2020.pdf (last accessed: 09.09.2022).

539. Provencher G. Droit et communication. Liaisons constatées. Réflexions sur la relation entre la communication et le droit. Bruxelles : É. M. E, 2013. 204 p.

540. Rafaeli S. Interactivity: From New Media to Communication. *Sage Annual Review of Communication Research*. 1988. Vol. 16. P. 110–134. URL: https://www.academia.edu/533664/Interactivity_From_new_media_to_communication (last accessed: 17.02.2023).

541. Report on the Independence of the Judicial System. Part I: The Independence of Judges, adopted by the Venice Commission at its 82 Plenary Session (Venice, 12-13 March 2010). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2010\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2010)004-e) (last accessed: 12.07.2022).

542. Rule of Law Index 2023: World Justice Project. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2023> (last accessed: 08.02.2023).

543. Sardo A. Categories, Balancing, and Fake News: The Jurisprudence of the European Court of Human Rights. *Canadian Journal of Law & Jurisprudence*. 2020. Vol. 33. No. 2. P. 435–460. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/canadian-journal-of-law-and-jurisprudence/article/categories-balancing-and-fake-news-the-jurisprudence-of-the-european-court-of-human-rights/2E59476A844C2245CCD4EA506C06847A> (last accessed: 30.04.2025)

544. Schane S. Language and the Law. London : Continuum, 2006. 228 p.

545. Shabalin A., Shtefan O., Andrushchenko L., Olefir V. Use of Digital Technologies in Judicial Proceedings in Some Countries of Europe and the USA. *PETITA: Jurnal Kajian Ilmu Hukum dan Syariah*. 2024. No. 9 (1). P. 1–17. URL: <http://dx.doi.org/10.22373/petita.v9i1.218> (last accessed: 11.07.2023).

546. Tallin declaration on e-government, adopted at European Union Ministerial Meeting (6 October 2017). URL: <https://ec.europa.eu/digital-single-market/en/news/ministerial-declaration-egovernment-tallinn-declaration> (last accessed: 14.07.2022).

547. The Danish Courts – an Organisation in Development. *Scandinavian Studies in Law*. 2007. Vol. 51. P. 581–590. URL: <https://www.scandinavianlaw.se/pdf/51-27.pdf> (last accessed: 20.07.2023).

548. The World Justice Project Rule of Law Index 2023. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/downloads/WJPInsights2023.pdf> (last accessed: 19.03.2024).

549. Tiersma P. M. Legal Language. *Chicago : University of Chicago Press*,

2000. 328 p.

550. Udovyka L. Areas of public organizations' influence on legal culture as a basis for civil society formation: theoretical and legal premises / Improvement of the legal culture as a basis for the formation of civil society of modern times: collective monograph. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2020. P. 133–157. URL: <https://doi.org/10.36059/978-966-397-191-9/133-157> (last accessed: 12.02.2023).

551. Udovyka L., Cherpovytska I. Communication between civil society and the judiciary in the context of foreign experience. *European Socio-Legal and Humanitarian Studies*. 2022. № 2. P. 211–221. URL: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=1194172> (last accessed: 08.02.2023).

552. Van Dijk J. Models of Democracy and Concepts of Communication. *Digital Democracy: Issues of Theory and Practice*. London : SAGE Publications Ltd. 2000. P. 31–53. URL: <https://doi.org/10.4135/9781446218891.n3> (date of access: 30.04.2025).

553. Van Hoecke M. Law as Communication. Oxford : Hart Publishing, 2002. 224 p. URL: <https://www.bloomsbury.com/uk/law-as-communication-9781841133230/> (last accessed: 13.05.2024).

554. Velicogna M. Justice Systems and ICT. What can be learned from Europe? *Utrecht Law Review*. 2007. Vol. 3, № 1. P. 129–147.

555. Verma K. e-Courts Project: A Giant Leap by Indian Judiciary. *Journal of Open Access to Law*. 2018. Vol. 6. № 1. P. 1–14.

556. Williams D., Johnson D. COVID-19: Litigation in the Time of a Pandemic LATEST UPDATES. Dac Beachcroft. 2021. URL: <https://www.dacbeachcroft.com/en/gb/articles/2020/march/covid-19-litigation-in-the-time-of-a-pandemic-latest-updates/> (last accessed: 09.09.2022).

557. Williams M.E., Williams A.J. The Implications of Artificial Intelligence on the Civil Defense Lawyer. *Nelson Mullins Riley & Scarborough LLP*. Nov. 15, 2023. P. 11–17. URL: <https://www.nelsonmullins.com/insights/insights/the-implications-of-artificial-intelligence-on-the-civil-defense-lawyer-2> (last accessed: 21.10.2024).

558. Xu A. Chinese judicial justice on the cloud: a future call or a Pandora's box? An analyses of the 'intelligent court system' of China. *Information & Communications Technology Law*. 2017. Vol. 26, No. 1. P. 59–71.

559. Yu, J., Xia, J. E-Justice evaluation factors: The case of Smart Court of China. *Information Development*. 2024. Vol. 37, № 4. P. 658–670.

560. Zheng G. China's Grand Design of People's Smart Courts. *Asian Journal of Law and Society*. 2020. № 7. P. 561–582.

561. Ziffer L. B. The Robots are Coming: AI Large Language Models and the Legal Profession. American Bar Association, Practice Points. URL: <https://www.americanbar.org/groups/litigation/resources/newsletters/products-liability/robots-are-coming-ailarge-language-models-legal-profession/> (last accessed: 29.01.2025).

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА

В яких опубліковані основні результати дисертації:

1. Черповицька І. Ю. Особливості комунікації судової влади й громадянського суспільства в Україні в умовах пандемії крізь призму європейського досвіду. *Вісник Запорізького національного університету*. 2020. № 3. С. 23–31. URL: <https://doi.org/10.26661/2616-9444-2020-3-03>.

2. Черповицька І. Ю. Напрями й форми комунікації громадянського суспільства і судової влади в Україні: загальнотеоретична характеристика. *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2022. № 1. С. 25–32. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2022/05/6.pdf>.

3. Черповицька І. Ю. Сучасний зарубіжний досвід упровадження інформаційно-комунікативних технологій як засіб оптимізації комунікації громадянського суспільства і судової влади. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2022. № 56. С. 20–26. URL: <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc56/5.pdf>.

4. Cherpovytska I., Udovyka L. Communication between civil society and the judiciary in the context of foreign experience. *European Socio-Legal and Humanitarian Studies*. 2022. № 2. P. 211–221. URL: <https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1194172>.

5. Черповицька І. Ю., Удовика Л. Г. Комунікація громадянського суспільства й судової влади: методологічні підходи дослідження. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2024. № 86. С. 138–148. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2025/01/86-part-1.pdf>.

Які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Черповицька І. Ю. Міжнародні стандарти комунікації судової влади й громадянського суспільства. *Правова освіта та правова наука в умовах*

сучасних трансформаційних процесів : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 20 листопада 2019 р.). Запоріжжя, 2019. С. 44–46.

7. Черповицька І. Ю. Підзвітність судової влади: поняття й зміст. *Запорізькі правові читання* : матеріали щорічної міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 19–20 травня 2020 р.) / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2020. С. 347–349. URL: https://www.znu.edu.ua/faculty/law/nauka/mater__ali_schor_chnoyi_m_zhnarodnoyi_naukovo-praktichnoyi_konferents__yi_zapor_z_k__pravov__chitannya_2020_.pdf.

8. Черповицька І. Ю. Транспарентність судової влади як підґрунтя комунікації судової влади й громадянського суспільства. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 26–27 червня 2020 р.). Запоріжжя : Класичний приватний університет, 2020. С. 19–22.

9. Черповицька І. Ю. Напрями й аспекти дослідження проблем комунікації громадянського суспільства й судової влади у сучасній юридичній науці. *Актуальні проблеми юридичної науки* : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Двадцять перші осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 6 жовтня 2022 року). Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2022. С. 104–107. URL: <https://univer.km.ua/sites/default/files/Наукова%20діяльність/2022%20рік%20Збірник%20тез%20XXI%20осінні%20юридичні%20читання.pdf>.

10. Черповицька І. Ю. До питання про методологію дослідження комунікації громадянського суспільства й судової влади. *Актуальні проблеми правової науки* : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 10 грудня 2024 р.). Запоріжжя, 2024. С. 84–87. URL: https://www.znu.edu.ua/faculty/law/nauka/2024/_vseukrayins__koyi_naukovo-praktichnoyi_konferents__yi_aktual__n__problemi_ppravovoyi_nauki__gruden_.pdf.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної
роботи ЗНУ

Ю.О.Каганов

АКТ

про впровадження результатів дисертаційного дослідження здобувача третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти зі спеціальності 081 Право Черпивицької Інни Юріївни на тему: «Теоретико-правові засади комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) зі спеціальності 081 Право, у науково-дослідну діяльність і навчальний процес, Запорізького національного університету

Комісія у складі:

Удовики Л.Г. - доктора юридичних наук, професора, в.о. завідувача кафедри історії і теорії держави та права ЗНУ; Єрмоленко Д.О. - доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри цивільного права ЗНУ, професора кафедри; Макаренко О.Л. - головного наукового співробітника НДЧ ЗНУ, склали цей акт у тому, що результати дисертаційного дослідження Черпивицької Інни Юріївни на тему: «Теоретико-правові засади комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні», використані у науково-дослідній діяльності юридичного факультету Запорізького національного університету при виконанні наукових робіт «Загальноєвропейська конвергенція правових, економічних та культурних основ запобігання корупції» (2019–2022 рр. – Еразмус+, 4410611790-EPP-1-2019-1-UA-EPPJMO-MODULE), впроваджені у навчальний процес при підготовці та проведенні аудиторних занять з навчальних дисциплін «Судові та правоохоронні органи України», «Етичні стандарти у професійній правничій діяльності», «Теорія держави та права», «Кримінальне право», для здобувачів першого (бакалаврського) рівня; дисципліни «Верховенство права в процесі нормотворчої діяльності та правозастосування», другого (магістерського) рівня; дисципліни «Адаптація вітчизняної правової системи до права ЄС», третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти, при організації, проведенні наукових, науково-практичних заходів, при підготовці тез, статей, розробці методичного забезпечення викладання цих дисциплін (при розробці тестових завдань; навчально-методичних посібників), при написанні курсових робіт, під час проведення наукових і методичних семінарів на кафедрі історії і теорії держави та права, у роботі наукових гуртків студентів.

доктор юридичних наук, професор,
в.о. завідувача кафедри історії і теорії
держави та права ЗНУ, професор кафедри

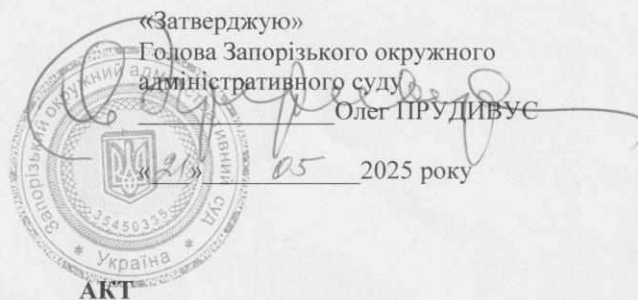
Л.Г. Удовика

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри цивільного права ЗНУ,
професор кафедри

Д.О. Єрмоленко

доктор юридичних наук, професор,
головний науковий співробітник НДЧ ЗНУ

О.Л.Макаренков

впровадження результатів дисертаційного дослідження Черповицької Інни Юріївни на тему «Теоретико-правові засади комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні», поданого на здобуття наукового ступеня доктора філософії (PhD) зі спеціальності 081 Право, у діяльності Запорізького окружного адміністративного суду

Комісія у складі:

Конишевої О.В., кандидата юридичних наук, доцента, судді Запорізького окружного адміністративного суду;

Прасова О.О., доктора юридичних наук, доцента, судді Запорізького окружного адміністративного суду;

Балики Л.М., керівника апарату Запорізького окружного адміністративного суду

склали цей акт у тому, що результати дисертаційного дослідження Черповицької Інни Юріївни на тему «Теоретико-правові засади комунікації громадянського суспільства й судової влади в Україні», впроваджені у діяльність Запорізького окружного адміністративного суду наступним чином:

1. Основні результати дисертації Черповицької І.Ю. використовуються у формуванні комунікаційної політики Запорізького окружного адміністративного суду.
2. Основні результати дисертації Черповицької І.Ю. використовуються у реалізації комунікаційної політики Запорізького окружного адміністративного суду.
3. Основні результати дисертації Черповицької І.Ю. використовуються у правопросвітницькій та правовиховній діяльності суду в процесі комунікації з громадськістю, учасниками судових процесів, у підвищенні рівня правової культури громадян, суддів, державних службовців, вдосконаленні комунікації суддів і громадськості та підвищенні рівня довіри громадян до судової влади в Україні.

Члени комісії:

Олена КОНИШЕВА

Олександр ПРАСОВ

Любов БАЛИКА